ЗОРЯ

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ

выдаване Товариствомъ имени Шевченка

пôдъ редакцією

ГРИГОРІЯ ЦЕГЛИНЬСКОГО И АЛЕКСАНДРА БОРКОВСКОГО.

РОЧНИКЪ ДЕВЯТЫЙ.

НКО—УРСР
БІБЛІОТЕКА
№ 1
ЛЬВ. ДЕРЖ. ІСТ. МУЗ.
ІВАНА ФРАНКА

У Львовѣ, 1888.

Зъ друкарнѣ „Товариства имени Шевченка“

пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

05 [Зорів]

Зорів

Львівська філія
Бібліотеки АН УРСР
264/ок

X
В-864
888

ЗМѢСТЪ.

I. Повѣсти и оповѣданя.

		Число
	а) оригинальнй.	
1.	*Иванъ Левицкій.* Старосвѣтскй батюшки и матушки	1—24
2.	*Иванъ Спо̂лка.* На по̂вночи	3
3.	„ „ Новый кожухъ	13. 14
4.	„ „ У каплици	19
5.	*Олена Пчо̂лка.* Свѣтло добра и любови. (Частина друга)	6—9
6.	*З. Петрусь.* Свѣчечка	11
7.	„ Дѣти	17
8.	„ Проти хвилѣ	22, 23
9.	*Г—ко.* Одна хвилина	12
10.	*Н. Е. Шукай.* Зъ ранку до ночи	15
11.	*О. Я.* Смерть Хруща	16
12.	*С. Н. Исаєвичь.* Земляки. I. Дѣдъ Кононъ	21
	б) переклады.	
13.	*Сергій Павленко.* Старый Дзвонарь (В. Г. Короленка)	8
14.	„ „ Що приснилось одному засѣдателеви? (Г. А. Мачтета)	9, 10
15.	*Ст. Ф.* Коняка (Шедрина)	18
16.	*Ольга Левицка.* Ядесъ (К. Н. Леонтієва)	19, 20

II. Поезіѣ.

	а) лиричнй и епичнй.	
1.	*Корнило Устіяновичь.* Въ память Маркіяна Шашкевича	1
2.	*Михайло Бачиньскій.* Не такъ, якъ треба!	1
	Нѣчь лѣтна на Подо̂лю	17
	Впередъ гадко!	17
	Не по̂зно ще!	18
	Моя пѣсня	21
3.	*Осипъ Федьковичь* Льореляй (зъ Гайного)	2
4.	*Корженко.* Першй морозы	2
	Дубъ	13. 14
5.	*В. Сивенькій.* Елєгія	3
	Пташки	9
	Зъ весняныхъ пѣсень	11
6.	*Єронимъ.* Думка	3
7.	*Кирило Студиньскій.* До сокола	3
	Измѣнникамъ	3
	Моя Любка	5
8.	*Юліянъ Рожанковскій.* Елєгія писана на сельско̂мъ кладовищи	4
9.	*Леся Украинка.* Чого то часами	4
	Пѣсня	16
	Прощальна пѣсня Маріѣ Стюартъ	24
10.	*В. И. Маслякъ.* Надъ Лукоморемъ	5
	По̂дъ хрестомъ	12
	О мати!	13. 14
11.	*Орестъ Дубеньскій.* Краса весняна	6
	Вернѣте ся!	6
	Передъ молитвою	6
	Вечеромъ	6
	Мотыльокъ	9
	Радо̂сна хвиля	10
	Скорбы Цереры (Шілєра)	13. 14
12.	*Евменъ.* До бою!	7
	Голіятъ	7
	Передъ жнивами	7
13.	*В. Чайченко.* Вѣтеръ вие	8
	Пий кубокъ житя	8
	Звѣри й птахи (Байка)	19
	Ворогамъ	22
	Мачоха й пасынокъ (Байка)	23
14.	*В. Лиманьскій.* Оленѣ Пчо̂лцѣ	8
15.	*С. Лавиньскій.* Зъ Гайного	9
16.	*З. Петрусь* I. Коли я бачу (зъ Лєрмонтова)	10
	II. Чого, Боже,...	18
	III. Чого такъ сумно на земли?	10
	IV. Зустрѣли ся на схо̂дъ сонця...	10
	Днѣпро	11
	Чого я сумую?	19
17.	*К.* Погасаюча жизнь	12
	Русинъ	16
	Де теє сонце!	18
18.	*Єлена Гриц* Мрака	15
19.	*Г—цько.* Дѣвчинѣ	15
20.	*Олена Пчо̂лка.* Русалка	20
21.	*Остапъ Левицкій* Зъ Гайного	21
22.	*Иванъ Франко.* Прольогъ до передставленя руско-народного театру у Львовѣ въ память 50-тыхъ роковинъ смерти Ивана Котляревского	21
23.	*О. Филяретовъ.* Зъ теки песимиста	23
24.	*Зъ народныхъ устъ* записавъ Еразмъ Глиньскій	8
	б) драматичнй.	
1.	*Евгеній Горницкій.* Орлеаньска Дѣва (Траґедія Шілєра)	6—8, 10—17, 19—24
2.	*З. Петрусь.* На досвѣткахъ (Водевиль)	21—23

III. Исторія литературы рускои.

1.	*Дръ Ом. Огоновскій.* Исторія литературы рускои. Періодъ новый	1—24
2.	*Иванцьвъ* и *Кудрыкъ.* Протоколы, списанй зъ Маркіяномъ Шашкевичомъ, Ив. Вагилевичомъ и Як. Головацкимъ д. 13—15. черв. 1837. р.	1
3.	— Біоґрафія Олены Пчо̂лки	1, 3
4.	*Гр. Цеглиньскій.* Осипъ Федьковичь	2
5.	*Титъ Ревакович.* Причинки до біоґрафіѣ Ос. Федьковича	2
6.	*Евст. Цурковскій.* Причинки до біоґрафіѣ Ос. Федьковича	8
7.	*О. Я. Конискій.* Про Анатоля Свидницкого	7
8.	*Катря Балашівна.* Олекс. Вас. Шишацкій-Илличь	16

IV. Зъ исторіѣ иншихъ литературъ.

1.	*Конст. Лучаковскій.* Ив. Ґундуличь	4
	„ „ О Байронѣ и байронизмѣ	11, 12, 24
2.	*Драганъ.* Любенъ Каравеловъ	13. 14
3.	*А. Борковскій.* Вукъ Стеф. Караджичь	18, 19

V. Зъ митольоґіѣ, етноґрафіѣ и економіѣ.

1.	*Илія Кокорудзъ* О митольоґіѣ славяньско̂й	1—5
2.	*Семенъ Жукъ.* Де лѣпше? Економичнй езкизы	3, 4
3.	*Дан. Лепкій.* Вода въ людово̂й вѣрѣ	8, 9

VI. Зъ рускои штуки.

	Число
1. *В. Коцовскій.* Мойсей. Образъ Корн. Устіяновича	1
2. *Осипъ Нижанковскій.* Памяти Дениса Леонтовича	10

VII. Оцѣнки и справозданя.

	Число
1. *Г. Ц.* Антонъ Любичь Могильницкій, Конст. Лучаковского	1
„ „ Kleinrussische Volkslieder v. Ludv. Ad. Staufle Simiginowicz	1
„ „ Про руcько-украінські народні читальні, М. Павлика	1
2. *Т. З.* Про рускій театръ въ Петербурзѣ	1
3. *В. Коцовскій.* III. выпускъ галицко-рускои библіографіѣ Ив. Ем. Левицкого	3
„ „ Руска исторична библіотека подъ редак. Ол. Барвѣньского, т. IX.	4
„ „ Рускій спѣванникъ, Костя Паньковского	4
„ „ Рускій театръ у Львовѣ	20—24
4. *Мих. Зубрицкій.* „Зубрицкому отъ Максимовича“	6
5. *А. Правдолюбъ.* Конкурсъ литературно-наукового кружка „Академичного Братства“	7
„ „ Галицко-русская библіографія за 1887. г., составилъ Иванъ Ем. Левицкій	7
6. *Л. Б.* Кружокъ славяньскій	8
8. *Б. Вольховскій.* Хто-жь виненъ?	10
„ „ Де-жь наша робота?	13. 14
8. *Дръ Кость Левицкій.* Алекс Ефименко. Про народный правный поглядъ на супружество	13. 14
9. *А. Борковскій.* Руска исторична библіотека подъ редакцією Ол. Барвѣньского, т. IX. и X.	16—17
„ „ Оповістка про полїтично-научний місячник „Правда“	17
„ „ Sperky karpatskych Huculek	19
„ „ „Товариш“ ч. 1.	19—21
„ „ „Правда“ вып. 1.	21
10. *П.* Ein Beitrag zur Volksetymologie im Kleinrussischen v. Dr Clemens Hankiewicz	19
— „Новости“ о Исторіи литературы рускои дра Ом. Огоновского	3
— „Przegląd powszechny“. Оглядъ словесности галицкои Руси	5
— Кіевска Старина	6
— Ottuv slovnik naučny	6

VIII. Вѣсти библіографичнѣ.

въ числахъ: 2, 3, 7, 8, 12, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23,

IX. Згадки посмертнѣ.

Григ. Цеглинській. Про Осипа Федьковича	2
В. Коцовскій. Про Олену Доброграєву	11
— Про Стефана Качалу	21

X. Инше.

П. К. Вѣсти зъ Украины. Павловске на Дону	1
Г. Григорієвичь. Сучасна лѣтопись	5
Ом. Огоновскій. Одповѣдь Ив. Левицкому	10
Мих. Зубрицкій. Письмо о. Ломницкого зъ Кромержижа 1848. р	21
А. Борковскій. Одповѣдь выдавництву „Правди“	23

XI. Оголошеня.

Запросины до передплаты „Зорѣ“	1, 24
Одозва Данила Танячкевича о листы Ос. Федьковича	5
Одъ К. Лучаковского о матеріялы по Ант. Могильницкимъ	8
Конкурсы драматичный и историчный	10, 13. 14
Про „Газету А. Гатцука“	21, 23
Про „Кіевску Старину“	22, 23
Запросины до передплаты на III. и IV. т. „Богдана Хмельницкого“	22

Важнѣйшѝ похибки:

Стор. 168. Зъ чотырохъ поезій З. Петруся лише перша є зъ Лєрмонтова.

Стор. 186. Въ поезіи „Днѣпро“, въ 5. стр. зъ горы має бути „меткѝ“ мѣсто „темнѝ“.

Рôкъ IX. Львôвъ дня 1. (13.) Сѣчня 1888. **Число 1.**

Выходить два разы на мѣсяць. кождого **1**-ого и **15**-ого, въ об ъ ѣ мѣ 2—2½ ар-ку ша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** у л и ц я А к а д е-м и ч н а.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр.. на пôвъ року **2** зр. **50** кр.. на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрацiѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СТАРОСВѢТСКÎ БАТЮШКИ И МАТУШКИ.

Повѣсть зъ житя украиньского духовеньства 20-ыхъ рокôвъ вѣку XIX.

Ивана Левицкого.

Село Ôльшаниця широко розкинулось на пôвнôчному березѣ Роси на широкôй рôвнинѣ. Середъ села въ долинѣ розливъ ся широкій ставокъ, кругомъ ставка далеко розстелялись розкôшнî городы та сады, а надъ самыми берегами зеленѣли густî якъ руно вербы. Коло самои греблѣ недалечко ôдъ млына на маленькому пригôрку надъ самымъ шляхомъ, стояла дубова церковь зъ пятьма банями, крытыми драницями, а проти самои церкви по другій бôкъ шляху середъ широкого двора стоявъ дôмъ священника. За домомъ зеленѣвъ садокъ. Вишнѣ та черешнѣ розросли ся до самого берега ставка. Село стояло на рôвнинѣ, якъ на долони. Хаты розсыпались далеко, далеко до Роси, а за селомъ до самого берега Роси зеленѣли розкôшнî левады, сѣнокоси, на котрыхъ росли розкиданî купы ôльхи, лôзъ та зеленыхъ вербъ. На пôвдень було видно высокій гористый берегъ Роси. Горы синѣли проти ясного неба, загинались на обидва боки, якъ пôдкова и обхвачували плисковату рôвнину пôвнôчного берега на два десятки верстовъ. Высокій берегъ за Росею бувъ укрытый лѣсами, якъ дорогимъ зеленымъ оксамитомъ, а мѣжь лѣсами бѣлѣли хаты селъ, бѣлѣли церкви то на горахъ то внизу, надъ самою водою. Подекуды лѣсы нѣбы перебѣгали черезъ Рось и заливали плисковату рôвнину якъ море, вырѣзуючись на левадахъ зубцями, то выступаючи пôвкругами то острыми клинами далеко, далеко на пôвнôчь.

Дѣя дѣялась зъ початку теперѣшнього вѣку 1825 року. Були жнива. Сонце стояло высоко на небѣ, надъ сизою смугою высокого берега Роси и обливало Ôльшаницю яснымъ, блескучимъ свѣтломъ. Бувъ будень, а въ дворѣ и за дворомъ священника стояла велика сила народа. Въ Ôльшаници тôлько що поховали старого священника Петра Мосаковского. Вся громада зôйшла ся на обѣдъ въ священникôвъ двôръ. Увесь широкій двôръ бувъ заставленый довгими дошками, розкладеными на колодочкахъ. Кругомъ такихъ столôвъ сидѣли довгими рядами чоловѣки. За дворомъ, въ дворѣ й на городѣ товпились парубки, хлопчики й дѣвчата заглядаючи черезъ тины. Въ городѣ палало троє багаття. Коло багаття вештались молодцѣ. Коло огню въ легкому дыму було видно десятки здоровыхъ горшкôвъ золѣйникôвъ зъ стравою. Молодицѣ насыпали въ миски страву и розносили по двору на столы, розносили рядами шматки хлѣба, паляниць, книшѣвъ и розкладали по столахъ. Коло самого порога обѣдали довгî ряды старцѣвъ. Однî ряды вставали зъ-за столôвъ, сѣдали другî, за ними третî, четвертî; за ловѣками почали сѣдати за столы молодицѣ. Тутъ обѣдало не тôлько своє село, обѣдали прихожî зъ йншихъ селъ, обѣдали проѣзнî, обѣдали старцѣ зъ цѣлои околицѣ.

Чотыри сыны покôйного священника, два священники, одинъ дiяконъ и одинъ дякъ ходили помѣжь столами зъ великими пляшками въ рукахъ, и частували людей горѣлкою. Они дуже привѣтно витали людей, бо знали, що громада заразъ буде выбирати священника на мѣсце покôйного. Усѣмъ хотѣло ся перейти на батькôвске мѣсце въ рôдне село, велике й богате. На причôлку въ тѣни высокихъ черешень були накрытî столы для духовеньства и старшихъ парафiянъ. Невѣстки покôйника порядкували и частували гостей.

Вже сонце звернуло зъ полудня. Духовеньство й парафiяне вставали зъ за стола, за ними слѣдкомъ встали зъ за столôвъ всѣ чоловѣки, молодицѣ й старцѣ. Гомôнъ затихъ. Настала така тиша, неначе въ дворѣ й на городѣ не було й живои душѣ. Стало чуть пташине щебетання въ садку. Одинъ старый священникъ, обернувшись до церкви, почавъ промовляти голоснымъ басомъ парастасъ. Єго голосъ звенѣвъ на все подвôрє. Священникъ промовивъ вѣчну память покôйникови и все духовеньство заспѣвало голосно тричи „вѣчную память“, а староста сивый, ажь бѣлый зъ довгими чорными вусами, тричи пôднявъ высше ôдъ своєи головы здоровый кухоль меду, накрытый зъ верху хлѣбомъ. Всѣ люде на дворѣ й за дворомъ почали хреститись и кланятись до церкви: сотнѣ рукъ замахали, сотнѣ головъ то похилялись то пôднималисъ, сотнѣ голосôвъ тихо зашипотѣли „вѣчную память!“ На дворѣ неначе пронѣсъ ся несподѣвано вѣтеръ и нѣбы зашелестѣвъ листомъ на деревѣ и звôльна затихавъ, доки зовсѣмъ не затихъ. Сыны покôйника зъ духовеньствомъ пôшли въ покоѣ. Парубки повыносили зъ двора дошки. Сила чоловѣкôвъ розсыпалась по дворѣ, а молодицѣ рушили зъ двора. Починали ся выборы нового священника.

Громада тихо загула, якъ бджолы въ пасѣцѣ пôзнымъ вечеромъ. По всьому дворѣ люде поставали въ кружки и тихо загомонѣли. Ледви, ледви було чути: а хто буде въ насъ священникомъ? а кого намъ выбирати? Однî говорили, що лучше всього выбрати на парафію котрого небудь зъ старшихъ сынôвъ покôйника, що були вже священниками въ близькихъ селахъ; другî хотѣли выбрати третього сына, дiякона. Але ще тихше лѣтала мѣжь кружками та гадка, що старшî сыны не добре живуть зъ своими парафiянами, а дiяконъ пянствує въ корчмѣ и бєть ся зъ людьми, а навѣть зъ жидами. Та думка якось перелѣтала ôдъ кружка до кружка, якъ птиця.

— Панове громадо! — тихо промовивъ старый староста, кругомъ котрого товпились сивî дѣды: — выбе-

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № ИП. 21538

рѣмо собѣ того меншого покôйникового сына, Харитона. Ôнъ у насъ зрôсъ на нашихъ очахъ, мы єго добре знаємо. Ôнъ чоловѣкъ не гордый, выпє зъ нами чарку горѣлки, але не пянствує, ôнъ до людей привѣтный, гортань має добру. Зъ него буде добрый священникъ. Напишемо прошення до владики, даймо єму пôдводу, грошей на дорогу, та й нехай рушає въ дорогу! Чи такъ панове громадо!

— Такъ, такъ, ты старосто добре радишь! — загомонѣли кругомъ старосты дѣды, а за дѣдами чоловѣки, и та гадка въ одну мить облетѣла, якъ птиця по всьому дворѣ. Скрôзь було чути по всьому дворѣ: такъ, такъ! И головы безъ шапокъ тихо закивали ôдъ краю до краю. Староста выйшовъ зъ кружка и перейшовъ двôръ вздовжь и вшперекъ пытаючись згоды въ парафіянъ. Передъ нимъ розступались люде на два боки и тихо киваючи головами промовляли: такъ, такъ! Нехай Харитôнъ буде въ насъ священникомъ!

Староста пôшовъ въ покоѣ и оповѣстивъ духовенъству и самому Харитонови, що громада выбрала Харитона священникомъ въ своє село. Старшй браты похнюпили головы Харитôнъ похиливъ голову и неначе засоромивъ ся.

— Выйдѣть же, Харитоне до громады, — просивъ староста, ледви кланяючись Харитонови. Харитонъ выйшовъ на ганокъ. На дворѣ громада затихла, неначе вмерла. За дворомъ стояли купами молодицѣ, дѣвчата, парубки й дѣти, и тй всѣ замовкли.

На ганку зъ переду стоявъ Харитôнъ, а за нимъ священники. Браты навѣть не выйшли зъ покоѣвъ. Староста выйшовъ на схôдцѣ и промовивъ до громады: — Чи згожуєтесь, панове громадо, выбрати собѣ за священника въ нашу парафію Харитона?

— Згода, згода! — гукнула громада, — нехай ôнъ буде въ насъ священникомъ.

Харитôнъ низько поклонивъ ся и розпочавъ мову, але єго не було чути. Громада гомонѣла й гула, якъ вѣтеръ въ лѣсѣ. Заднй ряды заворушились и полились зъ двору, неначе струѣ воды, прорвавши таму и несучи передъ собою купы дѣтей та парубкôвъ. Вся сила людей въ дворѣ и за дворомъ заворушилась, заколихалась и полила ся зъ ворôтъ по селѣ. Въ дворѣ стало пусто й тихо, тôлько на ганку стоявъ щасливый Харитôнъ Мосаковскій, высокій, тонкій, рôвный станомъ, бѣлый зъ лица, зъ русими, густыми, короткими кучерями кругомъ головы. Ôнъ водивъ слѣдкомъ очима за втѣкаючою хвилею чорныхъ шапокъ та свитокъ, доки не выйшовъ зъ двору останній чоловѣкъ. За єго спиною мовчки стояли священники, а єго браты мовчки выглядали черезъ дверѣ на порожній двôръ.

Нарôдъ щезъ до останнього чоловѣка. Харитôнъ обернувъ ся назадъ и спустивъ темнй очи до долу. На єго делѣкатному лици пашѣла краска, якъ у молодои, соромливои дѣвчины. Гостѣ ввôйшли въ свѣтлицю.

— Поздоровляємо васъ, Харитоне Петровичу! — першй заговорили проворнй матушки: — теперь вамъ треба тôльки выбрати собѣ молоду, та й на парафію.

Харитонôвъ братъ, діяконъ, липнувъ сердито на матушокъ очима и сказавъ: — У батька ще й ноги не захололи, а вы вже говорите про Харитонове весѣлля.

— Та що-жь брате, живый чоловѣкъ, живе й гада', — обôзвавъ ся найстаршій братъ. — Треба користуватись, поки часъ. Якъ тôльки выйдуть сороковины, то й щасти Боже, тобѣ Харитоне и пôдъ вѣнець.

Матушки забули про похоронъ и таки не втерпѣли: они почали перебирати языками всѣхъ молодыхъ сусѣдныхъ паннôвъ. Одна матушка заговорила про Онисю Прокоповичôвну. Харитôнъ пôдвѣвъ соромливй очи и зновъ спустивъ ихъ до долу. Передъ нимъ неначе блискавка блиснула въ хмарахъ. Ôнъ нагадавъ собѣ ту Онисю Прокоповичôвну, и забувъ навѣть про смерть батька и про недавній похоронъ. Разъ на вѣку ôнъ бачивъ Онисю въ Богуславѣ на ярмарку, и ôдъ того часу не мôгъ єи забути.

Надъ вечѣръ гостѣ розъѣхались, зостались тôльки родичѣ покôйного Мосаковского. Подѣлившись батькôвскимъ добромъ, сыны попросили назирати парафію одного старого священника, поки Харитôнъ выстаравть ся на священника, и розъѣхались домôвь собѣ. Въ хатѣ зоставъ ся оденъ Харитôнъ зъ своими думками о священствѣ и Ониси.

Тымчасомъ, поки выйшли сороковины, до Онисѣ Прокоповичôвнои частенько навѣдувались женихи, а найчастѣйше ôдъ усѣхъ Марко Павловичь Балабуха, фильозофъ зъ Кіевскои академіѣ, тодѣ тôлько що переформованои.

Онися Степанôвна була однымъ одна дочка священника зъ села Чаёкъ. Чайки були зо двайцять верстовъ ôдъ Ôльшаницѣ и стояли на высокому правому березѣ Роси. Бѣлй хаты розбѣгли ся по терасахъ горы ôдъ берега Роси до самого верху горы, ховались по вузкихъ долинахъ въ зеленыхъ садахъ. По обохъ бокахъ села стоявъ густый, старый дубовый лѣсъ, якъ зеленй стѣны до самои воды. На серединѣ горы, на выступѣ бѣлѣла церковь зъ трёма верхами, а коло церкви стоявъ дôмъ священника Прокоповича, обернувшись причôлкомъ на Рось. Ôдъ дому до самого берега, по крутôй горѣ розрѣсъ ся розкôшный, старый садокъ, а въ березѣ зеленѣли надъ водою густй вербы. Зъ причôлковыхъ ôконъ дому було видно за Росею плисковату рôвнину на кôлькадесять верстовъ. Та рôвнина нѣбы обпиралась однымъ кôнцемъ объ горы, а другимъ ледви-ледви пôднималась въ гору на пôвнôчь. На рôвнинѣ були порозкиданй села. Розкôшнй дубовй невеличкй гаѣ розтягались понадъ Росію, якъ дорогй оксамитовй зеленй килимы. Мѣжь гаями зеленѣли луки, левады коло селъ, жовтѣли нивы, а на граціозному пружку, на чистому небѣ выглядали то купы вербъ то верхи звôнниць: тамъ ховались въ долинахъ понадъ ставками села. Розкôшна рôвнина була розмальована якъ картина, а обидва боки єѣ обхвачували, якъ двѣ руки, двоє крылъ высокого, ясного берега Роси.

I.

Була недѣля. Прокоповичѣ пообѣдали. Старый священникъ пôшовъ въ пасѣку и лѣгъ въ катразѣ*) спати. Въ кôмнатѣ сидѣла мати зъ дочкою и обидвѣ лущили насѣння. Они розмовляли про молодыхъ паничѣвъ, котрй наѣзжали до Онисѣ Степанôвны.

— А що, дочко, будемо дѣяти? Чи швидко пôдемо за-мужь, чи ще довго будемо перебендювати? — спытала мати въ дочки.

— Про мене, мамо, йдѣть за-мужь, хочь и сьогодня, — сказала дочка осмѣхаючись.

— Цуръ дурнои, навѣснои! Хиба я про себе говорю? — сказала мати.

— А то-жь про кого? — сказала дочка.

*) стебнику

— Та про кого-жь, якъ не про тебе?

— Про мене... Якъ про мене, то не знаю, — сказала дочка, закопливши спôдню губу.

— А хто-жь буде знати, якъ не ты? Се-жь твоє дѣло, а не моє. Менѣ зъ твоими женихами не жити. Чимало вже ихъ до насъ навѣдувалось?

— Та мене, хвалити Бога, нѣхто не объѣхавъ бѣлымъ конемъ, — сказала дочка, — але сказати щиру правду, моихъ женихôвъ хочь по сѣмъ за цибулю продавай.

— Ну, не всѣхъ продаси по сѣмъ за цибулю. Одного академиста Балабуху не продати й за сѣмъ цибуль.

— Я-бъ мамо єго й дурноôддала, абы ôнъ тôльки не ѣздивъ до насъ.

— Але-жь вередлива ты, нѣчого сказати. Балабуха чоловѣкъ вченый, займе добру парафію, буде благочиннымъ, а може й протоєреємъ.

— Про мене нехай буде й архиєреємъ, коли-жь у него губы такі, неначе ôнъ зъ людей кривить ся.

— Отъ и выгадала. Які-жь у него губы? Такі якъ у всѣхъ людей.

— Коли жь мамо якъ ôнъ засмѣєть ся, то такъ якъ разъ, якъ одна коняка до другои. А то вже гордый та гонороватый! Правда, що вченый. — Не встигла Онися скôнчити розмовы, якъ за дворомъ затарахкотѣвъ вôзъ. Загавкали собаки и кинулись зъ двора. Мати й дочка выбѣгли зъ комнаты въ свѣтлицю и кинулись до ôконъ. Въ ворота въѣзжавъ богуславскій вôзокъ, обшитый лубкомъ. За двома кôньскими головами та шиями въ шлияхъ було видно здорову фигуру академиста Балабухи. Ôнъ сидѣвъ на вôзку, якъ добра копиця сѣна въ лѣтнôй синôй шинели, зъ такимъ довгимъ комѣромъ, що ôнъ закрывавъ єго колѣна и телѣпавъ ся позадъ вôзка, закрываючи половину колѣсъ. Вôзокъ ставъ пôдъ коморою. Балабуха взявъ ся обома руками за полудрабки и повисъ на повѣтрѣ, задираючи ноги черезъ полудрабокъ. Вôзокъ затрѣщавъ въ єго рукахъ и розôгнувъ ся якъ личана колыска.

— Ой, паничу, помалу, бо вôзъ поломаєте! — сказавъ погоничь, оглядаючись: — зновъ насъ будуть батюшка лаяти, якъ лаяли за той вôзъ, що вы розторощили торôкъ.

— Розкажи своєму батькови! — сказавъ Балабуха, и закинувши ноги черезъ полудрабокъ, скочивъ важкими ногами на землю. Єго велика фигура загула, неначе хто кинувъ на землю лантухъ пашнѣ.

— Отъ тобѣ на! — сказала Онися, заглядаючи въ ôкно, — за вовка промовка, а вовкъ у хату.

— Иди дочко, причепурись! — сказалала мати, — надѣнь товсте намисто та квѣтки на голову.

— Намисто надѣну и квѣтки надѣну, а Балабусѣ таки дамь гарбуза, — сказала Онися осмѣхаючись и втѣкаючи въ кôмнату.

— Годѣ, моя дитино, гарбузувати! Треба колись покохати та й за-мужь ити, — тихо промовила мати вслѣдъ дочцѣ.

Балабуха стоявъ коло воза, а єму пôдъ ноги кидались, якъ скажені, три собаки. Наймичка выбѣгла зъ ломакою и прогнала собакъ. Балабуха ледви соваючи ногами посунувъ до хаты. Въ сѣняхъ ôнъ знявъ зъ себе шинелю й картузъ и кинувъ на довгу скриню, потôмъ вытягъ зъ кишенѣ червону хустину, высякавъ нôсъ и пôшовъ въ свѣтлицю. Въ свѣтлици не було нѣкого. Балабуха зновъ вытягъ зъ кишенѣ хустку, втеръ носа, тричи кашлянувъ и почавъ тихо ходити по свѣтлици.

Свѣтлиця була просторна, але зъ малыми ôкнами на чотыри шибки. Двѣ стѣны були зовсѣмъ завѣшанi образами, неначе иконостасъ у церквѣ. Въ одному кутку висѣвъ пôдъ самою стелею здоровый образъ Печерскои Богородицѣ, въ другôмъ кутку — Почаѣвскои. Передъ образами висѣли лямпы, а на образахъ бѣлѣли здоровi рушники, розкôшно вышитi квѣтками та дрôбными взорцями. Пôдъ стелею висѣли рядами, одинъ коло другого, великi образы, а пôдъ ними висѣвъ другій рядъ, трохи меншій. На стѣнѣ коло дверей на картинахъ чорнѣли фигуры архиєреѣвъ, ченцѣвъ въ клобукахъ та въ мантіяхъ, котрі зъ далека були похожі на чорні копицѣ сѣна. Картины висѣли навѣть надъ дверима. На тôй стѣнѣ, де були дверѣ въ кôмнату, висѣвъ здоровый пôдъ саму стелю килимъ. На килимѣ було знать якісь широкі квѣтчастi плямы, неначе червонi та бѣлі латки, а кругомъ ихъ замѣсць листя якісь курячі та гусячі лапки. Тутъ стояла проста канапа, прикрыта килимомъ. Кругомъ свѣтлицѣ стояли простi, непомальованi стôльцѣ, бѣлі, чисто вымитi. Въ кутку коло порога стояла шафа зъ шклянными дверима, вся розмальована червоными квѣтками. На дверехъ бôчныхъ були намальованi Авраамъ, що приносивъ въ жертву Исаака, а на головныхъ козакъ Запорожець зъ пляшкою въ однôй руцѣ и зъ чаркою въ другôй.

Балабуха дививъ ся на картины, хочь ôнъ бачивъ ихъ не одинъ разъ. Єго обстрижена голова трохи не доставала до сволока. Она неначе ôдпочивала на розкôшныхъ широкихъ плечахъ. Необстриженi васильки на вискахъ легко закручувались кучерями, якъ чорный смушокъ. Густі але не товстi бровы на вузкому лобѣ неначе висѣли надъ темными, ясными, незвычайно спокôйными очима. Довгі щоки були повні внизу и кôнчились мягкимъ широкимъ пôдборôддємъ. Балабуха бувъ зовсѣмъ непоганый зъ лиця, тôльки трохи товстый; довгій нôсъ та мясистi широкі губы псували гармонію въ лици. Середъ верхньои губы було знать широку ямку, неначе хто вдавивъ єй здоровымъ пальцемъ, ôдъ чого губа нѣбы подалась на серединѣ и зъ однои губы стало двѣ, а спôдня товста та й широка такъ вывернулась, що на нѣй ажь шкôра натягла ся. Балабуха справдѣ неначе крививъ ся зъ кого, закопливши спôдню губу. Одежина академистова була чиста й нова: довгій, чорный суртукъ зъ широкимъ комѣромъ, жовта жилєтка, та здоровi, высокі стоячі бѣлі комѣры зъ такими острыми кôнцями, що про ихъ говорили, нѣбы они рѣжуть хмары. Ôдъ тыхъ комѣрôвъ, ôдъ чорнои намазанои на шиѣ хустки спôдня половина лиця й шия здавались ще товстѣйшими, а губы ще ширшими. Голова неначе квочка сидѣла въ обычайцѣ, въ котру були застромленi зъ двохъ бокôвъ дошечки. Чорні, довгі, але тонкі вуса спускались внизъ, а обголенi щоки и пôдборôддє синѣли якъ бозъ, неначе они припали сажею. Наука въ академіи обридла Балабусѣ. Єму просто схотѣлось женитись и ôнъ скôнчивши реторику й фильозофію, покинувъ богословіє и поѣхавъ шукати собѣ жѣнки.

Тихо рипнули дверѣ зъ кôмнаты и въ свѣтлицю ввôйшла матушка. Она була вже не молода. Въ неѣ голова була прикрыта намѣткою, черезъ намѣтку блищавъ парчевый очѣпокъ зъ великими золотыми й червоными квѣтками. На матушцѣ була темненька плахта, темненька запаска и шовкова темнокоричнева юбка зъ дрôбненькими, розкидаными срѣбными листочками.

Балабуха привитавъ ся, низько поклонивъ ся ха-

*

зяйцѣ и поцѣловавъ єѣ въ руку. Она поцѣловалась зъ нимъ въ губы.

— Выбачайте, панѣ-матко! Може вы ôдпочивали по обѣдѣ, а я васъ розбудивъ, — промовивъ Балабуха басомъ, але тихо, неначе боявъ ся кого розбудити; єго слова тягли ся не швидко, неначе єго хто силувавъ говорити.

— Нѣ, Марку Павловичу, — сказала матушка, — я не ôдпочивала, а мôй старый десь хропе въ пасѣцѣ.

— А Онися Степанôвна дома? — спытавъ Балабуха.

— Дома. — Онисю! — гукнула матушка черезъ порôгъ въ кôмнату, выйди серце та вынеси намъ по чарцѣ! — Чи горѣлки, чи наливки? — спытала она въ академика. Академистъ трохи не вырвавъ ся: и того и того! Але схаменувъ ся и подумавши сказавъ: — Та оно пôсля дороги лучше-бъ тои aquae vitae, то-бъ то горѣлочки чарку!

— Вынеси доню намъ горѣлочки, та набери въ тарѣлку пирôжкôвъ! — зновъ сказала матушка черезъ порôгъ.

Въ кôмнатѣ було тихо. Не було навѣть чути шелесту, тôльки здоровый кôтъ выйшовъ зъ кôмнаты, постоявъ на порозѣ и зновъ тихо, мовь академичный професоръ, пôшовъ назадъ.

Онися не забарилась. Она швидко зъявилась въ дверяхъ, высока, тонка та рôвна, якъ тополя. Нагнувши трохи голову, щобъ не вдаритись объ одвѣрокъ, она вступила въ свѣтлицю зъ пляшкою и чаркою на тарѣлцѣ. Балабуха трохи не крикнувъ. На Ониси була плахта, выткана зъ шерсти по половинѣ зъ шовкомъ, невеличкими квадратиками. Квадратики були затканѣ жовтогарячимъ шовкомъ, зъ бѣлыми якъ срѣбло тонкими обôдками; внизу гойдались круглѣ, якъ волоскѣ горѣхи китицѣ, нѣбы дзвоники. Червона зъ сиными та зелеными квѣтками запаска свѣтилась якъ жаръ. Вишитый червоными та сиными квѣтками подôлъ сорочки падавъ на червонѣ черевики. Ясно синый, шовковый корсетъ бувъ затканый золотыми квѣтками. На головѣ блищавъ цѣлый вѣнокъ квѣтокъ. Стрѣчки вкрывали всѣ плечѣ до пояса, неначе ливъ ся зъ головы на плечѣ дощь зъ стрѣчокъ. На шиѣ червонѣло пять разкôвъ товстого намиста зъ золотыми дукачами. Лице въ Онисѣ було оригинальне: зъ верху широке, въ низу узке. На широкому й высокому лобѣ неначе побѣгли двѣ довгѣ, чорнѣ, тонкѣ стрѣлки, то чорнѣли тонкѣ брови. Острѣ кôнцѣ довгихъ бровъ десь побѣгли на выгнутѣ виски и тамъ неначе щезали пôдъ квѣтками, котрѣ висѣли букетами за ушима. Пôдъ бровами горѣли темнѣ, якъ уголь, острѣ, блискучѣ, довгенькѣ очи. Лице кôнчилось трохи острымъ пôдборôддємъ. Тонкій, зъ легкимъ горбикомъ нôсъ, нѣбы свѣтивъ ся наскрôзь, а маленькѣ, темночервонѣ губы выступали впередъ и легко спускались внизъ. Матовый цвѣтъ лнця бувъ злегка жовтоватый, але єго ôдсвѣжавъ легкій, ледви примѣтный, широкій румянець.

(Дальше буде.)

ВЪ ПАМЯТЬ

МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА.

Темно було ще и зимно —
Зоренька вставала;
А Русь Гáлицка не знала,
Въ снѣ тяжкôмъ лежала....
И лежала и стогнала
На своѣй могилѣ,
И хотѣла пôдняти ся....
И не мала силы.
Смерть холóдна до живои
Пôдкрадалась тихо —
Ще хвилина, ще малая....
Й одолѣє лихо....
Въ тôмъ надъ нею, Божа птиця,
Той жайвороночокъ,
Взбивъ ся въ гору, и розводить
Любый голосочокъ.
То завúсне на воздýсѣ
То у низъ спускаєсь;
Розганяє нôчнѣ мары
Зáрево стрѣчає, —
И Русалку Днѣстровýю
Вабить зъ темной хвилѣ,
И до Руси промовляє,
На старôй могилѣ:

„Встань, моя ненько!
День твôй близенько.
Глянь, вже до рана
Зôрка сіяє,
Зáря румяна
Свѣтъ повѣдає;
Леготь тепленькій
Зъ зáморя дує,
Праведне сонце
Вéсну веснує.
Встань, тебе кличе
Ранокъ весны.
Встань моя мати!
Встань!... воскресни!“

„Встань, уже днина,
Мати єдина!
Рястъ прозябає;
Смѣєсь травиця;
Цвѣтомъ засяє
Чорна землиця;
Вбересь калина
Згодомъ згодочкомъ,
И защебече
Соловѣчкомъ.
Встань, тебе кличе
Птиця весны:
Встань, моя мати!
Встань, моя мати!
Встань!... воскресни!“

„Встань, Леготь грѣє,
Тучѣ навѣє;
Злиже зъ землицѣ
Плѣснь снѣговýю,
Зъ неба водицѣ
Намъ подарує.

Встань! уже хмарно,
Молня сверкає,
И за хвилину
Буря заграє.
Встань, я тя кличу
Громомъ весны:
Встань, моя мати!
Встань, моя мати!
Встань, моя мати!
Встань!... воскресни!"

Заспѣвавъ — загомонѣло
Въ галицкôй землици,
И озвались, розспѣвались
Райскіи всѣ птицѣ.
Розспѣвались до схôдъ сонця,
Русь святу будили —
Встало ясне, дунувъ Леготь
И она ожила.
Ожила Русь и буде жити,
Хоть ярь холóдна якъ зима,
Хоть щастя-долѣ ѣй нема, —
Ожила Русь и буде жити.

Она у кождôй груди є,
Она у кождôмъ серцю бє;
Зъ устъ миліонôвъ промовляє,
Зъ науки трону намъ сіяє....
И нынѣ жайворонку свому
Шашкевичу возлюбленóму,
Що ю будивъ зъ тяжкого сну,
Що заповѣвъ єѣ весну....
Въ отсѣмъ Народнôмъ нашôмъ Домѣ
Празнує памятку, спѣває —
Она жиє.... она двигаєсь!

Корнило Н. Устіяновичь.

О митольогіи словяньскôй.

(Начеркъ Иліѣ Кокорудза.)

Самъ предметъ словяньскои митольогіѣ подає зъ однои стороны для кождого Словянина дуже богато цѣкавыхъ и интересныхъ рѣчей, а зъ другои стороны становить ôнъ въ исторіи людскости дуже важный чинникъ, тымъ бôльшій, чимъ дослѣды науковй найновѣйшои добы змогли на поли митольогіѣ довести до бôльше значучихъ результатôвъ въ исторіи людскои культуры.

Рôжного рода рѣчи въ рôжныхъ часахъ понимано пôдъ назвою митольогіѣ. Плято, фильозофъ грецкій, зове єѣ дослѣдомъ рѣчей старинныхъ. Для Арістотеля була митольогія способомъ пôзнаваня затраченыхъ вѣдомостій о рѣчахъ. Въ христіяньскихъ часахъ узнавали святй отцѣ митольогію за увередженє догматики. Ажь въ найновѣйшихъ часахъ понято правдиве значенє митольогіѣ. Найновѣйша школа слѣдителѣвъ митольогіѣ, зъ помежи котрыхъ належить именно навести Макса Миллєра, Штайнталя и Мангардта, оперла свои студіѣ на порôвнуючôй фильольогіи и психольогіи, идучи за слѣдомъ думокъ давныхъ фильозофôвъ грецкихъ, що митольогія представляє слѣды найдавнѣйшои цивилизаціѣ. Ôдсѣля и носить назву митольогіѣ порôвнаючои.

Дослѣды на поли такои (на порôвнуючôй лингвистицѣ и психольогіи опертôй) митольогіи, ôдтворяють намъ житє и душу Прасловянъ въ добѣ, названôй ôдъ того митичною, що тодѣ миты повстали, а слѣдуючôй по добѣ роматичнôй, коли слова творали ся, и по добѣ діялєктичнôй, коли нарѣчія ôдокремились. Тй дослѣды показують намъ, якъ въ зеркалѣ, способъ думаня давного Словянина, єго выображеня и погляды на свѣтъ, природу и єи появы, и на становище чоловѣка середъ суспôльности и передъ Богомъ; они представляють намъ єго религію и степень єи благородности; учать насъ о поетичности и природнôй свѣжости єго религійныхъ обрядôвъ; а що найважнѣйше, показують намъ въ нашôй найновѣйшôй цивилизаціи, въ нашихъ звычаяхъ и обычаяхъ, въ нашихъ приказкахъ и проклонахъ, въ нашихъ навѣть религійныхъ обрядахъ много слѣдôвъ давнои, митичнои вѣры. Позаякъ нарôдъ консервативно задержує то, що самъ сотворивъ, то и не легко дасть собѣ выдерти, зъ чимъ зрѣсъ ся. Борше старе злучить ся зъ новымъ, чужимъ, якъ щобъ мало ся до дна затратити.

Погане словяньскй, — коли такъ звати-му митичный часъ передхристіяньскій, — мали свою власну просвѣту, котра по зôлляню ся зъ христіяньскою просвѣтою стала ся въ обычаяхъ, звычаяхъ, въ народныхъ обрядахъ, ажь по нынѣшній день пôдставою цѣлого житя и существованя народного.

Не тôлько тымъ стала ся христіяньска вѣра спасенною, що виповадила новый порядокъ, новый свѣтъ, новй идеѣ мѣжь людей, але такожь тымъ, що принявши цѣлый здоровый зарôдъ поганьскои просвѣты въ себе, сама глубоко вкорѣнила ся. Поганьскй обряды, поганьскй звычаѣ перейшли въ христіяньство. Христіяньство оживотворивши поганьске корѣнє своєю плодоносною силою, стануло тымъ лекше дуже добрымъ цивилизаційнымъ чинникомъ у Словянъ.

Зъ такъ великои и богатои скарбницѣ митольогіѣ словяньскои задумавъ я подати въ коротцѣ, тôлько въ головныхъ зарысахъ, образъ религіѣ давныхъ Словянъ. Представлю прото розвôй понятя о существѣ богôвъ древныхъ Словянъ; змалюю образъ найважнѣйшихъ богôвъ небесныхъ и пôдземныхъ; опôсля опишу важнѣйшй обряды и свята религійнй, якй обходили давнй Словяне; наконець же не забуду и згадати про понятє старинныхъ Словянъ о житю позагробовôмъ.

Вѣра єсть найкрасшимъ зъображенємъ житя духа людского; бо вѣрою взносить ся чоловѣкъ до безконечности и вѣчности. Що зарôдъ вѣры єсть заключеный въ самôй души чоловѣка, то певна рѣчь; безъ сего свойства бувъ бы чоловѣкъ лишень звѣрятемъ. Позаякъ всё докола чоловѣка наче запечатане печатію недослѣднои тайны, цѣле сотворѣнє выходить зъ недостиженыхъ розумомъ жерелъ всемогучости и мудрости божои; чоловѣкъ, вѣнець сего сотворѣня, єсть существомъ повнымъ предивного мистицизму; мысль, душа бесмертна, проглядає ємуз очей; умъ єго досягає своєю вѣжею мало що не краю свѣта. Серце жене за безконечностію, не заспокоює ся нѣчимъ, тымъ що пôдпадає ему пôдъ змыслы; ему потрѣбно конечно Бога и вѣчности. До того пересвѣдченя дôйшла була вже далека старина: знавъ сесе Арістотель фильозофъ, Цицеро, бесѣдникъ римскій; знавъ вкôнци Плютархъ и єрей дельфицкій. Сей такъ высказавъ ся въ тôмъ зглядѣ: „Можете, каже ôнъ, найти оселѣ безъ мурôвъ, безъ домôвъ, гимназій, правъ, грошей, письма — але народа безъ Бога, безъ молитвы, безъ присяги, безъ жертвы, нѣхто доси не найшовъ". Не бути способнымъ до вызнаваня религіѣ, було пôсля старинныхъ ознакою найбôльшои нездарности.

И давнї Словяне мали свою власну вѣру и культъ Чи она датує ся зъ часовъ, коли Арійцѣ єще були нерозщѣплей и мешкали въ спольной земли. — чи то приймемо коло Белюртаґу, чи то въ полудневой Россіи, всё одно, — чи повстала и выобразовала ся вже на грунтѣ словяньскомъ, розумѣє ся на тлѣ принесеной традиціѣ зо спольнои отчины, ученї мужѣ розлично о томъ твердять. Въ томъ однакъ годять ся, що вѣра словяньска маѣ много спольного зъ вѣрою индійскою, перзійскою и вѣрою иншихъ иародовъ индоевропейскихъ. Такъ вже говорили Коляръ и Мицкевичь. Нынѣшня же порівнююча лингвистика ствердже тоѣ рѣшучо, о чомъ будемо и мы мали можность переконатись. Порівнююча лингвистика дойшла до того, що подѣлила родъ людскій на великї групы семейнї, на галузи одного дерева. Показала одтакъ нитку, котрою вяжуть ся мѣжь собою бесѣды народовъ и старала ся означити на мапѣ путь, котрымъ ишли народы зо всходу, зо своєи первѣстнои колибели. Людскость почуваѣ вконци спольность походженя, а подобности въ уставахъ, обрядахъ, символахъ не толкують ся вже якоюсь случайною рѣчію, але спольною традиціею зъ первѣсного мѣсця походженя. Тому, щобы зрозумѣти старинні рѣчи, потрѣбно конечно ужити методы порівнюючои.

Безъ сумнѣву переходила вѣра старинныхъ Словянъ розличнї степени совершеньства, одъ найнизшои, змысловои, примитивнои вѣры до щораз высшои, абстрактнои, индивидуальнои, благороднои. Якъ кождый народъ, такъ и Словянинъ бувъ колись народомъ природы; онъ выпасаючи товаръ, зросъ ся зъ тою природою, однакъ не понимавъ єи, анѣ єи появъ. Не познаючи свого власного существа и достоиньства, онъ видѣвъ старшеньсто и пановане природы надъ собою. Просвѣченый чоловѣкъ чудує ся великимъ творамъ природы, а простый народъ убожаѣ ихъ. Закимъ мысль чоловѣка взнесла ся въ чистомъ понятю духа до безконечности свѣта, розвивала ся єго душа на свѣтѣ змысловомъ. Всё тоѣ, що вплывало найбольше на тѣло, на змыслы, що було страшне, наносяче смерть, або що було ласкаве, добре, подаюче житѣ,— тоѣ було велике, значуче. Оно ставало для первѣсного чоловѣка богомъ. До того привязувавъ первѣсный Словянинъ, мешкаючій самотно, оддѣльно, негромадно въ натурѣ, найбольшу вѣру, що подавало ёму житѣ, або одъ чого єго житѣ залежало.

Щожь приятнѣйшого для чоловѣка, надъ свѣтло? Оно розкрываѣ передъ єго очима всѣ предметы, всѣ постати земнї, красоту барвъ, всѣ порушеня на земли, въ водѣ и воздусѣ. За свѣтломъ щезаѣ нічна темнота, що мовбы чорнымъ покрываломъ обнимала землю. Коли свѣтла нема, то на нѣщо не придадуть ся и найлучшї очи. Тоѣ свѣтло походить одъ сонця, що вѣчно палаѣ на томъ высокомъ синомъ небѣ. Коли сонце свѣтить, то повстаѣ рівночасно зо свѣтломъ такожь тепло. А якъ зимно и морозъ нѣвощить житѣ, мертвымъ снѣгомъ и ледомъ застелюѣ всё докола, такъ зновъ тепло живить и розвиваѣ кожду ростину. — Чи-жь не мавъ Словянинъ, той чоловѣкъ природы, кланяти ся сонцю? Такъ малымъ палахкотячимъ тѣломъ выдавало ся оно зъ такъ далекои высоты, а по такъ безмежной просторони розливало своѣ свѣтло! — Томужь понятно, чому найпершу и найбольшу честь у чоловѣка мало сонце. По нынѣ зове ся оно у люду святымъ, чистымъ, божимъ.

Честь сонця була и у выбраного Богомъ народа жидовского. Проти тои чести протестуе тому побожный Йовъ, говорячи Господеви: „Коли я видѣвъ сонце, якъ свѣтило, и мѣсяць ясно грядучій, радовало ся серце маѣ въ тайнѣ и цѣловавъ я руку мою устами моими; що єсть неправостію найбольшою и одреченѣмъ ся Бога всевышнього“. Сонце було предметомъ почитаня и въ браминизмѣ, де-то оно зове ся bhaga, наше: богъ (bha = свѣтло, а ga = огонь).

По сонцю убожавъ первѣстный Словянинъ срѣбный мѣсяць, того зимного товариша темнои ночи. Блѣдымъ, але приятнымъ свѣтломъ освѣчуѣ онъ темну потьму. Середъ череды ясныхъ зорниць плыве онъ блѣдый; онъ росте и малѣє, досягаѣ повноты и зовсѣмъ щезаѣ. Єще нынѣ на новѣ крестить ся Украинець и одмовляѣ молитву. Мѣсяць спроваджуѣ блукаючихъ въ ночи на добру дорогу. Онъ сприяѣ найбольше фантазіи чоловѣка. При нѣмъ бо стаѣ ся веселѣйше и безпечнѣйше. Коли всё спить, а тишина гробова покрываѣ докола околицю, додаѣ мѣсяць самотному чоловѣку одрады и одоймаѣ страхъ. Онъ вабить кохаючї ся особы на сердечну, тиху, тайну розмову, бо-жь и самъ, якъ гожій молодець, розговорюѣ, моргаѣ и играѣть ся зо своими товаришками - зорницями. Мѣсяць спонуковавъ до мысленя, бо щожь могло скорше збудити въ чоловѣцѣ мысль, якъ не те звѣздами засѣяне небо? Якъ день вплываѣ больше на змысли, такъ нічь дѣлаѣ больше на душу. Чимъ страшнѣйшою здавала ся темнота ночи, тымъ святѣйшими ставали ся мѣсяць и звѣзды. До нынѣ славять безчисленнї пѣснѣ народнї срѣбный, блѣдый мѣсяць.

По сонцю и мѣсяци почитавъ Словянинъ землю яко матѣрь и кормительку. Нема страшнѣйшои присяги у люду украиньского, якъ взыване на свѣдоцтво святои землѣ: „няй почорнѣю, якъ ся земля, коли говорю неправду“ (бере пригорщу землѣ и поживаѣ). Земля була у Словянъ тымъ, чимъ Кибеля була въ Азіи заходнѣй, чимъ Гая, Деметеръ у Грековъ, чимъ Телюсъ у Римлянъ. Мусѣла она бути заразомъ творчимъ и руйнуючимъ елементомъ, житѣмъ и смертію, якъ индійска Bhavani, до котрои дѣвчата молили ся о мужа, а невѣсты о потомство.

По земли найважнѣйшими появами були огонь и вода. Огонь перемѣнявъ чуднымъ способомъ рѣчи, освѣтлявъ темноту и огрѣвавъ тѣло чоловѣка. Якъ безрозумне звѣря утѣкаѣ передъ огньомъ, такъ знову ясна поломѣнь надить чоловѣка дъ собѣ. Тому горюча ватра громадила людей коло себе. Огнище лучило оба полы, мужа и жену. Ватра стала ся символомъ святои звязи въ першихъ починахъ товариства людского. Удѣлити кому огнища значило заключити зъ кимъ приязнь або спорідненѣ. Коло огня повстали першї споры, ненависти; коло огня поплыла перша кровь. Нема поганьского народа на земли, у котрого бы огонь не бувъ сватымъ. Въ якой чести позостаѣ огонъ до нынька у народу, поучують насъ численї народнї повѣря о огни.

Рівножь вода була для давныхъ Словянъ святою. Вода показувала ся чоловѣкови въ рожныхъ видахъ. Зъ холодного лона землѣ выплывали жерела; великими струями плыли рѣки; неначе бъ зеркала небесъ полыскували озера; а наконець розливалось широке безграничне море. Безъ воды не було житя на земли. Якъ много значила вода для цѣлого сотворѣня, свѣдчила найлучше о томъ одвѣчными пѣсками покрыта пустыня. Неначе кровь въ тѣлѣ, була вода въ земли подставою житя. Вода була для Словянина покрѣпляючимъ напит-

комъ: она живила цѣлу рослинно̂сть и крыла въ собѣ безчисленне множество звѣрятокъ. Лелевель (Польща въ серд. в. I.) пише, що навѣть Гетове идучи до бою, сербали воду яко нано̂й святый зъ Истру. Якъ була вода чистымъ зеркаломъ неба, сонця, мѣсяця и звѣздъ, такъ и чоловѣкъ по першій разъ побачивъ сво̂й образъ въ водѣ. О̂дъ воды походили красота и здоровле.

Якъ огонь, такъ и вода стали ся душею поганьскихъ обрядо̂въ. Безчисленнй повѣря вяжуть ся по нынѣ зъ водою, томужь якъ огонь въ видѣ свѣчокъ, такъ вода свячена вво̂йшли въ церковнй обряды вѣры христіяньскои.

Понятє красоты и здоровля, можна-бъ сказати, выплыло зъ воды. Въ то̂мъ то змыслѣ хвалить наро̂дъ воду въ своихъ пѣсняхъ. Росою умыває мати свою дочь, щобъ була хорошою; хто въ великодный понедѣлокъ водою обливає ся, того тѣло буде бѣле. Водою, котрою умыто хлѣбъ, вынятый зъ печи, вмыває ся дѣвчина, щобъ лиця були румянй.

Коли возьмемо и се на увагу, що вода прибувши и розо̂ллявшись бурливыми хвилями, додавала чоловѣкови великого страху, то стане намъ ясно, якъ мо̂гъ первѣстный чоловѣкъ убожати воду.

Зъ порядку рѣчей убожавъ давный Словянинъ збо̂же и зѣлє: збо̂же тому, що го живило, а зѣлє тому, що находивъ въ нѣмъ чаруючу силу: лѣкъ и отрую. До нынѣ вяже ся много повѣрій зъ силою зѣля. Такъ примѣромъ варить залишена дѣвчина корѣнь зъ розмарину, при вареню думає о невѣрно̂мъ, и вѣрить, що о̂нъ прибуде, хотьбы якъ бувъ далеко. Такожь рослина терличь має подо̂бне свойство. Належить шукати єго на новѣ, пото̂мъ носити при собѣ, а хлопець певно прибуде до дѣвчины. При рваню треба говорити: терличь-прикличь! Коли якій цвѣтъ, то именно барвѣнокъ бувъ у Словянъ почитаный. О̂нъ не вяне; тому єсть о̂нъ символомъ вѣчного житя въ природѣ. Вѣнець зъ барвѣнку бувъ святою окрасою. Де житє, тамъ весело̂сть; для-тогожь вѣнець зъ барвѣнку означавъ весело̂сть, а противно вѣнець зъ руты означавъ жаль и смутокъ.

Такимъ робомъ перву вѣру нашимъ поганьскимъ Словянамъ приписала сама природа; она сама стала для нихъ святою, богомъ. Якъ тй дѣти у грудій матери, такъ они на-слѣпо, самымъ инстинктомъ припали до природы. Природл ихъ живила, природа ихъ образовала. Така то була первѣстна вѣра Словянъ давныхъ. Бувъ то шаманизмъ с. є. вѣра основуюча ся на захватѣ, на френезіи.

Въ мѣру, якъ почувъ чоловѣкъ, що єсть розумною истотою, повстававъ въ єго души богатый свѣтъ мыслей. За мыслями вытворяли ся мало-по-мало понятя, а розумъ доходивъ ихъ причины. Пото̂мъ почавъ чоловѣкъ лучити ся въ товариства, а ту єго индивидуально̂сть зачала чимъ-разъ ставати выразнѣйшою. А коли такъ прийшовъ до по̂знаня своєи индивидуальнои истоты, мусѣло природно розвинутись у него понятє о Бозѣ, яко существѣ, позаякъ богъ-существо то̂лько мо̂гъ правити житємъ и судьбою полученыхъ въ товариство людей. Самымъ бездушнымъ предметамъ, тяжко було кланяти ся людямъ, котрй по̂знали своє существо и силу правити рѣчами по̂сля своєи волѣ. Зо̂ своихъ отже дѣлъ почувъ чоловѣкъ себе и Бога существомъ. Обычаємъ получили ся истоты-одиницѣ въ одну истоту-громаду. Той обычай ставъ ся правомъ, а тоє право стало ся черезъ волю существа всѣхъ существъ с. є. волю бога. Анѣ сонце, мѣсяць, анѣ вода и огонь не мали своєи волѣ; не могли они тому теперь въ то̂мъ друго̂мъ періодѣ уважатись за бого̂въ.

(Дальше буде.)

Не такъ, якъ треба!

Старая пѣсня вкругъ несесь:
„Най буде, якъ бувало“;
И всѣ єѣ держать ся вразъ —
Хочь и такихъ не мало,
Що поступомъ осѣненй
Хотѣли-бъ щось нового:
„На крестъ, на крестъ зъ давнымъ“ — кричать, —
„Не треба намъ старого....“

А вже-жь и тіи и тамтй
Давнымъ шляхомъ прямують —
И хочь своє красивоє
Въ чужому ся любують.
И въ руско̂мъ домѣ лишь часомъ
Озве ся руска мова;
А якъ лишь Полякъ въ до̂мъ во̂йде, —
Вже Польща єсть готова!...
И хоть бы рускихъ сто було
„Твердыхъ“ єще до того —
По польски бесѣда по̂де
Для Поляка одного....

И по давному за грошемъ,
За золотомъ шукають —
За золото, за почести
Него̂дно честь збувають!...
И вже имъ стыдно, що они
На Руси ся родили,
Що батько й мати ихъ колись
По руски говорили;
И вже гербовна суєта
Ихъ очи заслѣпляє —
И вже такій пропащій сынъ
Русь-матѣрь розпинає!...

И якъ бувало, такъ теперь
Жѣноцтво прикладаєсь
До Вандъ, Кракусо̂въ, Попелѣвъ,
А свого, знай, стыдаєсь;
И скорше, боршь читати-ме
Лихій романъ французскій,
Чимъ гарнй очи потрудить
На добро̂й книжцѣ руско̂й....

И такъ, якъ перше за князѣвъ,
Незгода все руйнує,
И ворогамъ до забору
Ро̂вненькій шляхъ мурує....
И по давному Русины
Гризуть ся мѣжь собою,
И тычуть въ руки ворогамъ
Оружіе до бою!...

Честолюбиво̂сть, якъ була,
Цвите и днесь мѣжь нами;
И першій лучшій дресь въ гору,
Щобъ править Русинами.
Народной працѣ — (тиха вна) —
Мовь смерти ся жахають,
И хто лишь дужше закричить,
Тому всѣ честь складають!...

А деякѝ трусливіи!..
Такихъ и перше мали,
Що дѣломъ, словомъ, рускими
Признати ся бояли....
Такихъ и нынѣ маємо,
Що чиномъ все и всюды —
Що всѣмъ въ хосенъ, лише не намъ
Выходять ихнѝ труды!...

* * *

Така суспѝльнѝсть, знай, гука':
„Най буде, якъ бувало“;
И хочь якѝ напередъ пруть,
Та все-жь такихъ ще мало!

За те такихъ досыть у насъ
Фалшивыхъ поступовцѣвъ,
Що то себе числять они
За першихъ передовцѣвъ,
Що то лѣтали-бъ въ край свѣтѝвъ
И все бы руйнували
И на суспѝльнѝмъ неладѣ
Свои бы будовали
Высокопарніи гадки
И мудріи идеѣ, —
Якими смерть несуть въ дарѣ
Для матери стоєи....

* * *

Чому, чому пытаю ся,
Все йде не такъ, якъ треба?
Чому закрыли чорнѝ тьмы
Той красный кусень неба,
Мою родиноньку святу,
Якѝй бы лишь пышатись
И яснымъ свѣтломъ доленьку
До себе приманяти?...

Михайло Бачиньскій.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

3. Амвросій Метлиньскій[1]).

Амвросій Лукіяновичь Метлиньскій родивъ ся на Украинѣ 1814. р. въ Гадяцкѝмъ повѣтѣ Полтавскои ґуберніѣ. Навперед учивъ ся въ Гадяцкѝй школѣ повѣтовѝй пѝдъ проводомъ Михайла Макаровского, щѝ бувъ украиньскимъ письменникомъ[2]). Зъ тои школы перейшовъ Метлиньскій въ Харкѝвску ґимназію, а ѝдтакъ въ Харкѝвскій университетъ, въ котрѝмъ скѝнчивъ повный курсъ наукъ по словесному факультету. Опѝсля займавъ ѝнъ мѣсце библіотекаря университетского и приготовлявъ ся до ексамина маґистерского. Написавъ отже (1843) диссертацію „объ истинномъ значеніи поэзіи“. Новый маґистеръ вѝйшовъ помѣжь професорѝвъ Харкѝвского университета и будучи адъюнктомъ-професоромъ читавъ теорію прозы й поезіѣ та й исторію россійскои словесности. Въ 1849. р. поставлено єго ординарнымъ професоромъ россійскои словесности на университетѣ св. Володимира въ Кієвѣ. Въ 1858. роцѣ выдавъ Метлиньскій докторску диссертацію „Взглядъ на историческое развитіе теоріи прозы и поэзіи“. Сю диссертацію написавъ ѝнъ на основѣ твору Степана Шевырева п. з. „Теорія поэзіи въ ея историческомъ развитіи“. Въ Кієвѣ пробувавъ ѝнъ до р. 1854. Вернувшись въ Харкѝвъ занявъ ѝнъ давну свою катедру и бувъ професоромъ до р. 1858., въ котрѝмъ пѝшовъ въ ѝдставку. Опѝсля живъ на берегахъ Женевского озера и на полудневѝмъ берегу Крыма въ Ялтѣ, де й умеръ въ кѝнци червня 1870. р. ѝдъ раны, яку въ нападѣ мелянхолійнѝмъ завдавъ собѣ своєю рукою.

Метлиньскій вызначувавъ ся вдачею вельми симпатичною: въ поглядахъ своихъ на свѣтъ бувъ ѝнъ идеалистъ, щѝ вважавъ ся щасливымъ, коли мѝгъ другимъ добро творити. Все своє житє оставивъ ся холостомъ, а доходы професорскѝ обертавъ въ ѝбльшѝй части на удержанє своєи родины та на пѝдмогу бѣднои молодежи. Про-те студенты университетскѝ горнулись до него мовь до свого батька, бажаючи корыстуватись єго наукою и досвѣдомъ практичнымъ. Любивъ же Метлиньскій особливо тыхъ Украинцѣвъ, котрѝ єго звеселяли звуками рѝдныхъ пѣсень и передавали єму деякѝ дрѝбки изъ величного скарбу поезіѣ простонароднои. А по-за-якъ въ кватиру Метлиньского приходили такѝжь кобзарѣ, щѝ спѣвали украиньскѝ думы, то тѝ зборы студентскѝ були неначе словесною „Сѣчію“, въ котрѝй молодѝ товаришѣ грѣлись при ватрѣ народныхъ святощій. Вже-жь и самъ Метлиньскій знавъ чи-мало пѣсень народныхъ, котрыхъ навчила єго стара бабусенька, и ѝдтакъ въ думцѣ „Бабусенька“ присвятивъ ѝнъ згадцѣ єи сесѝ слова: „Старую бабусеньку згадаю! вона мене кохала: пѣснями пеленала, рѝднымъ словомъ кормила, рѝднѝй мовѣ учила, — старую бабусеньку згадаю!“ (стор. 69.)

На университетѣ зъявлявъ Метлиньскій хосенну дѣяльнѝсть дидактичну, домагаючись ѝдъ студентѝвъ, щобъ запопадливо займались письменными вправами литературными; ѝдтакъ у себе дома оживлювавъ ѝнъ тую науку животворнымъ духомъ рѝдного слова. Такъ отже лекціѣ университетскѝ доповнювались въ хатѣ професора розмовами про рѝдну литературу.

Метлиньскій вывчивъ ся трохи-не всѣхъ языкѝвъ славяньскихъ и познакомивъ ся такожь зъ мовою нѣмецкою. Саме-тогдѣ въ трицятыхъ рокахъ проявились дружнѝ взаимины мѣжь Славянами; особливо-жь ческѝ славянофилы Колляръ, Ганка, Челяковскій стали проповѣдниками новои братньои любови мѣжь народами славяньскими. Ѝдтакъ Амвросій Метлиньскій и Олександеръ Корсунъ[1]) були першѝ славянофилы украиньскѝ, котрѝ любовь до батькѝвщины бажали погодити зъ симпатіями до державы правовѣрного царя.

Свою литературну дѣяльнѝсть почавъ Метлиньскій въ кѝнцит рицятыхъ рокѝвъ, и ѝдтакъ въ 1839. р. пѝдъ псевдонимомъ Амвросія Могилы выдавъ ѝнъ въ Харковѣ „Думки и пѣснѣ та ще де-що“ (12^0, сторѝнъ 204). Попереду напечатавъ ѝнъ въ сѣй книжочцѣ „замѣтки относительно южнорусскаго языка“ (стор. 1—35)[2]). Видячи, що московскѝ панслависты въ ѝбльшѝй

---

[1]) Литература: а) „А. Л. Метлинскій“ („Поэзія Славянъ“. Сборникъ лучшихъ поэтическихъ произведеній славянскихъ народовъ въ переводахъ русскихъ писателей, изданный подъ редакціею Ник. Вас. Гербеля. С.-Петербургъ 1871; стор. 193). — б) „Харьковскій университетъ“ („Вѣстникъ Европы“, IX. годъ, январь, томъ I. С.-Петербургъ 1874; стор. 101—104; статья М. Де-Пуле). — в) „Амвросій Лукьяновичъ Метлинскій“ („Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія“ Н. И. Петрова. Кіевъ 1884; стор. 128—135).

[2]) Порѝвн. „Зорю“, 1887; ч. 15. и 16; стор. 265—267.

[1]) Гляди „Зорю“ 1887; числа 13. 14. и 15. 16.

[2]) Тѝ замѣтки пѝдписавъ А. Метлиньскій своимъ именемъ.

части неприхильно ôдносились до языка руско-украиньского[1]), Метлиньскій высказавъ ось-таку думку про будущу долю рôднои мовы: „*Южнорусскій языкъ со дня на день забывается и молкнетъ, и, придетъ время, забудется и смолкнетъ.... Но можетъ быть и то, что въ эпоху пренебреженія южнорусскаго языка, любовь къ нему проснется... Уже свѣтлое вниманіе правительства и просвѣщенныхъ мужей звѣздою благовѣстія засіяло надъ міромъ Словеніи, — и ни одна черта народности не изгладится, ни одно зданіе языка не разрушится, ни одна православная мысль не умретъ безплодно въ этомъ мірѣ*“ (стор. 3. 4.). — Ôдтакъ слѣдує девять замѣтокъ про руско-украиньску мову и правопись. Именно въ четвертôй замѣтцѣ подає Метлиньскій взôрцѣ пятьохъ правописій украиньскихъ, се-бъ-то правописи Максимовича, Котляревского, Срезневского, Артемовского-Гулака и зразокъ своєи правописи, котрои ôнъ придержувавъ ся въ выданю „думокъ и пѣсень“ (стор. 13—15). Ось и поглядъ на сю правопись Метлиньского: Задержавши стародавну букву ѣ для означеия звука *і*, *ji* и букву ы (= старосл. и старорус. ъı), писавъ ôнъ и̂ (î) = ѳ, ôдтакъ и̂, î = є, а иногдѣ такожь ѣ = є, ѳ (въ деклинаціи заименникôвъ и приложникôвъ); отже: лѣто, сынъ, кı̂нь (конь), вı̂йско (войско), зı̂льля (зелiє), срı̂бный (сребрный), їи (єи), нъ̂й (ней), добрѣмъ (добромъ). — Пôсля сихъ замѣтокъ заявивъ Метлиньскій, що ôнъ радъбы написати повну граматику и словарь рôднои мовы, коли-бъ Богъ помôгъ, и люде не боронили єму сеи працѣ. Опроче замѣтивъ ôнъ тутъ, що головною єго цѣлію було, звернути увагу Украинцѣвъ на деякı̂ окремı̂ прикметы рôднои мовы (стор. 34).

Пôсля сего передного слова слѣдують „думки и пѣснѣ“ (числомъ 28). Сı̂ стихотворы Метлиньского похваливъ уже въ 1844. р. Микола Костомарôвъ, написавши въ „Молодику“ (стор. 182—184) мѣжь иншимъ отъсе: „*Большая часть изъ его стихотвореній запечатльна истиннымъ дарованіемъ и отличается особенною художественностію... Характеръ стихотворній Могилы отличается глубокою грустью и вѣрными изображеніями древняго быта. Онъ прекрасно понялъ поэзію степной козацкой жизни; у него козакъ вездѣ является существомъ высокимъ, но вмѣстѣ буйнымъ и дикимъ; сцена дѣйствія его покрыта туманомъ и слезами...*“

И якı̂-жь провôднı̂ идеѣ проявляють ся въ лиричныхъ творахъ Амвросія Могилы? Украина саме-тогдѣ була заснула и ôдтакъ на ватрѣ батькôвскôй погасло ясне поломя народного житя, та въ попелѣ тлѣли лишь деякı̂ искры. Могила любивъ народнı̂ святощѣ, одначе не смѣвъ голосно заявити свого патріотизму супроти новыхъ порядкôвъ на Украинѣ. Коли-жь занапастивъ ся національный побутъ козачины, коли не стало давного житя въ рôднôй земли, то поетъ розкрывавъ могилы „начиненı̂ трупомъ“, и сумовитый приглядавъ ся руинѣ колишньои славы народнои. Вже-жь и Маркіянъ Шашкевичь запримѣтивъ сю вдачу Могилы, пишучи отъ-се до свого приятеля Михайла Козловского; „При Ластôвцѣ[2]) ступає вагою сановитый, сумный, казавъ бы-сь пристарый Могила, и заглядає не такъ якъ ластôвка весело въ ôконця, а ступає пôдъ землю въ могилы, цѣлує порохъ, обнимає кости, а нагорнувши тамъ силы у свои груди, гуляє зъ вѣтрами по степахъ або зъ ворономъ по-пôдъ небеса“[1]).

Ôбразы колишньои славы меркотять въ уявѣ поета лише въ ночи, коли зôроньки въ туманъ поховають ся и мѣсяць у хмары заплыне. Тогдѣ гетьманъ стоить высоко на замку: голову свою схиляє якъ былину и орломъ позирає на Украину. Але-жь край вже втихомривъ ся: гетьманъ чує, що ôдъ моря до моря не пахне вже ворога духъ, видить, що орелъ безъ крылъ и безъ пѣръ, — що козакъ и кôнь умеръ; — все тихо й глухо... Гетьманъ прислухавъ ся, глянувъ ще разъ на Украину, и схиливъ ся якъ былина въ домовину (стор. 81—83).

Коли-жь годѣ привернути славнои бувальщины, то треба поетови погодитись зъ сучаснымъ побутомъ въ державѣ. Про-те въ думцѣ „Самотнı̂ сıı̂вцѣ“ зъявляє ôнъ ось-таку думку славянофильску:

Є въ насъ вѣра, царь и мова,
И чи-мало насъ Словенъ;
Все своє въ насъ, — ну, чого намъ
Ще шукати въ бисурменъ? (стор. 73.)

Въ сѣй думцѣ сказавъ Могила, що поодинокı̂ народности славяньскı̂ въ новôмъ побутѣ суспôльно-національнôмъ задержують окремı̂ прикметы своєи породы. А вже-жь рôкъ опôсля (1840) Олександеръ Корсунъ назвавъ Украину щасливою, що она будучи жѣнкою придбала для своихъ дѣтокъ ще й батька, се-бъ то царя православного. Теперь-то (по думцѣ Корсуна) Украинцѣ и Москалѣ панують, мѣжь-тымъ коли иншı̂ Словене сердеги у Нѣмця бѣдують[2]). Та й самъ Метлиньскій звеличивъ силу Москвы въ думцѣ „Пожаръ Москвы“, починаючи сей стихотвôръ отъ-сими словами:

Царство бѣлого царя широко резлегло ся,
Одъ всходу до заходу сонця простягло ся:
Є тамъ чи-мало мѣсця для силы,
Мѣсця чи-мало и для могилы (стор. 101)[3]).

Згадуючи про пожаръ того города поетъ каже, що Москву святую изъ-пôдъ ворога-Француза вызволяли чубатı̂ козаки (стор. 103.)

Найкрасшимъ поетичнымъ творомъ Метлиньского єсть думка „Козачая смерть“ (стор. 87—89). Єѣ присвятивъ авторъ Петру Петровичу Артемовскому-Гулаку, поставивши „мотто“ изъ „Слова о полку Игоревôмъ“ („Сваты попоиша и сами полегоша“). Поетъ каже, що тамъ, де недавно козакъ на Ляха налѣтавъ, теперь по бѣлому степови сивый туманъ тихо розлягає ся, и степъземля рôдну й нерôдну кровь допиває. Та отъ, про-мѣжь трупами хтось стогне, мовь розмовляє: то старый козакъ изъ сыномъ вѣку доживає, порубаный зъ посѣченымъ ось-такъ розмовляє:

— Батьку, батьку! менѣ душно, мене пече,
Въ горлѣ засыхає!
— Сынку, сынку! биля мене все кровь тече,
Водицѣ немає!

---

[1]) Мѣжь московскими панславистами вызначувавъ ся тогдѣ именно М. Погодинъ.

[2]) М. Шашкевичь згадує про тую „Ластôвку“, котру Евгеній Гребѣнка выдавъ въ Петербурзѣ 1841. р.

[1]) Порôвн. И. Онишкевича „Руску Библіотеку“, томъ III., стор. 61.

[2]) „Снjпъ“, украинській новорочникъ. Харькjвъ 1841; стор. 211. 212.

[3]) Въ думцѣ „Пожаръ Москвы“ каже поетъ, що коло Москвы полягло чи-мало нашихъ костей, такъ що й воску на поминъ не стало. Тогдѣ покôйнымъ братамъ-лицарямъ запалено одну свѣчку, по-за-якъ „Москва, якъ Божая свѣчка огнемъ запалала“ (стор. 103). Такожь Корсунъ у „Снопѣ“ высказує ту-саму гадку въ думцѣ „Велика панихида“, котру переложивши зъ ческого присвятивъ „Москалямъ“. („Снjпъ“, стор 224 225).

— Батьку, батьку! хто по насъ въ степу заплаче?
Хто насъ поховаєⷭ?
— Чуєшь, сынку? чорный воронъ вѣться, кряче,
За дяка спѣваєⷭ!

— Батьку! изъ-за плечей морозъ подираєⷭ,
Въ серцѣ стыне, стыне...
— Трупомъ вкрый ся, кровю вражою умый ся!
Й ихъ не трохи гине...

Оттакъ розмовлявъ батько зъ сыномъ на боєвищи; — небавомъ опо́бсля оба застогнали й замовкли... то́льки кровь дзюрчала.

Поетъ ко́нчить чудову сю думку отъ-сими словами:

Де недавно козакъ гомонѣвъ, ёго ко́нь тупотѣвъ,
Воронъ крякавъ, лѣтавъ и спускавъ ся, й на трупахъ [сѣдавъ,
Чуєшь, якъ и вѣтеръ засвистѣвъ, загомонѣвъ?
Плаче-оплакуєⷭ козако́въ, своихъ брато́въ...
Кости по степахъ въ пѣскахъ ховаєⷭ,
Пѣсню поминальную спѣваєⷭ...

Такъ отже минула козацка слава, и згадка про неѣ жиⷭ то́лько въ пѣсняхъ бандуристо́въ. Про-те въ думцѣ „Бандура“, котру Метлиньскій присвятивъ Іѳреміи Галцѣ, сказано про старого козака-спѣвака, що о́нъ спѣваⷭ про гетьмана, про гайдамаку, — що тогдѣ плаче бандура, мовь оживаⷭ (стор. 39. 40). Въ думцѣ же „Смерть бандуриста“ (стор. 116—120) старый козакъ каже, що въ ѳму и въ бандурѣ вже голосъ замираⷭ, — ба о́нъ заявляⷭ въ розпуцѣ серця, що „вже не гремѣти-ме, вже не горѣти-ме якъ въ хмарѣ пѣсня въ народѣ, бо вже наша мова конаⷭ...“ Але-жь думка сеся ко́нчить ся сими вѣщими словамя:

Запалало и стемнѣло,
Застогнало въ небесахъ,...
Хлынувъ дожчь, — загомонѣло
На горахъ, поляхъ, въ борахъ...
Старця й бандуры немаⷭ,
Пѣсня по-міру лѣтаⷭ!

Изъ сего короткого огляду видно, що Метлиньскій бувъ справдѣ тымъ бандуристомъ, що на руинѣ батько́вщины плакавъ-рыдавъ изъ-за недолѣ земляко́въ. Деякои по́льги для примученого серця глядавъ о́нъ въ захистѣ православного царя; о́дтакъ думавъ о́нъ, що въ службѣ царско́й козаки стануть опять гуляти по поли и шукати собѣ славы въ боротьбѣ зъ ворогомъ (стор. 43). А поза-якъ Метлиньскій симпатично о́дносивъ ся до тогочасного славянофильства, то й чески́ патріоты-письменники помянули сего тямущого Украинця добрымъ словомъ. О́дтакъ Францъ-Ладиславъ Челяковскій переложивъ три думки Метлиньского на мову ческу и выдавъ ихъ въ „ческо́й антологіи“[1]). Ось и заголовки сихъ перекладаныхъ думокъ: 1. Hetman; 2. Odrodilec (зрадникъ); 3. Kozácká smrt.

Деякѣ думки Метлиньского основують ся на поезіи простонародно́й. Сюды належать именно думки: „По́дземна церква“ (стор. 59—61), „Перекотиполе“ (стор. 66—68) и „Дитина-сиротина“ (стор. 75—78). Годить ся тутъ замѣтити, що переказъ про перекотиполе послуживъ такожь Григорію Квѣтцѣ-Основяненкови засновкомъ въ писаню прекраснои повѣсти по́дъ тымъ-самымъ заголовкомъ.

Мѣжь думками и пѣснями Метлиньского находить ся ще вельми гарный стихотво́ръ п. з. „Глекъ“, що́ ѳго авторъ присвятивъ „Грицькови Основяненкови“ (стор. 108—115). Сей стихотво́ръ маⷭ прикмету поезіѣ епичнои и служить доказомъ, що у Метлиньского бувъ такожь чи-малый талантъ, писати вдатнѣ оповѣданя поетичнѣ. Авторъ розказуⷭ тутъ, якъ Глекъ по́зною добою выйшовъ о́дъ панъ-отця. Старый козакъ бувъ трохи выпивъ и замѣсць до своѣи хаты зайшовъ на кладовище. Тутъ по́знававъ о́нъ могилы своихъ товаришѣвъ и приятелѣвъ и пригадувавъ собѣ подѣ зъ ихъ житя. Епичный сей тво́ръ ко́нчить ся сими словами:

Такъ Глекъ старый балакавъ дуже, далѣ тихше,
А тамъ замовкъ, схиливъ ся на могилу...
До церкви въ-ранцѣ йшли, — до ёго, о́нъ не дыше:
Взяли, та й положили въ домовину.

Се поетичне оповѣданѣ подобаⷭ ся особливо зъ-за того, що авторъ смѣⷭ ся тутъ кро́зь сльозы, и що о́нъ на кладовищи розвиваⷭ образъ колишнього змаганя громадянъ въ житю суспо́льно́мъ.

Въ думкахъ и пѣсняхъ Метлиньского добачаⷭмо мову ядренисту, зложену по-найбо́льше въ вѣршѣ силябичнѣ; одначе зустрѣчаⷭмо подекуды такожь правильнѣ ямбы и трохеѣ. Опроче всякѣ вѣршѣ вызначують ся правильнымъ римомъ.

По́бсля думокъ и пѣсень Метлиньского слѣдують въ сѣмъ збо́рнику переклады деякихъ стихотворо́въ славяньскихъ и нѣмецкихъ, що́ осмотренѣ суть заголовками: „Луна изъ Словенiѣ“ (стор. 121—161) и „Луна ще изъ Нѣмеціѣ“ (стор. 163—175). У главѣ „Луна изъ Словеніѣ“ Метлиньскій напечатавъ навпередъ одинъ ческій сонетъ Колляра изъ епичного твору „Slávy dcera“, почо́мъ слѣдуⷭ 1) Луна „изъ Чехіѣ“, се-бъ-то перекладъ деякихъ стихотворо́въ ческихъ, именно: а) „Ночна розмова“ (изъ Челяковского); б) Розмова „милого зъ милою“; в) „Смерть царя“; г) Сонетъ (изъ Колляра; переложено на мову россійску); — 2) Луна „изъ Старочехіѣ“ (зъ кородедворськои рукописи): а) „Бенесъ Германовъ“; б) „Олень“; в) „Сиротина“; г) „Роза“ (переложено на мову россійску) [1]) — 3) Луна „изъ Словаціѣ“, се-бъ-то пѣснѣ словацкѣ (числомъ 9); — 4) Луна „изъ Сербіѣ“; тутъ переложено три сербскѣ пѣснѣ на мову рускоукраиньску, а четверту пѣсню на мову россійску; — 5) Луна „изъ Польщѣ“; а) „Морлакъ въ Венеціи“; б) „Дорога“ (изъ Витвицкого); в) „Чорнобро́вка“ (изъ Суходольского); г) „Похо́дъ“ (изъ Одинця; переложено на мову россійску).

По́бсля „Луны изъ Словенiѣ“ слѣдуⷭ „Луна ще изъ Нѣмеціѣ“. Въ сѣй главѣ находить ся шѣсть стихотворо́въ нѣмецкихъ въ перекладѣ руско-украиньско́мъ: а) „Приязнѣ душѣ“ (изъ Матиссона); б) „Добра-но́чь“ (изъ Кернера); в) „Було“ (изъ Анастасія Ґрина); г) „Хлопчикъ-пастушокъ“ (изъ Улянда); д) „Навѣщення зъ могилы“ (изъ Елѳншлѳґера); е) „Пѣсня садо́вничого“ (изъ Улянда).

О́дтакъ въ сѣмъ збо́рнику напечатано „Приложенія отъ издателя“ (стор. 177—190). Метлиньскій подавъ тутъ навпередъ головнѣ замѣтки правописнѣ, и надруковавъ бсѣмь славяньскихъ стихотворо́въ, именно два ческѣ,

[1]) „Časopis českého museum“. XVI. ročník. V Praze 1842. Z anthologie maloruské. Přeložením Fr. L. Čelakovského: 1) Hetman (str. 323. 324); 2) Odrodilec (str. 324); 3) Kozácká smrt (str. 332—334).

[1]) Рукопись Короледворску переложивъ на мову руску вже передше Маркіянъ Шашкевичь.

два старочеcкй, два сербскй и два польскй стихотворы. Всѣ они являють ся тутъ въ ориґиналѣ, та тôлько прикрасивъ ихъ Метлиньскій своєю рускою правописію. — Въ кôнци напечатавъ ôнъ словарець рускій п. з. „объясненіе непонятныхъ для Великороссіянъ южнорускихъ словъ и выраженій“ (стор. 191—204).

Чотыри роки опôсля (1843) въ журналѣ Бецкого „Молодикъ“ напечатано два украиньскй стихотворы Метлиньского п. з. „Розмова зъ покôйными“ и „Рôдна мова“[1]).

Въ 1848. р. Амвросій Метлиньскій выдавъ въ Харковѣ „Южный русскій Зборникъ“ (12⁰, сторôнъ 60 + 108 + 44 + 72 + 92). Въ переднôмъ словѣ пише ôнъ, що до выданя сего збôрника спонукала єго ôдозва императорского общества исторіѣ и древностій россійскихъ при Московскôмъ университетѣ по ôддѣленю етноґрафіѣ Россіѣ. Въ сѣй ôдозвѣ сказано, що въ хосенъ того общества треба-бъ збирати народнй казки, байки, пѣснѣ, переказы, прислôвя, — та що єму придатнй були бы такожь словарѣ „простонародного языка и мѣстныхъ нарѣчій“. Ôдтакъ замѣчає Метлиньскій, що для того выдавництва придбавъ ôнъ кôлька бôльшихъ и меншихъ письменныхъ творôвъ „въ простôмъ народнôмъ языцѣ южнои Руси“, — що сй творы важнй суть именно изъза того, що въ нихъ малює ся вѣрно суспôльный побутъ народа украиньского. Тй-то письменнй творы подає ôнъ отже у своѣмъ збôрнику, и сподѣє ся, що при участи любителѣвъ словесности зможе вести дальше се своє выдавництво.

Опôсля слѣдує статья п. з. „Правописаніе южнорусскаго языка или нарѣчія“ (стор. 9—18). Метлиньскій каже, що дотôль появилась трояка правопись украиньска: Однй намагали корыстуватись крайною фонетикою, пишучи н. пр. дывыця (дивиться), истця (пється), иду и йду (пду), вилъ и вйлъ (волъ); — другй наблюдали за проводомъ Михайла Максимовича правопись етимолоґичну, пишучи бôбъ, нёсъ, слёзъ; — иншй ишли середущою дорогою, придержуючись правописи Ивана Котляревского, котру поправивъ И. Срезневскій въ выданю „Наталки Полтавки“ (отже: лъто, вйлъ, срйбный, бълъются). Сею правописію Котляревского и Срезневского хôснувавъ ся Метлиньскій въ выданю „думокъ и пѣсень“, та приблизивъ ся тôлько подекуды до выговору, по-за-якъ писавъ: зйлъля (зелiє), спанья и т. д. Ôдтакъ въ выданю „Южного рускаго Зборника“ зладивъ Метлиньскій украиньску правопись симъ способомъ: а) ôдкинувъ знакъ ъ пôсля твердыхъ спôвзвукôвъ, н. пр. дуб; — б) принявъ новый знакъ ы (се-бъ-то латиньске *и*, *v*) для выраженя звука *и* (= ы, и): сын, воды; — в) писавъ *и*, *йи* замѣсць ѣ: свит, йиду; — г) звукъ *і* (= о, є) выражавъ ôнъ знакомъ й: дйм, нйс (несл); — д) уживавъ *є* для означеня йотованого самозвука *е*: мое, спиває; — е) принявъ *й* замѣсць *й*: добрий...

Пôсля сихъ попередныхъ замѣтокъ слѣдують творы пятьохъ украиньскихъ поетôвъ. Навперед напечатано „Думки и пѣснѣ“ А(мвросія) М(етлиньского). Тутъ находять ся чотыри думки сего-жь автора: „Бандура“, „Козачй поминки“, „Сирôтка“ и „Старець“. Сй думки напечатавъ Метлиньскій вже въ 1839 р. въ збôрнику своѣмъ „Думки и пѣснѣ та ще де-що“, тôлько въ новôмъ выданю (1848) переробивъ ôнъ ихъ подекуды, изъ-за чого сй чотыри думки являють ся тутъ въ новôй редакціи.[1]) Опроче послѣ думки „Козачй поминки“ напечатавъ Метлиньскій ще й ческій перекладъ (п. з. „Козацка смрт“), що єго зладивъ Челяковскій пôсля першои редакціѣ.

Ôдтакъ слѣдують въ сѣмъ збôрнику отъ-сй поетичнй творы: а) „Думы та спѣвы“ Михайла Петренка (стор. 26—60); — б) „Вовкулака“, украиньске повѣрье. Розказъ въ стихахъ Стефана Александрова (стор. 1—108[2])[2]) — „Наталя, або двѣ долѣ разомъ“. Поема Михайла Макаровского (стор. 1—44[3]); — г) „Гараська, або таланъ и въ неволи“. Повѣсть въ стихахъ Михайла Макаровского (стор. 1—72[4])[3]); — д) „Щира любовь, або милый дорогше щастя“. Драма Грицька Основяненка [Григорія Квѣтки] (стор. 1—92[5])

Въ 1852 р. выдавъ Метлиньскій въ Кіевѣ „Байки и прибаютки“ Льва Боровиковского (12⁰, сторôнъ 118)[4]), а въ 1854 р. напечатавъ ôнъ въ тôмъ-же городѣ „Народныя южнорусскія пѣсни (8⁰, сторôнъ XVIII + 472)[5]).

Въ переднôмъ словѣ сего свого збôрника говорить Метлиньскій дещо про способъ твореня литературы простонароднои и про народный напрямъ словесности письменнои, ôдтакъ замѣчає, що украиньскй пѣснѣ людовй збиравъ такожь Микола В. Гоголь. Сказавши де-що про правопись[6]), въ якôй печатано народнй южнорускй пѣснѣ, заявляє ôнъ, що въ выданю сихъ пѣсень годѣ було наблюдати окремыхъ прикметъ мовы въ рôзныхъ пôднарѣчіяхъ, та що ôнъ придержувавъ ся выговору нарѣчія головного. Важнй суть ôдтакъ єго замѣтки про ритмъ пѣсень. Вѣршь простонароднои пѣснѣ по-найбôльше обôймає 14 складôвъ (силябъ), або 7 паръ, зъ котрыхъ четвертою парою кôнчить ся перша половина вѣрша, по-заякъ тутъ наблюдає ся пересѣчка (цезура) въ кôнци якогонебудь слова. Про-те такій довгій вѣршь може роздѣлитись на-двоє, изъ-за чого творять ся два коротшй вѣршѣ, одинъ изъ чотырохъ, а другій изъ трохъ паръ складôвъ.

[1]) Порôвн „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“ Н. И. Петрова; стор 130.

[1]) Въ новôмъ выданю (зъ 1848. р.) змѣнивъ Метлиньскій такожь заголовки двохъ думокъ, по-за-якъ замѣсць „Козачая смерть“ написавъ Козачй поминки“, та й назву „Дитина-Сиротина“ заступивъ заголовкомъ „Сирôтка“.

[2]) Про „Вовкулаку“ Степана Александрова гляди „Зорю“ 1887; число 15. и 16., стор. 264. 265.

[3]) Про оба епичнй творы Михайла Макаровского („Наталя“ и „Гараська“) гляди „Зорю“ 1887; стор. 265—267.

[4]) Про „Байки и прибаютки“ Льва Боровиковского гляди „Зорю“ 1887. стор. 264. Кажуть, що Метлиньскій напечатавъ сй байки мабуть безъ призволу автора. (Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“, стор. 130., замѣтка). Ôдтакъ самъ выдавець пôдъ псевдонимомъ „Землякъ“ помѣстивъ рецензію байокъ Боровиковского въ 24. числѣ „Москвитянина“ за рôкъ 1852.

[5]) Уже передше напечатано отъ-сй збôрники рускихъ пѣсень простонародныхъ: а) „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсенъ“ (князя П. Цертелева). С.-Петербургъ 1819; — б) „Малороссійскія пѣсни“, изданныя Михаиломъ Максимовичемъ. Москва 1827; — в) „Запорожская Старина“ (И. И. Срезневского) 2 части въ 6 книжкахъ. Харьковъ 1833—1838; — г) „Украинскія народныя пѣсни“ изданныя М. Максимовичемъ. Часть I. Москва 1834; — д) „Малорусскія и червонорусскія думы и пѣсни“ (Платона Лукашевича) С.-Петербургъ 1836; — е) „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“. Zebrał Zegota Pauli. Tom I. II. Lwów 1839—1840; — ж) „Сборникъ украинскихъ пѣсенъ“, издаваемый М. Максимовичемъ. Часть I. Кіевъ 1849. — Въ 1833. р. выдавъ у Львовѣ Вацлавъ зъ Олеська „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“.

[6]) Метлиньскій ôдкинувши тутъ знакъ ъ въ кôнци слôвъ пôсля твердыхъ спôвзвукôвъ писавъ *и* для означеня звука *і*, *ji* (тило = тъло, иду = пду), мѣжь-тымъ коли ôнъ звукъ *и* (= ы, и) выражавъ знакомъ *ы* (сын, робыты).

Всякі-жь двѣ пары складовъ, кромъ послѣдньои оддѣльнои, мають только одинъ наголосъ (accentus) на другомъ або на третѣмъ складѣ. Хоча-бъ отже изъ чотырохъ силябъ и двѣ зъявляли наголосъ, то только одинъ наголосъ подносить ся сильнѣйше, а другій вызначує ся слабше[1]). Такъ отже треба читати: козáкъ добрый, або козакъ дóбрый (не козáкъ дóбрый). Ось и примѣръ такого вѣрша:

Хилѣте ся | густі лóзы, ‖ одколь вѣтеръ | вѣе,
Дивѣте ся, | карі óчи, ‖ одколь милый | ѣде.

Рѣдко-коли вызначує ся наголосомъ першій або четвертый складъ; н. пр.

Изъ-за горы́ | вѣтеръ вѣе, ‖ жи́то поло | вѣе:
На козака́ | худа слáва, ‖ що робúть не | вмѣе.

Одтакъ слѣдує подѣлъ пѣсень на шѣсть громадъ, котрі розмежують ся зновъ въ поменшій оддѣлы. Ось и переглядъ тыхъ головныхъ громадъ: I. „Пѣсни житейскія“; II. „пѣсни годовыя“; III. „пѣсни и думы поучительныя“; IV. „думы и пѣсни былевыя“ (историчні); V. „пѣсни бытовыя“ (пѣснѣ житя суспóльного) и VI. „пѣсни шуточныя“. Всѣхъ пѣсень, выданыхъ Метлиньскимъ, есть около 800.

Мѣжь думами историчными вважає ся многоцѣнною дума „про Хвеська Ґанжу Андибера“, що́ односить ся до дѣ 1647. р. (стор. 377—382)[2]) Противъ дукóвъ-сребряникóвъ выступають тутъ бѣдні „летяги“-козаки, котрыхъ проводыромъ являє ся гетьманъ запорожскій, Хвесько Ґанжа Андиберъ. До тыхъ-то дукóвъ озвавъ ся онъ згóрдно отъ-сими словами:

Ей дуки, кажуть, вы дуки!
За вами всѣ луги и луки,
Нѣгде нашому брату козаку-летязѣ стати
Й коня попасти!

Такъ отже въ сѣмъ збóрнику простонародныхъ пѣсень находимо не одну смѣливу гадку, котрои Метлиньскій у своихъ „думкахъ и пѣсняхъ“ не поважывъ ся высказати. Все-жь таки въ розвитку нашои литературы заслуга его есть чи-мала: онъ явивъ ся поетомъ въ передодни національного змаганя Украины, — онъ бувъ неначе „предитечею“ Тараса Шевченка, и въ 1839. р. спѣвавъ про руину батькóвщины, згадуючи сумовито про давну славу козачины. Хоча-жь Шевченко въ думѣ „Тарасова нóчь“ (зъ 1840 р.) зъявивъ симпатію до гетьманщины, то однако спóмнувъ онъ тутъ, що ворогами Украины були не тóлько Татаре й Ляхи, але й Москалѣ, и про-те для Украины не мóгъ онъ глядати захисту пóдъ кормигою царя православного. Метлиньскій розкрывъ могилы, „начинені трупомъ“, а Шевченко спѣвавъ надъ могилами, що „слава не поляже, — не поляже, а розкаже, що́ дѣялось въ свѣтѣ, чія правда, чія кривда, и чіи мы дѣти“[3]). (Дальше буде.)

[1]) Порóвн. „Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache“ von Dr Emil Ogonowski. Lemberg. 1880 Anhang: „Einige Bemerkungen über die Betonung im Ruthenischen“. Seite 224.

[2]) Сю думу записано одъ кобзарѣвъ Андрѣя Шута и Андрѣя Бешка въ Чернигóвщинѣ

[3]) „До Основяненка“ („Кобзарь“. У Празі 1876; II., стор 2)

Матеріялы до исторіѣ литературы.

Протоколы списані зъ Маркіяномъ Шашкевичомъ, Иваномъ Вагилевичомъ и Яковомъ Головацкимъ дня 13—15 червня 1837 р. тогдѣшнымъ начальствомъ гр. кат. семинаріѣ у Львовѣ.*)

(Дословно зъ оригиналу.)

Bogen A. Ad. N. 240.

PROTOCOLL

welcher aus Anlass eines dem pr. Rektor des g. k. gel. Seminarium als Censor der ruthenischen Bücher vom k. k. Bücherrevisionsamte zur ämtlichen Censuriruug übermittelten Werkchens, betitelt Rusalka Dniestrowaja mit den Seminar-Zöglingen Szaszkiewicz Martian Hörer des 4-ten theolog. Jahrgangs, und Wagilewicz Johan Theologen des I. Jahrs, dann Głowacki Jakob Externisten im I. Jahre der Theologie, deren Aufsätze darin vorkommen, am 13-ten Juni 1837 Nachmittags aufgenommen worden ist. (Пóдъ тымъ дописано оловцемъ:)

Zuerst wurde Szaszkiewicz Martian vorgerufen und befragt:

I. Fr. In dem Werke Rusalka Dniestrowaja kommen die meisten Aufsätze mit ihrem Nahmen bezeichnet; Sie werden nun befragt, ob Sie der Verfasser dieser Aufsätze sind?

Ant. Die mit meinem Namen bezeichneten Aufsätze rühren wirklich von mir her, ich habe sie theils selbst verfasst, theils aus dem Serbischen und Bömischen übersetzt.

II. Fr. Wann haben Sie daran gearbeitet?

Ant. Ich habe diese Aufsätze zu verschiedenen Zeiten, vor vier oder fünf Jahren, wie ich noch weltlich die Philosophie studierte, abgefasst.

III Fr. Welches war ihre Hauptabsicht bei der Veranstaltung dieser Sammlung und bei der Abfassung ihrer Aufsätze?

Ant. Ich versuchte mich in der ruthenischen Sprache, als meiner Muttersprache, die von der Kirchensprache und der grossrussischen (moscowitischen) bedeutend verschieden ist, und glaubte zu ihrer weiteren Cultiwirung den Grundstein zu legen und dadurch dem Mangel der ruthenischen Litteratur abzuhelfen.

Bei der Abfassung mehrerer meiner Aufsätze war meine Hauptabsicht die Cultur der ruthenischen Sprache zu fördern und zur Litteratur dieser Sprache, so viel es in meinen schwachen Kräften stand, beizutragen; — da ich mich aber überzeugte, dass diese Sprache von der Kirchensprache und der (додане оловцемъ gross-) russischen (moscowitischen) sich bedeutend (перечеркнене оловцемъ) unterscheide, so suchte ich sie im Munde des Volkes, sammelte daher, wo sich mir Gelegenheit darbot nach dem Beispiele des Waclaw z Oleska Volkslieder und Volksmährchen, um aus diesen den Bau der ruthenischen Sprache genauer auszuforschen.

IV. Fr. Wer hat diese Sammlung und Zusammenstellung der Volkslieder und Volkssagen bewerkstelliget? Dann wer hat sie zum Drucke nach Ofen in Ungarn befördert? und auf wessen Kosten ist es geschehen?

Ant. Diese Sammlung habe ich nicht, sondern Jacob Głowacki, Hörer des I. theolog. Jahrgges, dem ich mehrere Artikel mittheilte, gemacht. Er übergab sie auch der dortigen Censur zur Einsicht (перечеркнене оловцемъ, а натомѣсць поставлене Censurirung), und besorgte ihre Herausgabe, wozu ich auch einen Theil der Kosten zu tragen versprochen habe.

*) Отсій матеріялы доставили намъ питомцѣ нашои семинаріѣ духовнои пп. Иванцѣвъ и Кудрыкъ, за що имъ на сѣмъ мѣсци сердечну выповѣдаємъ подяку. *Редакція.*

V. Fr. Wie stark ist die Auflage? wie hoch belaufen sich ihre Kosten? Wie viel haben Sie dazu beygetragen? und woher haben Sie dieses Geld bekommen?

Ant. Die ganze Auflage soll 800 Exemplare stark seyn; was dieselbe gekostet habe, ist mir nicht bekannt; ich habe Meinestheils 15 Stück Dukaten dazu beigetragen, die ich von meinem Ohnschwisterbruder Johann Audykowski Pfarradministrator in Konty ausgeliehen habe.

Um 5 Uhr Nachmittags ist das Protocoll unterbrochen worden, weil diese Zeit zum gemeinschaftlichen Ausgange der Seminar-Zöglingen bestimmt ist.

Lemberg den 13-ten Juni 1837.
Benedict Lewicki pro Rector Sem.
C. Dębicki Vicerector.
Witoszyński Vicerector.
Ilnickij Joannes std. Praefect.
Martian Szaszkiewicz
Hörer d. h. Theologie im 4 J.
Zögling des g. k. Seminars.

Fortsetzung des Protocolls am 14-ten Juni Vormittags.

VI. Fr. Was beabsichtigten Sie bei der Veröffentlichung dieser Sammlung, warum ist dieselbe nicht hier, sondern in Ungarn mit der dortigen Censur zum Drucke gegeben worden?

Ant. Ich war Willens späterhin andere Schriften geistlichen Inhalts herauszugeben, zuvor aber wollte ich die Meinung des Publikums hinsichtlich meiner Schreibart erfahren und die darüber gemachten Erinnerungen und Bemerkungen als Richtschnur bei meinen ferneren Arbeiten benützen. — Dass das Werkchen in Ungarn gedruckt worden ist, das geschah einzig nach dem Willen des Sammlers Głowacki, er besorgte die Herausgabe dorten, wo sie ihm am wohlfeilsten zu stehen kam. — Was die Censur anbelangt, glaubte man, dass, da dieses Werkchen nicht im Auslande, sondern in den Oesterreichischen Staaten gedruckt werden sollte, auch die dortige Censur die nämlichen Grundsätze bei der Censurirung befolge, wie die Unsrige. Uebrigens musste man das Werkchen in Ungarn zur Censur geben, wenn man es in Ungarn gedruckt haben wollte.

VII. Fr. Was soll die Nahmhaftmachung mehrerer Personen in der Vorrede des Werkchens, insbesondere des Wereszczyński mit den Worten: Pokłonysia Rusalko etc. (bedanke dich ruthenische Sängerin (надъ тымъ оловцемъ: Nymphe) dem Wohlehrwürdigen Herrn Wereszczyński, der dich zum Leben hervorgerufen hat, und allen übrigen die Dich auszierten) bedeuten?

Ant. Diese Personen werden darum nahmhaft gemacht, weil sie dem Sammler zu verschiedenen Zeiten Volkslieder mittheilten, es ziemte sich also auch von ihnen eine Erwähnung darin zu machen; dem Wereszczyński aber, den ich von Person gar nicht kenne, wird desswegen öffentlich Dank gesagt, weil er zur Bestreitung der Druckkosten ausleihungsweise einen Betrag von sechszig Gulden Convmze an den Jacob Głowacki gethan hat.

VIII. Fr. Wann ist die Herausgabe des Werkchens durch den Głowacki besorgt worden? und wie getrauten Sie sich ohne Vorwissen des Rektorats ihre Aufsätze ausser der Provinz (надъ тымъ оловцемъ: Galizien) zum Drucke zu geben?

Ant. Wie ich glaube, ist diese Sammlung vom Głowacki im Jahre 1835 zur Censur und zum Drucke gegeben worden, da er in diesem Jahre das 1-te Jahr der Philosophie in Ungarn studirte. Dass aber meine Aufsätze ohne Vorwissen des Rektorats im Drucke erschienen, rührt daher, weil ich sie noch vor vier oder fünf Jahren, da ich noch weltlich war, und dem Rektorate nicht unterstand, dem Głowacki übergeben habe.

IX. Wie konnte diese Sammlung noch im Jahre 1835 zum Drucke gegeben worden seyn, wenn sie laut der auf dem Titelblatte befindlichen Jahreszahl im laufenden Jahre gedruckt worden ist?

Ant. Die Jahreszahl 1837 ist nach der Buchdruckersitte angesetzt, indem gewöhnlich allen Büchern, die in der zweiten Hälfte des Jahres gedruckt werden, der Neuheit wegen, die Jahreszahl des nächst folgenden Jahres beigefügt wird.

X. Fr. Haben Sie zu dem Ausgesagten vielleucht noch etwas beyzusetzen, oder davon etwas abzuändern?

Ich habe zu dem Ausgesagten noch dieses beizusetzen, dass ich meine Aufsätze durchaus nicht in einer bösen Absicht abgefasst habe, denn sonst hätte ich sie nicht mit meinem Nahmen unterfertigt, sondern lieber ohne Nahmen gelassen.

Hiemit wurde das Protokoll mit Szaszkiewicz Martian geschlossen.

Lemberg am 14-ten Juni 1837.
Benedict Lewicki pro Rector Sem.
C. Dębicki Vicerector.
Witoszyński Vicerector.
Ilnickij Joannes std. Praefectus.
Martian Szaszkiewicz
Hörer d. h. Theol. des 4. Jahrs.
Zögling des g. k. Seminars.

Bogen B. *Fortsetzung des Protokolls.*

Hierauf wurde Johann Wagiliewicz vorgerufen und befragt:

I. Fr. Haben Sie die in dem Werkchen Rusalka Dniestrowaja befindlichen, mit Ihrem Nahmen bezeichneten Aufsätze verfasst? zu welcher Zeit haben Sie es gethan? Liessen Sie dieselben in diese Sammlung selbst einrücken? Und haben Sie auch zur Bestreitung der Druckkosten auch etwas beigetragen?

Ant. Die mit meinem Nahmen bezeichneten, in dem Werke Rusalka Dniestrowaja vorfindlichen Stücke sind wirklich von mir im Jahre 1834 verfasst und in demselben Jahre dem Szaszkiewicz Martian zum Einrücken in ein Werk mit Nahmen Zora, das er herauszugeben willens war, übergeben worden. (Weil ich aber mit der Zeit das Mangelhafte und Inconsequente — се перечеркнене оловцемъ и додане на боцѣ). Nachdem ich die Poesie verlassen und mich an das Philosophische und Historische gewendet habe, sah ich das Unzeitige, (das nicht gehörig Ueberdachte, Uebertriebene перец. оловцемъ) dieser meiner ersten literärischen Versuche ein, forderte sie später öfters von ihm ab und verbath (strengstens, перечерк. сильно оловцемъ) ihre Einrückung in eine öffentliche Schrift, was jedoch ohne Erfolg blieb; denn ich fand sie unlängst in der mir vorher gänzlich unbekannten Schrift Rusalka Dniestrowaja. Endlich habe ich zur Bestreitung der Druckkosten meinerseits gar nichts beigetragen.

II. Fr. Woher haben Sie dieses Werkchen Rusalka Dniestrowaja bekommen können, da es von dem hierortigen k. k. Bücherrevisionsamte noch nicht admittirt, mithin im Umlaufe noch nicht seyn kann?

Ant. Ich habe diese Aufsätze in dem vom Głowacki überbrachten und zum Lesen mir mitgetheilten Exemplare nachgelesen.

III Fr. In der Vorrede werden mehrere Personen nahmhaft gemacht, was hat dieses zu bedeuten? Sind ihnen diese Personen bekannt? und in welchen Verhältnissen stehen sie mit denselben?

Ant. Ausser dem darin nahmhaft gemachten Kaubek, der in Lemberg wohnhaft ist, und mit mir in literärischen Hinsicht kommunizirt, sind mir die übrigen Personen gänzlich unbekannt und ich weiss gar nicht, warum ihrer in dieser Schrift gedacht wird.

IV. Fr. Man hat erfahren, dass Sie Briefe aus Moskau bekommen haben, wie verhält sich die Sache mit diesen Briefen?

Ant. Es ist wahr, dass ich zwey Briefe vom Professor Pogodin aus Moskau erhalten habe, aber diese sind ganz literärischen Inhalts, und ich übergebe dieselben dem Rektorate im Originale und in Abschriften mit lateinischen Buchstaben zur Einsicht.

V. Fr. Woher haben Sie die Bekanntschaft mit dem Professor Pogodin?

Ant Den Professor Pogodin habe ich bei seiner Durchreise durch Lemberg zufälligerweise in der Bibliothek kennen gelernt

VI. Haben Sie zu dem Protokolle noch etwas zuzugegeben oder etwas darin abzuändern?

Ant. Ich setze die einzige Bemerkung hinzu, dass ich weder im Jnn — noch Auslande in irgend einer unerlaub ten Verbindung stehe und dass ich mit meinen theologischen Studien und den mir vom Rektorate aufgetragenen literärischen Arbeiten, nähmlich der Uebersetzung des ascetischen Büchleins S-i Thomae a Kempis ins Ruthenische (додане оловцемъ: und des ruthenischen Wörterbuches) zu viel beschäftigt bin, als dass ich zu Correspondenzen Zeit hätte.

Hiemit wurde das Protokoll mit Wagiliewicz Johann geschlossen.

Lemberg am 14. Juni 1837 Nachmittags.
Benedictus Lewicki pro Rector Semin.
Witoszyński Vicerector.
Ilnickij Joannes std. Praefectus.
Johannes Wagilewicz
Hörer des I. Jahrg. der heil. Theol.
und Zögling des gr. kat. Seminars.

Fortsetzung des Protokolls.

Endlich wurde Głowacki Jakob vorgerufen und befragt:

I. Fr. Haben Sie die in dem Büchlein Rusalka Dniestrewaja mit ihrem Namen bezeichneten Artikeln verfasst? Zu welcher Zeit thaten Sie es?

Ant. Ich bin der Verfasser der mit meinem Nahmen bezeichneten Aufsätze, welche ich beyläufig um das Jahr 1834 ausgearbeitet habe.

II. Fr. Haben Sie diese Sammlung der Volkslieder und Volkssagen veranstaltet? und in welcher Absicht?

Ant. Ich habe diese Sammlung veranstaltet und zwar in keiner anderen Absicht als um die ruthenischen Volkslieder, die von mehreren anderen, insbesondere von Waclaw von Olesko mit lateinischen Lettern gedruckt herausgegeben worden sind, in der der ruthenischen Sprache eigenen Orthographie gedruckt zu sehen, weil mir die polnischen Lettern zum Ausdrucke der ruthenischen Wörter gar nicht passend und hinlänglich vorkamen.

III. Fr. Wer beförderte diese Sammlung zum Drucke nach Ungarn? Warum eben in Ungarn? Wer hat die Druck und andere Unkösten bestritten?

Ant. Ich selbst beförderte diese Sammlung zum Drucke in Ungarn im Jahre 1835 und zwar desswegen in Ungarn, weil dorten Druck und Papier wohlfeiler zu stehen kommen, und ich die Herausgabe dieses Werkchens dorten leichter besorgen konnte, als irgendwo anders, weil ich daselbst, nähmlich in Pest das 1-te Jahr der Philosophie studirte, und diesem Geschäfte ohne Schwierigkeit nachgehen konnte. Auch war es keineswegs meine Absicht die hierländische Censur zu vermeiden (надъ тымъ оловцемъ: umgehen) sondern ich musste das Büchlein dort zur Censur übergeben, wo ich es gedruckt haben wollte. -- Die Druck und andere Unkosten habe ich selbst nicht bestritten, weil ich kein Vermögen besitze, aber ich habe das nöthige Geld ausgeliehen und zwar beim Kreisschuldirektor in Kolomea Wereszczyński sechszig Gulden Convmze, beim Martian Szaszkiewicz 15 Stück Dukaten, die ich nach dem Absatze dieses Werkes an die Käufer den Gläubigern zurückzustellen hoffte.

IV. Fr. Sie sagen, dass Sie das Werkchen im Jahre 1835 zum Drucke gaben, da doch das Titelblatt die Jahreszahl 1837 trägt.

Ant. Im Jahre 1835 habe ich das Werkchen der dortigen Censur zur Einsicht (надъ тымъ оловцемъ Censurirung) übergeben und erst gegen das Ende des Jahres 1836 konnte dessen Herausgabe im Drucke (н. т. олов. Drucklegung) zu Stande kommen, da ich aber um jene Zeit schon in Lemberg das 2-te Jahr der Philosophie studirte, so musste ich die Besorgung dieses Geschäftes dem dort studirenden Juristen Georg Petrowicz überlassen. Was aber die Jahreszahl 1837 betrifft, so ist sie ohne Zweifel von dem Buchdrucker angesetzt worden; denn diese pflegen, wenn ein Buch gegen das Ende eines Jahres gedruckt wird, die nächst folgende Jahreszahl darauf zu setzen.

V. Fr. Was hat die Nahmhaftmachung mehrerer Personen in der Vorrede des Werkchens zu bedeuten?

Ant. Da die daselbst nahmhaft gemachten Personen so gefällig waren, mir ihre ältere Sammlungen von Volksliedern mitzutheilen, so hielt ich es für billig denselben meinen Dank auszudrücken, insbesondere hielt ich es für meine Pflicht dem Wereszczyński für den ausgeliehenen Geldbeytrag, meine Dankbarkeit öffentlich zu bezeigen

VI. Fr. Haben Sie zu dem Ausgesagten etwas beizusetzen, oder daran etwas zu ändern.

Ant. Ich habe zu dem Ausgesagten weder etwas beizusetzen noch etwas daran zu ändern.

Hiemit wurde das ganze Protokoll geschlossen.
Lemberg am 15-ten Juni 1837 Nachmittags.
Benedictus Lewicki pro Rector Sem.
Witoszyński Vicerector.
Ilnickij Joannes std. Praefect.
Jakob Głowacki;
Hörer der h. Theologie des 1-ten Jahrgs.

ВѢСТИ БІОГРАФИЧНІЙ и АРТИСТИЧНІЙ.

ОЛЕНА ПЧÔЛКА.

(*Біографична замѣтка.**)

Родила ся я 17-го червня 1852-го року, въ гарнôй полтавскôй околици, въ колись-то гетманьскому, а теперь повѣтовому городѣ Гадячи, въ небогатôй паньскôй сѣмьѣ Драгомановыхъ. По-за-якъ батько й мати були люде небогатѣ, то не мала нѣякихъ бонъ, нѣ гувернантокъ, а росла собѣ въ простôмъ товариствѣ нашихъ крѣпосныхъ служниць и

*) Вынята зъ листу до редактора „Зорѣ“. Вп. писателька простить намъ самоволю, що оповѣщаємъ рѣчъ, може й не придуману нею до друку. Але се сталось на бажанє многихъ читателѣвъ нашихъ, котрѣ бдъ давна насъ о тое просили. *Ред.*

дворовыхъ дѣтей. Украиньска мова була спôльною мовою въ домѣ, мѣжь панами й слугами, не за для якого небудь „принципа“, а просто черезъ те, що такъ вело ся въ Полтавщинѣ, та ведеть ся й теперь по всѣхъ небогатыхъ паньскихъ домахъ; отже й украиньскй пѣснѣ та казки и навѣть простй обрядности старосвѣтскй широко були ужитй у насъ, яко рѣчь зовсѣмъ звычайна. Алежь коли приходивъ часъ „учити“ пôдрôсшу дитину, то и у насъ починали зъ россійскои грамоты — и въ загалѣ россійска культура вступала у свою владу; отожь и мене почавъ учити россійскои мудрости й французкои — батько, чоловѣкъ дуже добре освѣченый для свого часу (ôнъ бувъ трохи й литератомъ, писавъ у давныхъ альманахахъ россійскихъ и займавъ ся тежь украиньскою етнографією, збираючи пѣснѣ).

До першои моєи науки прилучено було й читане зъ батькомъ словяньского євангелія й иншихъ книжокъ. Однакъ батько умеръ, коли менѣ було всего 9 лѣтъ, и мабуть менѣ, за для браку достатку довелось бы зôстати ся безъ дальшои науки, коли-бъ не зайнявъ ся моєю долею старшій братъ Михайло, котрый помѣстивъ мене, за помочію свого приятеля п. Судовщикова, въ кіевскій „образцовый пансіонъ благородныхъ дѣвицъ“. Гимназій для дѣвчатъ тодѣ ще не було и сей „образцовый“ пансіонъ уважавъ ся однымъ зъ найкрасшихъ жѣночихъ учебныхъ закладôвъ у Кіевѣ; курсъ науки бувъ у єму однаковый зъ „институтскимъ“, зъ широкимъ уживанємъ въ купѣ зъ иншими „предметами“ мовы французкои й нѣмецкои; учителями були найкрасшй професоры зъ гимназій мужескихъ (тамъ же читавъ лєкцiѣ словесности и мôй протекторъ, п. Судовщиковъ, чоловѣкъ, широко звѣстный въ Кіевѣ своимъ розвиваючимъ вплывомъ; потôмъ читавъ намъ лєкцiѣ географiѣ и мôй братъ Михайло, — щобъ заплатить тымъ за мою „дармову“ науку въ пансіонѣ). Закладъ нашь не бувъ зовсѣмъ ôдгородженый ôдъ свѣта, и менѣ вôльно було ѣздити зъ пансіона до дому на вакацiѣ. И теперь пригадую, що було такъ чудно першй днѣ по приѣздѣ до дому чути зовсѣмъ иншу мову, „просту“, и говорити нею.

Однакъ свѣдóме єднанє зъ украинизмомъ почалось ажь у господѣ брата, котрый пôдъ конець моєи науки оженивъ ся и часто бравъ мене до себе зъ пансіону.

Въ 1866 роцѣ я скôнчила свою науку въ пансіонѣ, зъ найкрасшимъ свѣдоцтвомъ. Одначе пансіоньске свѣдоцтво не давало нѣякихъ правъ — я просто собѣ поселилась у брата въ Кіевѣ. Тутъ уже цѣлкомъ познаёмила ся я зъ передовымъ кіевскимъ рухомъ, — у брата бувало богато єго товаришѣвъ (ôнъ бувъ тодѣ учителемъ мужескои гимназiѣ й доцентомъ универзитетскимъ); студенты заходжали такожь до него охотно. Новй книжки, новй знакомй, новй розмовы окружили мене.. Все отсе якъ нове свѣтло вступало въ голову. Въ господу брата приходивъ часто грати на фортепянѣ Лисенко, приходивъ дѣлити ся своими композиціями, вѣршами и Старицкій.

Мушу сказати, що знаємôсть моя зъ М. П. Старицкимъ мала може найбôльшу вагу на те, що я стала украиньскою писателькою. Въ 1867 роцѣ Старицкій зъ своєю сѣмьею зайнявъ домôвку въ однôмъ будинку зъ моимъ братомъ — и тодѣ стрѣваннє обохъ родинъ стало щоденнымъ: Старицкй приходили до насъ, мы до нихъ. Розмовляли, спѣвали, читали въ купѣ. — Не зиаю уже, що привело п. Старицкого до єго думки, — а тôлько ôнъ ставъ умовлять мене, щобъ я попробувала свои силы и почала писать по украиньски, — власне для початку перекладать (Щобъ заохотити бôльше, ôнъ навѣть подарувавъ менѣ для перекладу томикъ Андерзеновыхъ казокъ (котрыми займавъ ся тодѣ ôнъ самъ) — и отъ першою моєю пробою украиньского „пера й чорнила“ бувъ перекладъ зъ французского тексту кôлькохъ казокъ Андерзеновыхъ... Для біографа чужого се зовсѣмъ не интересно, бо казки тй не були надрукованй (хочь и готувались для ôдосланя въ галицку „Правду“) — але для мене та праця була дуже важна!... Богацько уваги й пильности було на неѣ вложено: казки Андерзеновй написанй литературною мовою и черезъ те трудно давали ся до перекладаня; мову украиньску народну я знала до волѣ добре, але-жь єи не ставало для того ужитку, а дошукуваня литературныхъ выразôвъ уважалось тодѣ такою рѣчею, котру всѣ дуже ганили. Зъ того-жь то й цоходила труднôсть! Однакъ перекладъ мôй близькимъ особамъ, котрй єго бачили, сподобавъ ся. Старицкій порадивъ менѣ призбирати бôльше такихъ перекладôвъ и выдати вже ихъ окремою книжочкою. — Ажь и теперь жалую, що сталось на тому рѣшеню: коли-бъ була пôслала бодай двѣ, три казки до „Правды“ и побачила ихъ въ друку, то се хутнѣй затягло бы мене въ справжній, литераторскій цехъ (якъ се звычайно буває, — бôльше. бачите, порыває, якъ уже побачишь щось таке своє надруковане и про надруковане почуєшь добре слово!...) А то выйшло инакше: коли зôбралась казокъ спора купка, ихъ постигла тра икомична доля: рукопись загубилась!... Можна було, звычайно, возстановити знов працю, — але пройшовъ часъ, навинулись гадки про иншй працѣ, котрй менѣ здались цѣкавѣшй... и такъ дѣло завело ся!

Въ 1868 роцѣ я пôзнала ся, въ домѣ-жь таки братовôмъ, мѣжь иншими, зъ п. Петромъ Косачемъ (чернигôвцемъ, товаришомъ братовымъ зъ кіевск. универзитета) и лѣтомъ тогожь року подружила ся зъ нимъ у Кіевѣ. Пôсля шлюбу поѣхала я зъ мужемъ на Волынь, де мужь служивъ старшимъ у зъѣздѣ мировыхъ посредникôвъ.

На Волыни — се-бъ то хочай по ôдорваню одъ Кіева, — мои украиньскй симпатiѣ й порывання не заглушились, навпаки: Волынь повѣявъ на мене щиримъ народнымъ духомъ украиньскимъ (котрого я навѣть не сподѣвалась зустрѣти въ краю зовсѣмъ менѣ невѣдомому и мавшому славу „ополяченого“). Прекрасна мова волыньска й всѣ иншй етнографичнй признаки украиньскй, котрй я зустрѣвала на кожнôмъ степени, де бачила волыньскій народъ, — чи то въ мѣстѣ, чи въ селахъ, — надзвычайно мене тѣшили и я зайнялась етнографією. Зновъ скажу, що й се до якои поры не цѣкаво для читаючого люду, олнакъ ведучи въ сей замѣтцѣ просту собѣ розмову товариску, згадаю, що маю обширный збôръ словесного волыньского матеріялу: мѣжь нимъ збôрникъ побытовихъ пѣсень, не скажу, щобъ бувъ надто цѣнный*), але збôрникъ лирницкихъ пѣсень маю дуже цѣкавый (нимъ самимъ можна було-бъ зробити собѣ имя).

Отже выйшло, що першою моєю працію, котра побачила свѣтъ була обширна праця етнографична: се бувъ „Украиньскій орнаментъ“, выданый пôдъ моимъ шлюбнымъ именемъ Ольги Косачь. Выданє мало велике поводженє, бо се бувъ въ загалѣ перший збôрникъ украиньскихъ взорôвъ**). Весь матеріялъ бувъ мною зôбраный на Волыни, въ тôмъ повѣтѣ, де я жила (повѣтъ той, — звягельскій, чи офиціяльно „новоградъ волыньскій“ бувъ дуже придатный для всякихъ такихъ етнографичныхъ зборôвъ, бо тягнеть ся ôдъ полѣского кутка до Подольщины и уявляє розманитй степенѣ розвитя етногр. матеріялу. Всю систему збôрника и наукове значенє выданого орнаментного матеріялу я, впрочôмъ выяснила въ передмовѣ до збôрника, — на превеликій мôй жаль, — написанôй по россійски.

Однакъ рôжныхъ-рôжныхъ литературныхъ прôбокъ по украиньски — я не залишала, готовила ихъ нишкомъ собѣ ôдъ свѣта... о скôлько дозволяли клопоты то господинѣ свого гнѣзда, то матери дѣтей, котрыхъ зъ найпершихъ ихъ лѣтъ, и дальше хотѣла я доглядати й выховувати сама, боячи ся, щобъ менѣ ихъ нѣхто не попсувавъ.

Въ 1877 роцѣ бувъ мною зробленый перекладъ зъ великого оповѣданя „Чиншовики“. Оповѣданє се въ первотворѣ було надруковане въ россійскому журналѣ „Отечест. Записки“ и звернуло на себе увагу многихъ своєю талановитостю (дарма, що выйшло зъ пера молодого, починаючого автора). Оповѣданє „Чиншовики“, своимъ змѣстомъ, взятымъ зъ житя украиньскихъ селянъ, можна сказать, просило ся, щобъ єго переложить по украиньски. Потôмъ я довѣдалась, що окрôмъ мене перекладали єго по украиньски ще двоє нашихъ людей и пôслали тй переклады въ Галичину, але яка доля постигла тй працѣ, — не вѣдаю! Про свôй переклядъ на лихо моє, вѣдаю отъ що: „Чиншовики“ мои, зъ додаткомъ передмовы про чиншову справу, були пôсланй мною редакціи „Друга“. Але тамъ напечатано лишь передмову проче саме оповѣданє, пропало. Шкода менѣ було єго! Се-жь бо вже була друга праця (по казкахъ Андерзена), котра пропала, якъ у насъ кажуть, нѣ за цапову душу!

*) Все бôльше варіянты пѣсень вѣдомыхъ; впрочôмъ М. Лисенко вышукує мѣжь ними коженъ разъ для своихъ збôрникôвъ правдивй перлы.

**) Въ альбумѣ було ихъ 30 великихъ таблиць.

Зôсталась „на память потомкамъ“ тôлько тая, Богъ знає, длячого урывкомъ надрукована передмова про чиншову справу, пôдписана Оленою Пчôлкою...

Отакій бувъ мôй перший письменный выступъ въ Галичинѣ.

Раньше сего и трохи згодомъ уявлялись мои невеличкій етнографичнѣ працѣ, то въ Житецкого „Звуковôй Исторіи“, то въ „Историчныхъ пѣсняхъ“ Антоновича и Драгоманова, то въ „Малорусскихъ преданіяхъ“, Драгоманова, (пôзнѣйше въ „Кіевскôй Старинѣ“ зъ пôдписомъ „Ковалько“).

Коли засновалась кіевска газета „Трудъ“ (здаєть ся, зъ кôнцемъ 1880-го р.), я була загарливою спôвробôтницею сего безталанного выданя, котре такъ много мали привилегію лаять, яко „свое“, якъ мало пôддержували єго працею.

Въ 1881. роцѣ побачила свѣтъ перша моя замѣтна литературна праця въ украиньскôй мовѣ, а були се переклады зъ Гоголя: Весняна нôчь, Записки причинного и передмова до нихъ. Сю книжку выдала я вже пôдъ своимъ власнымъ, здобутымъ особисто именемъ „Олена Пчôлка“. Ой, тота передмова! богацько мене лаяли за неѣ, и въ очи й поза очи, але безъ неи я не хотѣла-бъ бачити й самыхъ перекладôвъ! Въ нѣй була моя литературна profession de foi и менѣ хетѣло ся ôдъ разу й разъ на все высловить все те, що назрѣло въ моѣй думцѣ за всѣ роки.

Въ тыхъ думкахъ, высказаныхъ шѣсть лѣтъ тому назадъ я не думаю каяти ся й теперь, — щô впрочôмъ, доказують и всѣ мои дальшій працѣ литературній.

Якій выйшовъ самъ отой мôй перекладъ Гоголевыхъ оповѣдань, — не менѣ судити; скажу лишь, що нѣ надъ однымъ изъ своихъ оригинальныхъ писань я не трудилась такъ много, — дбаючи о добôрнôсть й можливу красу мовы, — якъ у тыхъ перекладахъ!...

Въ 1880 роцѣ я выдала „Спѣвомовки Руданьского. Се признанє, що Н. Г. Волыньскій — се я, буде новиною для шановного автора „Исторіѣ литературы рускои“. Однакъ власне не хочу опустити случаю сказать, що Н. Г. Волыньскій єсть та особа (я), котру такъ лаяли, бачите, за те, на-що зôпсувала репутацію Руданьского, — „запрезентовала автора, (котрый написавъ далеко цѣннѣйшій й бôльшій творы“!) а ту поданій такій пустій творы єго, якъ спѣвомовки! — А тымчасомъ дѣло було таке: въ тому волыньскому повѣтѣ, де я жила, удалось менѣ завязати малесенькій гурточокъ интелигентныхъ людей, сприяючихъ украиньскôй литературѣ; они охотно читали украиньскій книжки, — але менѣ заманулось привести ихъ до того, щобъ у купѣ ще й выдать яку-небудь, хоть малесеньку, книжочку украиньску (бажалось якъ небудь фактичнѣйше затвердити истнованє того гурточка...). Якъ разъ менѣ трафилась пôдъ часъ мого приѣзду въ Кіевъ, — де я часто бувала, рукописна книжочка Руданьского. Книжочка та просто, можна сказать, валялась запокинута, бо про неѣ бувъ выданый судъ ôдъ того, хто въ нѣй роздивлявъ ся, що она нѣкуды не годить ся.

Тымчасомъ менѣ здалось, що въ тôй книжочцѣ, — рядомъ зъ правдивымъ ликомъ, (самыми лоєвими, не приличными анекдотами!) єсть и правдивій перлы. Попросила я дозволу у родича Руданьского (п. Синицкого), и взяла ту книжочку-рукопись, сказавши що выдамь єѣ. Въ рукописи бувъ перекладъ слова о полку Игоревôмъ зъ передмовою, — се менѣ здалось, при всѣй вартости перекладу, рѣчею „тяжкою“ для нашого намѣченого маленького выданя; далѣ були поемы (надрукованій теперь у Ватрѣ), котрій менѣ зовсѣмъ не спôдобались — здались зовсѣмъ не талановито написанй (та й не можливій они були для нашои цензуры Кіевскои по своѣй остротѣ); зоставали ся властивій „спѣвомовки“, — се-бъ то лиричнѣ вѣршѣ и народнѣ анекдоты, заведенѣ такожь у вѣршѣ, — се менѣ здалось якъ разъ пôдходячимъ до меты нашого гурточка, и я выдала „Спѣвомовки“, надписавши на на нихъ: выдавъ Н. Г. Волыньскій (що мало означать для насъ, „невеличкій гуртокъ волыньскій“.)...

Правда опôсля выйшло, що и коштъ и всѣ клопоты були мои, ще й злаяли не абы якъ. Яка-жь була моя вина?! Въ передмовѣ до Спѣвомовокъ я сказала, що мають ся далеко важнѣйшій творы Руданьского, але що я лишь тымчасомъ выдаю дрôбнѣйшій писаня померщого автора; и дѣйстно, була надѣя, що за здобутки зъ продажи Спѣвомовокъ можна буде опôсля выдать и важнѣйшій творы Руданьского. Опôсля показало ся, що надѣя ся була дуже „облудна“, бо хоть выданє й було розпродане, то книгарня, котра єго продала, фирма Ильницкого, нѣбы збанкрутовала — и я понесла тôлько шкоду на выданю, стративши на нѣмъ навѣть и тѣ власнѣ грошѣ, котрѣ стратила на друкъ. Пôсля сего (и пôсля доганъ приятельскихъ) не було охоты выдавать инший творы Руданьского... Однакъ вертаючись до своеи вины передъ авторомъ, скажу, що цѣлкомъ не бачу єи: окрôмъ того, що „Спѣвомовки“ мали бути лишь тымчасовымъ выданємъ я, — якъ сказано про те и въ передмовѣ до Спѣвомовокъ, — уважала (и вважаю й теперь) Спѣвомовки, самѣ по собѣ, дуже цѣнными творами, по лиричному и епичному ихъ змѣсту и по чудовôй мовѣ; думаю й теперь, що коли-бъ навѣть й не було написано Руданьскимъ бôльше нѣчого, опрôчь выданыхъ мною „Спѣвомовокъ“, то имя єго зазначилобъ-ся й тодѣ въ нашôй письменности яко дуже талановитого й достойного автора*). — До всеи сеи повѣсти про те, якъ за моє жито, ще мене и бито, додамь лишь маленькій додатокъ, — що тôлько шановн. авторъ „Исторіѣ литературы рускои“ знявъ зъ мене неналежаче менѣ дорѣканє й глузованє, сказавши и надруковавши бодай сего року въ Зорѣ, що заголовокъ „Спѣвомовки“ єсть выразъ самого Руданьского, бувъ написаный на рукописи єго власною рукою. А Боже ты мôй, скôлько менѣ довелось прийнять посмѣху за те, нѣбы то мною уковане слово (а тымчасомъ оно менѣ було навѣть не до сподобы, — я оставила заголовокъ „спѣвомовки“ тôлько шануючи волю авторову...)

Далѣ выдана була мною малесенька книжочка, таки моя власна, вѣршѣ переклады „Украиньскимъ дѣтямъ“. — Се бувъ мôй перший спробунокъ писати вѣршами! Выйшла-жь та проба отъ зъ чого: написала я по украиньски маленьку читаночку-граматку для дѣтей, по звуковôй методѣ (она й теперь лежить готова у мене мѣжь рукописями); яко додатокъ до неи були вызначенѣ деякѣ россійскѣ вѣршѣ, котрѣ я конечне хотѣла помѣстить тôлько въ украиньскôмъ перекладѣ. Але кого було просити о таку працю?... Думала я о Старицкôмъ, та ôнъ тодѣ бувъ дуже занятый, и отъ одного вечера, прокинулась у мене гадка: а щô якъ бы спробувать самôй переложить хоть однѣ вѣршѣ?...

Зъ роду не писала вѣршѣвъ а про те.. „ачей справдѣ не святѣ горшки лѣплять!“... Спробувала „Цвѣтку Палестины“ Лермонтова, — здалось, що перекладъ выйшовъ не поганый; далѣ — бôльше смѣливости!... И такъ уявилась незабаромъ збôрочка тыхъ перекладôвъ „Украиньскимъ дѣтямъ“, котру я й зважилась надруковать окреме ôдъ читанки, про котру тодѣшній цензоръ Ляймингъ напередъ сказавъ менѣ, що нѣ въ якôмъ разѣ не пустить єи (пôсля звѣстнои заборонь).

Перекладанє вѣршами здалось менѣ трудомъ великимъ, найпаче тому, що перекладаючи хотѣлось менѣ бути яко мога найблизше первотвору, — а первотворы належали авторамъ, котрѣ вважають ся найпершими майстрами слова... Ихъ россійска критика у свою пору хвалила за „создаванієе“ „русского литературного языка“, — мене-жь авторъ малесенькои замѣточки въ Кіевскôй „Зарѣ“ про мои вѣршованѣ переклады зъ тыхъ авторôвъ — дорѣкавъ за кôлька „кованыхъ“ слôвъ. Въ 1881 роцѣ выдана була мною поема Ганна, Е. Ластôвки (Елены Косачь, а теперь по мужу Приходько, — сестры мого мужа), а въ кôнци того-жь (1881-го) року выйшла моя книжочка для театру, „Суженая не огужена“, жартъ, чи водевиль, въ 1-ôй дѣи). Старицкій знаходивъ, що въ нѣй „мало водевильщины“ (звычайного водевильного непорозумѣня „кавардаку“), — про се й написавъ замѣтку въ „Зарѣ“ Кіевскôй; иншій-жь лаяли (зъ ласки своеи тôлько словами!), на що я написала такій водевиль, рѣчь пусту, безъ „серіозного“ змѣсту... Тымчасомъ написанє „Суженои“, (котра зовсѣмъ не мала претенсіѣ буть чимъ небудь иншимъ окрôмъ водевиля, — речи легкои) мало таку исторію: панѣ Милорадовичь, звѣстна Полтавка, котра передъ тымъ займалась у Полтавѣ аматорскимъ театромъ, попросила мене написать що небудь для

*) Ще й те треба сказать, що тôлько надрукованій мною „Спѣвомовки“ спаслись ôдъ погибели; всѣ-жь рукописи Руданьского, котрѣ були въ иншихъ рукахъ, безъ вѣсти пропали.

невеликои сцены, — „тôлько абы свѣженьке, веселеньке и не трудне для постановы на сценѣ“. — При тôй умовѣ й була мною швиденько написана „Сужена“. Менѣ здавалось, що для водевиля я положила въ пiєску (навѣть доволѣ серiозну тему — осмѣянє „ташкенцѣвъ“, котрi готовi задля карiєры кидати свою краину; тымчасомъ потôмъ дорѣкали, що мôй водевиль „выйшовъ не доволѣ сериознымъ!“

Въ 1882 роцѣ Старицкiй задумавъ выдать въ Кiєвѣ украiньску мѣсячну часопись „Раду“, але думаючи що на єго имя не позволять, просивъ мене подать просьбу въ цензуру въ моимъ имени. Я просьбу пôслала, написавши якъ слѣдъ програму, але одержала — ôдказъ. Тодѣ оруда звелась на думку, выдать альманахъ „Раду“, котрый и появивъ ся на свѣтъ въ 1883 роцѣ. При сѣмъ мене спôткала такожь лиха доля: мною була написана обширна розправа зъ поводу голосу Костомарова й иншихъ, котрi твердили, що украiньска письменнôсть може бути лишь простонародною; богацько було потрачено мною въ ôдповѣди жару, щобъ доказать супротивне сѣй думцѣ, але п. Старицкiй, возячи ся зъ моєю розправою, (котра мала нôйти замѣсць передмовы до „Рады“, та читаючи єѣ то панови Комарову то иншимъ, — десь загубивъ єѣ... (Ще одна моя, безвольно подана жертва лихôй письменнôй долѣ!) Наслѣдкомъ сего було те, що въ Радѣ, котру я, живши той рôкъ у Кiєвѣ, помагала Старицкому поправляти (а въ значнôй части й редагувати) — помѣщенi були тôлько два мои вѣршѣ. Въ 1883 роцѣ переложена мною „Женитьба“ Гоголя, котра лежить у мене: цензура перекладу не пустить.

Тогожь 1883-го року зайшла одна невеличка пригôдка, котра мала значну вагу на мою письменну долю: редакцiя „Зорѣ“ (часописи до то поры зовсѣмъ менѣ не вѣдомои) почала менѣ (зъ весны 1883 року) высылать дармо, зовсѣмъ для мене несподѣвано числа „Зорѣ“. Се мене, признаюсь вамъ, дуже втѣшило: звычайно не въ пренумератѣ була сила, а въ тôй пошановѣ, котра тымъ способомъ складала ся менѣ зовсѣмъ для мене несподѣвано. Томужь почала я добирати, шо-бъ менѣ таке пôслать у „Зорю“, щобъ ôддячитись ѣй въ подôбный способъ. И отъ власне черезъ се були мною написанi и пôсланi въ Редакцiю „Зорѣ“ перше „Сердечнi турботы“ (вѣршь), а потôмъ оповѣданя: Пигмалiонъ и Забавный вечеръ. Въ слѣдъ за ними, для другихъ новорочныхъ чиселъ було пôслано у „Зорю“, вже й довше оповѣданє: Чадъ. Зъ певностiю можна сказать, що коли-бъ не думка, що сi писаня будуть надрукованi шануючою мене „Зорею“, — они нѣколи-бъ не були написанi, рôвно-жь якъ и Свѣтло добра и Любови, котрого змѣстъ хотяй и бувъ задуманый мною давно, але оставався ся бы, може, ще довгi роки тôлько въ головѣ автора!

Отъ яку вагу мала на мене „Зоря“!

(Дальше буде.)

МОЙСЕЙ.

(*Образъ Корнила Устiяновича*).

Кôлько разôвъ зароджувалось на нашôй „малôй“ Руси интензивне духове житє, тôлько разôвъ нищили єго грôзнi тучѣ, и розбивали насъ все на ново на атомы. Историчный вплывъ такои долѣ проявляєсь у насъ у всѣмъ; въ суспôльнôмъ и нацiональнôмъ житю, въ литературѣ и штуцѣ: початки и завязки, порывы до дѣла, тяжка боротьба, и глуха апатiя И все на ново, неразъ зовсѣмъ несподѣвано, проявлялись у насъ великi духовi силы, проявлялись почины — слабi може що до выконаня, але великi що до основнои мысли, великi — зъ загально-людского огляду. До такихъ починôвъ належить и послѣдный образъ артиста-маляра и поета. п. К. Устiяновича.

Штука, такъ якъ и перша наша литература, прийшла до насъ черезъ Византiю, а выконували єѣ, особливожь малярство, звычайно монахи, черцѣ печерскi. Се й не дивно, коли зважимо, що малярство служило майже выключно церквѣ, якъ не дивне и се, що малярѣ нашi придержувались византiйскихъ взорôвъ. Византiйска школа вязала вправдѣ дуже сильно фантазiю артиста, а въ дальшôмъ своѣмъ розвитю, а радше кодификацiи, ограничала артистичну творчôсть до однои механичнои техники, але инiцiятива фантазiѣ показувалась звычайно все таки сильнѣйша: образы выконанi механично пôсля приписôвъ византiйскои школы, а маючи при тôмъ яку артистичну цѣноту, належать до рѣдкостей, а натомѣсць прорываєсь въ многихъ образахъ, мальованыхъ зрештою въ византiйскôмъ стилю, рѣшучо на зверхъ индивидуальнôсть артиста; вконець, въ часъ т. зв. ôдродженя (ренесансъ), ломить духъ всѣ механичнi пута и признає надъ собою одинъ тôлько законъ: *вроджене у кождого почутє правды и красы.* Те саме дѣєсь и у насъ: въ кôлькохъ щасливо захованыхъ памятникахъ нашого церковного малярства (якъ жаль, що церковного а то такъ бы єго собѣ гарненько, по братерству, була анектувала польска штука, см. статю В. Лозиньского „Malarstwo cerkiewne na Rusi“, въ польскôмъ историчнôмъ „Kwartalnik-y“, 1887) бачимо не тôлько замѣтну технику, але и вплывъ индивидуальности артиста, и гр. В. Дѣдушицкiй зовсѣмъ справедливо сконстатувавъ на тôй пôдставѣ „рускiй ренесансъ.“ Коли напротивъ въ Суздалю и въ Москвѣ бере въ церковнôмъ малярствѣ рѣшучо верхъ мертва, незмѣнна форма, и повстає осôбный, звѣстный типъ „суздальскихъ“ богомазôвъ, вартныхъ хиба задля техники выконаня або задля дорогого матерiялу. Найгôрше було при тôмъ се, що московска церковь, держучись строго формъ, выступила ворожо проти всѣхъ ôдступлень ôдъ сихъ постôйныхъ формъ, и на пр. московскiй патрiярхъ Никонъ нищивъ церковнi образы въ Новгородѣ для того тôлько, що були на иншiй, не суздальскiй ладъ мальованi (см. Драгоманôвъ, „Украина и центры“ въ женевскôй Громадѣ). Безъ сумнѣву дѣялось то саме и у насъ на Украинѣ, тымъ певнѣйше, що московскi Єрархи уважали малоруску церковь зараженою въ многôмъ ôдъ латиньства, а власне недавно читали мы въ дописи о. Наумовича до „Пролома“, що вже небавомъ будуть на всѣй Украинѣ по церквахъ образы мальованi на одинъ суздальскiй ладъ.

Безъ традицiй, безъ академiй, безъ матерiяльнои пôдмоги — не диво, що нашi таланты або ишли на службу до чужихъ, або марно нидѣли при щоденнôй праци на хлѣбъ насущный. И п. К. Устiяновичь, хоть учивсь кôлька лѣтъ въ вѣденьскôй академiи, мусѣвъ опôсля заробляти малюючи церкви, и не мôгъ думати о якôйсь осôбнôй, бôльшôй роботѣ, хоть и була охота. Та зъ початкомъ р. 1887 рѣшивъ ся ôнъ будь що будь намалювати значнѣйшiй образъ, поѣхавъ до Вѣдня, и по кôлькомѣсячныхъ студiяхъ въ академiи намальовавъ свого Мойсея, котрого мы недавно оглядали у Львовѣ, въ великôй сали „Народного Дому“.

Въ дали виднѣють хребты могучихъ гôръ, озолоченi блескомъ соняшного свѣтла Сонце хилить ся до заходу и крыєсь за горы; на образѣ єго не видно, але промѣнє єго паде єще на Мойсея. Мѣжь хребтами дальшихъ гôръ, а темно-червоною скалою, що на нѣй стоить сходячiй на дôлъ Мойсей, тягнуть ся глубокi провалы, наповненi полусвѣтлою, сино-золотавою атмосферою, ôдповѣдаючою дуже гарно прехорошому освѣтленю гôръ. Мойсей, въ природнôй величинѣ, держить высоко въ гору пôднятi двѣ скрижалѣ, на котрыхъ читаємо десять заповѣдей. Самъ ôнъ сивобородый старець, але тхне весь силою и енергiєю, стоить твердо, наче статуа, мускулы рукъ крѣпкi, напруженi задля тягару камѣнныхъ таблиць, око живе, поважне и грôзне, сива борода дуже гарно здобить лице, чоло зморщене. Голова вкрыта синою опоною, перевязаною черезъ чоло чорною биндою, кôнцѣ опоны опадають на плечѣ Рамена и груди нагi, черезъ лѣве плече перевѣшене щось наче плащь, и хустка, пригадуюча святочну жидôвску хустку. Спôдну одѣжь пôддержує дорогiй поясъ. Заразъ обôчь Мойсея, на лѣво, бачимо велику змiю, зъ пôднесеною до горы головою, а обôчь пропасть Мойсей дивить ся передъ себе, тѣнь ôдъ него паде на лѣво и рысуєсь еще трохи и вздовжь стѣны пропасти. Перспектива чудова: здаєсь, що сi камѣннi таблицѣ не въ образѣ. а такôй справдѣ въ воздусѣ передъ образомъ. Зъ лица, а особливо зъ очей Мойсея такъ и слѣдно, що мѣжь заповѣдями написаными на єго скрижаляхъ все єсть, лише нема самои головнои, новозавѣтнои: любѣть ближнихъ якъ самыхъ себе, любѣть ворогôвъ своихъ. Змiя, символъ мудрости, єсть тою самою змiєю, що явилась передъ Фараономъ, коли Мойсей кинувъ на землю свою палицю; она зовесь доси мойсеєвою змiєю (ahra, aspis) и стаєсь нерухомо тугою, коли єѣ пôймати за каркъ. Змiя дуже добре доповняє образъ и пôдносить заразомъ єго реализмъ.

264 ф Львівська Бібліотека Бібліотека АН УРСР
ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № ИП. 21538

Цѣлôсть робить крѣпке и тревале враженє. особливо черезъ чудове освѣтленє гôръ, плястику, и смѣле а при тôмъ правдиве зрозумѣнє самого Мойсея. Стать Мойсея вызначуєсь старанно проведеною линією рисунку, а додає єму поваги падаючій на него блескъ сонця. И техника, выкопанє гарнй и добрй, тôлькожь ту вже и невправне око може при увазѣ достеречи кôлька дрôбныхъ хибъ: права рука низше долонѣ за прозориста, лѣва нога за мертва и за темна — замѣсць бути тôлько въ тѣни; въ загалѣ: верхъ и права сторона Мойсея выпали мабуть красше якъ снôдъ и лѣва сторона. Горы въ дали выпали яснѣйшй якъ повинній бы бути, для того, щобы въ темнôмъ тлѣ не занадто губилась стать Мойсея. але блески ôдъ соняшного свѣтла на небѣ не зовсѣмъ ôдповѣдають тому положеню сонця, зъ якого промѣнє паде на Мойсея. Морщины на чолѣ мабуть трохи за густй, за то очи выконанй прегарно, такъ якъ на пр и пальцѣ тримаючй скрижалѣ.

Що до основнои думки и рысунху заслугує послѣдный твôръ п. К. Устіяновича бути почисленымъ до найкрасшихъ творôвъ штуки; дуже бы треба жалувати, коли-бъ сей образъ, першій бôльшій твôръ нашого пытомого, галицкого маляртва, твôръ сына Николы Устіяновича, не мавъ остатись въ нашихъ, рускихъ рукахъ. Позволю собѣ высказати надѣю, що Управляючій Совѣтъ „Народного Дому“ закупить сей образъ, чи то для музея, чи може для „второи городскои“ церкви, а можна надѣятись, що зъ огляду на руску институцію поставить п. К Устіяновичь по змозѣ приступнй условія (въ катальогу вѣденьскои выставы поставлена цѣна 1000 дукатôвъ).

В. Коцовскій.

Вѣсти зъ Украины.

I.

Павловске на Дону падолиста 1887.

Высокоповажаный пане Редакторе! Прочитавши заразъ въ 20-му числѣ „Зорѣ“ звѣстку про те, що въ осени року 1877 минає пôвстолѣтя „ôдъ першого проблеску руско-народного житя въ Галичинѣ“, поспѣшаю ся щиро привитати Васъ, браты-Галичане, зъ такимъ великимъ для Васъ и для насъ святомъ! Те пôвстолѣття принесло незлѣчиму корысть для самосвѣдомости рускои народности; той „проблескъ“ не тôлько засіявъ уже великимъ свѣтломъ на всю Галичину, але кида' своє оживляюче промѣння и на такй далекй кутки Руси-Украины, якъ нашй придоньскй степы. Молимо Господа Милосердного, щобъ пôддержавъ Васъ, браты нашй милй, въ Вашôй святôй боротьбѣ за найдорожшій въ свѣтѣ жемчугъ — за свою батькôвщину! Сподѣваємо ся на Єго велике милосердіє и крѣпко вѣримо, що молитва наша не пôде мимо, бо не бажаємо вносити руину въ тй будôвлѣ царствъ, що истнують зъ Єго всесильного призволення. а лишь благаємо зрôвнати насъ зъ иншими людьми, котрымъ не заборонено хвалити имя Єго Святе рôдною, питомою мовою. Працюйтежь, нашй далекй и тымъ наймилѣйшй браты, щобъ якъ найшвидше минувъ часъ недолѣ нашои неньки Руси-Украины! Господь поможе Вамъ въ тôй працѣ! Мы-жь робимо, що можемо, але, Боже, якъ мало!

Долучаю до сего мои стишки, котрй дадуть Вамъ маленьку характеристику того, зъ чимъ намъ тутъ трапляєть ся боротись. Часомъ боремось зь тымъ, що повинно-бъ допомогти ще загальнôй справѣ

До внукôвъ останнихъ Запорожцѣвъ!

Ой не гараздъ, Чорноморцѣ,
Рôдъ свôй забувати,
Й свои дѣдôвскй звычаѣ
На чужй мѣняти!

И жемчугъ свôй — тую пѣсню
Рôдную козацку,
Мовь соромну, занедбати,
Гукати-жь салдацку.

Та цуратись тои мовы,
Що дѣды вживали,
Проклинаючи злу долю,
Якъ Сѣчь покидали.

Схаменѣть ся-жь — грѣхъ и соромъ
Рôдне зневажати,
Хоть єму й судила доля
Не зъ верху стояти.

А щобъ єго не успѣла
Зтерти чужа сила,
Нехай по вѣкъ не загине
Наша мова мила;

Та не мовчать, лякаючись,
Мовь та сиротина,
Наща пѣсня, наша дума,
И наша давнина!

Украинцѣ й Галичане
Про се таки дбають,
А зъ вашого Чорноморя
И вѣсти не мають.

Ой озвѣть ся-жь и вы браты,
Вдалй Чорноморцѣ,
На тôй мовѣ, що вживали
Славнй Запорожцѣ;

На тôй мовѣ, котру вживавъ
Старый Кухаренко,
Та котрою служивъ правдѣ
Батько нашь Шевченко!

Одначе трапляють ся, хвала Богу, й другй мотивы брати до пѣсень; ось:

Молитва Украинки.

Молодую душу
И серце дѣвоче
Любôй Украинѣ
Ôддаю охоче!
Великій мôй Боже
И Святая Мати!
Дайте-жь менѣ силы
Ихъ по вѣкъ триматись,
Вѣрными якъ нынѣ,
Ненцѣ Украинѣ!
Амѣнь.

А такъ молять ся вже чи-мало молодыхъ Украинокъ навѣть и въ нашому кутку. *П. К.*

[Дуже намъ мила ся звѣстка ôдъ братôвъ нашихъ Чорноморцѣвъ. Молѣть ся, браты, молѣть ся, а по молитвѣ й до дѣла берѣть ся, вы бо унуки колишньои горячои душѣ и груди Руси-Украины, унуки славного Запорожа!]

II.

Петербургъ падолиста 1887.

У насъ тутъ гостює ôдъ 22. Падолиста трупа Кропивницкого. Ставились досѣ ось якй пієсы: Назаръ Стодоля, Наймичка, Мартинъ Боруль (комедія Карпенка Карого), Чорноморцѣ и Наталка Полтавка. Театръ звычайно повный. Выкликамъ й оплескамъ кôнця нема. Тутъ богато Украинцѣвъ, переважно молодй, що вчать ся по рôжныхъ закладахъ науковыхъ, тому-то й чути разъ у разъ: „гарно! ще разъ!“ Скрôзь по театрѣ чути украиньску мову; нашй дорогй гостѣ будять мѣжь петербурскими земляками, що вже може и призабули на свою ôтчину, проживаючи многй роки на чужинѣ, почутє народнои свѣдомости — се найбôльша користь зъ украиньского театру. Россіяне, хочь и вельми задивляють ся на нашь театръ, не розумѣють єго вповнѣ. Такъ отъ, коли въ Чорноморцяхъ оденъ зъ товариства заспѣвавъ козацку пѣсню:

Максимъ козакъ Залѣзнякъ,
Козакъ зъ Запорожа,
Якъ поѣхавъ на Вкраину,
Якъ повная рожа!

въ публицѣ россійскôй при остатнôмъ вѣршѣ я побачивъ рухъ нерозумѣння й дивовижи, навѣть чути було смѣхъ: (рожа по россійски значить: пика). Потôмъ Россіяне не могли зрозумѣти ентузіязму Украинцѣвъ до спѣву дружокъ въ Чорноморцяхъ. Сй спѣвы були такъ чудово выконанй, такъ истинно, що Украинця ся ява переносила въ яке но-

будь село на родину, ôнъ забувъ, що ôнъ въ театрѣ. Тричи дружки мусѣли переспѣвати, а Россіяне дивувались сему ентузіязмови, не розумѣючи, не ôдчувши тои правды, яка була для Украинцѣвъ въ сихъ спѣванкахъ. И богато можна помѣтити комичного, выходячого зъ незнаня нашои мовы й нашого житя Россіянами.

Головными артистами суть Кропивницкій и Заньковецка (хочь и ансамблѣ трупы всякого признаня достойнѝ), зъ однаковымъ успѣхомъ граючи самѝ противнѝ ролѣ. Такъ Заньковецка граючи звычайно драматичнѝ, въ Чорноморцяхъ выступила въ комичнôй, грала Ивгу Цвѣркунку и такъ знаменито, якъ ôдъ неи тяжко-бъ було сподѣватись: кожне єи слово покрывалось рясными оплесками, она була й въ тôмъ царицею представленя*). Що до Кропивницкого, то навѣть неприхильнѝ до украиньства дневники россійскѝ, якъ отъ „Новое Время“ признають, що мѣжь теперѣшними россійскими артистами жадного нема, щобы мôгъ порôвнати ся зъ Кропивницкимъ.

Драму „Наймичка“ вельми полюбили въ Петербурзѣ**) И справдѣ сѣй драмѣ нѣчого не можна закинути. Въ печатнôмъ примѣрникови въ послѣднôй дѣи выясняѣтъ ся, що Коцуль, загубившій житє наймички своимъ самолюбствомъ, бувъ єи батькомъ, и тутъ ôнъ розливаѣть ся надъ єи трупомъ въ проклонахъ надъ собою. Се трошки пересадне, наче авторови ходить про те, абы яко мога, бôльше лиха та слѣзъ до купы зôбрати, хочь доля наймички и безъ того на стôлько повна лиха, що выдавлює слезы навѣть у чоловѣкôвъ, не кажу вже у жѣнокъ. Артисты добре зробили, що выкинули сей придатокъ, ôдъ чого пієса нѣчого не втеряла, хиба лишь ще красшою стала. Въ „Мартинѣ Борулѣ“ авторъ выказує богато письмацкого хисту. Першѝ чотыри дѣѣ незвычайно живѝ и сценичнѝ, лишь пята дѣя надто довга и публику видно томила. Змѣстъ драмы ось якій. Чиншовникъ (Мартинъ Б.) доханує ся, на пôдставѣ якихсь старыхъ документôвъ, дворяньства. Подає въ сенатъ до затвердженя, змагаѣть ся за обиду зъ дѣдичомъ, сына ôддає въ чиновники (пôдканцеляристомъ) а вкôнци хоче й дочку ôддати за чиновника. Тымчасомъ (вже въ дѣи V) всѣ єго краснѝ надѣѣ й пляны падуть, сенатъ не затверджує дворяньства, бо документы не годять ся зъ єго именемъ (ôнъ Боруль а въ письмахъ стоить Бируль); єго вмовляють спалити проклятѝ папери; ôнъ недужій, надто выгнаный дѣдичемъ зъ грунту, послухавъ сеи рады, але мигомъ опамятує ся, кидаєсь за ними, ледво придержують. Такъ пуста мрѣя руйнує житє цѣлои сѣмьѣ.

„Наталка Полтавка“ й доси одна зъ найбôльшь уподобаныхъ пієсъ. Мусимо дивоватись тôльки, що въ тѝ часы, коли на россійскôй сценѣ панувала мертвеччина всяка: Димитрій Самозванецъ, Донскіе и т. и, — украиньскій духъ зродивъ Наталку Полтавку, повну правдивого житя. Закидъ Наталцѣ „сентиментализму“ зовсѣмъ безосновный и выходить зъ незнаття вдачи украиньского люду. Сила, интензивнôсть почутя, що характерно ôдрôжняє украиньску поезію народню (а значить и вдачу) ôдъ россійскои, здаєть ся несвѣдущимъ критикамъ пересадою и сентиментализмомъ. Черезъ се лишь и можна зрозумѣти, що тѝжь критики вбачають и сентиментализмъ навѣть въ истинно правдивыхъ повѣстяхъ Квѣтки. Хиба отъ нагле навернене возьного на шляхъ добра може выдатись неприродне, про се не змагатимусь. Самымъ голоснымъ доказомъ достоиньства Наталки, се велика єи популярнôсть не лишь середъ Украинцѣвъ, але й великоруску публику она принажує такъ, якъ небогато пієсъ украиньскихъ. Теперь въ россійскôй публицѣ сентиментализму менше нѣжь коли: Россіяне такѝжь природженѝ й голѝ реалисты якъ и Французы (нѣгде школа Золѣ не маѣ тôкько прихильникôвъ якъ у Россіянъ — школа мовлявъ бы голого реализму). Школа Карамзина не лишь забута Россіянами а выкликує оденъ смѣхъ, — на Наталку-жь нѣколи и не протовпишь ся. Де-жь тутъ сентиментализмъ и якъ можна рôвняти Наталку до Бѣдной Лизы. Хиба лишь черезъ те, що Котляревскій и Карамзинъ були сучаснѝ?

Т. З.

*) Такимъ всестороннымъ талантомъ єсть и наша артистка п-ѣ Биберовичева. Побôчь глубоко драматичныхъ рôль, ôддає зъ тою самою свободою й природою ролѣ наивнѝ й характеристичнѝ (якъ отъ въ комедіяхъ Григорія Грегоріевича). Се найкрасше оцѣнити въ силѣ авторы самѝ якъ видно, зъ якою понятливостю выходять у неи всѣ характеры, всѣ думки, всѣ жарты навѣть въ найдрôбнѣйшихъ намикахъ. Зам. ред

**) Буде представлена и въ нашôмъ театрѣ Зам. ред.

Замѣтки критичнѝ.

Антôнъ Любичь Могильницкій; єго житє єго значенє, написавъ *Константинъ Лучаковскій.* (Справозданє дирекціѣ ц. к. гимназіѣ академичнои у Львовѣ за рôкъ шкôльвый 1886/7. Накладомъ фонду краєвого. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка у Львовѣ 1887.)

Оповѣщена нами праця проф. Константина Лучаковского о Антонѣ Любичь Могильницкôмъ (Зоря 1887 ч. 20) явилась дотеперь въ двохъ частинахъ: I. біографіи того поета (рôдъ Могильницкихъ, молодый вѣкъ А. Л. Могильницкого, першій выступъ єго, Тухольщина и Тухольцѣ, А. Л. М. въ розцвѣтѣ своєи литературнои дѣяльности, политично-ораторска єго дѣяльнôсть); II. Збôрцѣ невыданыхъ дотеперь творôвъ Могильницкого (Голосъ радости въ день именинъ Єго Препод. Гр. Яхимовича, Ода, поетичне закôнченє слова о повинностяхъ, Homilia do p. Bazylego, Homilia do p. Dymitrego). Частину IIIту, се-бъ то про значенє письменнои и политичнои дѣяльности А. Л. Могильницкого лишивъ собѣ авторъ на будуще, выжидаючи мабуть передше прилюдного суду що до частинъ першихъ. Если-жь о тое ходить, то можемъ лишь вповнѣ загрѣти автора до довершеня своєи працѣ, бо хто зъ такою точностію и совѣстностію слѣдивъ за кождою хвилею житя и розвою писателя, за мотивами єго публичныхъ выступôвъ чи то перомъ чи живымъ словомъ, за рôжнородными на него вплывами природы, людей, политичныхъ и національныхъ обставинъ, хто перевѣвъ таку точну внѣшну и внутренну діяґнозу душѣ писателя, — той певно не покривдить єго и своимъ судомъ, — а хотяй бы и покривдивъ, то певно лишь на хвилю, бо въ такъ точно зôбранôмъ матеріялѣ знайде кождый свѣдущій якъ найлекшу корективу.

Kleinrussische Volkslieder. Metrisch übersetzt von Ludwig Adolf Staufe-Simiginowicz. Leipzig Verlag von Otto Wigand 1888.

Авторъ звѣстный вже зъ своихъ етнографичныхъ и историчныхъ споминокъ про Русинôвъ въ дѣлѣ „Die Völkergruppen der Bukowina“ подає отъ симъ нѣмецкôй публицѣ вязанку переводôвъ малорускихъ пѣсень, а то: коломыёкъ, думъ, думокъ и шумокъ, а въ додатку перевôдъ деякихъ лиричныхъ и епичныхъ поезій Данила Млаки. Въ передмовѣ подана коротенька характеристика рускихъ народныхъ пѣсень, одначе мимо всего тепла єи, надто побѣжна, щобъ публика нѣмецка порозумѣти могла характеръ нашои народнои речи. Вже-жь самъ подѣлъ: die Vosklieder theilen sich in Kolomejki, Dumy, Dumki und Szumki такъ вузкій, що и въ приближеню не уявляе того незмѣрного богацтва нашои словесности устнои. Може бути, що переводчикъ мавъ якій старый збôрничокъ пôдъ руками, але-жь було обовязкомъ пп.: Билинкевича, Кириловича и Глѣбовицкого, на котрыхъ повагу покликуєсь переводчикъ, трохи зъ успѣшнѣйшою помочію стати єму пôдъ руку; — се було обовязкомъ коли не патріотизму ихъ, то бодай науки.

Переводчикъ полюбивъ нашѝ пѣснѣ, се выходить зъ горячихъ слôвъ єго передмовы, одначе на першій поглядъ пôзнає кождый, що переводчикъ не — поетъ. Ôнъ переводить слова, уважаєе вбачливо на римъ и ритмъ и тôлько всего, за те вся поезія, яка лежить въ внѣшнôй сторонѣ пѣсни, т. є. въ поетичнôмъ словѣ, выразѣ и въ внутреннôй т. є. въ думцѣ, психольогіи, образѣ, — се все затирає ся. Переводы єго, се перевôдъ нашои поезіѣ — нѣмецкою ритмованою и римованою прозою, тому и неподôбно буде читателямъ нѣмецкимъ ôдчути въ нихъ яку небудь поезію. Єще въ коломыйкахъ, котрѝ мабуть переводчикови найбôльше до серця припали (и котрыхъ найбôльше перевѣвъ, бо 248, ст. 1—80), ратують поезію тѝ чудовѝ порôвнаня, антитета, и т. и., котрѝ хоть бы зъ якого переводу все таки прозирнутъ поезією, але въ думахъ, думкахъ и шумкахъ, де того нема, выйшла гола проза. Для зразка наведемо першу и послѣдню стрôчку зъ шумки: „Не ходи Грицю на вечерницю:“

Geh' nur nicht, Gregor, in Spinnestuben,
Hexen sind dort, die Manchen begruben.

Sie brennen das Stroh und kochen die Kräuter,
Auch dich, mein Gregor, schaffen sie weiter.

а послѣдня:

Er liebt' ausser mir 'ne and're der Jungfrauen,
Ein Mädchen mit schwarzen Augenbrauen;
Er soll nicht mir, doch auch ihr nicht werden,
Nun mag er sich anessen mit roher Erden.

Для другого зразка наведемъ еще перевôдъ пѣснѣ: „Ой пôду я до млына, до млына:“

Gehe gerne in die Mühle
Neues gibt es in der Mühle.
Mütterchen dort ist ein Müller,
Mütterchen ein schmucker Müller,
Mütterchen ein lustiger Müller,
Mahlt das Korn auch ohne Geld!

Жаль єще, що переводчикъ не долучивъ до свого збôрничка якій важнѣйшій арiѣ до пѣсонь, бо сила лиричиои пѣсни лежить и въ словѣ и арiи, часомъ навѣть бôльшь въ арiи чимъ словѣ, тодѣ недостатокъ переводового слова бувъ бы знатно, знатно бôльше покрытый. Переводы Данила Млаки выйшли безъ доганы, хочь и тутъ сила переводу — переважно въ ритмѣ и римѣ.

Мимо того вдячнй мы переводчикови вельми за єго щиру охоту введеня нашои устноі словесности въ пантеонъ литературы нѣмецкои.

Про руско-украйінські народні читальні *зложивъ М. Павлик.* (*Наукова бібліотека. Книжочка II—III*).

Се перша частина довголѣтныхъ трудôвъ автора про рускій читальнѣ въ Галичинѣ. Праця щира и основна, подаюча важный причинокъ до исторіѣ національного розвою Галичины въ XIX. вѣцѣ. Лише проти двохъ рѣчей въ тôй працѣ пôднести мусимо голосъ: разъ проти безкритичного приймованя жерелъ, — а жерелами єго: газеты (звѣстно або надто оптимистичнй або песимистичнй) вторе, проти духови, якій провѣває въ тôй праци скрôзь кождои строчки, т. є вражаючому духови „антипопôвскому“. Авторъ закидає нашому священьству, що идучи въ народъ зъ просвѣтою мало або власный интересъ на оцѣ або чисто-клєрикальнй цѣли. Тому й заложенй ними брацтва, читальнѣ, товариства падали одно по другôмъ. И одно и друге неправда Щобы священьство наше для власного выгляду ишло зъ просвѣтою мѣжь людъ, се чиста выдумка (хоча щиро кажучи, мы й проти сего нѣчого не маємо; нехай лишь мѣжь священьствомъ нашимъ стане якъ найбôльше труженникôвъ народныхъ, нехай пôднесуть лишь народъ матеріяльно и морально, а можуть мати зъ того — сего имъ нѣхто не зборонить — и найбôльшй корысти такъ моральнй якъ и матеріяльнй). Але щобы священнй труженники нашй идучи въ народъ мали якій клєрикальнй затѣѣ, се чистй и безмысльнй переносины обставинъ западныхъ на духовеньство наше. Мы-бъ и не згадували объ тôмъ, але згадуємо тому, що голосъ такій знайти може вдячныйôдгомонъ на Украинѣ, де мѣжь интелигенцією провѣває духъ антиклєрикальный але и справедливо, бо духовеньство тамошне, не таке якъ наше, національно — патріотичне, а для справы народнои обоятне, густо часто вороже и догôдне орудіє обѣдиненія

Нашй духовнй зовсѣмъ иншй: они зъ крови и кости Русины — патріоты; тй що вступають въ публичну, чи то письменну чи просвѣтну народню службу, оживленй и одушевленй лише идею національною, нѣякою ультрамонтанською затѣєю. А що ширячи просвѣту, и будячи народъ не покидають религіѣ, се тôлько имъ честь приносить, яко священникамъ. Бо якій же то буде священникъ, що выречесь своєи жизненнои пôдставы — религіѣ? У автора рада готова: най ихъ заступить интелигенція свѣтска! Поминувши се, що и интелигенція свѣтска, якъ на численныхъ примѣрахъ бачить авторъ самъ, не покинула-бъ религіѣ, яко важного вельми чинника загальнои просвѣты, — але котра й яка интелигенція свѣтска проживає такъ безпосередно зъ народомъ, якъ священство? Усувати тысячѣ зъ хаты а класти одного за хатою, се справдѣ й для самои фразы за далєко посунене. Однако ширенє такихъ модныхъ, буцѣмъ-поступовыхъ фразъ могуть справдѣ у насъ выкликати пытанє клєрикальне, якъ свого часу геройство зъ пôдъ Гниличокъ бажало показать зубы комусь, а попало въ нихъ безталанне само. Та кобы ще само, а то ôстрє ихъ дало и дає ще почувати тысячамъ.

Вертаючи однакъ до высше поставлено пытаня: не зъ самолюбныхъ або клєрикальныхъ цѣлей основателѣвъ упали у насъ читальнѣ, але: разъ що закладались побѣжно, безъ яснои цѣли и выднои користи для народа; а друге, що якъ щиро основувались, такъ ще щирѣйше занедбувались самыми основателями, закимъ ще корѣнемъ вспѣли врости въ пересвѣдченя люду. Зъ такихъ то причинъ попадали у насъ брацтва, читальнѣ й цѣлй товариства.

Се-жь але справедливо замѣчає авторъ, що всяку, хоча бы й найкрасшу думку подавану зъ певного рода паньскимъ або автократичнымъ подаванємъ, стрѣчає народъ недовѣрчиво, доперва поступъ щирѣйшого демократизму, правдивого братання интелигенціѣ зъ людомъ приспѣшили розвôй народнои просвѣты и приспѣшати-муть тымъ бôльше, чимъ бôльше ширшати будуть тотй благодатнй идеѣ мѣжь старшою нашою братію. Чи-жь сй идеѣ выйшли, якъ думає авторъ, ôдъ Михайла Драгоманова, чи знова суть природнымъ розвиткомъ народнои идеѣ, выпленканымъ такôй самыми Галицкими и Украиньскими народовцями, не будемъ спорити, и — правду сказавши — й не варто спорити. *Г. Ц.*

ЗАПРОСИНЫ ДО ПРЕДПЛАТЫ

литературно-науковои часописи

„ЗОРЯ“

на рôкъ 1888.

„Зоря“ выходити буде пôдъ тою самою редакцією и въ дотеперѣшнôмъ объємѣ (2—$2^1/_2$ листôвъ печатныхъ) и мѣстити буде що найзначнитшй творы белєтристичнй и науковй сучасныхъ писателѣвъ нашихъ, котрыхъ кругъ чимъ разъ численнѣйшій скупляєсь коло знамени єи, т. є. **духового розвою Руси-Украины.**

Зъ праць важнѣйшихъ увôйдуть на сей рôкъ:

Повѣсть Ивана Левицкого „Старосвѣтскй батюшки и матушки“. — Повѣсть Олены Пчôлки „Свѣтло добра и любови“ (часть II.) — О. Я. Конисъкого „Гôрска Квѣтка“. — Дра О. Огоновского „Исторія литературы рускои“. — И. Кокорудза „Начеркъ митольогіѣ словяньскои“. — Дра О. Калитовского „Исторія Галицкои Руси ôдъ ревиндикаціѣ єи черезъ Австрію“ и др. и др.

Цѣна предплаты: на цѣлый рôкъ зъ пересылкою 5 злр.; на пôврôкъ зъ пересылкою 2 злр. 50 кр. — Для Читателѣвъ зъ Россіѣ рôчно 6 рублѣвъ; на пôврôкъ 3 рублѣ. — Пренумерату присылати належить пôдъ адресою: **Администр. „Зорѣ“, ул. Академична, ч. 8. у Львовѣ.**

Вп. Предплатники „Зорѣ“, котрй зложать цѣлорôчну пренумерату до половины лютого 1888 р., дôстануть на жаданє премію вартости 1 зр.

На премію призначенй: Пара образôвъ представляючихъ Гуцула и Гуцулку на коняхъ въ цѣнѣ 1 зр, або слѣдуючй книжки пôсля выбору: Исторія руська в житєписях М. Костомарова, переклад О. Барвінського, 3 томы, (за доплатою 50 кр.), ц 1 зр. 50. кр. — Микола Джера, Повѣсть Ив. Нечуя, ц. 1 зр. — Кайдашева сімя, того-жь, ц. 80 кр. — Нечуя, Свѣтогляд украинського народу, ц. 30 кр. — Нечуя, Повісти и оповіданя, ц. 30 кр. — Крôмъ того можна въ мѣру запасôвъ получити ще и слѣдуючй книжки: Захаръ Беркутъ, Повѣсть Ив. Франка, ц. 1 зр. — Повѣсти Ник. Устіяновича, ц. 80 кр — Въ гостяхъ добре а дома лѣпше, Оповѣданє Дрозда, ц 50 кр. — На добродѣйнй цѣли! Комедія въ III. дѣяхъ, ц 30 кр, Соколики, Комедія въ 4. дѣяхъ Г. Григорієвича, ц. 40 кр. — Поезіѣ Тараса Шевченка. Выд „Зорѣ“ часть I. и II., ц. 1 зр. — Провідні ідеі в письмах Тараса Шевченка, О. Партицкого, ц. 30 кр. — О выхованю. пôдручникъ для женщинъ, ц. 30 кр. — На почтову пересылку премій треба додати 20 кр. Пôврôчнй предплатники можуть набути тотй книжки якъ и образы за половину поданои цѣны. — До Россіѣ не можемо высылати премій зъ причины трудностій заходячихъ въ пересылцѣ.

Перше число „Зорѣ“ розсылаємо на показъ всѣмъ давнѣйшимъ Пренумерантамъ нашимъ. Хто бы зъ дотеперѣшныхъ ВП. Абонентôвъ не хотѣвъ „Зорѣ“ дальше предплачувати, зволить се число ôдослати назадъ до Львова.

Редакція и Администрація „Зорѣ“.

Ôдповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглинській.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ IX. Львôвъ дня 15. (27.) Сѣчня 1888. **Число 2.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объємѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СТАРОСВѢТСКІЙ БАТЮШКИ И МАТУШКИ.

Повѣсть зъ житя украиньского духовеньства 20-ыхъ роквъ вѣку XIX.

Ивана Левицкого.

(Дальше.)

Онися ввôйшла и неначе зъ собою принесла ще бôльше свѣта въ свѣтлицю, залиту горячимъ, лѣтнымъ сонцемъ. Балабуха стоявъ и дививъ ся. Ôнъ забувъ навѣть поклонитись. Онися поздоровкалась, поставила тарѣлку на стôлъ. Стрѣчки загойдались на плечахъ, неначе ôдъ вѣтру. Черезъ стрѣчки було видно тонкій, рôвный якъ стрѣла, ще дитячій станъ. Балабуха опамятавъ ся, пôдбѣгъ до Онисѣ, зôгнувъ ся и поцѣловавъ єѣ въ руку. Онися засмѣялась, моргнувши до матери и подумала: — ѣй Богу, кривить ся, отже нѣбы кривить ся зъ мене!

— И коли-жь отсе моя Онися встигла убратись въ нову плахту, въ нову запаску, ще й начепляти стрѣчокъ та квѣтокъ на голову? — думала матушка, поглядаючи скоса на свою дочку.

Онися сѣла на канапѣ. Єи рôвна, блискуча фигура була нѣбы намальована на здоровому килимѣ ясными, золотистыми фарбами. Балабуха сѣвъ на стôльци пôдъ ôкномъ и поглядавъ на неѣ несмѣливыми очима.

— Чого се я такъ злякавъ ся сіеи панны? — думавъ Балабуха: — я-жь таки академистъ, фильозофъ, а она и въ граматицѣ не була и не вмѣє навѣть просклоняти mensa: я-жь знаю Горація та Овидія на память ôдъ дошки до дошки.

Балабуха пôднявъ гордо голову, закинувъ ногу на ногу, обперъ ся лôктемъ объ стôлъ и примостивъ ся въ академичнôй позѣ. Ониси та поза не сподобалась: она була горда, розумна, енергична, и не любила гордыхъ та характерныхъ людей. Она любила верховодити а не покорятись.

Въ хатѣ на часину стало тихо. Всѣ замовкли, тôльки було чути, якъ мухи бились ôдъ шибки, залитй горячимъ сонцемъ.

— Чого-жь отсе мы сидимо. Отъ выпиймо по чарцѣ, то може й повеселѣйшаємо та й розговоримось, — сказала матушка, наливаючи горѣлки въ чарку.

— И то розумне слово, — обôзвавъ ся Балабуха густымъ басомъ и повагомъ, розтягаючи слова: in vino veritas, говорили древнй.

Матушка выпила пôвъ чарки и налила Балабусѣ. Балабуха выпивъ чарку до дна и вкинувъ у ротъ пôвъ пирога.

— А ты, доню, не покоштуєшь отсіеи поганои та гôркои? — спытала мати въ дочки.

— Спасибô мамо, я не пю: — сказала Онися швидко й голосно, якъ ôдрѣзала.

— Та хочь за здоровля гостя помочи губы! — сказала матушка, подаючи дочцѣ чарку.

Ониси було нѣяково не выпити. Она встала, помочила губы въ чарцѣ и поставила на тарѣлку, обтираючи хусточкою.

Пôсля чарки розмова пôшла живѣйше. Матушка розказозала про господарство, про урожай, про пасѣку. Балабуха вкидавъ подекуды слôвце, та все поглядавъ на Онисю. Онися ôдвертала очи на мальованый поставець коло порога, неначе она вперве єго бачила.

Матушка заговорила про смерть Ôльшаньского священника, про похоронъ.

— А вы були на похоронѣ? — спытавъ Балабуха въ Онисѣ.

— Нѣ, я боюсь мерцѣвъ. Я-бъ три ночи не спала пôсля похорона, — сказала Онися и зновъ почала роздивлятись на зеленй одвѣрки дверей та на Авраама, котрый пôднявъ здоровй, переляканй очи на небо, неначе и ôнъ тамъ углядѣвъ якогось мерця.

— Якій у васъ гарный садокъ, та ще надъ водою! — сказавъ Балабуха, обертаючись просто до Онисѣ.

— Садокъ гарный, але сего року не вродила хруста, — сказала Онися, вкидаючи заграничне слово.

— Може фрукты, — сказавъ Балабуха, — бо се слово латиньске, четвертои деклинаціѣ и рода мужеского, тымъ то треба казати фрукты, а не фрукта.

— Ой поганый та ще вчить мене! — подумала Онися и почервонѣла: — потривай же, я тобѣ пôдсуну хрусту!

Матушка примѣтила, що третя людина зайва, де зôйдеть ся хлопець зъ дѣвчиною, встала и промовила: — пôду-жь я въ пасѣку та розбуджу свого старого, а доки ôнъ спати-ме!

Матушка выйшла. Въ свѣтлици стало тихо, тихо, такъ, що було чути, якъ Балабуха важко дыхавъ, пôднимаючи широкй та высокй груди.

— Зъ ôдкôль почати, що сказати? О музы, о Горацію, о Овидію! Поможѣть менѣ приступити до сіеи червонои запаски, — тихо моливъ ся Балабуха до давныхъ богôвъ.

А боги мовчали й не помагали. Въ Балабухи выступивъ на лобѣ пôтъ. Ôнъ переложивъ праву ногу на лѣву, потôмъ лѣву на праву, а слова повтѣкали зъ єго памяти.

— О Атено-Паллядо, о божественна Діяно, о Венеро! — кинувъ ся зновъ на Олимпъ Балабуха за помочію, дивлячись на Онисю. Богинѣ клясичного мира чогось мимоволѣ снувались у него въ головѣ одна за другою, бѣгли рядками, ганялись одна за другою, неначе въ хрещика грали, та все гарнй, розкôшнй, одна красша ôдъ другои. А слова все таки не йшли на языкъ. Бала-

буха вытягъ хусточку зъ кишенѣ, обтеръ горячій лобъ, сховавъ хусточку, зновъ обперъ ся лôктемъ объ стôлъ и заложивъ праву ногу на лѣву.

— Чи не покликати на помôчь Горація? А може Арістотеля? — думавъ Балабуха, прибираючи въ умѣ латиньскій вѣршѣ. Але ôнъ почувъ, що й Горацій кудысь утѣкъ и Арістотеля й конемъ не доженешь. Передъ нимъ тôльки вертѣлись нимфы въ якомусь дивному лѣсѣ, въ темнуватôй печери, надъ тихою прозорою водою. На нимфахъ були якъ на Ониси червонѝ запаски та плахты, а зелена осока та квѣтки вкрывали ихъ головы, падали по плечахъ, якъ у русалокъ.

— Вы, Онисіє Степановно, якъ лѣсова Діяна! — нѣ зъ сего нѣ зъ того выхопивъ ся Балабуха и самъ почервонѣвъ и замовкъ.

Онися липнула на него здивоваными очима; чи ôнъ смѣєть ся зъ мене, чи говорить вже дуже по вченому, — подумала Онися и мовчала. Балабуха й самъ схаменувъ ся и зрозумѣвъ, що ôнъ выказавъ свою палку мрѣю, що треба було говорити зовсѣмъ не такимъ академичнымъ языкомъ.

— Вы, Онисіє Степановно..., я... вы... — зновъ почавъ Балабуха, — якъ побачивъ я васъ, то менѣ ставъ свѣтъ немилый!

— Хиба така страшна, що вже й свѣтъ вамъ завязала! — ôдрубала Онися смѣливо.

— Вы жартуєте. Де вже вы страшнѝ! Чи може-жь бути така краса страшною? Краса страшна, то правда, але такъ, якъ були страшнѝ для людей давнѝ боги, якъ страшный Богъ, — почавъ фильозофувати Балабуха: — вашѝ чорнѝ бровы, якъ острѝ стрѣлы Купидона: кого вразять, той вже на вѣки вашь.

— У кого-жь то були такѝ стрѣлы? Вы мабуть говорили про своихъ вчителѣвъ? — обôзвалась Онися.

— O sancta simplicitas, яка ты часомъ гарна въ простотѣ своѣй! — промовивъ неначе самъ до себе Балабуха.

— Чи ôнъ смѣєть ся зъ мене, чи глузує, що ôнъ ученый, а я проста, — подумала Онися и почала сердитись.

— Вы такъ говорите по письменному, що я нѣчого не розберу, — сказала Онися

— Чи вже-жь вы не розберете, що я васъ люблю, а коли вы мене любите, то я готовый хочь и сегодня до васъ старостôвъ слати, — сказавъ Балабуха и самъ здивувавъ ся, що ôнъ сказавъ сѝ слова такъ дуже просто й ясно.

— Такъ бы вы й давно сказали, то я-бъ знала, про що й пєть ся, — сказала Онися и засмѣялась, нѣ трошечка не засоромилась; она чула такѝ речи може десятый разъ.

Балабуха усмѣхнувъ ся. Єго ротъ розтягъ ся, а по обохъ бокахъ рота появились по двѣ пружки, неначе по двѣ ижицѣ. Въ академіи студенты жартовали надъ Балабухою и говорили, що якъ ôнъ засмѣєть ся, то въ него по одинъ бôкъ рота набѣгають сунины, а по другій ґерундіѣ.

Ониси здало ся, що Балабуха дивить ся на неѣ зъ горда и смѣєть ся зъ неи.

— Потревай же, ты академисте, я тобѣ накладу въ вôзъ таки правдивыхъ гарбузôвъ, — подумала Онися, — и въ неи зъявилась и справдѣ думка пожартовати зъ академистомъ, накласти єму въ вôзъ гарбузôвъ. Онися сама до себе зареготалась ôдъ своєи несподѣванои думки.

— Чого вы смѣєте ся? Чи вы щасливѝ? — спытавъ Балабуха и собѣ усмѣхаючись.

Рипнули дверѣ зъ сѣней. Въ хату ввôйшла матушка. Она вглядѣла, що молодѝ люде обоє смѣють ся и подумала, що вже все скôнчилось до ладу.

— Отсе я будила, будила свого старого, та й не добудилась, — весело промовила матушка. — Коли ваша ласка, выпємо по чарцѣ, та ходѣмо до пасѣки въ садокъ. Може гуртомъ розбудимо старого.

Матушка налила по чарцѣ, выпила сама и почастовала Балабуху. Балабуха стукнувъ чарку до дна и зъ смакомъ зъѣвъ пирога, якъ пôсля дуже важкои, але добре скôнченои працѣ.

— Може ще выпємо по другôй? — спытала матушка.

— Нѣ, спасибô вамъ, панѣ-матко! — весело сказавъ Балабуха: — est modus in rebus, якъ казавъ Горацій.

— Вы все по вченому говорите, а мы люде простѝ и просто горѣлочку пємо, — сказала матушка.

Матушка взяла пляшку й тарѣлку зъ пирогами и повела Балабуху въ садокъ. Онися выскочила въ кôмнату, зачинила за собою дверѣ, обернулась и перекривила Балабусѣ передъ дверима, вывернувши зъ усієи силы спôдню губу.

За домомъ рôсъ старый, розкôшный садъ. Старѝ яблунѣ, грушѣ та черешнѣ густо вкрывали терасу, якъ старый лѣсъ. Пôдъ густымъ гѣлємъ, по чистôй, якъ оксамитъ травѣ, була притоптана стежка до пасѣки. Зъ терасы горы круто спускали ся до самои Роси, а по горѣ неначе причепленѝ, стремѣли старѝ грушѣ та яблонѣ. Зъ горы було видно до самого низу старѝ стовбурѣ дерева, котрѝ нѣбы пôдпирали гущавину гѣля та листу, неначе пышну, зелену стелю. Въ одному мѣсци на краю терасы розрослись густѝ сливы, якъ молодый лѣсъ. Въ кôнци садка густый вишникъ, неначе вхопивъ ся за крутый бôкъ горы и повисъ надъ кручею, якъ густе, зелене руно, а середъ того руна выскакували на верхъ надъ зеленою хмарою двѣ старѝ вишнѣ зъ круглыми верхами. Они счепились верхами, нѣбы зрослись до купы, якъ двоє близнятъ, и поклали на зеленыхъ хмарахъ свои круглѝ верхи, якъ здорове, ремезове гнѣздо. Сонце повернуло на захôдъ и кинуло свѣтъ зъ боку. Горяче промѣння вдарило въ бôкъ горы, розсыпало золото по зеленому косогорѣ, пронизало садъ на скрôзь золотыми нитками, пронизало кожну гѣльку, кожный листокъ, облило свѣтомъ старѝ стовбурѣ, лягло по зеленôй, крутôй горѣ довгими золотыми пасмами. Вся гора, ввесь садокъ свѣтивъ ся й блищавъ на скрôзь зъ верху до низу, якъ фантастичне диво. Очи тонули въ зелено-золотôй глыбинѣ, якъ у зеленôй глыбинѣ моря, и спинялись на густыхъ, зеленыхъ вербахъ надъ водою, на блискучôй, тихôй водѣ, котра лиснѣла проти сонця, якъ кришталь. А за Росею на рôвнинѣ нѣбы спочивавъ густый, дубовый лѣсъ, якъ темный, оксамитовый килимъ, котрого темно-зеленѝ верхи були облитѝ сонцемъ.

— Якій у васъ, панѣ-матко, рай! — крикнувъ Балабуха, заглянувши зъ терасы внизъ, въ зелено-золоту безодню: — менѣ здаєть ся, що Адамъ позавидовавъ бы, якъ бы побачивъ вашь садокъ.

Балабуха оглянувъ ся. Ôнъ думавъ подивитись на Онисю середъ того раю, але Онисѣ не було. Балабуха здыхнувъ и тихо пôшовъ за матушкою, заклавши руки за спину.

Пасѣка була на краю садка въ маленькôй западинѣ, въ зеленому вишнику. За зелеными вишнями зажовтѣла низька огорожа, оплетена куликами. За огорожею було видно верхи уликôвъ, прикрытыхъ мисками, неначе жовтыми, широкими капелюхами.

Матушка ôдчинила маленькй дверцѣ. За дверцями на грядкахъ жовтѣли здоровй головы повникôвъ-гвоздикôвъ, чорнѣли чорнобровцѣ, стелились по травѣ гирлянды настурцѣвъ. Одинъ соняшникъ розкинувъ розкôшный листъ надъ огорожею и схиливъ важку, жовту голову черезъ тинъ.

Бджолы снували роємъ надъ пасѣкою, неначе краплѣ брызкали вздовжь и впоперекъ. Запахло горячимъ, важкимъ духомъ: медомъ, вощинами та гвоздиками.

Балабуха ввôйшовъ у пасѣку. Одна бджола вдарилась въ єго лице, неначе хто єй кинувъ просто въ очи зъ усієи силы. Отець Степанъ спавъ у катразѣ, причинивши дверѣ. Матушка ôдчинила дверѣ и ввôйшла въ катрагу. За нею ввôйшовъ Балабуха.

— А вставай, панъ-отче, Богъ гостя принѣсъ! — крикнула она.

Отець Степанъ обôзвавъ ся черезъ сонъ, схопивъ ся, сѣвъ на постели и дививъ ся сонными очима на Балабуху.

— Що? га? де? — пытавъ ôнъ переляканымъ голосомъ.

— Ось, ось! — сказала матушка, тикаючи єму въ руки пляшку зъ горѣлкою.

— Отче Степане, — архієрей приѣхавъ! — сказавъ, жартуючи Балабуха.

— Не вже! — крикнувъ якъ опеченый отець Степанъ и схопивъ ся зъ лôжка, вытрѣщивши очи на Балабуху.

Балабуха достававъ головою пôдъ саму покрôвлю катраги. Отцю Степанови зъ просоння здалось, що передъ нимъ стоить архієрей.

Отець Степанъ протеръ очи, придививъ ся до Балабухи и впôзнавъ єго.

— Чи се академистъ приѣхавъ до насъ? — крикнувъ ôнъ хрипкимъ, заспанымъ голосомъ и кинувъ ся обнимати та цѣлувати Балабуху, що було для него трохи трудно. Отець Степанъ бувъ маленькій, присадковатый, але товстенькій и кудлатый: волося на головѣ, на короткôй бородѣ сторчало неначе розплатане вѣтромъ, а густй бровы пôдставали на кôнчикахъ и стремѣли неначе закрученй вусы Ôнъ пôднявъ руки въ гору, ледви дôставъ плечей Балабухи, и тричи поцѣловавъ ся зъ Балабухою.

— Pax vobis, serenissime pater! Миръ дому сему и живущимъ въ нему! — сказавъ Балабуха, обнявши дужими руками отця Степана и пôднимаючи єго до свого лиця, якъ дитину.

— А чомъ ты, стара, мене не збудила? — промовивъ отець Степанъ до матушки.

— Хиба-жь не будила! Штовхала тебе та торгала, а ты тôлько ногами дригавъ та махавъ руками. — Мôй панъ-отець, Марку Павловичу, маѣ поганый звычай: бєть ся зъ просоня, хочь такій зъ себе непоказный. Ось телепнувъ мене по руцѣ, такъ, що я трохи не впала.

— Сѣдайте-жь, академисте, въ моѣй господѣ, — сказавъ отець Степанъ, присуваючи до стола ослону: — сѣдайте та выпємо по чарцѣ: може я сонъ прожену.

Отець Степанъ позѣхнувъ, ажь заскигливъ, перехрестивши широкій ротъ.

— Ой, затуляй ротъ, а то бджолы влетять, подумають що улѣкъ! — сказала матушка.

— Отъ и улѣкъ! Може подумають, що вѣчко, — сказавъ батюшка.

— Еге, добре вѣчко. Якъ выйде рôй, то ще боронь Боже ввесь улетить тобѣ въ ротъ: не треба буде й збирати, — сказала матушка, смѣючись.

Отець Степанъ наливъ чарку, поздоровкавъ ся и выпивъ до Балабухи, а потôмъ подавъ чарку Балабусѣ.

— Мы вже зъ панѣ-маткою выпили по чарцѣ, сказати правду. — Не знаю, чи пити, чи не пити, — сказавъ Балабуха.

— Та пийте! Тôльки недобрй люде не пють, — сказавъ батюшка.

Балабуха выпивъ и закусивъ пирогомъ. За першою чаркою пôшла друга, за другою третя. Швидкій, проворный, говôркій панъ-отець розговоривъ ся, выпиваючи чарку за чаркою, а Балабуха все поглядавъ черезъ пасѣку въ зеленый садокъ, чи не зъявить ся тамъ на стежцѣ Онися. Онисѣ не було.

— Отъ вы вчитесь тамъ въ академіи все по латиньскому, все пишете вѣршѣ, а чи вчать васъ тамъ спѣвати на гласы: на Господи возвахъ, на Богъ Господь и явися намъ? — спытавъ отець Степанъ.

— А чомъ же? Вчать, — сказавъ Балабуха зъ горда.

— А чи вы вмѣєте спѣвати на Господи возвахъ, гласъ третый? А заспѣвайте! — несподѣвано спытавъ батюшка.

— Та годѣ тобѣ старый! Отъ выдумує нѣ се, нѣ те. Де вже, щобъ въ академіи сего не вчили, — сказала матушка, постерѣгаючи, що старый хоче екзаменувати зятя.

— Цъ! — цмокнувъ батюшка: — отъ и не вмѣєте, хочь и вчились въ академіи: а нуте на Богъ Господь, гласъ осьмый!

Балабуха засмѣявъ ся, одначе затягъ на гласъ осьмый. Ôнъ знавъ, що старй батюшки любять екзаменувати и при тому и похвалитись своимъ.

— Такъ, та не зовсѣмъ! — сказавъ отець Степанъ: — въ насъ на селахъ ось якъ спѣвають! — сказавъ батюшка и зарипѣвъ низькимъ басомъ на ввесь садокъ: Богъ Господь на гласъ осьмый.

— А, нуте, заспѣвайте на четвертый гласъ! — зновъ сказавъ батюшка, наливаючи чарку.

Балабуха затягъ на четвертый гласъ. Отець Степанъ пôдтягувавъ, щобъ показати силу своєи гортанѣ. Въ пасѣцѣ пôднявъ ся такій дуетъ, що заглушивъ гудѣння бджôлъ.

— Добру гортань маєте, отъ за се люблю! И горѣлку добре пєте, и за се люблю! — сказавъ отець Степанъ, цѣлуючи въ губы Балабуху. Коли-бъ вы знали, Марку Павловичу, якъ я опорядивъ свою церкву! Якй я образы поставивъ въ церквѣ! Та вы и въ Кієвѣ такихъ не знайдете! Отъ ходѣмъ голубчику, я вамъ покажу.

Отець Степанъ схопивъ ся жваво зъ мѣсця, вхопивъ за руку Балабуху и потягъ зъ катраги. Матушка пôшла слѣдкомъ за ними. Въ пасѣцѣ кругомъ ихъ снувались бджолы, набились въ бороду батюшцѣ. Одна бджола вдарилась въ єго щоку и впустила жало; ôнъ навѣть не скрививъ ся и тôльки скинувъ єй пальцями, та вже не выпускавъ руки студента, неначе боявъ ся, щобъ ôнъ не втѣкъ. Стежечка йшла до хвôртки въ цвинтарь. Отець Степанъ потягъ Балабуху въ хвôрточку и привѣвъ

*

до церквы. Церква була ôдчинена. Сторожь замѣтавъ и прибиравъ у церквѣ. Ступивши на порôгъ церкви, отець Степанъ выпустивъ руку Балабухи и перехрестивъ ся. Слѣдкомъ за нимъ йшли Балабуха зъ матущкою.

Церква була не велика, дубова, зъ не широкими банями, зъ вузкими ôкнами, высоко ôдъ землѣ. Середъ ясного дня въ церквѣ було темновато, тôльки горячій промѣнь прорвавъ ся въ ôконце, протягъ ся черезъ усю церкву, якъ золоте полотнище и впавъ на иконостасъ, на старинній, рѣзанй квѣтками та виноградомъ рамы, позолоченй и покрашенй золотисто-зеленымъ та червонымъ цвѣтомъ. Вся церква була обставлена образами, якъ и свѣтлиця отця Степана; навѣть въ баняхъ мѣжь ôкнами висѣли образы. Отець Степанъ ходивъ ôдъ образа до образа и показовавъ пальцемъ. Въ бабинци висѣвъ здоровый образъ страшного суда, на котрому внизу було намальоване червоне пекло. Въ пеклѣ свѣтились вышкôренй здоровй зубы якоись страшнои кôньскои головы, а мѣжь зубами сидѣвъ на престолѣ сатана зъ рогами, зъ бѣлыми зубами. Въ него на рукахъ сидѣвъ Юда, неначе маленька дитина. Голова неначе хотѣла проковтнути сатану, але вдавилась и сатана застрягъ у самому горлѣ, зачепивъ ся за горлянку высокимъ трономъ и не мôгъ пôйти далѣ. До головы йшли рядами голй грѣшники: ткачѣ зъ клубками въ рукахъ, кравцѣ зъ ножицями, мѣрошники зъ камѣнёмъ на мотузку, перекинутому черезъ плечѣ, розпатланй вѣдьмы, писарѣ зъ перами и здоровыми каламарями въ рукахъ, за ними купа жидôвъ зъ пейсами, а позадъ усѣхъ поганяли грѣшникôвъ нагайками рогатй та хвостатй чорты.

— Дивѣть ся! — сказавъ отець Степанъ: — се я выдумавъ, а малярь намалювавъ.

— Ой, Господи, Господи! — сказала матушка, важко здыхаючи.

— Ось идѣть лишень сюды! — сказавъ отець Степанъ, вхопивши Балабуху за руку, — я вамъ покажу образъ, що у васъ и въ Кіевѣ такого нема.

Отець Степанъ привѣвъ Балабуху въ правый притворъ. На стѣнѣ висѣвъ великій образъ Покровы. Отець Степанъ ставъ и згорнувъ руки передъ образомъ. Середъ образа була намальована амвона, неначе двѣ перекинутй сковороды, покладенй одна на другу. На амвонѣ стоявъ молоденькій дияконъ зъ розпущеными кôсми, якъ маленька панна въ широкôй кринолинѣ. Ôнъ бувъ на зрôстъ якъ разъ попôдъ руки всѣмъ фигурамъ. На самôй головѣ діякона, въ хмарахъ, стояла Богородиця въ двое бôльша ôдъ него зъ омофоромъ на двохъ рукахъ. Кôнцѣ омофора стремѣли, неначе вырѣзанй зъ бляхи. По одинъ бôкъ діякона стоявъ Андрей юродивый, спустивши зъ одного плеча червону хлямиду. Голй груди були повнй, а круглый живôтъ стремѣвъ осторонь, неначе бѣлый гарбузъ, прибитый до Андрея кôлкомъ. Андрей пôднявъ у гору кулакъ, зъ котрого стремѣвъ здоровый палець, неначе кôлокъ, забитый въ кулакъ; зморщивши густй, чорнй бровы ôнъ грôзно дививъ ся на сивого дѣда и неначе говоривъ: „ой, стережись старый, бо якъ телепну, то й зубы вызбираешь!“ Дѣдъ стоявъ бокомъ до Андрея и ажь присѣвъ, простягаючи руки до Андрея и неначе просивъ ся: „батечку й голубчику, не бий мене, бо я невинный!“ По другôмъ боцѣ діякона стоявъ рудый царь въ зубчастôй коронѣ; ôнъ обернувъ ся до архіерея на бôкъ головою и гордо на него поглядавъ скоса, заклавши позадъ руки. Архіерей не вважае на царя, стоить рôвно, якъ святый, зъ такимъ хрестомъ въ рукахъ, неначе ôнъ вытягъ его на кладовищи зъ могилки. На архіереви була одежа неначе вырѣзана зъ бляхи, а зъ переду висѣвъ омофоръ, якъ тертица зъ жовтыми китицями. За архіереемъ выглядали ченцѣ зъ чорными бровами, зъ бѣлыми бородами, неначе они попôдвязовали бороды бѣлыми хусточками, а тамъ далѣ выглядали физіономіѣ не то дѣвокъ зъ розпущеными косами, не то парубкôвъ и бôльшь неначе монастирскй послушники. Одинъ неначе набравъ у ротъ кислиць; въ другого неначе рожа рознесла одну щоку; въ третього неначе сѣла чирка пôдъ бородою, а очи були такй завбôльшки, якъ его ротъ. Внизу на рамѣ було пôдписано великими славяньскими буквами: „сей образъ сооръдили рабы божї Чайківськї сестриці. Рокъ божого 1817“.

— А що, Марку Павловичу, гарный образъ? — спытавъ отець Степанъ.

— Хто его зна... Діяконъ дуже малый, неначе дѣвчина, а Андрей чогось неначе дуже лютый, неначе хоче битись, — сказавъ несмѣло Балабуха.

— Отъ и выдумали! Тымъ вченымъ скрôзь недогода! Такй образы хиба въ Лаврѣ знайдете, — сказавъ гордо отець Степанъ. — Або подивѣть ся на сей образъ!

На образѣ Илія ѣхавъ на небо на страшныхъ, баскихъ коняхъ, зъ огненными, червоными гривами. Искры сыпались зъ рота, а зъ нôздеръ та зъ ухъ летѣвъ клубками дымъ. Червона одежа падала на землю просто на Єлисея, котрый перекинувъ ся на спину, задерши до горы руки й ноги.

— Щось тутъ богато вже огню, неначе въ казкахъ розказують про якихсь коней, — сказавъ Балабуха.

— Е, Марку Павловичу! Я думавъ, вы насъ похвалите, а вы нѣ се нѣ те говорите, — сказавъ отець Степанъ, зъ досадою махнувши рукою и побѣгъ хутенько зъ церкви. За нимъ выйшла матушка и Балабуха.

— Хотѣвъ вамъ показати неопалиму купину въ олтарѣ, та вже не покажу. Вы насъ обсмѣете, — сказавъ отець Степанъ, прямуючи черезъ цвинтарь въ садокъ.

Тымчасомъ, якъ старый Прокоповичь показовавъ Балабусѣ образы, Онися стругнула и справдѣ Балабусѣ штуку. Она посадила погонича въ пекарни полудновати и пôслала дѣвчатъ на городъ вырвати два гарбузы. Дѣвчата, готовй на такй штуки, побѣгли на городъ и принесли два великй гарбузы, ще й кôлька маленькихъ.

— Пôдѣть дѣвчата, та вкиньте сему паничеви въ вôзъ отсй гарбузы, та добре замостѣть въ сѣно на самѣсѣньке дно, — сказала Онися.

— Мы, Онисю, вкинемо въ вôзъ оденъ гарбузъ паничеви, а другій для погонича привяжемо пôдъ возомъ, пôдъ передкомъ! — сказали наймички.

— Про мене, привязуйте, та тôльки добре, щобъ до дому довезли, — сказала Онися, смѣючись.

Дѣвчата дôстали мотузка, оперезали кругомъ бѣдный гарбузъ и понесли до воза. Вôзъ стоявъ въ городѣ коло повѣтки за тиномъ. Одна наймичка помостила гарбузъ въ задѣ на самому днѣ пôдъ сѣномъ, ще й маленькихъ накидала, а друга полѣзла пôдъ вôзъ и причепила гарбузъ до пôдтокôвъ. Зъ реготомъ они побѣгли до хаты, нагинаючись попôдъ тиномъ, ще й принесли два маленькй гарбузцѣ, якъ двое яблочокъ. Онися побѣгла въ сѣни и поклала тй гарбузцѣ въ кишеню Балабушинои хляміды. Пôсля такои штуки Онися накрыла въ свѣтлици стôлъ и поставила полудень. Сѣнешнй дверѣ ôдъ задвѣрку рипнули. Въ сѣни ввôйшли Прокоповичѣ зъ гостемъ. Проти ихъ зъ свѣтлицѣ выйшла въ сѣни Онися,

червона якъ макôвка, зъ веселыми, блискучими, насмѣшкуватыми очима.

— А я, мамо, вже полудень зготовила, — сказала Онися до матери.

— Добре зробила, моя доню! Вже часъ полудновати, — сказала Прокоповичка.

— О, зъ васъ добра господиня буде! — сказавъ поважнымъ тономъ Балабуха, поглядаючи на Онисю, якъ на свою будучу господиню: — мабуть вы черезъ господарство не выйшли до насъ у пасѣку.

— Коли я бджôлъ боюсь, — сказала Онися, ледви здержуючи смѣхъ.

— Васъ и бджолы не покусали-бъ: подумали-бъ, що вы квѣтка, — сказавъ комплементъ Балабуха.

Всѣ ввôйшли въ свѣтлицю и сѣли за полудень. Зновъ пôшла кругомъ чарка. Печена курка й пироги щезли зъ тарѣлокъ. Пôсля полудня Онися вынесла на тарѣлцѣ пляшку наливки.

Прокоповичѣ частували гостя дуже привѣтно, якъ свого зятя, и просили частѣйше навѣдуватись до нихъ. Матушка розпустила розмову про своє господарство, перелѣчила волы, коровы, ôвцѣ, навѣть свинѣ, перелѣчила улики въ пасѣцѣ и навѣть натякнула на сотню карбованцѣвъ, заховану въ скрини. Балабуха слухавъ, розправляючи высокй комѣрѣ и скоса водивъ очима за легкимъ станомъ Онисѣ, котра бѣгала зъ кôмнаты въ свѣтлицю, а зъ свѣтлицѣ въ кôмнату.

Передъ вечеромъ Балабуха почавъ прощатись. Прокоповичѣ выпровадили єго въ ганокъ. Матушка вынесла на ганокъ на тарѣлцѣ пляшку зъ наливкою. Ще выпили по чарцѣ на ганку и Балабуха розпрощавъ ся. Вôзокъ загойдавъ ся и затрѣщавъ пôдъ ногами академиста. Коники рушили зъ двору. Балабуха зъ за двору ще разъ знявъ картузъ и низенько поклонивъ ся просто до Онисѣ. Онися закрыла губы рукавомъ и на силу здержувала смѣхъ, а наймички выглядали въ ôкна зъ пекарнѣ и реготались, ажь на ихъ очахъ повыступали сльозы.

(Дальше буде.)

Зъ непечатаныхъ поезій Осипа Федьковича.*)

ЛЪОРЕЛЯЙ.

Гайного.

(Перевôдъ.)

Не знаю, братя, чомъ нынѣ
Такій огортає мя сумъ,
И та Сокôльска княгиня
У одно не сходить ми зъ думъ.
И сонце за дôлъ вже сѣдає,
И меркне небосклонъ,
Лишь шпиль Сокôльскій сіяє,
Якъ золотый шеломъ.

А доломъ страшный та глыбокій
Буй — Черемошь гудить;
Якъ сокôлъ, якъ той быстроокій,
Якъ солма на ловы летить.

А въ горѣ княгиня прекрасна,
Якъ изъ мармуру стоить,
И косы, якъ золото ясній
Пустила на розплѣтъ.

А доломъ хорошій керманичь
Кедрововь дарабовь летить, —
О вже пора єму на нôчь,
О вже бо пора му прибить! —
А тая Сокôльска у горѣ
Почала косу чесать,
И чешучи косу, якъ море,
Чудесну пѣсню спѣвать.

А той же керманичь въ долинѣ
Забувъ за дарабу, за свѣтъ,
Въ одно ся лишь дивить дъ княгинѣ,
Що тамъ на Сокôльскôмъ стоить...
А Черемошь, братя, глыбокій,
А Черемошь, братя, якъ бѣсъ,
А Черемошь, братя, по скокахъ
Розбиту дарабу понѣсъ!

*) Сю поезію надбславъ намъ Вп. Шмигельскій зъ Вѣдня, найшовши єї у одній священничій родинѣ. Всѣхъ поклонникôвъ нашого незабутного кобзаря просимо о надсылане намъ подôбныхъ рукописей, котрыхъ певно не мало розсѣяныхъ по свѣтѣ, въ цѣли збереженя кождои єго думки и кождого єго слова. — *Ред.*

О митольогіи словяньскôй.

(Начеркъ Иліи Кокорудза.)

(Дальше.)

Не мѣсце ту розбирати питане, чи вѣра давныхъ Словянъ була монотеистична. Вѣра въ одного Бога єсть выплывомъ совершеннѣйшого, религійного и обычайного розвою. Закимъ розвинуло ся поняте о однôмъ Бозѣ, вѣра въ многихъ богôвъ припадала до розуму чоловѣка природы. А тодѣ не мавъ ôнъ учителѣвъ вѣры откровенной. Якъ смерть и житє, такъ добрй и злй силы воювали зъ собою въ цѣлôмъ свѣтѣ. Добрй силы походили ôдъ добрыхъ, злй ôдъ злыхъ существъ. Щó зле було, ôдносилось до Чорного бога, — а щó добре, до Бѣлого бога.

Въ пôзнѣйшôмъ однакъ розвою вже показовались початки вѣры монотеистичной. Такъ Прокопій, писатель грецкій зъ VI. вѣку, пише о Словянахъ: „θεὸν μὲν γὰρ ἕνα, τὸν τῆς ἀστραπῆς δημιουργὸν, νομίζουσι εἶναι“. Иншй слѣдителѣ митольогіѣ твердять, що найвысшій богъ не мавъ имени и ôдкликують ся на Нестора, рускаго лѣтописця зъ XII. вѣку.

Якъ не-будь оно єсть, все-жь правда правдою остане, що въ митольогіи словяньскôй надыбуємъ велике множество богôвъ. Въ прикметахъ тыхъ богôвъ добачаємъ дуализмъ ираньскій, котрый розширивъ ся бувъ въ Азіи середнôй ще передъ будаизмомъ, с. є. передъ X. вѣкомъ передъ Хр. и перейшовъ берегами Каспійскаго моря до Европы.

Найвысшимъ богомъ бувъ Сварогъ, а єго два сыны були: сонце пôдъ именемъ Дажбогъ абó Хорсъ и огонь пôдъ именемъ Сварожичь. Дальше богомъ пополабскихъ Словянъ бувъ Свантевитъ, богъ громôвъ Перунъ, богъ поезіѣ Велесъ, богъ Чехôвъ Радигостъ, богиня щастя и любви Лада, богиня урожаю Баба, богиня смерти Морана, богъ вѣтрôвъ Стрибогъ и иншй, якъ Лелюмъ-полелюмъ, Дивanna, Дивъ и цѣлый рядъ духôвъ. Перейдѣмъ порядкомъ тыхъ богôвъ:

Сварогъ. Що се за богъ? Не буду запускати ся въ выводы етимольогичнй, бо се бы насъ за далеко за-

вело, не можу однакъ промовчати думокъ двохъ ученыхъ: Крашевскій (Sztuka u Słowian) выводить Сварога ôдъ zwor (zwarcie) nieba, Мацѣевскій (Polska pod wzgl. obyczaj.) ôдъ zwora и żgę (zażyc, znicz). Выводы тѝ суть нынѣ перестарѣлѝ. Нынѣшня порôвнуюча лингвистика выказала ясно, що въ Сварогъ єсть санскрицкій пень svar (ôдъ чого svarga = небо), ôдъ кореня sur = яснѣти. Сварогъ бувъ бы отже богомъ неба и ясности небеснои. Бо скитаючій ся нарôдъ словяньскій бувъ пôдъ сильнымъ враженємъ величины свѣтовыхъ, безконечныхъ просторôвъ, тыхъ чистыхъ, небесныхъ глубинъ, по котрыхъ снують ся золотѝ звѣзды. Не дивно отже, що Словянинъ олицетворювавъ собѣ небо якъ бога. И въ гимнахъ Ведôвъ Индійскихъ єсть небо уособлене.

Першимъ сыномъ Сварога бувъ Сварожичь або Звараничь, се олицетвореный „огонь. Сей божокъ бувъ почитаный у Лютикôвъ, (на що вказують назвы мѣсцевостій въ Меклєнбургіи н. пр. Зарни), у Русинôвъ, котрѝ молячись до огня звали єго „Сварожичь“ и у Полякôвъ. Ôдъ того мабуть божка названа єсть околиця въ Краковѣ: Zwierzyniec. Не єсть се огородъ звѣринный, але мѣсце перебуваня Званарича чи то Сварожича. Подôбно-жь Сваржôвъ коло Тарнова, а Сваричôвъ въ всхôднôй Галичинѣ показують на слѣды культу бога Сварожича. Догадують ся, що того самого кореня, що Сварогъ, єсть гербъ польскій, знаный на Мазовшу „Осория“. Єсть се коло безъ одного дзвона; коло же єсть символомъ сонця.

Другимъ сыномъ бувъ Дажбогъ, або такожь Хорсомъ званый. Єсть се уособлене сонце. Въ нѣмъ не убожавъ вже Словянинъ сонця, яко матерію, але утворивъ собѣ идеальну особу, на котру перенѣсъ всѣ свойства сонця. И якъ въ першôмъ періодѣ почитавъ Словянинъ надзвычайно сонце яко жерело всякого добра, такъ теперь обнявъ найвысшою почестію Дажбога. Що до имени Дажбога, то польскій фильольогъ Паплоньскій (Kronika Słow. зъ XII. в.) выводивъ, що daż рôвняє ся кореневи санскр. dah (dagh), значить: жегти, палити (порôвнай руске: деготь). Тому Дажбогъ значивъ бы: богъ палючій, богъ огню. Проф. Ягичь поясняє за Миклошичемъ, що Дажбогъ значить тôлько що Даждьбогъ=Spendegott, dispensator divitiarum; отже даждь ôдносить ся тутъ яко способôъ приказуючій до кореня да. Дажбогъ бувъ отже богомъ сонця, щó надѣлявъ людей и землю всѣми плодами. Бувъ то богъ добрый и прибравъ тому такожь назву Хорса.

Хорсъ або Корсъ бувъ отже олицетворенємъ сонця. Етимольогія сего слова не певна. Наколи одни ôдносять єго до перского кореня Kor, Kores, другѝ порôвнують зъ зендскимъ hvarê (= сонце), санскр. svar (= свѣтъ), иншѝ ôдносять ся до кореня крьс, — то дръ Ом. Огоновскій (Слово о пълку Игоревѣ) зôставляє разомъ зъ сарматс. choroš, и гадає, що Хорсъ значить тôлько, що богъ добрый. Якъ сонце було у насъ почитане пôдъ именемъ Хорсъ, такъ такожь Индіяне почитали єго пôдъ именемъ Koros, а у Єгиптянъ ôдповѣдавъ Хорсови пôсля думки кн. Вяземского богъ Оросъ.

Якъ не-будь ся рѣчь має зъ етимольогичнымъ выводомъ слова, все-жь належить пôднести и сю обставину, що въ предметахъ, служачихъ до величаня Хорса, приходить корень кор або коль. И такъ передовсѣмъ хлѣбы печенѝ въ честь Хорса, звали ся коржѣ. Безъ сумнѣву и коровай бувъ такимъ хлѣбомъ, щó приносили єго Хорсови въ жертву. Вже-жь тоє зъ такими торжественными обрядами получене печенє кораваю передъ весѣлємъ показує на сей святый початокъ. Обрядъ печеня кораваю на Украинѣ єсть такій: коли тѣсто выймуть зъ дѣжи и на столѣ вырабляють, то до дѣжи прилѣпляють пять свѣчокъ, разомъ зъ собою злѣпленыхъ, а одну запалену свѣчку ставляють въ дѣжу саму; по выробленю кораваю втыкає ся тыхъ пять свѣчокъ до великои, въ серединѣ кораваю выробленои шишки зъ тѣста и такъ запаленѝ свѣчки зъ кораваємъ всаджає ся въ пѣчь. Потôмъ гасять тую свѣчку, що въ дѣжи остала. Крôмъ того оспѣвує ся коровай въ особныхъ весѣльныхъ пѣсняхъ. Здає ся, що и коливо, с. є. пшениця зъ медомъ, не була нѣчимъ иншимъ, якъ жертвою для Хорса. Дальше называє ся яструбъ, що бувъ посвяченый Хорсови-сонцю, у Русинôвъ кортунъ, очевидне спорôдненє зъ назвою Корсъ.

Звѣстно поганьскѝ народы взагалѣ обходили свои свята играми и танцями; танцѣ бо були богамъ посвященѝ и ôдбували ся въ коло. До тыхъ танцѣвъ належить безъ сумнѣву грецкій χορός, ôдтакъ болгарскѝ, сербскѝ и рускѝ хороводы, се танцѣ въ честь Хорса. Навѣть коломыйка пôсля думки Жеготы Павлього, польского бібліографа, не походить ôдъ города Коломыѣ, вже зъ тои причины, що приходить она пôдъ назвою „каламайка“ у Словакôвъ, а пôдъ именемъ „коло“ у Сербôвъ. Зъ назвы можна вносити, що се бувъ танець въ коло, выконуваный въ честь сонця-Хорса. Мабуть и курганы, с. є. высыпы земляньѝ, мають свою назву ôдъ Хорса, божь безперечно сыпано ихъ въ єго честь. Поганьскѝ Словяне почитали богôвъ звычайно по горахъ, горбкахъ, сугорбахъ, а коли ихъ не було, сыпали могилы. Подôбно Греки и Римляне ставили въ честь сонця колюмны або кольосы (κολοσσοί), котрѝ то слова, здає ся, суть спорôдненѝ зъ словомъ Хорсъ. Тѝ колюмны и кольосы представляли соняшній промѣнь, а промѣнь соняшній взагалѣ бувъ знакомъ свѣтла-житя. Томужь то колюмны и кольосы и взагалѣ камѣнны стовпы були все якимись религійными знаменами. Такожь забивали Словяне на веснѣ въ землю кôлъ, и при тôмъ торжествѣ зганяли до него товаръ, просячи того символу о плôднôсть худобы. Зъ черги належить згадати и про головне свято, обходжене въ честь сонця-Хорса, котре и ôдъ него взяло назву с. є. свято коляды. Але о тôмъ святѣ пôзнѣйше. Вкôнци не одни краѣ и мѣсцевости мають свою назву ôдъ культу Хорса. Такъ мабуть край, зъ котрого и розбѝшлась на захôдъ честь сонця-Хорса, зове ся Кольхида; ôдтакъ у Словянъ єсть много назвъ мѣсцевостій, котрѝ натякують на культъ Хорса, якъ: Корсôвъ, Коростишôвъ, и т. д. Хорсъ бувъ, яко представитель сонця, богомъ часу и людского ладу. Вѣчна же борба єго зъ темнотою и студенію вчинила єго и богомъ вôйны, томужь то Максимовичь порôвнує єго зъ грецкимъ Аресомъ.

Богъ Хорсъ прибирає на весну постать Яра або Яровита, с. є. рицаря на бѣлôмъ кони, котрый поконує зиму въ постати великои змѣ. Ознаменемъ Яра єсть вовкъ, подôбно якъ въ грецкôй митольогіи бѣлый песъ (киносарґесъ) єсть ознаменемъ Герма. Для того то пôсля людового повѣрія вовки стоять пôдъ управою Яра; ôнъ имъ назначує, що мають хватати зъ товару; до него молять ся о охорону худобы ôдъ вовкôвъ.

Стать поганьского Яра злучивъ нарôдъ по введеню христіяньства зъ св. Юріємъ, котрый такожь на бѣлôмъ кони ѣде и поконує довгою списою змію. Якъ Яръ, такъ и св. Юрій єсть постатію рицаря-витязя. Ознамена Яра

перенѣсъ нарѡдъ на св. Юрія, єго-жь уважає теперь за опѣкуна вовкѡвъ и молить ся до него о охорону товару.

Чимъ Геракль для Грекѡвъ, тымъ бувъ Яръ для Словянъ: ѡнъ выгублювавъ злѝ потворы; куды Яръ своимъ конемъ переѣхавъ, тамъ вытѣкали за копытами єго коня рѣки и потоки. По нынѣ суть слѣды кѡньскихъ копытъ надъ Ирпенемъ въ селѣ Прошивальни, надъ Бугомъ коло Винницѣ. Се суть пѡсля повѣрія людового слѣды зъ копытъ Хорсового коня.

Що значить назва Яръ? Нынѣ у Русинѡвъ „ярь“ зове ся весна; тому здає ся, що назва бога Яра спорѡднена зъ санскритскимъ arkas = яркій, ясный. Замѣтне и се, що и Дальматове знали (пѡсля Лѣлѣвеля) бога Яра.

Ѡдтакъ Хорсъ яко богъ земельнои плодовитости родивъ зерно; бувъ отже такожь богомъ рѡльництва. Тому моливъ єго поганьскій Словянинъ о добре жниво; зъ того й пѡйшло, що єму въ жертву печено круглѝ паленицѣ, званѝ коржами. О тѡмъ бозѣ Хорсѣ пише и Несторъ; згадує про него пѣснь о полку Игоревѣ; зъ польскихъ историкѡвъ называє Стрыйковскій єго въ своѣй кроницѣ „Chorsum“.

Перунъ въ литовскѡмъ Perkunas. Єсть се божество, володѣюче громами и зсылаюче на землю дощь. Слово походить ѡдъ кореня пьр (знач. бити) и ѡдповѣдає латиньскому feriens, грецк. κέραυνος м. πέραυνος. Бувъ то богъ караючій, богъ силы, правды и права. Тому въ єго имени судили, збирали ся на раду, присягали, заключували союзы и пѡдъ єго охорону пѡддавали всяку власнѡсть. Прокопій называє єго тому найвышшимъ Словяньскимъ богомъ.

Пѡсля Нестора були болваны Перуна въ Кіевѣ и Новгородѣ. Державъ ѡнъ въ однѡй руцѣ камѣнь въ видѣ молота, котрымъ скидавъ перуны зъ неба. Такій молотъ мавъ такожь Вульканъ у Римлянъ и бувъ безперечно символомъ творчои силы. Нынѣ ще вѣрять, що де перунъ ударить, можна найти перунову, камѣнну стрѣлу. На земляхъ словяньскихъ, по поляхъ, розвалинахъ, могилахъ находить ся много клинѡвъ и молоткѡвъ камѣнныхъ; и не диво, бо они належать до найстариннѣйшихъ религійныхъ символѡвъ. Звѣстно, желѣзо було зборонене при выроблюваню ѡлтаря зъ каменя и при всѣхъ обрядахъ религійныхъ; позаякъ желѣзо выдавало ся старинным народамъ творомъ людскимъ, а камѣнь — творомъ божимъ.

Що Богъ Перунъ мавъ значенє творчои и ѡдроджуючои силы, найлучше доказує тое, що прим. нарѡдъ польскій, представлявъ собѣ єго въ постати ярого быка або тура. Быкъ же и туръ представляли взагалѣ у всѣхъ индоевропейскихъ племенъ силу весняну, розвиваючу, такъ якъ кѡнь — силу заплоднюючу, осѣнну. Зъ ѡдси пѡшла и назва святъ весняныхъ у Мазурѡвъ пѡдъ именемъ „Iurzyce“, с. є. въ честь тура, характеристичного знамени Перуна.

Перунъ, яко богъ творчій, спочиває въ зимѣ въ гробѣ, а панує въ лѣтѣ и на весну. На веснѣ розбиває ѡнъ молотомъ хмары и зсылає першій дощь; хто тымъ дощемъ вперве умыє ся, набере красы и здоровля. Перунъ зсылавъ отже дощѣ або погоду, дававъ мокрый або сухій рѡкъ.

Якъ у польского люду знаменемъ Перуна єсть туръ, такъ у Словѣнцѣвъ мѣсце тура занимає верхоблюдъ, за котрого перебирають ся хлопцѣ въ першій день великого посту, обходять хаты и ворожать. Инакше выставлявъ собѣ бога Перуна нарѡдъ рускій. Пѡсля єго вѣрованя бувъ Перунъ гарнымъ, пышнымъ молодцемъ, котрый мавъ золотый мечь при боцѣ, а ѣхавъ на кони, що мавъ золоту гриву, срѣбнѝ копыта и шовковый хвѡстъ. Ѡтцемъ єго бувъ ясный мѣсяць, матерію — сонце, братомъ — сивый сокѡлъ с. є. хмара, а сестрою — зѡрниця. Молодець сей бувъ заразомъ рицаремъ, пастиремъ, господаремъ и стрѣльцемъ.

Бѣлорускій нарѡдъ представлявъ собѣ Перуна рицаремъ зъ чорнымъ волосємъ а зъ золотою бородою, сидячимъ на огненнѡмъ возѣ и держачимъ тулъ и лукъ. Не дивно отже, що нарѡдъ перенѣсъ по заведеню христіяньства ознамена Перуна на св. Илію. Св. Илія бо ѣхавъ такожь огненною коляскою въ небеса; ѡнъ спровадивъ зъ неба огонь при жертвѣ, спровадивъ посуху и дощь. Нынѣ ще очѣкує нарѡдъ въ день св. Иліѣ (20. липня) дощу и граду, божь въ противнѡмъ разѣ будуть въ роцѣ пановати огнѣ. У полудневыхъ Словянъ занявъ всюды мѣсце Перуна — громовикъ Илія.

Якъ Словяне ѡддавали Перунови честь по найвышшихъ, нагихъ (званыхъ лысыми) горахъ, такъ у Литовцѣвъ ѡддавано єму честь въ гаю пѡдъ высокимъ дубомъ, передъ котрымъ ненастанно горѣвъ огонь. До пѡддержованя того святого огня були призначенѝ окремѣшнѝ єреѣ, званѝ Крывейте. Коли-бъ огонь бувъ згасъ, то новый жрець выкрешувавъ огонь зъ каменя, а недбалого жреця кидано въ огонь.

До нынѣ переховало ся у Словянъ богато проклонѡвъ, въ котрыхъ згадує ся богъ Перунъ, якъ у Русинѡвъ: „бодай тя Перунъ убивъ“, Полякѡвъ: „bodaj cię Piorun trzasł“, Слов.: „Парумова стреля въ тя, кобъ цебе Перунъ тресноу, Пєрунъ бы цє тшеснолъ“, и т. д.

На кѡнци мушу додати, що Перуна почитали Полабскѝ Словяне пѡдъ именемъ Прове, котрый бувъ у нихъ богомъ правды и справедливости. (Дальше буде.)

ПЕРШЙ МОРОЗЫ.

Чого то ѡнъ може при мурѣ
У двоє зѡгнувшись стояти?
Чи хоче заляканымъ взоромъ
Гроша у прохожихъ вблагати?...

Якась опанчина се тѣло
Промерзле зъ бѣдою вкрыває,
За поясъ му кусень мотузя,
Пѡдъ полами руки ховає.

Женуть ѡдъ порога, ѡдъ хаты,
Й на улици чує лишь крики,
И такъ ѡнъ жиє не ѡдъ нынѣ,
И вырѡсъ — такій вже великій!

Хтось буркне: най пѡде робити!
Та щожь ѡнъ умѣє робити?
Тай де тои взяти роботы?
И якъ при нѣй всѣхъ помѣстити?

И по щожь жиє ѡнъ на свѣтѣ,
Чому єго мати родила?
Чи може та бѣдна дитина
Самая у свѣтъ ся просила?

Чи може — найдѣсь хто, що схоче
Якъ брата єго захистити,
Пѡдойме, огрѣє, пригорне,
Дасть силу, й охоту дасть жити?

Корженко.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

4. Тарасъ Шевченко[1]).

Пôсля загибели національнои самостôйности Украины высшй верствы суспôльности сталисъ по-найбôльше перевертнями супроти руско-украиньского народу, котрого доля була незавидна, по-за-якъ головнымъ єго репрезентантомъ були невольники-крѣпаки. Колись охороняла Украина Польщу й Москву ôдъ нападôвъ дикои Татарвы, — колись була она забороломъ свободы противъ пошести неволѣ, — та отъ, зъ волѣ могучихъ сусѣдôвъ попалась въ недолю-неволю. Здавалось, що она на вѣки заснула, що густй мраки покрыли велику могилу на кладовищи народнôмъ. Правда, що часъ ôдъ часу блимали крôзь пôтьму деякй зôрки, вказуючи путь-дорогу недобиткамъ, щó мовь тѣни покôйникôвъ снувались на згарищи святынѣ народного житя, одначе сонъ-дрѣмота й смерть-неволя лягли великою утомою и руиною на примученôй земли. Ажь ось зъ-нечевя по безкрайихъ степахъ залунавъ покликъ до нового житя, — и зворухнулись мерцѣ въ могилахъ, розкрыли очи, и побачили свого брата, щó самъ бувъ колись крѣпакомъ-невольникомъ, а теперь ставъ апостоломъ правды й науки. Такъ отже до закрѣпощеного народа зрозумѣлымъ словомъ мôгъ промовити тôлько той вѣщій поетъ, щó въ нѣмъ була кôсть ôдъ кости и кровь ôдъ крови нещасныхъ мужикôвъ. Симъ поетомъ бувъ Тарасъ Шевченко. Въ имени цѣлого народа, загибаючого въ неволи, заспѣвавъ ôнъ пѣсню нову, пѣсню свободы й волѣ, и на руинѣ батькôвщины высказавъ отъ-сю правду:

Не вмйрає душа наша,
Не вмйрає воля.
И несытый не выоре,
На днѣ моря поле,
Не скує душѣ живои
И слова живого .. (II, 56)[1]).

а) Дитячій вѣкъ Тараса. Тарасъ Григорієвичь Шевченко родивъ ся 25. лютого 1814. р. въ селѣ Моринцяхъ, повѣту Звенигородского, ґубернiѣ Кіївскои правобôчь Днѣпра. Дѣдъ Шевченка бувъ по ремеслу швець; ôдси й пôшла назва родины. Родителѣ єго були крѣпаками помѣщика Василя Василєвича Енґельгардта, щó бувъ племѣнникомъ князя Гр. А. Потемкина Таврицкого дѣйствительнымъ тайнымъ совѣтникомъ. Отець Тараса, Григорій, бувъ родомъ изъ села Керелôвки, повѣту Звенигородского. Се бувъ чоловѣкъ письменный и розумный, але не мавъ своєи волѣ; про-те, якъ оженивъ ся, перенѣсъ ся по приказу помѣщика зъ Керелôвки до Моринець, зъ-ôдки була єго жѣнка. Такъ отже въ Моринцяхъ родивъ ся Тарасъ.

Всѣхъ дѣтій у Григорія Шевченка було пятеро: найстаршій сынъ Микита, ôдтакъ дочка Катерина, третій Тарасъ, четверта Ирина, а наймолодшій сынъ Осипъ.

Якъ минувъ одинъ рôкъ зъ половиною, родителѣ Тараса вернулись зъ Моринець въ Керелôвку. Коли отже Тарасъ пôдрôсъ, ставъ тямити себе въ Керелôвцѣ; проте й всѣ єго дитячй споминки вяжуть ся до Керелôвки.

Та невеличкій бувъ тогдѣшній свѣтъ маленького Тараса. Бѣдна, стара, бѣла хата зъ почорнѣлою соломяною стрѣхою и зъ чорнымъ дымаремъ, около хаты на причôлку яблуня зъ червонобокими яблуками, навкруги яблуни зѣльникъ, у ворôтъ стара вѣтвиста верба, за вербою клуня, за клунею на горбѣ садъ, за садомъ левада, за левадою долина, а въ долинѣ тихій потôкъ, неначе уквѣтчаный вербами и калиною. А въ тôмъ потоцѣ пôдъ широколистыми лопухами купає ся кремезный, бѣлявый хлопчина; выкупавшись вбѣгає въ тѣнистый садъ, паде пôдъ першою грушею або яблунею и засыпляє. Выспавшись гараздъ, дивить ся ôнъ на далеку гору и пытає ся самъ себе: „А щó тамъ за горою? Мабуть є тамъ залѣзнй стовпы, щó пôддержують небо. А-ну, пôду, та подивлюсь, якъ они єго тамъ пôддержують!“ Вставъ и ненадумуючись, пôшовъ долиною и левадою навпростець икъ горѣ, минувъ царину, ôдтакъ зъ пôвъ-версты поля, — ажь ось на поли стоить высока могила. Тарасъ выдрапавъ ся на могилу, щобы подивитись, чи далеко ще до

[1]) Важнѣйша литература: а) „Воспоминаніе о Шевченкѣ; его смерть и погребеніе“ („Основа“. Петербургъ 1861; мартъ, стор. 1—21. Статья Л. Жемчужникова). — б) „Значеніе Шевченка для Украины. Проводы тѣла его въ Украину изъ Петербурга“ („Основа“ 1861; іюнь, стор. 1—38[2]. — в) „Taras Szewczenko“. Studium przez Leonarda Sowińskiego, z dołączeniem przekładu Hajdamaków. Wilno 1861. — г) „Taras Szewczenko. Życie i pisma jego“. Napisał Gwido baron Battaglia. Lwów 1865. — д) „Taras Grigoriewicz Szewczenko, ein kleinrussischer Dichter“. Dessen Lebensskizze sammt Anhang, bestehend aus Proben seiner Poesien, in freier Nachdichtung von J. Georg Obrist. Czernowitz 1870. — е) „Провідні идеі въ письмахъ Тараса Шевченка“. Студіумъ Ом. Партицкого. У Львові 1872. — ж) „Критично-естетичний погляд Ом. Огоновского на декотрі поезиі Тараса Шевченка: I. До Основяненка („Правда“, письмо літературно-політичне. У Львові 1872; число 9., стор. 431—441); II. Посланіе землякам („Правда“, 1873; число 1, стор. 24—38); III. Погляд на важнійші думки Шевченкові (ibid. ч. 3., стор. 114—125); IV Неофіти (ibid ч. 4., стор. 166—172; ч 5., стор. 197—201; ч. 6., стор 227—232). — з) „Гайдамаки“. Поема Тараса Шевченка. Студіумъ Омеляна Огоновского („Правда“ Місячник для словесности науки и политики. У Львові 1879; стор. 164—174, 219—229, 286—296, 351—357). — и) „Бесіда Володимира Барвінського“, виголошена на музикально-декляматорськім вечері у Львові в XV роковини смерті Тараса Шевченка, дня 11. марта 1876 (Додаток до числа 6. „Правди“ р. 1876). — і) „Le poète national de la Petite-Russie Chevtchenko“. Émile Durand („Revue des deux mondes“. Paris 1876. Tom XV.; p. 919—944). — к) „Шевченко, украйінофіли і соціалізм“. Стаття М. Драгоманова в укр. збірці „Громада“ Nr. 4 Женева 1879. — л) „Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка“. Стаття Ивана Франка у Львівськім „Сьвіті“. 1881. і 1882. р., стор. 158—161, 171—172, 195—199, 221—224 — м) „Тарасъ Григорьевичъ Шевченко. Нѣкоторыя дополненія и поправки къ его біографіи“ („Кіевская Старина“. 1882. Томъ III. стор 560—567. Статья П. Л[ебеденцев]а). — н) „Тарасъ Гр. Шевченко“ по воспоминаніямъ разныхъ лицъ [1831—1861. г.] („Кіевская Старина“. 1882. Томъ IV., стор. 66—77. Статья Н. Бѣлозерского). — о) „Жизнъ и произведенія Тараса Шевченка“. Сводъ матеріаловъ для его біографіи. Съ портретомъ. Составилъ М К Чалый. Кіевъ 1882. — п) „Посланіе Шевченка“. Естетично-критична студія Иліи Кокорудза („Зоря“. Письмо литературно-наукове для рускихъ родинъ. У Львовѣ 1885; число 15—19). — р) „Чѣмъ єсть для насъ Шевченко?“ Критичное розсужденіе Ф. С(вистуна) Львовъ 1885 — Вельми богату литературу про Тараса Шевченка подавъ М. Комаровъ въ „Библіографичнôмъ Покажчику новои украинськои літературы“ (1798—1883 р.) Кіевъ 1883.

Важнымъ жереломъ для біографіѣ Тараса Шевченка єсть єго „Дневникъ“, печатаный въ Петербургскôй „Основѣ“ 1861. и 1862. р., ôдтакъ многоцѣнний суть єго „Листы“, писанй до рôзныхъ осôбъ а друкованй именно въ „Основѣ“ и „Кіевскôй Старинѣ“.

[1]) Цитаты зъ „Кобзаря“ Шевченкового наводять ся пôсля выданя Прагского зъ р. 1876. Число римске означає томъ, арабске-жь — сторону. Другимъ томомъ уважає ся тота частина „Кобзаря“, въ котрôй напечатано поезіѣ, заборонений цензурою въ Россіи.

тыхъ желѣзныхъ стовпо̂въ. Стоить хлопчина и розглядає ся по обѣ стороны. И по одну сторону село, и по другу сторону село, лишь изъ темныхъ садо̂въ выринають триголови церкви, вкрытѝ бѣлою бляхою. Задумавъ ся Тарасъ: „Нѣ“, каже, „сегодня по̂зно, не до̂йду вже до тыхъ зелѣзныхъ стовпо̂въ; по̂йду завтра разомъ зъ Катрею. Она до череды коровъ погонить, а я по̂йду до зелѣзныхъ стовпо̂въ; сегодня то̂льки одурю брата Микиту; скажу, що я бачивъ залѣзнѝ стовпы, тѝ, що̀ по̂дпирають небо“.

И отъ, хлопчина похитнувъ ся на могилѣ и скотивъ ся комѣть-головою на землю. Вставши на ноги, не розбиравъ довго, по котро̂мъ боцѣ могилы зо̂сунувъ ся, а просто, куды бачили очи, выбравъ ся нѣбы назадъ до дому. На щастє стрѣтили єго чумаки, и вздержавши хлопчину запытались єго: „А куды ты мандруєшь, парубче?“ — „До дому“. — „А де-жь тво̂й до̂мъ, небораче?“ — „Въ Керело̂вцѣ“. — „Такъ чого-жь ты идешь у Моринцѣ?“ — „Я не въ Моринцѣ, а въ Керело̂вку йду“. — „А коли въ Керело̂вку, такъ сѣдай на мою мажу, товаришу; мы тебе довеземъ до дому“.

Посадили єго на скринку, що̀ буває на передѣ чумацкого возу, дали єму бато̂гъ въ руки, — а о̂нъ поганяє собѣ воло̂въ безжурный и веселый, мовь-бы то нѣчого не лучилось. Доѣзжаючи до села, узрѣвъ Тарасъ напротивъ себе на горѣ хату и закричавъ весело: „Онъ-де, онъ-де наша хата!“ — „А коли ты вже бачишь свою хату“, сказавъ хозяинъ воза, „то й иди зъ Богомъ!“ И знявши хлопчину зъ воза, спустивъ єго на землю, а обернувшись до товаришѣвъ сказавъ: „Нехай иде собѣ зъ Богомъ!“ — „Нехай иде собѣ зъ Богомъ!“ — гукнули чумаки, а хлопчина побѣгъ собѣ въ село.

На дворѣ вже смеркало, коли Тарасъ по̂до̂йшовъ до перелазу, та побачивъ, що всѣ домашнѝ сидять собѣ въ кружку биля хаты на зелено̂мъ „шпорищи“ та й вечеряють. То̂лько Катерина, котра свого братчика все бавила й дуже любила, не вечеряла, а стояла собѣ биля дверей, по̂дперши голову рукою, и такъ нѣбы-то дивилась на перелазъ. Коли-жь Тарасъ высунувъ голову зъ-за перелазу, то она скрикнула: „прийшовъ! прийшовъ!“ Побѣгла до братчика-волокиты, вхопила на руки, понесла черезъ подво̂рє и посадила въ кружокъ вечеряти, сказавши: „Сѣдай вечерять, приблудо!“ Послѣ вечери сестра повела єго въ хату, й уклавши на постели, перехрестила, поцѣлувала, и усмѣхаючись у-друге назвала єго приблудою.

Тарасъ довго не мо̂гъ заснути: пригоды того дня не давали єму спати. О̂нъ думавъ все о желѣзныхъ стовпахъ, и о то̂мъ, чи говорити про нихъ Катринѣ та Микитѣ, чи не говорити. А вже-жь Микита бувъ разъ зъ батькомъ въ Одессѣ, и тамъ конче видѣвъ тѝ стовпы; та отъ, якъ єму говорити про нихъ, коли ихъ Тарасъ зовсѣмъ не бачивъ. Катерину можна-бъ ще одурити;... та нѣ... и ѣй не треба нѣчого казати. О̂дтакъ хлопчина думавъ ще довго о желѣзныхъ стовпахъ, та й заснувъ[1]).

Тарасови було тогдѣ пять або шѣсть роко̂въ. Тогдѣ жила ще єго матѣрь; про-те молода єго доля була золота й дорога. Ажь ось два-три роки опо̂сля ставъ о̂нъ учитись у школѣ косоокого Совгиря, що̀ бувъ дячкомъ „нестихарнымъ“[2]). Го̀рко приходилось Тарасови складати *тму-мну*, *тля-мля*[1]), бо ось выбѣгне о̂нъ бувало изъ школы на улицю, погляне на яръ, а тамъ безжурнѝ єго товаришѣ бавлять ся на соломѣ биля клунѣ, и не знають, що є на свѣтѣ и дякъ и школа. Ледви-жь ставъ качатись на соломѣ мѣжь щасливыми товаришами, приходили сейчасъ два псалтырники, брали Тараса за руки и вели єго назадъ въ школу, де Совгирь нагодувавъ єго березовою кашою[2]).

Въ 1823. р. вмерла Тарасова мати. Про неѣ спо̂мнувъ о̂нъ опо̂сля (1850. р.) отъ-сими словами:

Я бачивъ пекло... Тамъ неволя,
Робота тяжкая, нѣколи
И помолитись не дають.
Тамъ матѣрь добрую мою,
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила. (II, 152.)

До смерти матери хлопчина не знавъ лиха, але якъ не стало доброи неньки, напосѣлась на него недоля, и о̂дтакъ побивавъ ся о̂нъ невзгодинами ажь до самои смерти. Батько Тараса по смерти жены оставъ ся вдо̂вцемъ зъ дро̂бными дѣтьми, бо наймолодшому сынови було по̂втора року. Оженивъ ся отже въ-друге, и такъ уво̂йшла въ до̂мъ мачоха. У неи були дѣти зъ першого подружя, и про-те зъ-за дѣтей-зведенятъ настали въ родинѣ злиднѣ. Не було годины безъ сварнѣ по-мѣжь дѣтьми, не було годины безъ суперечки мѣжь мачохою а батькомъ. Мачоха не любила найбо̂льше пустѣя Тараса за-те, що о̂нъ неразъ побивавъ єи слабенького Степанка. То й часто карала она пасынка, хочь иногдѣ бувъ безвиннымъ.

У Шевченко̂въ на кватирѣ стоявъ разъ салдатъ. У него вкрадено три золотѝ; про-те наробивши богато крику, ставъ о̂нъ ихъ шукати. Мачоха выповѣла по̂дозрѣнє на пасынка Тараса. Той боживъ ся, що о̂нъ не виноватый, але мачоха стояла при своѣмъ: „Грошѣ вкравъ Тарасъ!“ Тогдѣ Тарасъ утѣкъ изъ хаты и скрывъ ся въ корчахъ калины въ садѣ сусѣднього мужика, що̀ звавъ ся Женихомъ. Тамъ пересидѣвъ чотыри днѣ. Сестра Ирина бережливо скрывала єго сховокъ передъ домашними, тайкомъ носила єму ѣсти, та й старалась єго розвеселити. Тарасъ устроивъ собѣ въ корчахъ калины салашь, поробивъ около него доро̂жки, посыпавъ ихъ пѣскомъ и забавлявъ ся стрѣльбою изъ бзины. Пятого дня вынайшли Тараса. Єго стали допытувати про тѝ грошѣ черезъ три днѣ. Тымъ допытомъ займавъ ся дядько Тараса, Павло, „великій катюга“. Коли хлопчина всетаки о̂дпиравъ ся, то звязали єму руки й ноги, и били єго прутємъ, щобъ до вины признавъ ся. Зъ болю принявъ Тарасъ вину на себе, — коли-жь єго розвязали и запытали, де подѣвъ вкраденѝ грошѣ, то о̂дповѣвъ, що закопавъ ихъ десь-тамъ въ саду, а якъ єму звелѣли, показати тее мѣсце, то выперъ ся опять, и допытъ розпочавъ ся на-ново. Але нѣчого вже бо̂льше не добились и примученого пасынка кинули въ темну комору... По̂знѣйше показалось, що злодѣємъ бувъ таки сынъ мачохи; о̂нъ спрятавъ бувъ грошѣ въ дуплѣ старои вербы. Тарасъ бувъ все вдячный своѣй сестрѣ за тее, що она въ тогдѣшнѣмъ єго клопотѣ старалась єго потѣшити. Коли

[1]) Про сю дитячу пригоду свою розказує самъ поетъ въ оповѣданю „Княгиня“, написано̂мъ по-россійски въ 1853. р. („Кіевская Старина“. 1884. Томъ VIII., стор. 393—395).

[2]) „Нестихарнымъ“ звавъ ся той дякъ, котрого не назначила власть епархіяльна. Такого дяка поставляли громадяне вразъ зо̂ священикомъ по давному обычаю.

[1]) *Тму-мну*, *тля-мля* — се зразокъ складаня въ давныхъ букваряхъ на Украинѣ.

[2]) „Кіевская Старина“. 1884; стор. 396. — Шко̂льнѝ товаришѣ прозывали Тараса Грушевськимъ. („Правда“, 1876; ч. 1., стор. 24.)

вмиравъ, то просивъ приятелѣвъ, не забувати сестры Ирины.

Невзгодины домовѝ приневолили батька, ôддалити Тараса ôдъ очей мачохи и ôддати єго на науку до мѣщанина Губского. У Губского Тарасъ вывчивъ ся граматки (букваря) дуже швидко, тôлько сей учитель не мôгъ собѣ рады дати зъ хлопцемъ непосидючимъ и пустымъ. Всякѝ доганы батьковѝ не помагали нѣчого.

А вже-жь радше слухавъ ôнъ оповѣдань свого дѣда й батька про давну бувальщину. Батько ôо розказувавъ Тарасови въ недѣлю або въ свята повѣсти зъ библійнои исторіѣ або зъ житій святыхъ. Иншою була мова столѣтнього дѣда. Ôнъ бувъ самовидцемъ колѣївщины, се-бъ-то повстаня хлопôвъ и козакôвъ проти польскихъ панôвъ и жидôвъ, и въ недѣлю любивъ оповѣдати дѣтямъ и внукамъ про „гайдамакъ“. Ось и згадка Тараса про сѝ страшнѝ оповѣданя:

Бувало въ недѣлю, закрывши Минею,
По чарцѣ зъ сусѣдомъ выпивши тôєи
Батько дѣда просить, щобъ той розказавъ
Про колѣївщину, якъ колись бувало,
Якъ Залѣзнякъ, Гонта Ляхôвъ покаравъ.
Столѣтнѝ очи, якъ зорѣ, сіяли,
А слово за словомъ смѣялось, лилось:
Якъ Ляхи конали, якъ Смѣла горѣла.
Сусѣде одъ страху, одъ жалю нѣмѣли,
И менѣ, малому, не-разъ довелось
За титаря плакать. И нѣхто не бачивъ,
Що мала дитина у куточку плаче. (I, 128.)

Тѝ оповѣданя дѣда вельми вподобались малому хлопчинѣ, и ôнъ стямивъ ихъ собѣ такъ добре, що зъ тыхъ згадокъ зложивъ пôзнѣйше чудову поему п. з. „Гайдамаки“. Але не тôлько оповѣданя дѣда розгрѣвали тогдѣ душу малого Тараса. Ôнъ ходивъ зô сестрами до Лебединьского монастыря, помолитись Богу[1]). Мѣжь черцями жили ще старцѣ, щó були самовидцями страшнои рѣзнѣ (1768. р.). Именно одинъ старенькій чернець, вельми говôрливый, розказувавъ богомольцямъ про тее, якъ гайдамаки заявили свою месть. По-мѣжь богомольцями, щó товпились навкруги того старця, нѣхто не замѣтивъ тогдѣ босого хлопця, котрый зъ найбôльшою увагою прислухувавъ ся тому оповѣданю.

Въ два роки по смерти матери втративъ Тарасъ такожь свого батька (1825. р.). Вмираючи згадавъ отець такожь за свого сына Тараса, и мовь-то вѣщимъ духомъ сказавъ таке: „Сынови Тарасу изъ моєго хозяйства нѣчого не треба; ôнъ не буде абы-якимъ чоловѣкомъ; зъ його буде або щось дуже добре, або велике ледащо; — для його моє наслѣдство або нѣчого не буде значити, або нѣчого не поможе“.

По смерти батька оставъ ся Тарасъ круглымъ сиротою: ôдъ мачохи не мôгъ сподѣватись и доброго слова. Тому-то згадка за родителѣвъ не выгасла нѣколи въ єго души, та много лѣтъ опôсля написавъ ôнъ отъ-се въ думцѣ про своихъ старыхъ:

Лежать собѣ у холодочку
Мовь у раю мои старѝ;
Хресты дубовѝ посхилялись,
Слова дощемъ позаливались. (I, 235.)

Одинацяти-лѣтній Тарасъ ставъ попыхачемъ у злющои мачохи. Часто сидѣвъ ôнъ пôдъ тыномъ въ старôй рядниннѣ и думавъ про гôрку долю сироты. Але-жь мачоха не давала єму дармувати: ôдъ весны до пôзнои осени велѣла єму пасти телята й свинѣ по-биля Керелôвки й Тарасôвки. Зъ кусникомъ сухого хлѣба Тарасъ проводивъ въ поли цѣлѝ днѣ. Щобы-жь въ часѣ спеки лѣтньои ôддыхнути, сѣдавъ часто пôдъ одну зъ могилъ, котрыми вкритѝ суть тамошнѝ поля. А вже-жь въ зимѣ казали єму ходити до школы. Взявши табличку, каламарь и псалтырь, Тарасъ пôшовъ до дяка Петра Бугорского и бувъ у него школяромъ та робôтникомъ. Про тогдѣшню свою долю и про злиднѣ родины писавъ Шевченко опôсля (1850) отъ-се:

. . . . Мы
Розлѣзли ся межи людьми,
Мовь мышенята; я до школы —
Носити воду школярамъ,
Браты на панщину ходили,
Поки лобы имъ поголили.
А сестры!... сестры? Горе вамъ,
Мои голубки молодіи!
Для кого въ свѣтѣ живете?
Вы въ наймахъ выросли, чужіи,
У наймахъ косы побѣлѣють,
У наймахъ, сестры й умрете! (II, 152. 153.)

У Бугорского вчивъ ся Тарасъ граматки (букваря), часослова и псалтыри[1]). Але той дякъ бувъ великій пяниця и мало пильнувавъ науки. Иногдѣ втѣкавъ ôдъ него Тарасъ и скрывавъ ся въ садѣ селянина Жениха. Тутъ у корчахъ калины ховавъ ся ôдъ дякôвскои тростинки и сидѣвъ по кôлька день при пôдмозѣ своихъ добрыхъ сестеръ, котрѝ засиляли єго стравою. Все-жь таки пôдъ конець другого року вывчивъ ся ôнъ у дяка псалтыри.

Учителеви и школяреви велось гараздъ, коли въ селѣ бувъ мертвець. Тарасъ читавъ зъ памяти трохи-не цѣлу псалтырь сильнымъ голосомъ; про-те громадяне полюбили молоденького попыхача дякôвского, и ôдтакъ въ селѣ не похоронено нѣ одного покôйника, надъ котрымъ Тарасъ не прочитавъ бы псалтыри. За всяку таку прислугу доставляли Тарасоки книшь и копу (50 копѣйокъ); тôлько-жь ôнъ ôддававъ сей дохôдъ дякови, котрый удѣлявъ єму пятака на бублики. Тогдѣ ходивъ ôнъ въ дѣравôй свитинѣ безъ шапки и чобôтъ якъ лѣтомъ, такъ и зимою. Коли-жь въ селѣ не було мерця, то дякъ зô своимъ помôчникомъ не мавъ иногдѣ и кусника хлѣба; тогдѣ йшли они оба вечеръ на прожитокъ мѣжь людей, та спѣвали пôдъ ôкнами „Богомъ избранную“[2]).

Мѣжь-тымъ Бугорскій зъ приятелемъ своимъ Лимаремъ запивавъ ся тяженько, такъ, що Тарасъ, вернувши ôдъ мерця домôвь, застававъ ихъ трохи-не все мертвецки пяными. Тому-же, що дякъ обходивъ ся зô школярами жорстоко, то всѣ зненавидѣли єго вельми[3]).

[1]) Монастырь Лебедыньскій лежить 35 верстъ ôддалеки ôдъ Керелôвки. Въ двацятыхъ рокахъ перетворено єго въ монастырь „панянськiй“.

[1]) Въ давнѣйшихъ житєписяхъ Шевченка читаємо, що ôдъ Бугорского перейшовъ Тарасъ до Нестеровского, священика въ Керелôвцѣ, у котрого навчивъ ся писати, та що ôдтакъ зновъ вернувъ ся до Бугорского. Одначе Пр. П. Л(ебединце)въ справивъ тую оповѣстку замѣчаючи, що Тарасъ въ домѣ священика Ивана Нестеровского не живъ и нѣчого у него не вчивъ ся, поза-якъ Нестеровскій бувъ уже старый, та що Шевченко пробувавъ якійсь часъ у Григорія Кошицѣ, котрый бувъ другимъ священикомъ въ Керелôвцѣ. („Кіевская Старина“. 1882. Томъ III., стор. 563.

[2]) „Кіевская Старина“. 1884. Томъ VIII.; стор. 398.

[3]) Про сего злющого дяка-учителя написавъ Шевченко отъсе у своѣй автобіографіи: „Этотъ первый деспотъ, на котораго я наткнулся въ моей жизни, поселилъ во мнѣ на всю жизнь глубокое отвращеніе и презрѣніе ко всякому насилію одного чело-

Пôдъ єго рукою ставались они лукавыми и мстивыми, обманювали єго при всякôй нагодѣ и робили єму всѣлякй псоты та пакости. Коли-жь Тарасъ найшовъ єго разъ безъ памяти пяного, то уживъ проти него таки єго оружія, се-бъ-то тростинки, и на-скôлько стало силы, ôдплативъ єму за всѣ свои обиды.

Межи книжками дяка подобалась була Тарасови якась книжочка зъ образками. Шевченко выбивши дяка тростинкою не вважавъ грѣхомъ, взяти собѣ тую книжочку. Вже бо тогдѣ любивъ ôнъ рисувати, и якъ тôлько спромôгъ ся, купивъ собѣ паперу, и въ бурянѣ рисувавъ собѣ такъ, якъ умѣвъ.

Ôдъ Бугорского втѣкъ Тарасъ въ ночи въ мѣсточко Лысянку до маляра-дiякона, котрый своимъ норовомъ пригадувавъ того дяка. Три днѣ двигавъ Шевченко на гору ведрами воду и розтиравъ на желѣзной блясѣ фарбу-мѣдянку. На четвертый день хлопчина повандрувавъ до Стеблова, повѣту Канѣвского, а потôмъ прийшовъ въ Тарасôвку до дячка-„хиромантика“, котрый глянувши уважно на лѣву руку Шевченка, заявивъ рѣшучо: „У тебе нема способности нѣ до чого, ба й нѣ до шевства, нѣ до бондарства“.

Такъ вандрувавъ бѣдный хлопець по селахъ, бажаючи конче чого хосенного навчитись. Ось щó пише ôнъ про се въ „епiлоґу“ до „Гайдамакъ“:

Давно те минуло, якъ мала дитина,
Сирота въ рядниннѣ я колись блукавъ,
Безъ свиты, безъ хлѣба, по тôй Украинѣ,
Де Залѣзнякъ, Гонта зъ свяченымъ гулявъ.
Давно те минуло, якъ тыми шляхами,
Де йшли гайдамаки, малыми ногами
Ходивъ я та плакавъ, та людей шукавъ,
Щобъ добру навчили ... (I, 127. 128.)

Ôдтакъ втративши всю надѣю, статись коли-небудь маляремъ, Шевченко вернувъ ся въ рôдне село и ставъ „пастыремъ стадъ непорочныхъ“, се-бъ-то овець. Ось якъ описує ôнъ тогдѣшне своє житє идиличне:

Минѣ тринадцятый минавъ,
Я пасъ ягнята за селомъ:
Чи то такъ сонечко сiяло,
Чи такъ минѣ чого було —
Минѣ такъ любо-любо стало,
Неначе въ Бога ...
— — — — — — — —
Чому Господь не давъ дожить
Малого вѣку у тôмъ раю!
Умеръ бы орючи на нивѣ,
Нѣчого-бъ на свѣтѣ не знавъ,
Не бувъ бы въ свѣтѣ юродивымъ,
Людей и Бога-бъ не проклявъ! (II, 110. 111.)

Старшiй братъ Тараса, Микита, бажавъ заправити єго до хозяйства, та дарма; непосидючiй хлопець не хотѣвъ бути хлѣборобомъ; ôнъ покинувъ волôвъ и пôшовъ въ село Хлѣбнôвку, щó славилось своими малярами. У одного зъ нихъ Шевченко й осѣвъ, и живъ черезъ двѣ недѣлѣ на пробѣ. Малярь Хлѣбнôвскiй найшовъ єго способным до своєи штуки, але боявъ ся безъ призволу помѣщика Енґельгардта держати у себе хлопця-крѣпака. Про-те порадивъ Тарасови, постаратись о карту, котрою помѣщикъ свому пôдданому позволивъ бы жити въ Хлѣбнôвцѣ та вчитись малярства.

Поки Тарасъ не рѣшивъ ся пôйти до двору по карту, живъ ôнъ якiйсь часъ у Григорiя Кошицѣ, священика въ Керелôвцѣ[1]). Зъ-першу бувъ ôнъ у сего панъотця „креденсовымъ“, чистивъ и прятавъ въ шафу ножѣ й вилки, мывъ тарелѣ й ложки, топивъ „грубку въ покояхъ“, и ходивъ по-дѣлу въ село або въ поле. Вечеръ читавъ собѣ псалтырь або житiя свитыхъ, а коли хôснувавъ ся вôльнымъ часомъ, то на коморѣ и стайни угльомъ рисувавъ когутôвъ, людей, церкви, ба й дзвôницю Кiєвску. Опôсля ставъ ôнъ „наймитчукомъ“, та бувъ погоничомъ товару. Иногдѣ запрягавъ булану, широкохвосту кобылу та возивъ сливки, яблука або дынѣ на продажь въ сусѣднiй мѣсточка Бурты и Шполу. Опроче ôдвозивъ ôнъ Яся, сына о. Григорiя, до школы въ Богуславъ, а потôмъ въ Кiєвъ.

Коли-жь Тарасови сеся служба навкучилась, то пôшовъ ôнъ въ Ôльшану, де живъ Дмитренко, управитель майна Енґельгардта, и ставъ просити о карту. Дмитренко же змѣркувавъ скоро, що се хлопчина жвавый и цѣкавый; — за-для того не выдавъ єму карты, але взявъ єго до двора на службу.

б) Тарасъ въ панскôй службѣ. Молодый помѣщикъ Енґельгардтъ наслѣдувавъ тогдѣ майно свого батька и хотѣвъ мати велику службу двôрску. Про-те Дмитренкови було приказано, зъ-по-мiжь дѣтей мужикôвъ набрати хлопцѣвъ жвавыхъ, котрi були бъ придатнi до всѣлякихъ робôтъ на панскôмъ дворѣ. Тыхъ хлопцѣвъ треба було навперед де-чого привчити, щобы кождый ставъ зовсѣмъ способным до окремои своєи службы. Тарасъ попавъ ся пôдъ кормигу кухаря. Той казавъ єму чистити горцѣ й кôтлы, носити дрова на кухню и таке инше робити. Але-жь и при такôй роботѣ любивъ Тарасъ рисувати, и якъ тôлько придбавъ собѣ якiй грôшь, куповавъ собѣ сейчасъ книжочку зъ образками.

Скоро лишь яку нову книжочку дôставъ, прятавъ ся зъ нею до саду, щобъ нѣхто зъ двôрскои службы єго не побачивъ. Тамъ рисувавъ собѣ образки и налѣплювавъ ихъ на деревахъ. Рисуючи погуковавъ собѣ весело и спѣвавъ всѣлякй пѣснѣ. Але-жь такимъ дѣломъ Тарасъ залишавъ иногдѣ свою службу, изъ-за чого двôрскiй кухарь єго гараздъ побивавъ. Та й тогдѣ не выгасла въ єго серцю любовь до родины. Розказують, що разъ повелось Тарасови дôстати ôдъ якогось гостя двацять копѣйокъ въ срѣблѣ за вычищенє чобôтъ. Коли-жь ôдвѣдавъ єго братъ Микита, Тарасъ давъ єму на дорогу всѣ тi грошѣ. За сей даръ не забувъ Микита нѣколи. На проводахъ тѣла Тараса въ Кiєвѣ Микита згадувавъ крôзь сльозы про тую подѣю, кажучи: „Щó то за добра душа була! Я його колись таки бивъ малого, та й добре бивъ, а ôнъ, небôжчикъ, ôддавъ минѣ послѣднi свои грошѣ“.

Минувъ часъ пробы, и ôдтакъ управитель оцѣняючи вдачу й способность кождого хлопця, запримѣтивъ

вѣка надъ другимъ“. („Кобзарь“. У Празi. II., стор. XVII). А вже-жь Лебединцевъ вспôмнувъ добрымъ словомъ про того Бугорского. По словамъ єго, „стихарный“ той дякъ бувъ сыномъ священика села Верещакъ; учивъ ся въ бувшôй академiи Кiєвскôй до середньои клясы реторики, а ôдтакъ переймивши церковного устава и нотного спѣву при архiєрейскôмъ хорѣ, ставъ ôнъ дякомъ въ Керелôвцѣ. Самохôть принявъ ôнъ Тараса у своєй хатѣ и бувъ єго учителемъ; опôсля-жь познакомивъ єго зъ деякими малярами та иншими письменными людьми. Ба, Лебединцевъ пише, що Бугорскiй не бувъ пяницею безтямнымъ. („Кiевская Старина“. 1882. Томъ III., стор. 564.)

[1]) „Кiевская Старина“. 1887. Томъ XIX. Статья Ѳ. Лобоцы п. з. „Мимолетное знакомство мое съ Т. Гр. Шевченкомъ и мои объ немъ воспоминанiя“; стор. 563 – 577. Лобода пише, що у священика Кошицѣ живъ Тарасъ кôлька рокôвъ.

въ одвѣтнôмъ спискѣ, що Тарасъ єсть гôднымъ, бути колись кôмнатнымъ маляремъ. Одначе така клясификація управителя не спасла Тараса ôдъ долѣ панского козачка. Єго убрали въ дрилихову куртку та въ широкѝ шаравары и ôдвезли въ Вильну, де тогдѣ живъ помѣщикъ Енґельгардъ. Обовязкомъ єго було, услугувати панови въ дорозѣ, а дома стояти мовчки въ кутѣ „передньои“, поки панъ не крикне, щобъ козачокъ подавъ люльку, або налявъ шклянку воды. Але пустѣй Тарасъ не мôгъ довго стояти тихо передъ дверми помѣщика: ôнъ спѣвавъ собѣ часто пѣснѣ гайдамацкѝ, або крадькома ôдрисовувавъ олôвцемъ образы школы суздальскои.

Панъ Тараса бувъ чоловѣкъ непосидючій: заєдно ѣздивъ то въ Кіѣвъ то въ Петербургъ, та бравъ зъ собою моторного козачка. Въ часѣ тыхъ панскихъ вандрôвокъ Шевченко щó-разъ бôльше вправлявъ ся въ рисованю, и якъ тôлько мôгъ де-небудь захопити якій образъ, старавъ ся вѣрно єго ôдрисувати. Та отъ, изъ-за сеи любови до штуки дôставъ разъ Тарасъ ôдъ свого пана чималого прочухана.

Дѣялось се 6. студня 1829. р. Живучи въ Вильнѣ поѣхавъ помѣщикъ Енґельгардтъ на баль, щó єго устроили дворяне по причинѣ именинъ царя Николая. Тарасъ лишивъ ся дома. Коли всьо затихло-поснуло, засвѣтивъ ôнъ свѣчку и ставъ рисувати. Зъ-помѣжь картинъ выбравъ ôнъ образъ козака Платова. Вже дôбравъ ся до маленькихъ козачкôвъ, гарцюючихъ около великихъ копытъ генеральского коня, коли по-заду єго отворились двери, и ввôйшовъ єго помѣщикъ. Мовь бѣсноватый кинувъ ся на свого козачка и побивъ єго чи-мало. На другій день приказавъ єще кучерови Сидоркови выпарити єго хорошенько, заявивши, що Тарасъ мôгъ бувъ запалити не тôлько дôмъ, але й мѣсто.

Тарасови було тогдѣ 16 лѣтъ ôдъ роду. Коли живъ въ Вильнѣ, запôзнавъ ся зъ одною швачкою. Перша ся любка панского козачка не була крѣпачкою; не диво про-те, що тая любовь збудила въ Тарасѣ гадки новѝ, якѝ дотôль ще не приходили єму до головы. Задумавшись сказавъ ôнъ разъ до свого приятеля Сошенка: „Чому-то й намъ, нещаснымъ крѣпакамъ, не бути такими людьми, якъ и иншѝ вôльнѝ люде?“ Для бѣдного сироты розкрывъ ся свѣтъ новый, — ôнъ почувъ такожь въ собѣ гôднôсть чоловѣчу, та погадавъ собѣ, що й ôнъ мôгъ бы на свѣтѣ вôльнѣйше ôддыхати. Але тая швачка була Полькою и домагалась ôдъ Тараса, щобъ зъ нею говоривъ по-польски. Влюбленый Украинець, якъ мôгъ, наломлювавъ свôй языкъ до выговору польского, щобъ тôлько не противитись своѣй любôй; — та куды! Хоча Шевченко силувавъ ся бесѣдувати по-польски, то за-єдно навертавъ на ладъ мовы руско-украиньскои. А вже-жь трицять лѣтъ пôзнѣйше, якъ розмовлявъ въ Кіѣвѣ зъ одною Полькою, то выражавъ ся лучше въ мовѣ ляцкôй, но-за-якъ тота панна отъ-се сказала: „Pan Szewczenko bardzo dobrze mówi po-polsku, ale zawsze w jego mowie jest coś chłopskiego“[1]). Такъ отже навчивъ ся Тарасъ мовы польскои, и опôсля читавъ въ ориґиналѣ поетичнѝ творы Адама Мицкевича и естетику Кароля Либельта[2]).

(Дальше буде.)

[1]) „Taras Szewczenko. Życie i pisma jego“. Napisał Gwido baron Battaglia. Lwów 1865; str. 14.

[2]) М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“; стор. 21.

ǂ

Осипъ Юрій [Игорь] Гордыньскій [Городенчукъ]-Федьковичь

спочивъ въ Бозѣ дня 30. грудня 1887 р. въ 54. роцѣ житя.

Таку вѣсть передала зъ кôнцемъ старого року зелена Буковина своѣй сестрѣ Галичинѣ, тота Украинѣ, Угорщинѣ и всѣй Словянщинѣ, що одного зъ сынôвъ єи найстаршихъ, вѣщого бояна, праведного свѣтича, невтомимого борця-труженника не стало въ живыхъ.

Розбита золотострунна шездара — и пѣсня єи скôнчена.....

И склонили голову сестры Словяньскѝ на важку, печальну звѣстку.

Заплакала молода Буковина надъ своимъ батькомъ-воскресителемъ, заголосила Галичина надъ своимъ батькомъ-просвѣтителемъ, заридала Украина надъ вторымъ батькомъ-бояномъ, бо пукла золотострунна шездара — и пѣсня єи скôнчена.....

И зôйшлись жалôбнѝ сестры Словяньскѝ на послѣдне свято шездары, гôрке, темне, печальне, пекуче....

По сугорбахъ Чорногоры нарвали зеленои руты, по берегахъ Днѣстра пахучого бôждерева, по надъ порогами Днѣпра-Славутицѣ синои незабудьки.

И сплели вѣночки.

И плетучи низали на нихъ не золото, не бисеры а слёзы...., слёзы що плыли зъ очей а рынули зъ душѣ.

И блестѣли тотѝ слёзы красше всего золота, всѣхъ бисерôвъ, всѣхъ жемчугъ.

И ще разъ заяснѣла шездара весняною красою, ще разъ запышалась молодою зеленію, ще разъ блиснула блескомъ давнои славы.... и тôлько послѣдного житя, послѣднои втѣхи єи,

бо мертва лягла въ могилу — и пѣсня єи скôнчена....

Голосомъ розпуки заридали теперь сестры-пращальницѣ; имъ здалось, що зъ тою шездарою лягъ въ могилу ихъ таланъ, ихъ надѣя, ихъ житє....

Голосъ сестеръ-жалôбниць полунавъ далеко-далеко; пôйшовъ важкою луною по срѣбноверхôмъ Бескидѣ, поплывъ мутными хвилями Днѣстра и воркôтливыми струями Днѣпра.

Зашумѣвъ степъ, зашевелѣли курганы и зъ важкои задумы збудили неньку-Украину.

И встала ненька-Украина и сказала:

„Нѣ, дѣти! Шездара тѣло мертве и розбилось. Въ землю иде, що зъ землѣ, але пѣсня єи не зъ того

роду, она не скѡнчена. Нею я выколисала милiоны дѣтокъ, нею я вылеліяла милiоны молодѣ, нею я вѣку цѣлу четвертину розважала старыхъ, напучала невѣрныхъ .... Она живѣ, бо она вѣчна, безмежна, бесмертна. Она живѣ и жити-ме, якъ довго жити-ме моя грудь, гомонѣти-ме моѣ слово. На Бога дѣти:

Шездара розбита — але пѣсня ѣи не скѡнчена!“

* * *

И розѡйшлись сестры-жалѡбницѣ домѡвь, зъ болемъ въ серцю, надѣѣю въ душѣ!

Григорій Цеглинськiй.

Осипъ Федьковичь, — бо се власною силою и власною заслугою здобуте имя поета, — являѣсь сучаснымъ справдѣшною тайною. Тайною ѣго рѡдъ, тайною ѣго характеръ, тайною ѣго житѣ, тайною по части и ѣго пѣсня. Однако, правду сказати, такою самою тайною, якъ поетъ для сучасныхъ, були и сучаснѣ для поета. Они поважили ся, они величали ся, — але ся не любили, не понимали. Тайны такѣ не безъ анальогiѣ въ нашѡй литературѣ и въ нашѡмъ житю. Такою самою тайною бувъ для Кулѣша — Шевченко, а для интелигенцiѣ Галицкои — цѣлый Галицкiй людъ. Рѡжниця се глыбока, засаднича; розяснити ѣ, се цѣль нынѣшныхъ пропамятныхъ стрѡчокъ.

Хиба се не одныхъ насъ, не однои генерацiѣ, а хиба вѣкѡвъ, историчныхъ вплывѡвъ. Почавши ѡдъ колыски, коли насъ (нѣбы для амбициѣ а въ дѣйстности для защепленя истиныхъ, верствовыхъ рѡжниць) именували „паничами“, „паннуньцями“ (супроти кого? а вже-жь супроти люду) мы ховаѣмъ ся и ростемъ въ такѡмъ розладѣ зъ людомъ, ѣго звычаями, ѣго породою и цѣлымъ свѣтоглядомъ, що навѣть коли пѡзнѣйше и наука розѡгрѣѣ наше серце и приверне до люду назадъ, мы стаѣмо супроти него такими несмѣливыми, непорадными, такъ незнаючими, ѡдъ чого и якъ почати, що ѡдносины нашѣ до люду въ найлѣпшѡмъ разѣ, якъ лепского пана до доброго, щирого, податливого слуги. А най той слуга крихѡтку стане, заявить свою думку супроти насъ, сейчасъ никне наше народолюбство а выходить на верхъ исторична шляхотчина: мы знедобрѣѣмъ, нарѣкаѣмо на невдяку, непослухъ, деморализацiю и, Господъ зна' що, у нашого люду. И густо часто ѡдвертаютъ ся ѡдъ него тому и найбѡльшь народолюбивѣ руки. Характеристично, що коли народолюбство наше бажаѣмъ заявити и на внѣ, въ одежи, — то не було случаю въ Галичинѣ (окрѡмъ одного Федьковича), щобъ одѣвъ ся хтось въ справдѣшню одѣжь народню, — а въ козацку, се нѣбы народню, але такѡѣ не просту. А що много навѣть такихъ козакѡвъ-народолюбцѣвъ, переодѣвшись опѡсля въ фракъ, забули про нарѡдъ и про Русь, — се рѣчь загально звѣстна.

Такѣ мы на внѣ, не иншѣ и въ внутри; одно зъ другого выпливаѣ природно, неумолимо-льогично. Такъ историчный вплывъ шляхотчины пронявъ насъ на скрѡзь и зъ нею намъ, — хоть не до лица она зовсѣмъ, такъ важко розстатись, якъ зъ другою природою. А незмѣреннѣ ѡдси шкоды для народного дѣла: разъ пинявый поступъ просвѣты народнои и ширшаня правдиво народного почутя-житя, другѣ пинявый поступъ словесности, бо тая словеснѡсть малюючи житѣ народне лише зъ верха, попадаѣ въ пересѣвы тои самои темы, такъ що не лише въ нарѡдъ не увѡйшла а знудила интелигенцiю саму. Пишучому отсѣ стрѡчки лучалось самому чути ѡдъ найщирѣйшихъ народовцѣвъ, що имъ вже вкучились „Марины“ та „Катерины“, они волять темы зъ житя интелигенцiѣ...

Въ таку то добу теоретичного народолюбства, а въ дѣйстности найкрасше ширшаючои шляхотчины являѣсь Осипъ Федьковичь, гуцулъ зъ роду, ходу, мовы, думки, звычаю и всеи поведѣнки. Те, що другѣ лишь говорили, чимъ другѣ лишь бавились наче мрѣями якими, любыми, милыми, але далекими, далекими — ѡнъ выконавъ практично.

У него, — якъ се выйде зъ ѣго житя, — не було тои двѡйнои натуры, якъ у сучаснои интелигенцiи, — се була стать наскрѡзь одна, характерна, мовь зъ мармуру выкована.

Роду вправдѣ паньского, бо мати вдова по священнику а отець Путилѡвскiй мандаторъ (сей покинувъ однакъ рѡдню й не займавъ ся нею зовсѣмъ), переживъ першѣ лѣта молодости (1—14 року житя) середъ Гуцульского люду въ Путиловѣ, дальше (14—18 року) въ наймахъ: у брата Аѳанiя, опѡсля боярки Бранковаиiцы. Въ 18-ѡмъ роцѣ житя (1852 р.) ѡдобраный до вѡйска, перебувъ таможь лѣтъ 11 (до 1863 р.), зъ ѡдки вернувши осѣвъ знова у рѡдному селѣ и провѣвъ тамже дальшихъ лѣтъ 13, зъ малою перервою мѣсяцѣвъ чотырнайцять, котрѣ проживъ у Львовѣ и (самѣтно вельми) самъ ихъ чорными свого житя называѣ. Зъ выимкою отже тыхъ 14 мѣсяцѣвъ, прожитыхъ у Львовѣ, перевѣвъ Осипъ Федьковичь увесь свѡй вѣкъ молодый, — вѣкъ найважнѣйшiй для вражливои душѣ поета, середъ Гуцульского люду, — бо и въ вѡйску одинокимъ майже и найбѡльшь до серця промавляючимъ ѣго товариствомъ були вояки-легѣнѣ, товаришѣ службы и такои самои долѣ. Зъ сего житя выйшовъ отже: той одинокiй середъ сучаснои интелигенцiѣ, твердый демократичный характеръ на внѣ и внутръ, — зъ того житя выйшла и ѣго муза.

Першу науку книжну подававъ ѣму Путилѡвскiй дякъ-пяниця; сей певно не въ силѣ бувъ збудити въ нѣмъ поетичнои искры, але збудило въ нѣмъ выключно житѣ, т. ѣ.: родинна бѣда, неньчене побиванѣ, сестринѣ пѣснѣ та чудова Путилѡвска верховина зъ усѣмъ чаромъ своѣи неписаноi поезiѣ, казокъ, повѣрiй, дѣйстныхъ и недѣйстныхъ подѣй. И се першѣ темы ѣго поезiѣ. Другѣ подало ѣму житѣ вояцке. Хто знаѣ характеръ Гуцульскiй, того вольно сокола гѡрского, котрому воля, крисъ, горы, побратимство цѣлымъ житѣмъ; хто въ силѣ ѡдчути той величезный контрастъ, коли такого невгомонного сокола стягнуть зъ гѡръ и ѡддадуть пѡдъ — капральскѣ буки; хто въ силѣ на хвилю перенестись въ душу такого легѣня-рекрута, що въ клѣщахъ желѣзноi карности вѡйсковои пропадаѣ за своѣю волею, крисомъ, горами, побратимомъ, любкою, ненькою (котра якъ и въ поета самого попала въ велику бѣду и рокомъ по ѣго поворотѣ умерла); — той пѡиме, що се бувъ надто могучiй мотивъ, щобъ не зворушити поетову душу и не збудити ѣи до рѡвно могучого творчества. Поетови було добре справдѣ въ вѡйску, ѣго любили низшѣ и высшѣ; але поетъ-душа велика, ѡнъ обнявъ нею

все терпляче побратимство своє и зъ долею ихъ злучивъ долю свою. Лучилось якъ разъ, що въ тôмъ другôмъ періодѣ єго творчества судилось поетѣ читати Тараса Шевченка. И якъ разъ найшовъ ôнъ въ пѣсняхъ Тарасовыхъ темы (вправдѣ ширшого закрою), але похожи вельми до темъ своихъ: тамтой боровъ ся за волю закрѣпощеного люду, сей за волю невольныхъ легѣнѣвъ; ôнъ мимохôть найшовъ въ духомъ и характеромъ споpôдненôмъ собѣ кобзари удобренє своихъ думокъ, тому й не прилягъ поетъ до жадного зъ Галицкихъ и Украиньскихъ писателѣвъ такъ дуже, якъ прилягъ до Тараса Шевченка. Зъ ôдси живи майже реминисценціѣ Тарасовыхъ думъ въ єго думахъ.

Отъ и ключь до „дивного“, чи — якъ казали сучасни „оригинального“ характеру поета и єго творôвъ (поезій, оповѣдань, драмъ).

Не диво тому, що коли 1872 приѣхавъ ôнъ до Львова, представилась єму тая интелигенція въ такôмъ видѣ, въ якôмъ представляєсь она и нынѣ єще цѣлому народови: въ паньскôмъ, шляхоцкôмъ. И ôнъ тановавъ єѣ, кланявъ ся ѣй низенько, але – душѣ своєи не отворивъ. Характеристично, що жадного твору свого не присвятивъ ôнъ кому зъ сучаснои интелигенціѣ (вынявши нѣмецкѣ свои — Найбауерови, котрый мабуть и вспôльно зъ нимъ надъ ними працювавъ), — а противно богато и то найкрасшихъ хлопамъ-гуцуламъ: Илашеви Хрестикови, Николаєви Коречанюкови, Иванови Юрчишиному, побратимкамъ и и. — Оповѣдають, що, якъ разъ поетъ написавъ стихъ, оденъ зъ тодѣшныхъ учителѣвъ читавъ єго прилюдно и, якъ то у насъ буває, закидавъ присутному поетови острымъ тономъ: „се, — бачите, — зле, се не має мысли, се поправте и т. и.“ Поетъ выслухавъ лекціѣ супокôйно, поважно — напослѣдокъ пôднявъ ся, приступивъ до учителя и смирно, смирно — поцѣлувавъ єго въ руку. Учитель змѣшавъ ся вельми, ôнъ зрозумѣвъ поцѣлуй, бо поетови опôсля и въ думцѣ не було єго послухати. Такъ стало ся ще и зъ однымъ теперѣшнымъ професоромъ универзитета, що уважавъ за добре давати поетѣ-самоукови прилюдно науку. Беручи рѣчь загальнѣйше, чи не такѣ-жь самѣсенькѣ ôдносины нашои интелигенціѣ и — до люду? Промавляючій тономъ паньскимъ, верховôднымъ до люду може бути певный, що ôнъ смирить ся єму, поклонить низенько, поцѣлує въ руку, але — не послухає. А Федьковичь — то справдѣшнѣй геній людовои вдачѣ. Зъ ôдси и ясни намъ стануть слова єго зъ Дезертира:

Музо моя вѣршована,
Невѣнчана доле,
По надъ тысячь тысячами
До тебе ся моля.
Горячими тобѣ молясь —
Книжники, ученѣ,
А ты найшла необачна
Мужицкого сына
Ще й у чорныхъ, темныхъ горахъ,
Въ крôвавôмъ кабатѣ! —
Музо моя, свято моє,
Люде муть смѣятись
Зъ тебе й зъ мене! — Ледащиця,
Будуть говорити
Що ôнъ має? — одну душу
Да й ту неумыту
Въ каламаряхъ! Хамъ тай годѣ!
А въ насъ паргамины,
А въ насъ школы!.. Музо доле
Велика єдина,
Оттакъ люде тебе всудять!
Понехай витати
Въ закурену мою хату —
Витяй у палатахъ!
Въ тебе имя золотоє —
Нехай не смѣють ся
Тѣ книжники препоганѣ,
Та нехай не бють ся
Ще й тѣ львôвскѣ вѣршомазы —
Менѣ лекше буде!...
Може бы ставъ забувати
И тѣ чужѣ люде,
И тѣ муштры муштрованѣ —
Серденько спочине!...
Нѣ, не хочешь покинути
Мужицкого сына,
Ты не хочешь!... лишь ты одна,
Бо всѣ понехали.

У Львовѣ займавъ ся поетъ просвѣтными книжочками для люду и те, що написавъ (Село Фармазоны, Вечерницѣ (читанка), Казки для руского народу, Житє св. Юрія, XII пѣсней о св. Николаю, Коляды и Шедрôвки, всѣ выданѣ товариствомъ „Просвѣта“) належать до найкрасшихъ творôвъ нашои просвѣтнои литературы. Такъ писати для люду — умѣвъ лише такій сынъ єго вѣрный и щирій, якимъ бувъ Осипъ Федьковичь.

Ôдъ р. 1887 проживавъ поетъ въ Чернôвцяхъ, зперщу ôдлюдно и на самотѣ, опôсля окруженый печаливо Черновецкого громадою розпочавъ публицистичну свою дѣяльнôсть, рôвно благодатну въ успѣхи, якъ була єго дѣяльнôсть поетична и просвѣтна. Характерь єго особы и єго слова не змѣнивсь анѣ на волосъ. Гуцуломъ якъ живъ, зôйшовъ и въ могилу.

Але коли порôвнаємъ того Гуцула „дивака“ „оригинала“ зъ попередными и сучасными ще писателями сурдотовыми, то побачимъ, що пôдъ тымъ киптаромъ Гуцульскимъ била душа крѣпка, дужа, характерна, котра ôдъ хвилѣ вступленя на шляхъ народнои працѣ до послѣдного ôддохунѣ разу не спроневѣрилась идеаламъ народнымъ, що той киптаръ Гупульскій ôдбиває ôдъ рясъ и сурдутôвъ Головацкихъ, Дѣдицкихъ, Наумовичѣвъ, Кулѣшѣвъ, Н. Устіяновичѣвъ якъ крѣпкій, верховиньскій грабъ ôдъ доловои хиткои вербины — мы побачимъ, що въ тôмъ киптарѣ бувъ не „дивакъ“ не „оригиналъ“ а идеалъ демократичнои интелигенціѣ, що вырѣсъ середъ суспôльности своєи о якого вѣку половину напередъ, и що въ такôй, лише такôй интелигенціи будучнôсть нашого народу!

Творôвъ єго, хоть якъ мы радѣ, судити ще не смѣємо; перше всего треба зôбрати точнѣйшій біографичный и хронольогичный матеріялъ и зладити повне выданє єго творôвъ поетичныхъ и прозовыхъ (драмы прим. „Довбушь“ въ теперѣшнôй основѣ, „Керманичь“, „Богданъ Хмельницкій“ и и. ще й не печатанѣ). Се-жь але вже теперь сказати можемо, що думка деякихъ критикôвъ, будьто бы въ I-ôмъ періодѣ (I-ша десятка єго лѣтъ) творивъ ôнъ найкрасшѣ перлы поезіѣ, въ II-ôмъ наставъ упадокъ єго енергіѣ, свѣжости гадокъ и поетичнои формы а въ рр. 70-ыхъ ôджили тіижь на ново, — зовсѣмъ безосновна. Въ кождôмъ періодѣ творивъ Осипъ Федьковичь побôчь творôвъ слабшихъ, замовленыхъ, й зовсѣмъ для єго твор-

чества немѣродайныхъ — дѣла перворядноі красы и цѣны, ознаменованй истинною геніяльностію, достойнй станути побочь найкрасшихъ пѣсонь старшого брата — Тараса Шевченка.

Григорій Григорієвичь.

Причинки до біографіѣ Осипа Федьковича.[1])

Живучи пôдъ самыми Чернôвцями бôльше якъ лѣтъ 12 ажь до весны 1886 року, мавъ я нагоду, неразъ зъ покôйнымъ поетомъ Осипомъ Федьковичомъ сходити ся.

Хоть вже богато де-чого зъ єго житя оголошено печатно, думаю однакъ, що не буде зайвымъ, подати до публичноі вѣдомости отсй, хотьбы и въ цѣлости не зовсѣмъ новй даты, котрй я зъ власныхъ єго устъ въ листопадѣ 1885 въ домѣ вп. Тыминьскихъ въ Чернôвцяхъ и въ ихъ присутности записавъ.

Хто знавъ особисто покôйного Федьковича, той знає, якъ тяжко було зъ него выдобути де-що зъ єго минувшого житя.

Поетъ бувъ звычайно замкненый въ собѣ, недовѣрчивый и сумный. И въ тôмъ станѣ душѣ слухавъ — слухавъ другихъ, самъ майже не говоривъ нѣчого.

Ôнъ не любивъ сурдутовцѣвъ и не довѣрявъ имъ; мабуть переходивъ въ тôмъ взглядѣ якйсь важкй досвѣдченя; нѣколи однакожь на нѣкого не жаловавъ ся и нѣкого не обвинявъ. Томужь сторонивъ ôнъ ôдъ товариства такъ званого интелигентного, а коли часомъ лучило ся бути въ такôмъ товариствѣ, то усуравъ ся „зъ превеликоі чемности“ въ кутокъ, наче-бъ справдѣ пôдъ єго гуцульскимъ сердакомъ[2]) сидѣвъ якій духово й матеріяльно збѣднѣлый, лихвярами придавленый гуцулъ. Оживавъ лишь поетъ и стававъ говôркѣйшій въ товариствѣ сѣльскихъ господарѣвъ и въ товариствѣ вп. буковиньско-руского патріота Ивана Тыминьского, дуже щироі й отвертоі душѣ й патріота безъ сказы. Лишь оденъ Иванъ Тыминьскій мавъ безмежный вплывъ на Федьковича. И що Тыминьскій захотѣвъ, те все ôнъ зробивъ. Тыминьскій втягнувъ Федьковича до редакціѣ „Буковины“, що такъ крѣпко боре ся за розвôй буковиньско-руского народа, втягавъ єго не разъ на зборы „Буковиньскоі Рускоі Рады“, де пильно сходили ся селяне изъ кôлькохъ буковиньско-рускихъ повѣтôвъ. Тямлю, коли першій разъ прийшовъ Тыминьскій зъ Федьковичомъ на зборы „Рускоі Рады“: лишь поетъ увôйшовъ, привитала єго интелигенція въ першôй кôмнатѣ окликами „слава!“; ôнъ ôдклонивъ ся мовчки и пôйшовъ до кругоі комнаты, але коли побачивъ єѣ биткомъ заповнену селянами, вернувъ скоро назадъ и ажь по якômсь часѣ прийшовъ назадъ зъ Тыминьскимъ. Пытаю Тыминьского, чого Федьковичь выходивъ. Тыминьскій каже, що поетъ побачивши ненадѣйно такъ богато селянъ на зборахъ, де о добрѣ ихъ мало ся радити, втѣшивъ ся такъ дуже, що єму сльозы пустились зъ очей и выплакавши ся впередъ на дворѣ доперва тодѣ увôйшовъ назадъ у комнату радну. — Тямлю, зъ якимъ огнемъ промавлявъ тодѣ Федьковичь тричи до селянъ, якъ розказувавъ селянамъ ихъ бувальщину, пôдносивъ, якъ колись Русины — „предкй вашй“, якъ мовлявъ — були могучй и славнй.

Отже падолиста 1885 приѣхавъ я до Черновець и зайшовъ передъ вечеромъ до п. Ивана Тыминьского. Небаромъ прийшовъ Федьковичь, маючій власне тодѣ якусь журбу й прийшовъ, щобъ передъ другомъ пожаловати ся. — Мы всѣ розговорили ся. А коли поетъ розтаявъ, зачавъ я єго просити, оповѣсти намъ про своє минувше житє. Поетъ зачавъ говорити, а я незамѣтно єму писавъ. Коли поетъ скôнчивъ оповѣданє й змѣркувавъ, що я роблю записки, каже до мене: „ану-ко прочитайте, що вы тамъ написали, бо може що не такъ, якъ я говоривъ“. Я прочитавъ. Тодѣ каже поетъ: „добре!“

Тодѣшнй мои записки подаю безъ змѣны:

„Мати моя Ганіцка[1]) зъ дому.

Першій єи чоловѣкъ бувъ Николай Дашкевичь, православный священникъ на Буковинѣ; по двохъ рокахъ пожитя померъ.

Моя мати ôддала ся другій разъ за мого тата.

Мама й тато говорили по руски.[2])

Мама була православна, тато — уніятъ, вважавъ себе за латинника.

Мене хрестивъ православный пôпъ, но тато записавъ мене у метрику латиньского ксендза.

Зъ моимъ татомъ мали насъ мати пятеро дѣтей.

Я мавъ брата старшого и три сестры.

Тато кинувъ насъ всѣхъ.[3])

Мати лишь сама опѣкувала ся нами й провадила господарку.

Мати разъ въ разъ намъ казала: „дѣти учѣть ся![4])“

Початки науки побиравъ я у дяка въ Путиловѣ.[5])

И дякъ Лукашь учивъ насъ на церковныхъ книгахъ: „Блаженъ мужь“ и прч.

Дякъ не разъ пяный збытковавъ насъ; але й мы разъ єго попобили, — и 16—18 хлопцѣвъ утекли мы зô школы.

Три мои сестры вмерли.

Môй старшій братъ ставъ литографомъ въ Яссахъ на Молдавѣ, забогатѣвъ пôзнѣйше — ôдтакъ зволошивъ ся и назвавъ ся „Ґріґорій Аґані“.[6])

Коли я мавъ 14 лѣтъ, пôйшовъ до Яссъ, де заслуговавъ за простй роботи одного ґальбена (т. є. дуката на мѣсяць, бо хотѣвъ у брата учити ся литографіѣ, але се була для мене за тяжка робота, бо не мавъ тôлько силы.

Ôдтакъ служивъ я у богатои боярки въ Яссахъ „Бранкованіца,“ великои добродѣйки бѣдныхъ.

У неѣ було менѣ дуже добре, й тутъ пережив я до 18-го мого року.

Въ Августѣ 1852 року взято мене до вôйска.

Тутъ учивъ ся я по нѣмецки читати въ Kompagnieschule. Фельдвебель Баранецкій учивъ мене.

Въ вôйску научивъ ся по нѣмецки говорити.

Капитанъ Аппель (Appel, теперѣшній „Feldzeugmei-

---

[1]) Всѣхъ вп. землякôвъ и поклонникôвъ нашого кобзаря просимъ о вѣсти, якій-бъ и небудь здавались они, зъ єго житя въ цѣли выстачаня якъ найповнѣйшои біографіѣ нашого Галицкого Тараса.

[2]) Поетъ ходивъ все въ короткôмъ гуцульскôмъ сердаку, въ широкôмъ гуцульскôмъ брилѣ, а дома сидѣвъ все въ короткôмъ гуцульскôмъ кожуху.

[3]) Рôдъ буковиньско-рускій православный. Нынѣ жиє православный священникъ того имени въ Сергіевѣ, недалеко Путилова, родинного мѣсця нашого поета.

[4]) Дуже часто трафляє ся на Буковинѣ, що интелигентній Русини православній не умѣють говорити по польски, а тяжко стрѣтити Поляка на Буковинѣ, щобы не говоривъ добре по руски.

[5]) Зъ достовѣрныхъ жерелъ знаю, що отець нашого поета бувъ мандаторомъ въ Путилôвскихъ горахъ; ôнъ бувъ на скрôзь шляхоцка, горда натура; ôнъ залюбивъ ся въ дуже краснôй матери поета, живъ зъ нею кôлька лѣтъ, и хоть мали пятеро дѣтей, кинувъ ихъ всѣхъ въ горахъ, не турбуючись ихъ дальшою долею — Отець поета умеръ въ Чернôвцяхъ въ 70-тыхъ рокахъ яко пенсіонованый директоръ буковиньскоі табулѣ краєвоі, й хоть доживъ славы сына свого Іосифа, то прецѣнь не любивъ єго и не живъ зъ нимъ; тôлько добра зъ него було, що лишивъ красну реальнôсть въ Чернôвцяхъ для нашого поета. Однакъ и зъ того признаки єму не було. Поетъ продавъ бо реальнôсть и всю майже цѣну купна 4000 зр. розжичивъ. Грошѣ тотй въ значнôй части пропали, такъ що поетъ терпѣвъ въ останныхъ лѣтахъ навѣть матеріяльный недостатокъ, живучи лишень зъ невеликоі пенсіѣ пôдпоручника.

— Симъ и збиваєсь чорна ложь „Червоноі Руси“ ч. 3, буцѣмъ то поетъ грошѣ розтративъ зъ товаришами. Звѣстно бо, що поетъ товариствъ такихъ и не любивъ и не мавъ. Ред.

[5]) Сей уступъ, що мати дѣтей до науки завзывала, повтарявъ поетъ кôлька разôвъ зъ притискомъ, — и выражавъ ся о своѣй матери зъ великимъ любованємъ, о ôтци же своѣмъ ледви згадавъ кôлька словами.

[7]) Путилѣвъ-Сторонець (офиціяльно: Putilla-Storonetz) належить до найкрасшихъ гôръ буковиньскихъ, де гуцулы живють. Єсть тамъ теперь и судъ повѣтовый, комисаріятъ скарбовый, почта й телєграфъ.

[8]) Покôйный поетъ мавъ ще родину, котру я особисто знавъ. Бувъ се именно рôдный братъ єго тата, б. п. Іосифъ Гордыньскій ц к совѣтникъ Намѣстництва и староста въ Самборѣ, въ котрого домѣ я въ рокахъ 1869—1873 дуже часто бувавъ. Староста Гордыньскій бувъ вже вѣры латиньскоі и въ народнôмъ взглядѣ нѣ Русинъ нѣ Полякъ; выконуваъ стисло наказы зъ першу „von oben“, а ôдтакъ „z góry“, лишивъ двѣ доньки, одна (Марія) єсть за старостою Голиньскимъ въ Жидачевѣ, а (Тереса) за надпоручникомъ при оборонѣ краєвôй Маріянкомъ вô Львовѣ. Тая послѣдна казала менѣ, що нашъ поетъ ихъ близькій родичь. Коли я за нихъ нашому кобзареви згадавъ, притакнувъ, але мовчавъ.

ster) дававъ менѣ книжки читати и учивъ мене що день по французски.

19. Цвѣтня 1859 ставъ я офіцеромъ.

Бувъ я въ битвѣ пôдъ Кастенодольо.[1])

По руски научивъ ся писати 1859 року въ Чернôвцяхъ[2]) ôдъ Антона Кобыляньского[3]) й Косця Горбаля.[4])

По россійски й по польски научивъ ся я такожь.

Въ вôйску служивъ я до 1863 року.

На середопôстє пôшовъ я въ пенсію.

Ôдъ 1863 до 1876 живъ я въ Путиловѣ; зъ того бувъ 14 мѣсяцѣвъ вô Львовѣ.

20. Серпня 1876 прийшовъ до Черновець й жию тутъ до теперь.

Словами: „Ich gehöre zu denen, die am Wege sterben“ (належу до тыхъ, що на дорозѣ вмирають) — закôнчивъ поетъ свою біографію, и повторявъ зъ гôркостію сѝ слова зъ „Урієля Акосты“.“

Титъ Ревакович.

ВѢСТИ БИБЛІОГРАФИЧНѢ И НАУКОВѢ.

Хоть якъ невольна Украина наша, все-жь такôй духове житя єи неначе тая искра животворна пôдъ згарищемъ засыпана пробиваєсь на верхъ и заявляє свою силу що хвиля въ новыхъ творахъ. За р. 1887 выдала Украина отсѝ новѝ книжки:

Новѝ пѣснѣ и думы Василя Чайченка.

Бувальщина жартъ у однôй дѣи.

Пôдъ Ивана Купала драма въ V. дѣяхъ Шабельскои.

Пяница оповѣданє Ганны Барвѣнокъ.

Наймичка драма въ V. дѣяхъ И. Карпенка-Карого.

Майска нôчь драма Устенка.

Русалочка збôрникъ вѣршѣвъ З. Петруся.

Ôвчарь поема В. Пилипця.

Складка альманахъ В. Александрова. [Сей альманахъ постигла велика бѣда, бо коли выдавець лагодивъ ся до II-ого єго выпуску, прийшла звѣстка, що цѣлый єго накладъ першій (вынявши може якихъ 300 прим.) згорѣвъ въ книгарни, де бувъ на складѣ.]

Зъ книжокъ печатаныхъ ранѣйше выйшли: Творы И. Левицкого (кожда повѣсть окремо, але въ одному форматѣ), Повѣсти Квѣтки Основяненка (въ двохъ томахъ, крôмъ того кожда повѣсть окремо, — выданє Харкôвского земства), П. Раевского Сцены и разсказы изъ малорусскаго народнаго быта, Хомы Брута Заклята криниця.

На днях выйдуть зъ печати: „Зъ згадокъ про дитячѝ лѣта“ два оповѣданя Чайченка.

Крôмъ того граютъ сѝ на сценѣ двѣ новѝ, ще не друкованѝ драмы Карпенка-Карого: 1) Безталанна и 2) Мартинъ Боруля (комедія); недавно розрѣшили грати нову драму Старицкого „Богданъ Хмельницкій“ и комедію въ V. дѣяхъ „Пилипъ Музика“.

Наконець лагодять ся до друку два збôрники, одинъ въ Кіевѣ, другій въ Харковѣ (наведеный высше другій выпускъ альманаха Складки).

Зъ галицкихъ праць науковыхъ удостоили ся деякѝ вельми прихильного осуду въ свѣтѣ науковôмъ, и такъ: Исторія литературы рускои ч. I. Омеляна Огоновского ôдъ професора Берлиньского универзитета, слявиста А. Брикнера (въ Архивѣ для словяньскои фильольогіѣ т. X. ст. 598—603). Перейшовши поодинокѝ періоды, каже критикъ, — наводимо єго власнѝ слова: „Die Besprechung — verräth jedesmal, wofür ja der Name des geehrten Verfassers von vornherein bürgte, Berücksichtigung auch der neuesten einschlägigen Literatur und ein gründliches eigenes Studium, dessen Resultate in lebhafter Form mitgetheilt werden...“ Доповняючи опôсля працю нашого ученого деякими, справдѣ вартными увагами, пôдносить єи національно-патріотичный напрямъ. („Wie in anderen seiner Werke, lässt er sich allein von dem Bestreben leiten, seinen Stammesgenossen zu dienen, für ihre geistigen Bedürfnisse nicht nur mündlich vom Katheder, sondern auch durch die Schrift zu wirken. Der Sache seines Volkes ist er von ganzem Herzen ergeben, theilt sein vieles Leid und freut sich des wenigen, was ihm bisher die Geschichte gegönnt hat, mehr von der Zukunft erhoffend...“), дальше языкъ (ein kräftiges, durch Zuführung mancher dialektischer Ausdrücke genährtes, volksthümliches Kleinrussisch, von Polonismen und (Gross)-russismen möglichst rein gehalten...), кôнчить повнымъ признанємъ ваги сего наукового труду и заявляє горяче бажанє, щобъ якъ найскорше появилась єго ч. II-га (періодъ новый) и III-та т. є. о словесности устнôй.

Менше ясною представилась тота сама праця (О. Огоновского) критикови И. Т-кови въ часописи польскôй „Kwartalnik historyczny“ (рôчникъ II., с. I., ст. 69—73), котрому неясни передовсѣмъ згадки автора про „ojcowskie tradycye, dawne życie, wolność ruskiego narodu, rodzimość (?) и т. и.“ Але щобы се було ясне, треба знати трохи бôльше исторіѣ рускои и литературы, чимъ критикъ знає єѣ, треба передовсѣмъ навчити ся добре по руски читати и писати, бо маємо певнѝ причины, що критикови и се не дуже ясне. Диво-дивне: коли прим. наводять ся якѝ уступы рускѝ въ часописяхъ нѣмецкихъ (взяти прим. наведеный высше „Archiv f. slav. Philologie“), то нѣ одного не найдете блуду, а въ часописи польскôй и то науковôй, выдаванôй и друкованôй въ центрѣ Червонои Руси, въ самôмъ Львовѣ, навѣть написи руского дѣла не найдете по руски, а сли найдете, то такъ якъ въ наведенôй критицѣ И. Т-ка, въ шести словахъ чотыри блуды: *Исторыя* литератур*и* рускои, написавъ Омел*а*нъ Огоновскій. Та вже було бодай ôдрисовати напись дѣла, такъ якъ то ôдцифровують почтовѝ урядники рускѝ адресы. Але то мабуть складчикъ виненъ, коректоръ, печатня....?

Та сама часопись згадує про историчну бібліотеку О. Барвѣньского т. V. и VI. Томъ V. збуває короткою але выгôдною замѣткою про застарѣлôсть поглядôвъ (що-жь робити? Выдавець вынимає для рускои публики зъ всего матеріялу историчного, що найлучше — а змѣняти або доповняти поодинокѝ факты не уповажненый), за те пôдносить вельми т. VI., такъ працю В. Антоновича якъ и Д. Иловайского.

Дуже похвальнои и зъ поглядами нашими (см. „Зоря“ 1887, ст. 324) згôднои оцѣнки удостоилась тамже праця О. Партицкого „О Скандинавщинѣ въ давнôй Руси“. Основными студіями историчными, лингвистичными и митольогичными, — каже критикъ Л. Дѣдицкій, — мѣтко поперъ авторъ приняту зъ давенъ давна наукову теорію, що Варяго-Руссы були дѣйстно племенемъ скандинавскимъ, а не — якъ твердять Пловайскій, а за нимъ Петрушевичъ и Свистунъ, — словяньскимъ. Опроче выжадно чекаємъ, — кôнчить критикъ, а за нимъ притакнемо и мы, — чи противники автора въ силѣ будуть змѣритись зъ нимъ такимъ самымъ оружіємъ, якъ ôнъ зъ ними, т. є. оружіємъ основныхъ, науковыхъ доказôвъ.

Г. Ц.

[1]) Якъ вѣдомо, провадили тодѣ вôйну зъ Австрією Сардинія й Франція, щобы ôдобрати Льомбардію (Миляньске й Венеціяньске) Оповѣдавъ намъ ще поетъ що по битвѣ пôдъ Кастенодольо ôдкомендеровано ôддѣлъ вôйска пôдъ єго командою до гребаня упавшихъ. Коли жовнѣри збирають мерцѣвъ, надбѣгла може 16 лѣтня, красна дѣвчина Италіянка и впала на груди померщому Италіянцеви й яла дуже голосити: „Caro mio fratello!“

[2]) Мабуть було се по вôйнѣ италіяньскôй, но на певно сего не знаю.

[3]) Автора дѣлъ: „Slovo na slovo do redaktora Slova“ и „Holos na holos dlia Halyczny“ — глянь Володимира Коцовского: „Оглядъ національнои працѣ галицкихъ Русинôвъ“ — Зоря зъ р. 1887 — стор. 379.

[4]) Теперѣшного професора гимназіяльного въ Стрыю

Просимо Вп. Читателѣвъ нашихъ поспѣшити зъ присылкою предплаты и заległостій.

Ôдповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглинській.**

Выдае Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ IX. Львôвъ дня 1. (13.) Лютого 1888. **Число 3.**

Выходить два разы на мѣсяць. кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СТАРОСВѢТСКÎ БАТЮШКИ И МАТУШКИ.

Повѣсть зъ житя украиньского духовеньства 20-тыхъ рокôвъ вѣку XIX.

Ивана Левицкого.

(Дальше.)

На дворѣ було тихо. Жара спадала. Ôдъ садкôвъ, ôдъ вербъ лягли тѣни и вѣяли на шляхъ холодкомъ. Балабуха ѣхавъ улицями по пôдъ высокимъ гѣлѣмъ садкôвъ, котрî выглядали зъ за тинôвъ.

— Музо моя, богине моя! — думавъ Балабуха, пригадуючи собѣ Онисю: — яка-жь ты гарна! Чи є де въ свѣтѣ красша ôдъ тебе? Мабуть Юнона, и та не зрôвнялась бы зъ тобою.

Балабуха почувъ, що пôдъ нимъ лежить щось твердого и муляє*) єго.

— Але якъ же ты погано вымостивъ! Я чогось усе зъѣзджаю на одинъ бôкъ, — сказавъ Балабуха до погонича, пересувючись на другій бôкъ.

— Діяна, щира Діяна! Высока, рôвна, станъ тоненькій, нôжки маленькî, пальцѣ клясичнî, тонкî, довгî. Ой муляє-жь, бий єго сила божа!

И Балабуха зновъ пôдсунувъ ся высше и почавъ вгнѣзджуватись, якъ квочка въ гнѣздѣ.

— А що паничу! Менѣ здаєть ся, що мы тутъ не оженимось, — сказавъ понуро погоничь.

— Чого-жь такъ? Певно ты не оженишь ся, але я оженюсь.

— Ба й вы не оженитесь! — сказавъ смутно погоничь.

— Та чого-жь такъ? — сказавъ Балабуха, осмѣхнувшись.

— Бо мене чортъ зна', якъ нагодували; и чарки горѣлки не дали. Я зовсѣмъ голодный.

— Ну, се ще не велика бѣда. За те мене нагодували й напоили, ажь у головѣ шумить.

Край села стояла корчма. Вôзокъ котивъ ся до корчмы.

— Паничу, купѣть оселедця та чарку горѣлки, бо ѣй Богу ѣсти хочу, — сказавъ погоничь.

— Добре, спиняй конѣ! Я й самъ радый выпити чарку, — сказавъ Балабуха.

Погоничь спинивъ конѣ. Балабуха крикнувъ на жидôвку и велѣвъ ѣй вынести оселедця, паляницю и горѣлки. Тымчасомъ свинѣ збѣглись до воза и чогось усе лѣзли пôдъ вôзъ. Погоничь махавъ по ихъ спинахъ батогомъ, а они все лѣзли пôдъ колеса.

— Якого се лиха они лѣзуть пôдъ вôзъ? — крикнувъ Балабуха.

*) давить.

Погоничь пополудновавъ. Выпили по чарцѣ и поѣхали. Всѣ свинѣ кинулись бѣгти за возомъ якъ собаки.

— Що се за напасть? Свинѣ бѣжать за возомъ, — сказавъ Балабуха, протираючи очи.

— Чи то свинѣ чи собаки бѣжать за возомъ? — спытавъ ôнъ у погонича.

— А вже-жь свинѣ, а що-жь бы? — сказавъ погоничь, обертаючи голову.

Що оно такъ муляє въ нечистого? Чи не вкравъ ты часомъ чого, та сховавъ пôдъ мене? А стань!

Погоничь спинивъ конѣ. Балабуха пôдвѣвъ ся, почавъ розгрѣбати сѣно и вглядѣвъ щось кругле та здорове.

— А бачь, украв ъта не вмѣвъ сховати, — сказавъ докôрливо Балабуха.

— Хто? Я! — крикнувъ погоничь и скочивъ зъ козелъ: — та нехай мене святый хрестъ побє, коли я то вкравъ!

Погоничь прибѣгъ до воза, засунувъ руки въ сѣно и вытягъ гарбузъ. И паничь и погоничь порозявляли роты и дивились на те диво.

— Отъ вамъ и гостинець! Я казавъ, що намъ бôльше не ѣздити до сіви панны, — крикнувъ погоничь и хропнувъ гарбузомъ объ землю, ажь зъ єго выскочили зерна.

Свинѣ кинулись до гарбуза, а люде коло шинку зареготались.

— Сѣдай швидше та поганяй! — крикнувъ Балабуха на погонича.

— Потривайте, ще повынимаю маленькî гарбузцѣ, щобъ до дому не везти.

Погоничь выбиравъ зъ сѣна гарбузцѣ и выкидавъ на шляхъ. Въ Балабухи душа наче вмерла. Ôнъ зблѣдъ, потôмъ почервонѣвъ, потôмъ зновъ зблѣдъ. Погоничь сѣвъ и пôгнавъ конѣ.

— Ой вы Евы, вы скусительки! Се не Діяна, се Фурія, аспидъ, василискъ! Чомъ же ты менѣ просто не сказала, що не пôдешь за мене?

Гордый студентъ обидивъ ся на смерть. Вся любовь єго щезла, неначе погоничь выкинувъ єѣ зъ гарбузами на шляхъ.

— Отъ тобѣ на! Поѣли свинѣ нашу коляду! — промовивъ самъ до себе погоничь: — а я думаю, чого то наймички регочуть ся, ажь на коминъ спинають ся, та все на мене скоса поглядають. Тай проклятî-жь тутъ въ Чайкахъ дѣвчата?

— Що проклятî, то правда! — обôзвавъ ся Балабуха.

Вже сонце заходило, якъ Балабуха доѣзджавъ до дому, до села Хильокъ. Те сельце неначе хто вкинувъ въ глыбокій яръ. Кругомъ яру стояли горы и тôльки

розступились трошки въ одному мѣсци, де блищавъ ставочокъ. На днѣ тіеи щѣлины бувъ мочаръ, росла осока та очеретъ, такъ що нѣякъ не можна було туды прокласти шляхъ. Въ Хильки треба було спускатись зъ невысокои але дуже крутои горы.

Тôльки що вôзъ почавъ спускатись, зъ пôдъ воза обôрвавъ ся гарбузъ и покотивъ ся рядомъ зъ возомъ зъ горы, неначе наввыпередки.

— Паничу, знôвъ гарбузъ ганяѥть ся за нами, — крикнувъ здивованый парубокъ, тикаючи на гарбузъ пужалномъ.

Балабуха глянувъ и не пôйнявъ бы вѣры своимъ очамъ, якъ бы на гарбузъ не показовавъ погоничь. Конѣ вбѣгли просто въ царину въ ôдчиняни ворота, а гарбузъ за возомъ покотивъ ся й собѣ черезъ ворота.

— Паничу, загубили гарбузъ! — крикнувъ недогадливый царинникъ и побѣгъ пôдняти гарбуза, щобъ догодити свому паничеви.

— О ехидна! о Мегера! о породѣння сатаны! Се не Венера, се самъ сатана въ плахтѣ! Побий тебе громовержець зъ Олимпа стрѣлами зъ твоими чорными бровами! Ой вѣдьма! Певно вѣдьма! Умудрилась причепити пôдъ возомъ гарбузъ.

Балабуха приѣхавъ до дому, неначе вбитый. Мати выбѣгла на ганокъ стрѣчати академиста. Балабуха ставъ у ганку и почавъ трусити свою довгу шинелю. Зъ кишенѣ повыпадали маленькѣ гарбузцѣ.

— Що то сыну? Яблока повыпадали, чи що? — спытала мати, дôстаючи рукою зъ землѣ гарбузцѣ: — та се гарбузець... гмъ... гмъ... Що се таке? Чи не дала тобѣ Онися гарбуза?

Сынъ тôльки рукою махнувъ и пôшовъ въ садокъ. Мати важко зôтхнула.

— Отъ тобѣ Онися! Отъ тобѣ пять коровъ и сто карбованцѣвъ! — сказала она, вдаривши об полы руками.

Сынъ пôшовъ у садокъ и довго ходивъ по стежкахъ, поки зовсѣмъ не змерклось на дворѣ! Ôнъ перебравъ въ думцѣ всѣ выпадки дня, передумавъ усе: и якъ встрѣвъ Онисю и якъ говоривъ зъ нею; ôнъ неначе и теперь бачивъ ѥи чорнѣ, тонкѣ та густѣ бровы зъ острыми кôнцями, бачивъ осмѣхъ, трошки пôдняту верхню губу, зъ пôдъ котрои и теперь въ темрявѣ блимали передъ ѥго очима бѣлѣ, верхнѣ зубки, дрôбнѣ та тоненькѣ. Коханнѣ заворушилось въ ѥго души бурливо та шумливо, кипѣло якъ мôцне пиво; але ôнъ нагадавъ гарбузы... и ѥго гордôсть заколихалась до дна серця, выкинула якъ бурливе море на берегъ тѣ чутѥ. Той гарбузъ бачили люде въ Чайкахъ, бачивъ царинникъ въ Хилькахъ, бачивъ погоничь. Про ѥго будуть говорити скрôзь въ околици, ѥго обсмѣють.

— Потривай же ты червона запаско! Хиба вмру, щобъ тобѣ не ôддавъ за своѥ! Я знайду таку красуню, що тобѣ й не снилось и не привиджувалось. Хиба-жь я не фильозофъ, не академистъ?

Мати покликала сына вечеряти, але сынъ не хотѣвъ ѣсти. Пôзно вже увôйшовъ у хату и впавъ на постѣль.

II.

Харитôнъ Мосаковскій не дôждавъ и сороковинъ по батькови. Справивши девятины, ôнъ прибравъ ся, пôдголивъ ся, надѣвъ новѣ але простѣ чоботы, пôдстригъ трохи кучерявѣ косы, запрѣгъ одного свого поганенького коника и поѣхавъ въ Чайки до Онисѣ Прокоповичôвны.

На тôмъ таки тыжни бувъ въ Богуславѣ ярмарокъ. На ярмарку були старѣ Прокоповичѣ. Они встрѣлись зъ сусѣдами и сусѣды розказали, що ихъ дочка накидала крадькомъ гарбузôвъ Балабусѣ въ вôзъ, ще й почепила на мотузку одинъ гарбузъ пôдъ возомъ. Прокоповичѣ приѣхавши до дому, накрыли Онисю мокрымъ рядномъ, а батько ѥѣ трохи не попобивъ.

— Гарбузуй, гарбузуй дочко, та й мѣру знай! Ѣздили до тебе женихи, то й перестануть, — репетувала мати: — а намъ не роби сорому передъ людьми!

— Не бôйтесь, мамо, не перестануть! Мене нѣхто не объѣхавъ бѣлымъ конемъ. Та коли-бъ хто й объѣхавъ, то я не бою ся бѣлыхъ коней. А вашого Балабухи я не люблю: ôнъ гоноровитый, дивить ся на мене зъ горда, та верзе щось таке, що я не розберу: кви-кви-кви! кувикаѥ по якомусь, нечистый ѥго зна' по якому! Не знаѥшь, чи ôнъ тебе хвалить, чи зъ тебе смѣѥть ся.

Тôльки що Онися скôнчила розмову, на дворѣ забрехали собаки. Въ сѣняхъ хтось пытавъ у наймички: чи батюшка й матушка дома? А панна дома?

Въ свѣтлицю рипнули дверѣ: то ввôйшовъ Харитôнъ Мосаковскій. Старый Прокоповичь выйшовъ до него зъ кôмнаты.

Харитôнъ прибравъ ся и причесавъ ся. На нему бувъ довгій, чорный, темно-синій суртукь, бѣлѣ комѣры були выкладчастѣ, якъ у простыхъ шляхтичѣвъ. Пôдстрижене русе волосѥ закручовалось кругомъ шиѣ густыми кучерями. Высокій, тонкій, рôвный станомъ, зъ бѣлымъ, матовымъ, трохи сухимъ лицемъ, зъ ясно-синими очима, Мосаковскій мавъ делѣкатну фигуру бльондина, хочь ѥго руки були чорнѣ и чи-малѣ, звыкшѣ до важкои роботы. Невеличкѣ вуса и рôвнѣ тонкѣ бровы були трошки темнѣйшѣ ôдъ волося на головѣ и дуже приставали до ясно-синыхъ очей. Не вважаючи на те, що ôнъ бувъ дякъ, ôнъ не пôшовъ въ пекарню, а смѣливо ввôйшовъ у свѣтлицю. Въ тѣ часы не було ще великои рôзнѣ мѣжь священниками и дяками. Дяки тодѣ не застоювали черги въ пекарняхъ або въ ганкахъ у священникôвъ.

Мати зъ дочкою стояли за дверима въ кôмнатѣ, и прислуховались розмовѣ въ свѣтлици.

— Се приѣхавъ дякъ зъ Карапишѣвъ Мосаковскій, сынъ покôйного священника Ôльшаницкого, — тихѣсенько промовила мати до дочки; ѣздили до тебе академисты, а теперь почали ѣздити дяки.

— Дяки дурнѣсѣнько будуть ѣздити! Цуръ дурня! Я дячихою не буду, — ще тихѣйше обôзвалась Онися.

Але цѣкавôсть взяла своѥ. Надъ дверима въ свѣтлицю, мѣжь одвѣркомъ и стелею була щѣлина на всю довжину дверей. Онися приставила столець, стала на него и почала роздивлятись черезъ дѣрку на гостя. Мати кивала пальцемъ, замѣрялась кулакомъ, щось грôзно шептала, смикала Онисю за одежу, а Онися стояла и пильно роздивлялась на Харитона. Надивившись, она тихѣсенько якъ кôтка злѣзла зъ стôлця.

— А що? Якій? Чи молодый, чи старый? — не втерпѣла й собѣ Прокоповичка, щобъ не спытати въ дочки.

— Молодый, бѣлявый, высокій, тонкій и говорить дуже несмѣливо та тихо, — шептала Онися матери надъ ухомъ, — але чорта зъ два: за дяка не пôду. Въ насъ высокѣ пороги для дякôвъ

Незабаромъ зъ свѣтлицѣ выйшовъ Прокоповичь и попросивъ жѣнку подати горѣлки и закуски, а Они-

си сказавъ, щобъ она вынесла те все въ свѣтлицю.

— А вже-жь! Чого я до него выйду? Не бачила зъ роду дякôвъ. Пехай ѣде де инде! — сказала Онися.

— Та єго Ôльшаницка громада обôбрала на свою парафію за священника. Отсе думають ѣхати въ Кіевъ до владики зъ прошенємъ; ты лишь дочко не дуже кирпу гни, та мерщѣй выходь до гостя.

— Хиба такъ! Якъ буде священникоиъ та ще въ Ôльшаници, то може й выйду, — сказала Онися.

— Прибирайсь дочко та йди! Въ Ôльшаници церковного поля, левадъ, сѣнокосôвъ, конемъ не объѣхати за цѣлый день, парафія велика!

— Потривайте лишень мамо, роздивлюсь на жениха. Не вамъ йти за него замужь, а менѣ, — сказала Онися.

Трохи перегодя Онися выйшла разомъ зъ матерію. Мосаковскій низько поклонивъ ся и почервонѣвъ якъ дѣвчина. Ôнъ давно бачивъ Онисю и она єго дуже вразила своєю красою: она теперь здалась єму въ десять разъ красшою.

Всѣ сѣли. Мосаковскій сѣвъ, поклавъ руки на колѣна, якъ єгипетска статуя и спустивъ очи до долу. Ôнъ не смѣвъ навѣть пôдняти очей на Онисю. Онися обвела єго острыми очима. Ôнъ здавъ ся ѣй далеко красшимъ ôдъ Балабухи.

— Чи ôнъ смирный, чи тôлько вдає зъ себе тихого, — думала Онися, водячи очима по єго лици, бровахъ, вусахъ та губахъ.

Господарь выпивъ чарку до гостя и подавъ й єму. Гôсть выпивъ пôвъ чарки, несмѣливо поставивъ чарку на стôлъ, и не закусивши зновъ сѣвъ на столець, спустивъ очи внизъ и поклавъ обидвѣ руки на колѣна, простягнувши довгî пальцѣ на всю ихъ довжину. Прокоповичь завѣвъ розмову про покôйного Мосаковского, згадавъ, де они стрѣчались, объ чôмъ розмовляли, а гôсть ледви вставлявъ слôвце, ледви одслонявъ свои тихî синî очи. Ôнъ не смѣвъ навѣть глянути на Онисю.

Розмова перервалась. Въ хатѣ стало тихо. Прокоповичка жалкувала за Балабухою и очевидячки ôдбувала нѣбы панщину, сидячи на канапѣ.

— Чи вы такъ були въ нашôй церквѣ? Чи вы бачили нашî новî образы? — несподѣвано вырвавъ ся Прокоповичь, котрый самъ дуже любивъ образы й картины и всѣхъ водивъ до церкви показовати свои образы.

— Дай старый покôй зъ образами! Не встигли выпити по чарцѣ, а ты вже зъ образами.

Прокоповичь бувъ радый, що є передъ кимъ похвалитись и потягъ Харитона до церкви. Ôнъ показавъ єму всѣ новî образы и навѣть неопалиму купину въ олтарѣ, де бувъ намальованый здоровый кущь шипшины чи глоду зъ червоными ягодами: кущь палавъ у полумю, а коло полумя Мойсей стоявъ на однôй нозѣ въ чоботѣ, а другу босу задеръ до купины, неначе грѣвъ єѣ коло огню; въ рукахъ стирчавъ здоровый мужицкій чобôтъ зъ довгою холявою, а за купиною було видно Рось и Богуславску церкву.

— Ой дивнî-жь вашî образы! Господи, яка краса! — дивувавъ ся Харитôнъ и хрестивъ ся передъ кождымъ новымъ образомъ: — якъ стану на парафіи, то покличу того самого маляра, щобъ и менѣ намальовавъ и купину и пекло и Илію на огнястыхъ коняхъ.

— Коли бъ вы знали, якî тамъ апостолы висять въ бани! Якій тамъ Андрей Первозванный! Я вамъ скажу, такого и въ Лаврѣ нема. Шкода, що висить дуже высоко. Якъ бы драбина, то можна-бъ полѣзти та близько придивитись, — хваливъ ся старый Прокоповичь, озираючись, чи нема де драбины.

Харитôнъ трохи стревоживъ ся. Ôнъ боявъ ся лазити высоко, бо въ него крутилась голова, а ôдказатись було нѣяково, бо ôнъ пôдходивъ подъ смакъ старого, щобъ запобѣгти ласки.

— Гляньте, якій огонь въ пеклѣ. Ну, такъ горить, горить, неначе чорты дровъ пôдкидають! — репетувавъ Прокоповичь.

— Ой, Господи! Якъ горить, горить! Зовсѣмъ горить! — говоривъ Мосаковскій и перехрестивъ ся до пекла.

— А якихъ чортôвъ повыдумовавъ капосный малярь! Вы пане дяче тôльки придивѣть ся: отой що пре въ пекло нагайкою блудниць въ червоныхъ намистахъ... вгадайте на кого похожій?

— Не вгадаю. Неначе на Богуславского станового,— промовивъ Мосаковскій.

— Та се ôнъ самый! Сей нôсъ єго, неначе бульбашка и очи вытришкуватî, тôльки малярь поставивъ єму на головѣ волячî роги, та причепивъ зъ заду кучый хвôстъ.

— А отой, що лупить киємъ шинкарôвъ, не вгадаєте, на кого похожій? — сказавъ Прокоповичь.

— Сего вже не згадаю, — сказавъ Мосаковскій, хочь догадувавсь, на кого чортъ скинувъ ся, бо въ него довгî уха звѣсились, а нôсъ задеръ ся въ гору.

— Не вже не вгадаєте? Се нашь Канѣвскій столоначальникъ духовного правленія. Якось я проговоривъ ся передъ маляремъ: намалюй, кажу, ты отого хапурника въ пеклѣ на самому днѣ пôдъ Юдою, щобъ ôнъ знавъ, яка єму буде на тôмъ свѣтѣ честь. Коли дивлюсь, а ôнъ єго причисливъ икъ лѣку чортôвъ, ще й давъ єму кий въ рукн. Гляньте, якъ працює, бѣдолаха.

Похвалившись новыми образами, Прокоповичь бувъ дуже радый, що знайшовъ доброго знатока, котрый зрозумѣвъ Чайкôвске малярство. Замкнувши церкву, Прокоповичь взявъ за руку Мосаковского, ôдвѣвъ єго даленько ôдъ церкви, ажь пôдъ огразу, и показавъ пальцемъ на банѣ.

— А придивѣть ся лишень до нашихъ бань? Що тамъ намальовано! Отже-жь маєте тамъ дванайцять малыхъ пророкôвъ, а чотыри великî. Шкода лишень, що нема драбины. Отъ якъ бы вы вылѣзли хочь за опасаня та придивились, якъ ôнъ намальовавъ пророкôвъ! Дивно, дивно! Прокоповичь зирнувъ кругомъ себе, шукаючи драбины. Въ Мосаковского задрожали ноги. Важка драбина лежала въ травѣ и вже заросла бадилємъ. А що, якъ старый причепить ся, щобъ поставити драбину, та присилує лѣзти до опасаня або й за опасанє! — пройшла думка въ єго головѣ.

Прокоповичь кинувъ ся до драбины и почавъ єѣ пôдôймати. Драбина була важка, а старый бувъ малый на зрôстъ и не дужій чоловѣкъ. Ôнъ пнувъ ся, пнувъ ся, та й кинувъ єѣ у траву.

— Не пôднимайте, бо пôдвередитесь! — сказавъ гôсть. Та, сказати правду, я трохи боюсь лазити высоко, — признавъ ся Мосаковскій.

— Отсе! Такій же зъ васъ парубокъ. Моя Онися лазила высше опасаня, а якъ була малою, то зъ хлопцями по хатахъ лазила въ клунѣ горобцѣ дерти, якъ та кôтка.

Веселый старый похвалившись своимъ дивомъ малярства, повѣвъ Мосаковского въ покоѣ. Мати не спускала

зъ очей Онисѣ: она боялась, щобъ Онися зновъ не накидала у вôзъ гарбузôвъ.

— А що, дочко, якъ тобѣ показавъ ся сей дякъ? — спытала мати.

— Ôнъ кращій ôдъ Балабухи и такій тихій, спокôйный. Я люблю тихихъ та добрыхъ людей, — сказала Онися.

— И вже й ты! Балабуха чоловѣкъ здоровый, рослый, чоловѣкъ въ силѣ и до того вченый. А се якійсь простакъ карапишаньскій.

— Я тыхъ вченыхъ не дуже люблю, бо й сама проста. Балабуха ще присиловавъ бы мене говорити по латиньски, а я й по московски не вмѣю.

Онися кинулась до ôкна и глянула въ садокъ, де стежкою йшовъ рядомъ за батькомъ Мосаковскій. Высокій, тонкій станомъ, ôнъ показавъ ся Ониси черезъ шибки ще кращимъ и делѣкатнѣйшимъ.

— Дивѣть ся, мамо, чимъ же ôнъ поганый? Очи синѣ, якъ небо, бровы тонкѣ...

— Уже й бровы! Знайшла красу. Та ôнъ зовсѣмъ безъ бровъ, — сказала мати: — отъ у твого батька, такъ правда, що бровы, — сказала она, дивлячись на кудлатѣ та крючковатѣ бровы старого Прокоповича.

— Тѣкайте мамо, бо насъ видно зъ надвору, — сказала Онися, оступаючись ôдъ ôкна фигурою, але не ôдвертаючи лиця ôдъ шибки.

— Тѣкай бо дочко, бо ôнъ близько вже, вглядить,— сказала мати, ôдхиляючи плечѣ але не лице.

Прокоповичь ввôйшовъ зъ гостемъ у свѣтлицю. Зновъ почали наливати та выпивати по чарцѣ. Мосаковскій сидѣвъ, поклавши руки на колѣна, и ледви осмѣлювавъ ся пôдняти вѣка и кинути очима на Онисю. Онися почула, що втратила природню смѣливôсть. Она сидѣла мовчки и собѣ спустила очи до долу. Другихъ женихôвъ она сама зачѣпала въ розмовѣ, смѣливо говорила зъ ними, жартувала, навѣть глузувала зъ нихъ; теперь она почула, що не смѣе чомусь слова промовити.

— Що се зо мною? — подумала Онися: — чи вже-жь отсе я злякалась отсего дяка?

Старый Прокоповичь почавъ затягати на гласы, выпивши чарокъ зъ десять настойки зъ перцемъ. Мосаковскій сидѣвъ и не посмѣвъ и голосомъ повести. Ôнъ посидѣвъ, помовчавъ и передъ вечеромъ попрощавъ ся и поѣхавъ.

— Чи приѣде, чи не приѣде вдруге? — промовила сама до себе Прокоповичка.

Онися заплющила очи, розвела пальцѣ рукъ, потôмъ покрутила палець кругомъ пальця и загадала: чи приѣде, чи не приѣде? Пальцѣ зôйшлись нôгтями. Приѣде! — крикнула она и пôдскочила.

— Побачимо, — сказала мати: — ѣздили академисты, а теперь почали ѣздити до тебе дяки.

Пôшли днѣ за днями. Онися почула, що она жде Мосаковского, що ôнъ не выходить у неи зъ думки. Минувъ тыждень, настала субота. Онися кинулась сама пôдмазувати та прибирати въ покояхъ, вытерла жовтымъ пѣскомъ помôстъ, помыла ôкна, повытерала образы, повѣшала на образы найкраще повышиванѣ рушники; на ôкнахъ поставила склянки зъ квѣтками. Настала недѣля. Онися встала въ досвѣта, прибралась въ нову плахту, причепурилась, надѣла на голову всѣ стрѣчки й квѣтки и пôшла до церкви. Ѣй чогось здавалось, що Мосаковскій приѣде до церкви, що она єго тамъ побачить...

Служба минула, а Мосаковскій не приѣхавъ. Онися сѣла обѣдати, ѣла якъ не ѣла и по обѣдѣ пôшла въ садокъ. Она гуляла по горѣ и все поглядала за синій лѣсъ, на поле за лѣсомъ, вкрыте густыми копами, де вивъ ся шляхъ до Карапишѣвъ.

Чого се я єго жду? Не вже я люблю єго? — думала Онися, ходячи по саду. Єи руки безъ єи волѣ рвали найкращѣ квѣтки и закладали за стрѣчки на головѣ за косы. Довго ходила она по саду, поки сонце не вдарило косымъ промѣнемъ по горѣ и пронизало наскрôзь садокъ розкинутый по крутыхъ бокахъ горы. Онися прислуховалась, чи не загуркотить вôзъ за Росею коло порона або въ дворѣ. А на дворѣ було тихо, тихо й душно. Онися вернулась въ покоѣ, сѣла на канапѣ и смутно похилила голову.

— Отсе нема зъ кимъ чарки горѣлки выпити, — сказавъ старый батько: — коли-бъ приѣхавъ хочь карапишаньскій дякъ.

Онися спахнула. Блѣдѣ щоки вкрылись румянцемъ. Не встигъ батько промовити тѣ слова, на дворѣ затарахкотѣвъ легкій вôзокъ, забрехали собаки.

— Отже Богъ гостей несе! — сказавъ Прокоповичь, заглядаючи въ ôкно.

Онися стревожилась. Въ неи задрожали ноги такъ, що она не мала силы побѣгти и подивитись въ ôкно.

— Онисю, ставай колупати пѣчь! Приѣхавъ Мосаковскій, та ще й зъ братомъ, певне сватомъ, — гукнувъ батько.

Онися злякалась и зблѣдла якъ крейда. Она вся затрусилась, охолола и стояла въ однôмъ мѣсци. Дверѣ въ свѣтлицю рипнули. На Онисю напавъ такій страхъ, що она кинулась бѣгти зъ кôмнаты и втѣкла въ садокъ.

— Боже мôй, чого се я такъ злякалась? Я не побоялась академиста, а злякалась сего молодого хлопця, — думала Онися, прикликуючи на помôчь всю свою смѣливôсть. А смѣливôсть не вертала до неи. Она стояла надъ горою, втопила зляканѣ, горячѣ очи въ зелену безодню садка, въ зелене марево, розлите надъ старымъ деревомъ, дивилась на него и нѣчого не бачила. Зеленый свѣтъ дрожавъ въ єи очахъ, переливавъ ся якъ вода въ Роси, снувавъ, якъ густа, зелена мошка снуѣ роями. А Онися стояла и нѣчого не розумѣла. Сонце кинуло пôдъ яблуню горячій промѣнь. Свѣтъ упавъ на єи щоку, обсыпавъ огнемъ єи видъ, а она нѣчого не чула, та все дивилась у зелену безодню, якъ у глыбоку рѣчку.

— Онисю! Онисю! де се ты дѣлась? — крикнула мати, выходячи зъ за яблунѣ. — Чого се ты стоишь, якъ нѣма? Ходи лишень у покоѣ до гостей. Они не до мене, а до тебе приѣхали.

Онися неначе прокинулась. Она тихо пôшла въ хату за матерію, якъ мала дитина.

— Отсе гарно! Глузувала зъ академистôвъ, а ôдъ сего жениха втѣкаешь у садокъ. Великій страхъ! Не бачила зъ роду женихôвъ. Ой уже ихъ перекинулась цѣла метка. Иди та кажи имъ, що хочешь.

(Дальше буде.)

Елєґія.

Де ты блакитнєє небо? Чого ты повило ся въ хмары?
Дай менѣ очи втопить въ чистôй безоднѣ твоѣй;
Дай менѣ любе сіянє твого променистого сонця;
Дай менѣ лагôдный свѣтъ зôрокъ вечѣрныхъ твоихъ.
Чистеє небо! Высокеє пренепорочнеє небо!
На що ты хмуре таке, хмуре, якъ наша земля?
Сумно и тутъ на земли и нема де спочити душею,
Навѣть не має на чôмъ очамъ на хвилю спочить.
О ôдслони-жь своє любе чоло, ты блакитнеє небо!
Сонцемъ твоимъ освѣти, въ серце спокою навѣй.

В. Сивенькій.

О митольогіи словяньскôй.

(Начеркъ Иліѣ Кокорудза.)

(Дальше.)

Зъ черги приходимо до Свантевита. Пôсля Гельмольда (Chronica slavica) бувъ то богъ руґійскій, котрый яснѣвъ найбôльше побѣдами и ôдличавъ ся ôдъ иншихъ богôвъ силою вѣщованя. Ôнъ уходивъ за першого мѣжь богами, и бувъ почитаный у всѣхъ Словянъ. Мавъ свою святиню въ Арконѣ на островѣ Руґіи. Святиня ся, описана черезъ Саксо-Граматика (въ дѣлѣ „Historia danica“), дає образъ архитектуры тодѣшныхъ будовъ. Бувъ се чотырокутникъ, котрый творили на-внѣ тревалй стѣны, а зъ внутра ослоны, завѣшенй на чотырохъ стовпахъ, въ горѣ отверта просторонь, а въ нѣй пôдъ голымъ небомъ статуа Святовита зъ чотырма лицями, зъ подвôйными грудьми, пôдъ однымъ спôльнымъ капелюхомъ. Въ одѣню, сягаючôмъ по колѣна, державъ Святовитъ въ правôй руцѣ рôгъ, въ лѣвôй лукъ. У нôгъ єго лежало сѣдло и мечь, а побôчь стоявъ когутъ. Пôсля Лєлєвеля суть чотыри головы символами чотырохъ поръ року, або чотырохъ частій свѣта; рôгъ же въ руцѣ представляє богацтво землѣ. Святовитови бувъ посвяченый бѣлый кôнь, котрого годувавъ архипресвитеръ. На тôмъ кони мавъ Святовитъ въ ночи ѣздити и поборювати ворогôвъ Словянъ. Сей кôнь служивъ такожь до вороженя. Коли бо Полабскй Словяне мали выправляти ся на вôйну, то провадили того коня черезъ 9 копій, застромленыхъ въ землю. Коли кôнь выступивъ правою ногою и перейшовши черезъ всѣ копія, не дôткнувъ жадного зъ нихъ, то була добра ворожба. На Украинѣ до нынѣ ведуть дѣвчата коня черезъ жертку и ворожать зъ того, чи судженый ихъ буде добрый, чи лихій.

Святовита почитано приношенємъ жертвы зъ товару, збôжа и третои части воєнноі добычи. Головне же свято припадало по жнивахъ. Въ навечерію того свята порядковавъ священникъ святиню, не смѣючи ôддыхати тамже; тому часто мусѣвъ выбѣгати на-внѣ. Въ само же свято сходивъ ся нарôдъ на около святинѣ, а священникъ взявши рôгъ Святовита въ руки выливавъ зъ него давне вино у нôгъ Святовита, а наливавъ нового, выпивши передъ тымъ самъ оденъ рôгъ на погибель ворогамъ. На тоє торжество печено такожь медôвникъ зъ пшеничноі муки и меду, высокости чоловѣка. За тымъ медôвникомъ стававъ священникъ и пытавъ ся народу, чи видить єго. Коли нарôдъ ôдповѣвъ, що такъ, то священникъ желавъ имъ, щобъ на другій рôкъ успѣли ще бôльшій упечи.

Що культъ Святовита бувъ на Руси и въ Польщи, вносимо зъ того, що въ р. 1848. найдено подôбный до высше описаного истуканъ въ Тернопôльскôмъ въ Збручи, а пôзнѣйше въ Великôй Польщи въ Микоринѣ; пôдробленє сего послѣднього истукана доказовали навпаки Пшездзєцкому Лепковскій, Малецкій и и. Истуканъ зô Збруча ôддавъ гр. Потоцкій универзитетови краковскому; второвзôръ же єго находить ся въ институтѣ Оссолиньскихъ у Львовѣ. Дальше зновъ въ лѣтописи Винкентія находимо згадку про святиню св. Вита въ Крушвици, котрои то святинѣ божокъ зъ списою въ руцѣ, ширячи всюды блескъ, служивъ Болеславови III. до Накла за провôдника и киненємъ золотои списы въ городъ звѣстивъ єму здобутє того города. Се показує, що и въ Польщи знали Святовита, де єго и Витомъ прозвано. Божь пôдъ вплывомъ христіяньскихъ понятій перенесено ознамена Святовита на св. Вита, патрона Бенедиктинôвъ зъ Корбеѣ, крыючи божка давного пôдъ видъ новои религіѣ. А позаякъ Святовитови приписовано танець, томужь и на св. Вита перенесено такъ званый „Veittanz“. Якъ Святовитови, такъ и св. Витови приписують когута. Томужь св. Отто казавъ мощѣ св. Вита оправити въ срѣбло, а на верху поставити когута.

Що до самои назвы Свантевита, то пытанє отверте. Найправдоподôбнѣйше що свантъ = руск. святъ, польск. święt, божь польске ę рôвнає ся полабскому ą. А позаякъ „святъ“ первѣсно означає тôлько, що „сильный“ (fortis), то Свантевитъ, утвореный за помочію прирôстка „овитъ“, значить тôлько, що богъ сильный. Пор. Святополкъ = сильный полками. Костомарôвъ же думавъ, що Святовитъ значить „святый образъ“ (Святовидъ). О тôмъ бозѣ писало богато ученыхъ, якъ Лєлєвель (Narody na ziemi sław.) Крашевскій (Sztuka u Słowian), Паплоньскій, Петрушевичь и и.

О иншихъ богахъ згадаю коротко, а такъ скорше прийдемъ до пôзнаня обрядôвъ и торжествъ словяньскихъ.

Радигостъ бувъ богомъ Чехôвъ и Моравянъ, котрй почитали єго на горѣ Радгостъ коло рѣки Бечвы въ праравскôмъ повѣтѣ. Ще передъ кôлькома лѣтами сходивъ ся нарôдъ на тôй горѣ и забавлявъ ся танцями и спѣвами власне тодѣ, коли у насъ палять купальнй огнѣ.

Стрибогъ. Якъ громы и блискавиця дали повôдъ до олицетвореня Перуна, такъ непогода, слота, заметѣль, вихоръ и буря походили ôдъ Стрибога. Той самъ мавъ зсылати такожь повѣтрє, помôръ и заразу, подôбно якъ и Апольонъ Сминтейскій. Въ лѣтописи Стрыйковского зове ся Strib, а въ староческôмъ Stříba. Коренемъ слова єсть безперечно стрьб, знач. ôдтворятн (recreare). Стрибогъ бувъ отже властиво тымъ богомъ, щó вѣтрами чистивъ воздухъ и оживлявъ природу. Иншй назвы бога вѣтрôвъ були: Посвистъ, Посвистачь, Похвистъ (у Полякôвъ).

Велесъ або Волосъ бувъ богомъ товару и пастухôвъ. Представлювано єго собѣ яко великана зъ однымъ окомъ и тому належить ôднести се имя до старосл. влатъ с. є. великанъ, велетъ. Позаякъ у Словянъ въ першôй добѣ ихъ житя скотоводство занимало перше мѣсце, тому богъ товару лучивъ въ собѣ всѣ свойства, котрй означали охорону такъ публичного якъ и приватного житя Словянъ. Такъ у Грекôвъ Апольонъ бувъ богомъ товару, а заразомъ богомъ житя природного и житя духового. Рôвно-жь якъ Апольонъ въ добѣ першихъ початкôвъ спѣву и музики мѣжь пастухами — бувъ богомъ пастухôвъ, а заразомъ и богомъ музики и родичемъ славныхъ мужѣвъ и вѣщихъ спѣвакôвъ, такъ такожь и Велесъ бувъ богомъ музики и родичемъ поетôвъ. Томужь Боянъ

въ „Словѣ о полку Игоревѣ“ зове ся внукомъ Велеса. Тогожь бога призывано на Руси, коли треба було яку справу клятвою ствердити: взывано отже побôчь Перуна и єго на свѣдка. Такожь много мѣсцевостій приняло назву ôдъ него, якъ села Волосôвъ, Волосянка, Волосѣвка, Волосница (въ Станисл.). У Лужичанъ, Сербôвъ и Литовцѣвъ бувъ ôнъ почитаный пôдъ именемъ Гонило. Символомъ єго бувъ кий, подôбно якъ у богинѣ римскихъ пастухôвъ Палєсъ. Нынѣ ще втыкають чародѣй кий зъ ôдповѣдными заговорюванями, твердячи, що ôдъ того часу нѣяке лихо не йме ся товару.

По заведеню християньства перенѣсъ нарôдъ культъ Велеса на св. Власия, котрый бувъ Кападокійскимъ пастиремъ, а по смерти признаный святымъ.

Лєлю-Полєлю. Митольогове думають, що то були сынове Лады, и що именно Лєлю єсть богомъ сонця лѣтного, а Полєлю – сонця зимового; оба стыкають ся въ т. зв. бабскôмъ лѣтѣ (fliegender Sommer) въ осени. Иншй же подають, що Поляки, будучи пôдохоченными, кличуть: „лєлю-полелю“, и для того порôвнують ихъ зъ Касторомъ и Полюксомъ, божествами приязни. Иншй уважають сй имена тôлько за выразъ, служачій до пестощій и за рефренъ въ пѣсняхъ народныхъ.

Вкôнци богъ Дивъ, або Чорнобогъ, о котрôмъ згадує той же Гельмольдъ: Diabolus sive Czernoboh = niger deus. Чорнобога почитали полабскй Словяне, божь Коляръ найшовъ болвана Чорнобога въ Бамбергу. На Руси же задержавъ ся проклôнъ: „щобъ тебе чорный богъ побивъ“, або „щобъ на тебе Дивъ прийшовъ“.

Теперь перейду до богинь. На першôмъ мѣсци належить пôднести Ладу, богиню весѣля, щастя, уроку, любви, молодости, подружія. У Словянъ Полабскихъ звала ся она Жива. И въ самôмъ дѣлѣ: де єсть ладъ (порядокъ), тамъ єсть и житє, а де панує жива сила, тамъ и видно ладъ. Ладъ и любовь, тй двѣ могучй силы походили ôдъ божихъ существъ с. є. Лады и Живы. Се двоименне божество було жереломъ красоты; оно надѣляло людей всякою розкошію и щастємъ, тому зрозумѣло, чому весна була живымъ образомъ Лады и чому новоженцѣ власне Ладу пѣснями и танцями выхваляли. До нынѣ называє ся одинъ рôдъ народныхъ пѣсень на весѣлю ладканємъ.

Краса притягає до себе оба полы, а любовь лучить ихъ, тому богиня Лада була опѣкункою зарученыхъ и новоженцѣвъ. До неи молили ся дѣвчата за красою, любовю и подругомъ. Пôсля Нарбута ôдповѣдає наша Лада римскôй богини Венерѣ, тôлько, що Словяне перенесли первѣсну честь воды на богиню Ладу. Томужь нынѣ ще убираютъ ся зъ початкомъ весны сербскй дѣвчата въ вѣнки барвѣнковй (вѣнокъ и яблуко були символомъ Лады), идуть надъ рѣку и кидаючи вѣнки въ воду, ворожать собѣ будучнôсть. А позаякъ при тôмъ ладкають, то называють ся Ладовицями. На Малôй Руси спѣвають такожь дѣвчата на весну при гагôлкахъ пѣсни въ честь Лады, якъ: благослови мати, ой мати Ладо мати, весну привитати. Звычайно додають ще приложенє „Дѣдъ“ (Дѣдъ-Ладо), що значить: великій (зъ литовского didis). Ладу представлювано собѣ неокрытою невѣстою зъ яблукомъ въ руцѣ и дитятемъ на головѣ, ѣдучою золотымъ возомъ.

Инша була богиня замужныхъ невѣстъ. Нею була Золота Баба. Первѣсну честь землѣ перенесено на богиню Бабу, котра була елємéнтомъ творчимъ и ôдповѣдала стороиндійскôй Bhava (родителька). Тому и ôдъ словяньскои Золотои Бабы походила всяка плодовитôсть, всяка краса землѣ. Пôдъ єи опѣкою родилось и ховало потомство.

Пôсля людового вѣрованя можна було чути голосъ Золотои Бабы въ горахъ, що зове ся ехомъ. Кумирѣ того божества въ постати женщины зъ дитиною на рукахъ ставлено на высокихъ мѣсцяхъ, що представляли собою „святу гору“. Ôдъ того пôйшло тєє велике число гôръ по земляхъ словяньскихъ, маючихъ назву „бабьѣхъ гôръ“.

Словяньскôй Бабѣ ôдповѣдала у Нѣмцѣвъ богиня Hertha (Erde), котра въ вѣкахъ середнихъ перейшла зъ митольогіе въ демонольогію люду въ постати Frau Berthe и Frau Holde; тôлько-жь тая представляла силу руйнуючу; она выкрадала дѣти, ôдмѣняла и страшила. Тôй Frau Berthe ôдповѣдає у Словянъ Баба-Яга. Всё зле походить ôдъ тои Яги. Она маючи сто головъ, сыпле огнемъ зъ пащѣ. Куды она перейшла, вянула трава, усыхали дерева, высыхали воды. Ôдъ самого єи погляду млѣли люде. Она сидѣла въ золотыхъ, перлами блескучихъ палатахъ, лежала на незмѣренныхъ скарбахъ, а на сторожи єи стояли два змиѣ.

Друга така злюща богиня була Моранна, Зморa або Мара, на Украинѣ такожь Маринка. Она залягає въ зимѣ цѣлу землю и єсть богинею смерти. До нынѣ представляє собѣ нарôдъ смерть старою, сухою бабою зъ острою косою. Тая Моранна давить часомъ чоловѣка въ снѣ и называє ся Зморою, або снує ся по свѣтѣ въ хвилевôй, зникаючôй постати и зове ся тодѣ Марою. Тая Мара заповѣдає чоловѣкови смерть, для того то клянуть ся нею: „Щобъ тя Мара взяла“. Зъ того пôйшли выраженя, якъ: марный, марнѣти (все у свѣтѣ марнѣє). Въ Гнезнѣ мала Моранна великолѣпну святиню, де ѣй складано жертву въ цѣли охороненя ôдъ смерти и моровои заразы.

Якъ Лады живымъ образомъ була весна, такъ Моранны — зима. Ще до сего часу заховавъ ся обрядъ топити на весну Моранну с. є. зиму, о чôмъ пôзнѣйше при обрядахъ.

Богинею творчои силы воды була Диванна або Дана. Пôсля митольогôвъ представляли собѣ єѣ дѣвою. Зъ того назва: Дѣвинградъ, нынѣшній Магдебургъ. Корень слова „Диванна“ порôвнують декотрй митольогове до старобактрійского кореня dina, що означає воду и находить ся певно въ назвахъ рѣкъ: Дунай, Днѣстеръ, Днѣпро, Донъ, Двина, Роданъ и т. д. Нарушевичь каже, що Диванна подôбна єсть до римскои Діяны, а грецкои Артеміды, котра такожь представляла воду. Богомъ воды бувъ такожь Мокошь, котрого Коляръ выпроваджує ôдъ „мокрый“.

Такъ отже представивъ ся нашимъ очамъ богатый образъ вѣры и религіе, повѣрій и забобонôвъ поганьскихъ Словянъ, котрй ôнъ пôдъ вплывомъ природы въ своѣй уявѣ выколисавъ, а своєю поезією окрасивъ и ожививъ.

(Дальше буде.)

ДУМКА.

Боже великій, Боже єдиный!
За що страдає сей людъ нещасливый?
За що такъ тяжко єго ты караєшь,
За що ты долю въ него ôдбираєшь?
Чи-жь мало муки, мало ще болю
Перетерпѣвъ ôнъ въ вѣковôмъ бездоллю?!

Ворономъ хищнымъ на насъ налѣтали
Половцѣ, Хазаре, орды Татарвы,
Козацкимъ трупомъ поля застеляли,
Купались жадно у нашôй крови;
Села и мѣста прастарî палили,
А руску землицю топили въ слёзахъ,
Нашу цвѣтъ-молодь у ясиръ водили,
За грôшь на азійскихъ мѣняли торгахъ!

Найтяжшихъ мукъ же браты намъ завдали,
Що нашою кровію въ силу поросли!
Зъ вдяки за тее насъ лишь катували...
На смѣхъ, на пôзоръ въ ярмо запрягли!
Нашими кôстьми болота гатили...
На трупахъ нашихъ ставляли мѣста,
Кровцю гей воду изъ реберъ точили, —
Щобъ слѣдъ нашь затерти: украли имя!!

Чи-жь є ще де въ свѣтѣ яка мука-горе,
Щобъ нарôдъ рускій єго не зазнавъ,
Чи є ще де въ свѣтѣ оттакеє море,
Щобъ ôнъ слёзами єго не заллявъ!
Боже великій, Боже єдиный!
За що-жь ты караєшь сей людъ неповинный?!

Єронимъ.

НА ПÔВНОЧИ.

I.

Живъ я у одного дуже заможного хозяина, — такъ розказувавъ вже пôдъ лѣтами чоловѣкъ, на прôзвище Безрôдный. Городъ, де живъ мôй хозяинъ, звавъ ся Березôвъ. Поузъ него тече велика рѣка Объ ажь у Ледове море. Хозяинъ мôй рыбалчивъ та скуповувавъ звѣрячî шкôры, зъ сего ôнъ и забогатѣвъ. Шкôры, що самъ продававъ за дорогу цѣну, ôнъ куповавъ дуже дешево. Та грôшми ôнъ мало и дававъ: бôльшь вымѣнювавъ ихъ за деревлянî миски, ножѣ, мѣднî серги або за тютюнъ та за горѣлку. Самоѣды, тî люде, що привозили до него шкôры, не знали имъ цѣны и черезъ се збували ихъ дуже дешево, хочь за грошѣ, хочь за що небудь инше. Ôнъ часто и самъ до нихъ ѣздивъ. Они живуть изъ своими оленями побѣля моря въ чумахъ, — ятки такî, оленячими шкôрами вкрытî. Самоѣды сî не живуть въ одному мѣсци, а переѣздять зъ мѣсця на мѣсце за своими оленями: куды оленѣ идуть, туды и Самоѣды идуть. Але нѣ-жь, якъ зъѣдять на одному мѣсци кормъ, то переходять на нове.

Хозяинъ нашь що разу ѣздивъ зъ нами у море, та тôльки нѣколи анѣ за холодну воду не бравъ ся. Мы все робили. Насъ робôтникôвъ було у него душь изъ пять. Усѣ мы жили за шматокъ хлѣба и ходили обôдранî, бо нѣ за-вô-що було справити путнёи одежи. Грошей намъ мало припадало, та ще и зъ тыхъ хозяинъ часто ôдтягавъ за що небудь. А недобрый бувъ такій, страхъ! Такъ що дня було гримає на насъ. Отсе якъ розсердить ся чого небудь, то й почне кричати:

— „Неробы вы проклятî, ще й змагають ся... Тôльки слово скажу, заразъ васъ у острогъ завдадуть!“ Се бачь ôнъ лякавъ, що у насъ нѣ въ кого не було пашпорту. А я не то що пашпорта не знавъ, навѣть своихъ батька та матери. Мене, кажуть, пôдняла маленькою дитиною одна вдова на улици и взяла до себе. Я єщѣ трохи памятаю — она була стара. Рокôвъ дванайцять було менѣ тодѣ, якъ она умерла. Пôсля єи смерти мене узявъ до себе оденъ хозяинъ за робôтника. Робота була важка и я втѣкъ ôдтѣля до другого, а у него ще гôрше було — покинувъ и другого. Отакъ я мѣнявъ хозяинôвъ, поки не дôйшовъ до зросту. Часто днёвъ по два й по три, безъ шматка хлѣба у дранôй одежинцѣ ховавъ ся я за городомъ помѣжь кущами та въ лѣсѣ. Лѣтомъ можна було въ тôмъ лѣсѣ и по тыжневи жити: тодѣ єсть тамъ ягода, морошка чорна и кедровî орѣхи. Орѣхи сî ростуть на кедрѣ у шишкахъ, такъ якъ на соснѣ; тôлько сосновî шишки невеликî и на нихъ нема орѣхôвъ, а насѣня. На кедрѣ-жь шишки великî, завбôльшки зъ добрый кулакъ або и два. Кедръ якъ и сосна и зиму и лѣто зеленый, бо на ньому замѣсць листя голки, тôлько не по двѣ у купѣ, якъ на соснѣ, а по пять. Такъ на отсему деревѣ и ростуть тî великî, кедровî шишки, а въ нихъ у серединѣ орѣхи, завбôльшки невеликои фасолѣ. Тôлько було и ѣжи, що сî орѣхи та морошка. Та тôлько се въ лѣтку, а въ осени довго вже не проживешь — холодъ великій. Вже якъ допече, то и впросишь ся було на нôчь до кого небудь, а якъ нѣ, то заховаєшь ся нишкомъ у чиёму небудь хлѣвѣ. Господи, стôльки-жь того лиха довелось выпити! И вже-жь и житє було, що й своєму ворогови не бажавъ бы. Що хвилины проклинавъ я самого себе, коривъ свою долю — таке гôрке було житє! Живешь у хозяина, робишь, робишь, затягнешь ся такъ, що й на чоловѣка не схожій, а тобѣ ще дорѣкають, называють тебе лобуромъ, неробою! А за-вô-що? Або отъ хочь харчь... Робишь, робишь, сядешь обѣдати, а страва така, що й собакамъ у пору. Ну и не втерпишь, скажешь хозяинови, такъ тодѣ лайки и не обберешь ся.

— А сякій-такій сыну, — почне гримати хозяинъ, — ты-бъ ще спасибô и за се сказавъ, а то ще и вередуєшь... Бачь, якій нѣжный...

И такъ вже намъ ся лайка въ печёнки въѣлась, що и дивить ся не хотѣлось на хозяина.

II.

Погано жило ся, такъ погано, що хочь, якъ тамъ кажуть, зъ мосту та въ воду, не страшна й смерть за такимъ житємъ!

И такъ вже наобрыдло тутъ жити, що я разъ и кажу своимъ:

— То хиба мы себе продали, чи що, чи заставили?! Нехай єму нечистî роблять, а не мы. Роби, роби, та ще й невдячный.

— То кинути, чи що думка? — спытавсь оденъ изъ хлопцёвъ!

— А то-жь!

— А тодѣ-жь кудy? — спытавъ другій.

— Якъ куды — мало ихъ такихъ, чи що... Ось тыжнёвъ черезъ два треба буде й у море ѣхати, то кожній прийме... Та тôльки нехай они пропадуть тî богатирѣ — нема краще якъ у бѣдного жити: у того и харчь кращій и поводить ся зъ тобою по людски.

Всѣ згодились, бо всѣмъ не мѣдъ бувъ. Тодѣжь

мы умовились зъ вечера полагодитись: скласти въ торбы своє усе добро, яке у кого є, щобъ ще до свѣта изъ дому выйти. Хочь хозяинъ бувъ и недобрый — лютый, то мы нѣчого у него не взяли. Далеко ще до свѣта побрали мы торбы и нишкомъ выйшли зъ хаты, а далѣ изъ двору. Ôдъ снѣгу та ôдъ зôрокъ на дворѣ було ясно, та мы й такъ не блудили-бъ, бо знали, куды йти. А йшли мы въ село Яковенкове на всхôдъ ôдъ Березова: тамъ такожь жили рыбалки, хоча й не такî богатî, якъ нашî хозяины. Такъ за те они були щирѣйшî до робôтникôвъ.

Тôльки на другій день у вечерѣ прийшли мы у Яковенкове Тутъ мы упрохались ночувати до одного бѣдного чоловѣка. У него-жь мы розпытались, хто зъ рыбалокъ бôльшь шанує робôтникôвъ. У ранцѣ мы подякували чоловѣкови за ночôвку, розпытались, де живе той рыбалка, про якого ôнъ казавъ намъ учора и пôшли. Єму треба було робôтникôвъ и насъ усѣхъ зôставивъ у себе, та се каже, було тодѣ, якъ и кожній бы зъ охотою принявъ: бо ось-ось незабаромъ и ѣхати у море. А поки ѣхати, кожному найшлась робота: хто ладивъ невôдъ, хто справлявъ списы зъ загнутыми назадъ зубцями, щобъ бачь рыба не втѣкла, якъ настроме; хто точивъ довгî, мовь кинджалъ, ножѣ, иншій обковувавъ зелѣзомъ палки, якими бють водяныхъ звѣрѣвъ, а той плѣвъ верѣвки. Такъ у насъ що дня була робота. Мы за роботою и не помѣтили, якъ избѣгли два тыжнѣ.

— Ну хлопцѣ, сегодня лаштуйте саны, щобъ завтра и выѣхати, — сказавъ намъ на кôнци другого тыжня нашь хозяинъ.

Почали лагодитись въ дорогу: уклали у сани снасти, усякій припасъ, харчь и сôль. Соли у насъ було повнî сани, щобы рыбу тамечки на березѣ посолити (такъ завсѣгды робить ся, щобъ рыба не погнила). Зъ вечера у насъ усе було полагоджене, а въ ранцѣ досвѣта рушили у дорогу.

III.

Дорога рôвна-рôвна, мовь скатерть. Усюды навкруги тебе бѣлѣє снѣгъ; велика сила маленькихъ яскравыхъ, мовь зôрочки, искорокъ, свѣтить ся по сему бѣлому полю. Тî гаснуть, зникають пôдъ оленями та санями. А то залунає регôтъ, першь тихенькій, а далѣ все бôльшій и котить ся ôнъ далеко-далеко, ажь до моря... Ось єго вже не чути, мовь упавъ въ море. И опять стало тихо. За ввесь день мы тôльки разъ бачили лѣсъ, та й то дрôбный, поганенькій, схожій бôльшь на чагарникъ, нѣжь на лѣсъ. Тутъ росла береза, сосна, кедръ. Мы ѣхали якъ разъ поузъ него.

— Дивись: отъ гарный кормъ для оленѣвъ: тутъ можна-бъ добре напасти! — сказавъ оденъ изъ хлопцѣвъ (ôнъ тôльки що вперше ѣхавъ у море), показуючи рукою на зеленî луки бѣля лѣсу.

— Еге, пôди лишень спробуй! — ôдказавъ я, усмѣхаючись.

— А що хиба? — спытавсь ôнъ.

— Та те, що ото гарне зелене поле, то болото тутечки зве ся оно „зибунъ“. Якъ тôльки ступишь на него, такъ и посунешь ся у низъ, бо пôдъ тымъ мохомъ млаковина рѣдка. И далѣ ты все дужше поринати-мешь, ажь поки зовсѣмъ не сховає тебе болото.

— А хиба не можна вылѣзти?...

— Еге, пôди тай спробуєшь, чи можна вылѣзти! Якъ же-жь ты вылѣзешь, коли ты ôдъ разу такъ и пôрнешь по колѣна... Ну, а далѣ силкувати-мешь ся вытягти одну ногу, надавишь на другу, щобъ пôднятись, та ще дужше пôрнешь... Ну, тутъ тобѣ и решта!... — ôдказавъ я.

— Ачь, а дивѣть ся, яке ловке, зелене, ще и квѣточки по нему ростуть.

Минули мы и зибунъ и опять чисте рôвне поле забѣлѣло передъ очима.

На третій день щось оддалѣ зачорнѣло.

— Що то таке? — спытавсь зновъ той хлопець.

— „Тайга“, — ôдказавъ я єму. — А хиба ты не знаєшь, що то за тайга?

— Та чути — чувъ, а бачити не доводило ся.

— Ну, ось побачишь, бо мы будемо ѣхати побôчь неи.

Трохи згодомъ порôвнались зъ тайгою. Се просто болото, тôльки мерзле; оно простяглось на кôлька верстовъ и вздовжь и вширшь и укрыте було густымъ, дрôбнымъ чагарникомъ. Теперь оно на поверсѣ розтаяло не бôльшь, якъ на аршинъ у глыбъ, глыбше оно нѣколи не розтає. У тайзѣ копошилась сила усякихъ комахъ; тамъ плазували гадюки, пявки, а надъ ними, мовь чорна хмара, лѣтали мошки. Тутъ ходило кôлька штукъ довгоногихъ птиць зъ довгими шиями та дзюбами, схожихъ до нашихъ чапель. Одна своимъ довгимъ, острымъ дзюбомъ ухватила невеличку гадюку и ковтає єї, друга держить якогось водяного жука. А поверхъ кущѣвъ лѣтало богато дрôбнои пташнѣ: иншî хватали мошки та жуки, а другî сѣдали на кущѣ и дзьобали ягоды. Ягоды сî звуть ся клюквою, завбôльшки дрôбнои фасолѣ, тôльки кислî. Ихъ рвуть, якъ вже тайга замерзне — тодѣ они тôльки поспѣвають — и продають. Де не де помѣжь чагарникомъ бѣлѣла берѣзка своєю срѣбною корою. Помѣжь чагарникомъ бѣгали невеличкî звѣрѣ: оденъ схожій на нашу ласочку, тôльки бôльшій и зовсѣмъ бѣлый, а хвôстъ чорный; другій зовсѣмъ схожій на нашого зайця — такожь бѣловатый. По кущахъ плигала бѣлка, розмахуючи своимъ широкимъ хвостомъ.

Минули тайгу, а тамъ опять рôвне снѣгове поле, а тамъ опять тайга и опять поле... Такъ мы ѣхали два дни.

IV.

На четвертый день у ранцѣ мы побачили лебедѣвъ, бѣлѣйшихъ нѣжь самый снѣгъ, дикихъ качокъ та гусей.

— Що-бъ се значило! Нѣ воды, нѣчого нема, а они тутъ лѣтають? — спытавсь Микола, той парубокъ, що тôльки вперше ѣхавъ у море.

— Отсе вже и море недалеко? — ôдказавъ я.

Ажь ось и справдѣ трохи згодомъ оддалѣ побачили море. Онъ бовванѣють высокî горы: они усѣ бѣлî. Ось мы стали ще близше до берега. Та що се горы не стоять, а плывуть? Онъ ба якъ одна колыше ся: то на той бôкъ, то на другій — бачь, де она вже! Ось мы вже надъ самымъ берегомъ: видко, якъ хвилює стиха и плескає ся объ берегъ синя вода. Оддалѣ ôдъ берега плавали гурты качокъ та гусей, трохи далѣ особе плавали зъ довгими выгнутыми, мовь серпъ шиями, лебедѣ. Они настобурчивши своє бѣле пѣря, плавали повагомъ, не пôднимаючи головы, мовь пышались собою. Зобачивши насъ, уся птиця, що плавала по водѣ, знялась и полетѣла геть далѣ у море. А горы, що плавали у морѣ, такъ и сяли: здавалось, що они зробленî изъ самого крышталю та дорогоцѣнного камѣня. На сонци они ôдсвѣчувались усякою барвою: синою, червоною, жовтою, зеленою и иншою. Такъ бы и очей не зводивъ зъ сихъ гôръ — все дививъ ся-бъ на нихъ!

Та сѝ горы були изъ леду. Иншѝ своими острыми шпичками высоко-высоко пôднялись на другихъ; верхи, мовь стôлъ, рôвнѝ; тамъ сидять цѣлѝ гурты усякои птицѣ. А ось плыве, мовь дзвôниця: и баня є, и крыша, тôльки замѣсць хреста шпиль дивить ся у небо. На иншихъ льдинахъ щось чорнѣло: то лежали водянѝ звѣрѣ, що повылазили изъ воды на сонечко грѣти ся.

Микола стоявъ, мовь зачарованый, бо ôнъ ще нѣколи не бачивъ такихъ дивныхъ речій.

— Годѣ тобѣ гавъ ловити, берись лишень за роботу! — гукнувъ на него оденъ изъ товаришѣвъ.

Поскидали дещо зъ саней, повыпрягали оленѣвъ и пустили ихъ шукати собѣ моху, а самѝ на простеленôй на снѣгу повсти сѣли обѣдати. Пообѣдавши почали робити хату, або краще курѣнь, тôльки великій. Повбивали у снѣгъ коляки, що тутечки-жь були схованѝ пôдъ снѣгомъ, а у горѣ звязали ихъ до купы ременемъ. Потôмъ укрыли оленячими шкôрами, обкидали снѣгомъ и хата готова. Зъ одного боку розкинули дѣру, щобъ можна було влазити и вылазити зъ курѣня. Усю харчь поховали у курѣнь. Двохъ насъ узяло рушницѣ и пôшли по берегу шукати, де-бъ зручнѣйшь закинути невôдъ.

Версти за три ôдъ курѣня мы побачили, що льдина була бѣля самого берегу. Мы зôйшли на ню и пôшли шукати кôнця тои льдины. Въ однôмъ мѣсци мы побачили водяныхъ звѣрѣвъ — ихъ звуть тюленями. Они грѣлись на сонци. На масть они жовтоватѝ. Голова у тюленя кругла зъ вусами, а тѣло довге, широке, мовь лантухъ, въ кôнцю вузше; лапы ѝ переднѝ и заднѝ зъ полотенцемъ, якъ у качки; переднѝ короткѝ высовують ся зъ пôдъ него упередъ, а заднѝ пôдгорнутѝ пôдъ него здавались за рыбячій хвôстъ. Ихъ лежало кôлька штукъ. У двохъ мы-бъ не справились зъ ними, хочь у насъ були и рушницѣ. Правда, одного або двохъ убили-бъ, а тѝ утекли-бъ; намъ же хотѣлось бôльшь, черезъ се мы вернулись назадъ, щобъ сказати своимъ.

V.

— Ну, що? — загукали на насъ ще далеко ôдъ курѣня тѝ, що зôстались.

— Та що — здобычь є, ще ѝ не абы-яка, — ôдказавъ я. — Ось не гаймо лишень часу, давайте ѣхати.

— Та яка-жь? — нетерплячо опять спытавъ ся хозяинъ.

— Тюленѣ... — ôдказавъ я.

— Ну, такъ швидше лагодьте сани та ѝ поѣдемо, — промовивъ ôнъ.

Незабаромъ полагодили и сани: въ однѝ поскладали харчь та таке инше, а въ другѝ палки, списы и невôдъ, бо мы тамечки думали и рыбу ловити. Мы впряглись по трохъ у кожнѝ сани и рушили. Оленѣвъ мы нѣколи не запрягали, якъ ѣхали на льдины, бо тамъ имъ ѣсти було-бъ нѣчого. По снѣгу намъ не важко було везти. Черезъ яку годину мы вже були на льдинѣ. Тутъ мы покидали сани, а самѝ зъ палками та списами пôшли туды, де спочивали тюленѣ. Мы роздѣлились на двоє и йшли зъ двохъ краѣвъ, сторожко ступаючи, щобъ не сполошити ихъ. Ось мы вже ихъ побачили — они лежали геть оддалѣ ôдъ краю и не помѣчали насъ. Ось мы зовсѣмъ наблизились и ôдразу кинулись на нихъ зъ палками та списами. Переляканѝ тюленѣ кинулись втѣкати въ море, та втекти не можна було, бо мы заступили имъ дорогу. Зъ крикомъ почали мы ихъ бити та колоти списами. А сей звѣрь — єму тôльки и оборoны, що втекти; бо бôльшь оборонятись нѣчимъ. Не богато було тюленѣвъ — пять штукъ, — та всѣ они лежали побитѝ.

— Добра рѣчь! — промовивъ хозяинъ. — Теперь давайте, закинемо невôдъ, а тодѣ и зайдемо поратись бѣля тюленѣвъ. Закинули невôдъ и почали здирати зъ тюленѣвъ шкôру и вырубувати сокирами сало. Мясо єго нѣкуды не годить ся и мы кидали єго тамечки.

Вже був вечеръ, якъ мы покôнчили зъ тюленями. Двохъ зôсталось тутъ стерегти здобычь, мы четверо ишли за саньми. Не барились мы — швидко и вернулись: по льдинѣ ще лекше везти було сани. Зовсѣмъ вже смеркло, якъ мы, на простеленôй на льдинѣ повсти посѣдали вечеряти. Бѣля насъ палавъ ще огонь: догаряли палки та очеретъ, що мы назносили у купу варити вечерю.

Отсе пôсля вечерѣ, — хлопцѣ, — сказавъ хозяинъ,— треба буде спробувати невôдъ, чи є що?

— Та вже хочь є, хочь нема, сегодня не тягти-мемо, — ôдказавъ я.

— Я про се нѣчого ѝ не кажу, — выправлявъ ся хозяинъ, — я кажу тôльки, щобъ спробувати.

— Та що-жь тамъ впôймалось — якъ тôльки що заразъ закинули невôдъ. Завтра-жь и дôйдемо дѣла, а сегодня шкода, бо ѝ такъ наморились, — ôдказавъ я єму.

— Теперь ось давайте лишень спати, додавъ ще хтось.

И мы почали моститись: обставили зъ одного боку саньми, зъ другого очеретомъ, що у возѣ лежавъ, прослали на льдинѣ повсть и полягали спати.

VI.

Передъ свѣтомъ подувъ вѣтеръ. Першь маленькій, а далѣ все дужшій. У досвѣта, якъ мы повставали, вѣтеръ вже дувъ великій. Ôнъ дувъ изъ берега у море.

— Ну, хлопцѣ, швидше давайте тягти невôдъ, та тѣкати на берегъ, — гукнувъ я на хлопцѣвъ.

Миттю кинулись мы до невода. Спробували — не дуже важкій. Почали тягти. Вытягли — рыбы не дуже богато впôймалось, и саней не набрали. Якъ попало, покидали мы ту рыбу у сани, поклали туды списы и палки, а на другихъ лежали туленячѝ шкôры та сало. И мерщѣй повернули назадъ, сподѣваючись, що ще льдину не ôдôгнало ôдъ берега. „Ось швидко вже будемъ и на березѣ“ — думали мы, — „ось-ось заразъ!“ Та ѝ були, такъ були — ажь нѣкуды! Замѣсць берега мы побачили море. Холоднѝ синѝ хвилѣ немилосердно плескались объ край льдины и по трохи ôдсували єѣ геть у море. Вже берегъ бувъ далеко. Теперь не можна було вже нѣякъ зъѣхати на берегъ. У насъ була ще надѣя, що вѣтеръ може змѣнить ся — подує зъ моря и нашу льдину прижене до берега. Та нѣ, шкода було сподѣватись! Вѣтеръ, мовь лихій ворогъ, ще дужше дувъ, бурхавъ хвилями и ôдносивъ все далѣ у море льдину.

Такъ мы плыли двоє сутокъ и за сей часъ хочбы собѣ корабель або яке судно стрѣлы! Нѣчогѣсенько! Теперь можна тôльки сподѣвати ся, що смерть швидше прийде, нѣжь мы думали. У морѣ богато плыло ще бôльшихъ, нѣжь наша, льдинъ. Они стукались одна объ другу и ломались. Або кôлька великихъ льдинъ ôдразу натирали зъ усѣхъ краѣвъ на меншу и ся зъ страшеннымъ трѣскомъ розпадалась на меншѝ льдины. А сѝ ще на меншѝ и ôдъ великои льдины плыли вже невеличкѝ шматки: на нихъ вже не можна держати ся. Такъ саме малось бути и намъ.

На третій день у ранцѣ мы помѣтили, що наша

льдина мовбы стала. И скôльки мы не дивились, она все стояла бѣля одного мѣсця. Мы кинулись упередъ до краѣвъ и побачили, що єѣ пригнало до якогось берега. Въ иншихъ мѣсцяхъ мѣжь берегомъ и льдиною зоставалась широка смужка воды, а въ иншихъ єѣ присунуло до самого берега — можна було переѣхати. Вернувшись назадъ мы запряглись у сани и повезли ихъ на берегъ.

Се берегъ бувъ зовсѣмъ не той, куды намъ треба було, та мы радй були вже, що хочь живй зостались. Се бувъ островъ — навкруги него була вода.

— Ну, хлопцѣ, не мине ся тутъ зимувати. А по веснѣ вже-жь ѣхати-муть у море кораблѣ або якй судна, то возьмуть и насъ.

VII.

На островѣ мы зробили собѣ изъ снѣгу хату. Мы рѣзали снѣгъ и зъ нарѣзаныхъ шматкôвъ склали хату. У серединѣ изъ снѣгу зробили лавы и понакрывали ихъ тюленячими шкôрами, а далѣ простелили повсть. Свѣтло у насъ було изъ тюленячого сала. Харчь ще поки що була, хоча зовсѣмъ не богато: усего на кôлька день. Треба було, поки ще не полетѣли гуси та качки, запастись птицею. И мы що дня стрѣляли ихъ на березѣ и закопували у хатѣ у снѣгъ; боялись, бачь, щобъ бѣлый ведмѣдь не почувъ и не ôдкопавъ. А ôнъ вже бувъ бѣля нашои хаты, бо свôй слѣдъ зôставивъ.

Разъ пôшли мы до берега, — се вже було тодѣ, якъ ось-ось замерзне вода.

— Може вже й птиця полетѣла, — промовивъ хтось изъ хлопцѣвъ.

— Най же хочь на сегодня пôдожде, — додавъ я, усмѣхаючись.

Бѣля берега мы розôйшлись у рôжнй стороны, щобъ, бачь, бôльшь птицѣ набити. Завертаючи за рôгъ я зустрѣвъ ся зъ бѣлымъ медведемъ. Се такъ зробилось несподѣвано, що я зъ хвилину стоявъ и не поворухнувъ ся — не знавъ, що робити. Медвѣдь завдовшки бувъ бôльшь сяжня, а ввышки два аршины, голова довга, уха тôльки-тôльки стирчать и круглй, а хвоста зовсѣмъ не було. Першь, я кажу, що робити, а далѣ опамятавсь и стрѣливъ, сподѣваючись, бачь, єго ôдразу вбити. Та нѣ: поспѣшився! Я и влучивъ єго, та не въ серце, а въ плече — тôльки розсердивъ єго дуже. Закрашеный кровю медвѣдь страшенно заревѣвъ и кинувъ ся до мене. Зарядити у друге рушницю я не вспѣвъ, — и кинувъ ся втѣкати ôдъ него. Я бѣгъ по берегу и скôльки силы було, гукавъ на хлопцѣвъ. Чутне було, що они озвались, та не видко. А медвѣдь бѣгъ швидко: ось ôнъ сяжнѣвъ на два тôльки ôдъ мене, ось ще близше — на плечахъ чути вже, якъ ôнъ дыше... ще трохи и ôнъ учепить ся своими острыми, кривыми кôгтями. Зоставалось одно — плигнути у море: я бачь, думавъ, що ôнъ не поплыве за мною, ажь ôнъ теперь плигнувъ у воду и поплывъ. Медвѣдь плывъ швидко, ще хвилинка, и ôнъ задушивъ бы мене у водѣ. Та спасибô хлопцямъ — спасли мене. Они, якъ тôльки почули ще вперве мôй крикъ, заразъ же кинулись бѣгти до мене. Они прибѣгли саме тодѣ, якъ медвѣдь простягъ вже було лапу до мене. Ажь тутъ оденъ изъ хлопцѣвъ, Петро, дуже влучный, стрѣливъ въ мого ворога. Петро добре влучивъ: медвѣдь почавъ ôдставати, лапы єго все тихше и тихше гребли воду. А хвиля ôдносила єго все далѣ та далѣ — ôнъ бо вже не мôгъ справить ся зъ нею. Черезъ яку годину ôнъ пôшовъ на дно. Я повернувъ назадъ: тай менѣ вже важко було, одежа понабухала и тягнула мене у низъ. Ось незабаромъ и я пôду у слѣдъ за медведемъ. Я вже нѣчого не мôгъ казати, бо выбивъ ся изъ силы. Вмить хлопцѣ позвязували свои поясы до купы, начепили на оденъ конець шматокъ леду, щобъ важшій бувъ, и кинули єго менѣ. Якъ разъ бѣля мене ôнъ упавъ. Я учепивъ ся за поясъ; якъ бы ще трохи, то я вже и руками не вдержавъ ся-бъ. Вытягли мене хлопцѣ на берегъ, а я, мовь пропасниця бѣ, увесь тѣпаюсь: зубы, мовь тй палки у салдата, що бѣ въ барабанъ. Я вже не мôгъ ити — хлопцѣ гуртомъ донесли мене до дому. У вечерѣ я вже лежавъ безъ памяти — не знавъ, що и балакавъ. Мѣсяця, пôвтора або и бôльшь пролежавъ: малось и вмерти, та спасибô хлопцямъ, що доглядѣли мене.

Не мало лиха выпили мы, поки зôйшла зима. Пôдъ конець харчу зôсталось лишь трохи и мы бôльшь сидѣли голоднй, ôддѣляючи потрохи, щобъ опôсля зовсѣмъ не пропасти зъ голоду. Останній день ѣсти вже було нѣчого. Мы розôрвали червону сорочку и почепили на спису. Сю спису мы уткнули бѣля берега, щобъ, бачь, завернулось до насъ яке небудь судно.

На другій день у ранцѣ приплыло до нашого берега невелике судно и узяло насъ. А ще черезъ день мы були вже на березѣ, бѣля свого старого курѣня.

Иванъ Спôлка.

Зъ поезій Кирила Студиньского.

ДО СОКОЛА!

(Присвячено Миколѣ Лисенкови.)

Соколе! ты крыла могучіи маєшь,
Полинь мôй соколе туда,
Де Днѣпръ розстеливъ ся, поля обливає,
Де наша вкраиньска земля...
Де горы розклались широкй, высокй,
Краса де пишаєсь лѣсôвъ,
Де въ полю могилы стоять одинокй,
Що свѣдками славы батькôвъ,
Степы де просторй зеленевь чарують,
Де тирса вгинаєсь — шумить.
Въ той рай неси ся мôй милый соколе,
Най тамъ зôръ твôй быстрый стремить!

Въ раю тôмъ побачишь ты бѣдну невѣсту,
Запалй у неи лиця, —
Въ кайданы желѣзнй єй руки закутй...
Чи знаєшь? — То мати моя!...

До неи соколе, до неи спусти ся,
И звѣстку ôдъ сына подай,
Скажи, най не плаче — ще й ѣй сонце блисне,
Веселымъ ще стане єй край...

Сыны бо, соколе, якъ орлы такъ сильнй,
И крѣпка у нихъ всѣхъ душа...
За Неньку вни свою всѣ силы положать,
Добудуть для неи добра!

ИЗМѢННИКАМЪ!

Проклятъ, хто камѣнємъ на матѣрь кидає,
Болотомъ валяє єѣ,
И мову хто рôдну клене, зневажає...
Проклятъ нехай буде въ сѣмьѣ!

Таланъ хто и силу за грошѣ, за славу
Въ чужую скарбницю несе...
И долю хто Неньки дає на поталу...
Проклятъ нехай буде на все!

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

в) Шевченко вчить ся малярства. Помѣщикъ Енґельгардтъ живъ тогдѣ въ Вильнѣ довшій часъ. Иногдѣ выѣзжавъ онъ зъ-одтамъ до иншихъ мѣстъ на ярмарки, одначе служба двóрска лишалась таки въ Вильнѣ. Шевченко, маючи велику охоту до малярства, просивъ неразъ пана, щобъ давъ єго въ школу якого маляра. Помѣщикъ услухавъ наконець просьбы свого крѣпака, и коли живъ въ Варшавѣ, оддавъ єго на науку одному майстрови, щó малювавъ кóмнаты. Малярь запримѣтивъ въ Тарасѣ велику способнóсть до своєи штуки, та що-жь? крóмъ мальованя кóмнатъ не мóгъ єго нѣчого бóльше навчити. А бувъ се добрый чоловѣкъ; коли отже по шести мѣсяцяхъ прийшовъ до Енґельгардта за обѣцяною платою, то высказавъ щиру правду, що Шевченко годенъ навчитись высшои штуки малярскои. За радою того маляра помѣщикъ оддавъ Тараса въ школу Варшавского маляра, щó звавъ ся Лямпи. Помѣщикъ подумавъ, що колись мóгъ бы мати велику корысть, якъ бы єго крѣпакъ добре вывчивъ ся малярства, и про-те увóйшовъ въ угоду зъ тымъ артистомъ зъ тою вымѣнкою, щобъ Шевченко остававъ ся таки въ панскóмъ домѣ, и тóлько доходивъ на лєкцiѣ.

Для бѣдного крѣпака настали дни щасливѣ. Тарасъ увóйшовъ мѣжь людей вóльныхъ и ставъ такожь самъ вóльнѣйше оддыхати, бо бóльшу часть дня бувъ свобóдный одъ панскои службы. Але ледви розглянувъ ся въ свѣтѣ, повертала зъ бóльшою силою тяжка задума и згадка про гóрку долю крѣпацку. Тогдѣ бачивъ онъ, якъ свобóдно й весело жиють собѣ иншѣ люде, щó суть вóльнѣ, и про-те погадавъ онъ собѣ неразъ: „Чому-жь и менѣ не бути вóльнымъ? Чому я родивъ ся крѣпакомъ? Хиба-жь мóй помѣщикъ має лучшу душу, якъ сей або той крѣпакъ?“ Сѣ и подóбнѣ думки мучили Тарасову душу безъ перестанку и за-для того бували такѣ днѣ, що єму остогидло житє.

Саме-тогдѣ приготовлялось польске повстанє. Помѣщикъ Павло Василєвичь Енґельгардтъ, щó бувъ полковникомъ ґвардiѣ, пóшовъ въ одставку и одтакъ ставъ жити въ Петербурзѣ. Спонуканый просьбами Шевченка, оддавъ єго помѣщикъ на науку маляреви, щó звавъ ся Ширяєвъ. Бувъ се чоловѣкъ лихiй, щó Тараса неразъ побивавъ и всѣлякими способами єму злу свою волю заявлявъ. Все-жь таки пробувавъ Тарасъ у него черезъ чотыри роки. Тогдѣ малювавъ онъ запопадливо, ба й въ яснѣ весняни ночи бѣгавъ въ царскiй „лѣтнiй садъ“, де рисувавъ изъ статуй, поставленыхъ на камѣнныхъ стовпахъ для украшеня саду.

Въ тóмъ часѣ пóзнавъ ся Тарасъ въ Петербурзѣ зó своимъ землякомъ, Иваномъ Сошенкомъ, котрый бувъ такожь маляремъ[1]). Сошенко чувъ за Шевченка де-що єще въ Óльшанѣ, коли вчивъ ся у маляра Превлоцкого. Въ Петербурзѣ же довѣдавъ ся онъ про Тараса одъ брата жѣнки Ширяєва; про-те просивъ его, щобъ молодого Украинця прислав до него на кватиру. Тарасъ прийшовъ дѣйстно слѣдуючого дня до свого земляка Сошенка, але-жь сей малярь зачудувавъ ся чимало, коли Шевченка передъ собою побачивъ. Лиха єго одежа була замазана красками; опроче явивъ ся онъ босый, розхрѣстаный и безъ шапки. Выразъ єго лица бувъ хмурый и недовѣрчивый[1]).

Коли Сошенко пóзнавъ, що Шевченко велику має охоту, лучше вправитись въ малярствѣ, то запросивъ свого земляка, щобъ частѣйше до него приходивъ[2]). И такъ Тарасъ ставъ приходити до Сошенка кождои недѣлѣ и въ свята. Тогдѣ розказувавъ Тарасъ де-що про своє житє и майже все кóнчивъ сѣ свои оповѣданя тымъ, що горювавъ изъ-за своєи тяжкои долѣ. Сошенко радъ бувъ допомочи въ чóмъ-небудь своему землякови, але самъ бувъ бѣдный и працювавъ безъ-перестанку за-для кусника щоденного хлѣба.

Сошенко бувъ приятелемъ украиньского поета Евгенія Гребѣнки, щó живъ въ Петербурзѣ и служивъ канцеляристомъ въ комисiи духовныхъ училищъ. Зъ нимъ ставъ онъ радити, якъ допомочи бѣдному крѣпакови. Гребѣнка занявъ ся щиро долею нещасного земляка, прикликувавъ єго часто до себе, дававъ єму читати деякѣ книжки та удѣлявъ не одну добру раду. Опóсля Сошенко представивъ Шевченка конференцъ-секретарю академiѣ художествъ, Василеви Григоровичу, и просивъ єго, освободити талановитого Украинця зъ-пóдъ тяжкои кормиги у маляра Ширяєва. Зъ Гребѣнкою бувавъ Тарасъ у придворного маляра Венеціянова; сей же представивъ Шевченка Василеви А. Жуковскому, славному поетови россiйскому.

Такъ отже радѣ й науцѣ сихъ мужѣвъ завдячувавъ Тарасъ свою просвѣту. Вже-жь Сошенко дивувавъ ся, що Шевченко одъ того часу, якъ пóзнавъ ся зъ Гребѣнкою, позбувъ ся своєи пустоты та й въ наукахъ значнѣ зробивъ поступы. Одтакъ Жуковскiй, хотячи въ Тарасѣ збудити замилованє до малярства, задавъ єму разъ тему: „описать жизнь художника“. Мабуть уже тогдѣ вдоволивъ Тарасъ великого учителя письменною своєю вправою; опóсля-жь (1856) обробивъ онъ сю тему обширно, написавши автобiографію п. з. „Художникъ“[3]).

Саме-тогдѣ управитель двору Енґельгардта, именемъ Прехтель, запросивъ Сошенка до себе въ гостѣ. Они оба знались одъ давна й були приятелями. Коли-жь жена Прехтеля выѣхала зъ города на дачу, то Сошенко спровадивъ ся въ дóмъ Прехтеля и сидѣвъ у него черезъ кóлька мѣсяцѣвъ, покóль жена єго зъ дачи не вернулась. Одтакъ Шевченко ходивъ такожь сюды до свого земляка. Одначе Прехтельови не дуже подобалась тая гостина. Тарасъ бо запускавъ ся зъ двóрскою службою въ розмову и правивъ ѣй неразъ про теє, що крѣпакови годѣ вже довше бути невóльникомъ, тому-що онъ такiй-самый чоловѣкъ, якъ и панъ. По такóй науцѣ служба

[1]) Иванъ Максимовичь Сошенко бувъ родомъ зъ мѣсточка Богуслава, Кiевскои ґубернiѣ.

[1]) Сю оповѣстку про першу стрѣчу Тараса зъ Сошенкомъ записавъ Чалый зъ устъ сего-жь маляра. (Порóвн. „Жизнь и произведенiя Тараса Шевченка“. Кiевъ 1882; стор. 22—23.)

[2]) Сошенко живъ тогдѣ на 4. линiи Василевского острова.

[3]) „Кiевская Старина“. Томъ XVII. Кiевъ 1887; стор. 1—35; 193—236; 385—411. Въ сѣй автобiографiи п. з. „Художникъ“ описавъ Шевченко въ мовѣ россiйскóй именно сю частину свого житя, коли вчивъ ся въ академiи художествъ пóдъ проводомъ славного Карла П. Брюлова.

двôрска стала думати про свободу, не хотѣла робити, ба, найшлись такй смѣльчаки, котрй панскому управителеви сказали, що крѣпаки мають таке-саме право до свободы й волѣ, щó й паны! Такои бесѣды Прехтель не чувъ ôдъ роду свого! Про-те розсердивъ ся вельми и задумавъ, Шевченка навчити розуму. И ось на другій день, ледви тôлько „защитникъ вольности и правъ“ показавъ ся на дворѣ, схопили єго и завели въ арештъ. Надармо просивъ Сошенко, щобъ Прехтель не каравъ Тараса; тôлько просьбамъ молоденькои жены управителя повелось ôдвернути ôдъ смѣливого Украинця погану халепу[1]).

Шевченко малювавъ цѣлыми днями штахеты и крôвлѣ, а въ ясній ночи бѣгавъ въ лѣтній садъ, рисувати изъ статуй. Въ свята-жь ходивъ въ салѣ ермитажа[2]), де приглядавъ ся творамъ славныхъ художникôвъ. Въ тôмъ „лѣтнѣмъ садѣ“ Шевченко ставъ писати першй свои стихотворы. Одначе изъ литературныхъ єго письмъ того часу напечатано опôсля тôлько одну баляду „Причинна“. Тогдѣ радивъ єму Сошенко, малювати акварелею портреты зъ натуры. Коли-жь помѣщикъ Енґельгардтъ побачивъ роботу Тараса, то приказавъ єму рисувати портреты своихъ любовниць, за-що свому крѣпакови дававъ иногдѣ цѣлого рубля.

г) Освобожденє Шевченка зъ крѣпацтва. Минуло красне лѣто, а настала сумна осѣнь. Жена Прехтеля вернулась изъ дачѣ и осѣла въ городѣ; про-те бѣдному Сошенкови треба було выноситись зъ панского дому. Спровадивъ ся отже зновъ въ давну свою кватиру у Нѣмкинѣ Маріѣ Ивановны. Тарасъ мôгъ опять приходити до свого приятеля. Тогдѣ бувавъ ôнъ все смутный, бо пôзнавъ, яке-то нещастє, коли чоловѣкъ єсть невольникомъ якогось пана.

Шевченко радъ бувъ дôстатись въ академію художествъ, та й самъ помѣщикъ не бувъ противный такому бажаню єго, бо хотѣвъ мати свого маляра придворного. Але сынамъ крѣпакôвъ не вôльно було вôйти въ святыню красныхъ штукъ. Причиною тои забороны була нещасна доля деякихъ крѣпакôвъ, котрй бувши учениками въ академіи художествъ, не могли выдержати неволѣ, якъ вернулись назадъ до своихъ помѣщикôвъ, та часто самй себе вбивали.

Коли-жь теє бажанє Шевченка не могло сповнитись, то въ розпуцѣ серця ôнъ трохи-не збожеволѣвъ. Було се въ начатку 1838. р. Хоча єго добродѣї, Гребінка, Венеціяновъ, Жуковскій хлопотались єго о свободженємъ, то однако ся справа поступала поволи наперед. Про-те Тарасъ прийшовъ разъ до Сошенка вельми зворушеный. Проклинавъ гôрку свою долю и загрозивъ, що недолюдкови-помѣщикови заявить свою месть изъ-за своєи неволѣ. Коли-жь Жуковскій дôзнавъ ся, що Шевченко побиває ся чорною задумою, то въ письмѣ своѣмъ старавъ ся єго втихомирити. Про-те Тарасъ ставъ веселѣйшимъ и за-вдяки до сего россійского поета ставъ читати єго знаменитй творы.

Мѣжь-тымъ старавъ ся Жуковскій, порозумѣтись зъ помѣщикомъ про цѣну выкупленя Тараса зъ крѣпацтва. Та отъ лиха доля перейшла дорогу Тарасови ще й тогдѣ въ порожни. Якійсь ґенералъ замовивъ бувъ у Шевченка вымальованє свого портрету за 50 рублѣвъ. И справдѣ, Тарасъ зладивъ небавомъ той портретъ, одначе малюнокъ не подобавъ ся ґенералови, и про-те не хотѣвъ ôнъ приняти портрету. Изъ-за такои обиды задумавъ Шевченко пôмститись перебôрчивому ґенералови. Дôзнавшись, що ôнъ посѣщає одну голярню, спонукавъ Тарасъ цирулика, для вывѣски купити собѣ ґенерала зъ намыленою бородою. И отъ, цируликъ купивъ за безцѣнь той образъ и вывѣсивъ єго передъ своєю голярнею. Замѣтивши свôй портретъ ґенералъ розсердивъ ся вельми и ôдкупивъ єго ôдъ цирулика для себе; ôдтакъ задумавъ ôдомститись очайдушному маляреви, и просивъ Енґельгардта, щобъ продавъ єму сего крѣпака. Коли-жь помѣщикъ готовъ бувъ вволити волю ґенерала, то Жуковскій покапивъ ся, довести до кôнця справу освобожденя Шевченкового. Вже передше просивъ ôнъ Брюлова, славного маляра въ Петербурзѣ, вымалювати якій образъ на теє, щобъ пустити єго въ льотерію. Брюловъ принявъ ся радо за се дѣло, и намалювавъ портретъ самого Жуковского. Чи-малу участь въ тôй льотеріи приняла царска семья, ба й она выграла портретъ. Изъ сеи льотеріѣ добродѣѣ Шевченковй одержали 10.000 рублѣвъ, се-бъ-то таку-саму суму грошей, яку той ґенералъ дававъ за Шевченка помѣщикови. Сею-то великою цѣною була куплена свобода Тараса Шевченка д. 22. цвѣтня 1838. р.[1]). Шевченкови було тогдѣ 24 рокôвъ. Въ память 22. цвѣтня 1838. р. присвятивъ ôнъ опôсля двомъ своимъ добродѣямъ знаменитй свои стихотворы: именно Василеви Андреєвичу Жуковскому присвятивъ „Катерину“, а Василеви Ивановичу Григоровичу — „Гайдамакôвъ“.

Коли Тарасъ довѣдавъ ся про своє освобожденє зъ крѣпацтва, то не знавъ мѣры въ заявленю своєи радости. Сейчасъ побѣгъ ôнъ до Сошенка, щó малювавъ тогдѣ чотырохъ евангелистôвъ. Щобы скорше довершити свого дѣла, бѣдный малярь все сидѣвъ у своѣй кватирѣ, у Нѣмкинѣ Маріѣ Ивановны. Було-то въ послѣднихъ дняхъ мѣсяця цвѣтня. Сошенко ôдчинивъ ôкно, бо було вже запахло весною, — ажь ось зъ-нечевя ôкномъ вскакує радôсный Тарасъ. Поваливъ на землю образъ евангелиста Луки, и трохи-не зшибъ зъ нôгъ самого Сошенка. Ôдтакъ кидає ся на шию свому другови та кричить: „Свобода! свобода!“ Дарма, що Сошенко зупиняє єго и пытає: „Чи не здурѣвъ ты, Тарасе?“ Шевченко лишь стрыбає по кôмнатѣ, та покликує: „Свобода! свобода!“ Коли-жь Сошенко дôзнавъ ся, що Тараса справдѣ вже увôльнено ôдъ крѣпацтва, ставъ и самъ тѣшитись щастємъ свого приятеля, обôймавъ и цѣлувавъ Шевченка, почôмъ они оба зъ радости розплакались мовь дѣти.

Ôдтакъ мôгъ Тарасъ уже безъ всякои перепоны посѣщати академію художествъ, та не довго опôсля ставъ однымъ изъ найлучшихъ ученикôвъ славного маляра Брюлова, — того-самого, щó причинивъ ся чи-мало до освобожденя Шевченка.

Сошенко похоронивъ тогдѣ свого товарища, що звавъ ся Безлюднымъ, изъ-за чого ставъ ôнъ вельми тужити и не мôгъ якось до роботы братись. Минуло лѣто и настала сумна осѣнь; про-те Сошенко просивъ Тараса, щобы спровадивъ ся до него на кватиру. Шевченко приставъ на теє. А вже-жь замѣтивъ небавомъ Сошенко,

[1]) Сошенко малювавъ тогдѣ портретъ жены Прехтеля; пôшовъ отже до неи на дачу, и просивъ, щобъ заступилась у мужа за Шевченка.

[2]) Ермитажь — музей красныхъ штукъ при зимовôй палатѣ царскôй въ Петербурзѣ.

[1]) Порôвн. „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“. Составилъ М. К. Чалый. Кіевъ 1882; стор. 30. — До року 1882. писано, що свободу Тараса куплено цѣною 2.500 рублѣвъ.

що молодый єго приятель своєю вдачою чи-мало змѣнивъ ся. Брюловъ бо вироваджувавъ свого любимця въ панскѣ домы; тому-то молодый малярь ѣздивъ часто на вечеры въ домы аристократіѣ, убиравъ ся по-модному, — отъ, бавивъ ся въ панича. Самъ Сошенко признавъ, що Тарасови закрутилось тогдѣ въ головѣ, та й неразъ дорѣкавъ єму, кажучи: „Ей, Тарасе, схаменись! Чомъ ты дѣла не робишь? Чого тебе нечиста носить по тымъ гостямъ? Маєшь таку протекцію, такого учителя!“ — Та куды! Тарасъ и слухати не хотѣвъ щирои рады Сошенка. И задумавъ ся бѣдный малярь, та сказавъ: „Закрутивъ же мѳй Тарасъ! — не буде зъ його нѣчого путнього!“

Шевченкови на свободѣ завернулось въ головѣ: мабуть хотѣвъ собѣ вынагородити за гѳрку долю минувшихъ лѣтъ. Коли-жь Шевченко дома сидѣвъ, то або спѣвавъ, або щось собѣ писавъ, та все говоривъ до Сошенка: „А послухай, Соха, чи воно такъ добре буде?“ Та й ставъ читати свои вѣршѣ. — „Та ѳдчепись ты зъ своими никчемными вѣршами“, каже бувало Сошенко; „чомъ ты настоящого дѣла не робишь?“

Добряга Сошенко не богато розумѣвъ ся на красныхъ вѣршахъ, та гадавъ, що всякій бѣдный чоловѣкъ лишь о свѳй хлѣбъ дбати повиненъ. Єму здавалось, що кожда штука вымагаѣ безпрерывнои працѣ, та що маляреви годѣ займатись писанємъ вѣршѣвъ. Коли-жь пѳзнѣйше приятелѣ пытали Сошенка, чому ѳнъ Тарасови за-для поезіѣ дорѣкавъ, то ѳдповѣвъ ѳнъ простодушно: „А хто-жь його знавъ, що зъ його зробитьця такій великій поетъ? А все-таки я стою на своѣмъ, що якъ бы ѳнъ покинувъ тодѣ свои вѣршѣ, то бувъ бы ще бѳльшимъ живописцемъ“.

Самъ Шевченко признавъ ся, що ѳнъ малюючи въ академіи, думавъ про слѣпця-кобзаря, про гайдамакѳвъ, та нишкомъ писавъ поезіѣ. Вже тогдѣ снувались передъ єго душею тѣни козацкихъ гетьманѳвъ, — вже тогдѣ розстелювавъ ся степъ, засѣяный могилами. Хотѣвъ бувало малювати портреты, та ось передъ нимъ меркотѣла въ маревѣ мати-Украина. Тарасъ часто задумувавъ ся, та не мѳгъ очей своихъ ѳдвести ѳдъ того образа чудовои Украины. Ѳдтакъ спѳзнавъ ѳнъ, що се було змаганѣ душѣ до писаня поезій. Саме-тогдѣ писавъ ѳнъ свою „Катерину“. Зялишавъ роботу малярску и писавъ свои вѣршѣ, не догадуючись, що тѳ вѣршѣ будуть колись причиною єго лихолѣтя.

Тарасъ живъ разомъ зѳ Сошенкомъ лише чотыри мѣсяцѣ, ѳдъ осени 1838. р. до мѣсяця сѣчня 1839. р. Довше не мѳгъ поетъ зъ маляремъ погодитись: одинъ одного не розумѣвъ, — про-те бувало, що оба зъ собою неразъ посварились. Опроче й любовна справа була причиною, що они ще бѳльше мѣжь собою розъѣдналисъ. Въ тѳй бо кватирѣ, де жили оба Украинцѣ, сидѣла у Марiѣ Ивановны єи своячка, сирота, дочка Выборгского бурмистра, дуже гарна Нѣмкиня; — звалась Марія Яковлевна. Въ нѣй влюбивъ ся Сошенко и хотѣвъ зъ нею подружитись. Але Тарасъ станувъ єму въ дорозѣ, бо й ѳнъ сподобавъ собѣ дѣвчину та зъумѣвъ єѣ собѣ зъѣднати. Бѣдный малярь довго скрывавъ свѳй жаль до Тараса, але въ кѳнци таки не выдержавъ: насваривъ на него та й выгнавъ єго изъ своєи хаты.

Опѳсля живъ Тарасъ на Островѣ, въ 5. линіи, въ домѣ Ариста; коли-жь занедужавъ, то товаришъ єго Пономаревъ, що́ займавъ казьонну кватиру въ академіи художествъ, принявъ єго у себе на „антресоляхъ“[1]), (де опѳсля й умеръ поетъ). Въ часѣ недуги Шевченко намалювавъ свѳй портретъ, що́ єго помѣщено въ „Русскѳй Старинѣ“ за рѳкъ 1880.

Освободившись зъ крѣпацтва Шевченко не забувавъ, що єго браты й сестры все ще побивались неволею. Тогдѣ написавъ ѳнъ листъ до Варѳоломея Г. Шевченка, свого далекого свояка и „названого брата“. Въ сѣмъ письмѣ жалкувавъ ѳнъ про сумну долю сестры Ирины, котрои мужь, малярь Бойко, бувъ безтямный пяница. „Скажи ты отому поганому маляреви“ (писавъ Тарасъ Варѳоломеєви), „що́ якъ не покине пити та бити сестру, то, єй-же Богу, пѳде въ солдаты!“[2]).

Не довго опѳсля, якъ Сошенко прогнавъ ѳдъ себе Тараса, бѣдный той малярь ставъ нездужати. Треба було отже покидати столицю и выѣхати на Украину. Коли Тарасъ довѣдавъ ся, що Сошенко изъ-за недуги выѣзжаѣ зъ Петербурґа, то прийшовъ до давного свого приятеля. Признавъ ся до вины, що легкодушно ѳдбивъ ѳдъ него тую Нѣмкиню, и заявивъ сердечный жаль, коли пращавъ ся зъ добрымъ Сошенкомъ. Недужій малярь поѣхавъ въ Нѣжинъ, де опѳсля поставлено єго учителемъ повѣтовои школы зъ мѣсячною платою чотырохъ рублѣвъ.

Шевченко оставався ся все ще въ академіи и малювавъ гарнѝ образы; до красшихъ картинъ єго належала тая, на котрѳй ѳнъ зъобразивъ, якъ Русалки мѣсяць ловлять. Тогдѣ любивъ посѣщати трактиръ около биржѣ, де збирались матрозы, именно Голяндцѣ и Англичане, куды отже рѣдко заглядала полиція. Мѣжьтымъ любувавъ ся що-разъ бѳльше въ поезіи, и вже тогдѣ написавъ ѳнъ такѝ гарнѝ вѣршѣ, що́ зъѣднали єму вѣковѣчну славу у земляѳвъ.

д) Шевченко — Кобзарь. Въ 1840. р. выдавъ Тарасъ въ Петербурзѣ першій збѳрникъ поетичныхъ своихъ творѳвъ пѳдъ заголовкомъ „Кобзарь“. На заголовнѳй картцѣ нарисовано бандуриста, що́ сидить пѳдъ вербами. Въ сѣмъ „Кобзарѣ“ напечатано отъ-сѝ творы: „Катерина“, „Утоплена“, „Причинна“, „Тарасова нѳчь“, „Иванъ Пѳдкова“ и деякѝ думки.

Ледви появивъ ся „Кобзарь“ въ Петербурзѣ, критики россійскѝ стали глумитись украиньскѳй мовѣ и народности. Але-жь на Украинѣ всѣ земляки приняли тѝ поетичнѝ творы Шевченка зъ нечуваным запаломъ: въ одну мить счезла апатія до рѳдного слова, котра въ послѣднихъ 30-хъ рокахъ змоглась такъ дуже, що украиньскѝ панѣ говорили: „Мы терпѣть не можемъ украиньскаго языка!“ Теперь самѝ тѝ панѣ любувались музою украиньского поета, и дѳзнались, що мова батькѳвска є справдѣ чудова.

Небавомъ опѳсля Шевченко написавъ поему „Гайдамаки“. Ледви-не-ледви выпустивъ ихъ цензурный комитетъ; треба було доказати, що авторъ сего твору не єсть „бунтовщикомъ“. Ѳдтакъ въ 1842. надрукувавъ Тарасъ сю знамениту поему въ Петербурзѣ. Опѳсля выславъ ѳнъ три ексемплярѣ своимъ приятелямъ: одинъ Григорію С. Тарновскому, другій — Миколѣ Маркевичеви, а третій ексемплярь Викторови Забѣлѣ. Дня 25. сѣчня 1843. р. писавъ ѳнъ Григорію Тарновскому отъсе про своихъ „Гайдамакѳвъ“: „Пустивъ я ихъ у люди,

[1]) Антресолями або мезанінами зовуть ся низькѝ комнаты мѣжь партеромъ а першимъ поверхомъ бѳльшого дому.

[2]) М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Т. Шевченка“; стор. 35.

и до цієи поры ще нѣхто й „спасибо“ не сказавъ. Може й тамъ надъ ними смѣють ся такъ, якъ тутъ Москалѣ. Зовуть мене ентузіястомъ, сирѣчь дурнемъ. Богъ имъ звидить! Нехай я буду и мужицькій поетъ, абы тольки поетъ, то менѣ больше нѣчого не треба“[1]). Петербургскій критики кинулись зъ мокрымъ рядномъ такожь на „Гайдамаковъ“. Хочь и не одказували авторови таланту, то хотѣли его спонукати, щобъ писавъ по-россійски, та выбиравъ до своихъ творовъ темы зъ житя высшои верствы суспольности.

е) Шевченко на Украинѣ. Въ 1843. р. Тарасъ одержавъ степень „свободного художника“, и одтакъ хотѣвъ поѣхати на Украину, де земляки ждали-дожидали свого Кобзаря. Але годѣ було такъ скоро выдобутись зъ-посередъ гуляющихъ товаришѣвъ. Самъ Брюловъ, учитель Тараса, „бивъ байдики“, залишаючи своє дѣло, та вводивъ свого талановитого ученика въ домы панскій. Про-те писавъ Шевченко до одного свого приятеля: „Карлъ Павловичь (Брюловъ) байдики бє, собѣ на здоровя, а „Осада Пскова“[2]) жде лѣта. — А я.... чортъ-зна-що, не то роблю що, не то гуляю, сновигаю по оцьому чортовому болоту, та згадую нашу Украину. Охъ! якъ бы менѣ можно було приѣхать до соловья! весело-бъ було, та не знаю. Споткали мене проклятій кацапы, такъ що не знаю, якъ и выкручатьця“[3]). Все-жь таки бажавъ онъ навѣстити свою батьковщину, и про-те писавъ до Гр. Тарновского: „Коли приѣду, то не выганяйте мѣсяць або другій, бо въ мене и на Украинѣ, окроме васъ нема пристанища; а я вамъ що-небудь намалюю“[4]).

Въ томъ-то 1843. роцѣ поѣхавъ отже Шевченко на Украину, котрои не бачивъ лѣтъ чотырнацять. Тутъ живъ онъ до року 1846., пробуваючи по-найбольше у приятелѣвъ въ губерніяхъ Черниговскій и Полтавскій. Чимъ Тарасъ тогдѣ займавъ ся, можно дознатись изъ твору Опанаса Чужбиньского: „Воспоминаніе о Тарасѣ Шевченко“ (С.-Петербургъ 1861). Поетъ бувавъ у панобъ украиньскихъ, котрій любили гулянки, завязавши кружокъ подъ назвою „общество мочемордія“, супротивъ котрого станули „сухомордіе“, се-бъ-то тій, що не любили пити. Але Шевченко небавомъ одцуравъ ся одъ приязни зъ такими панами, котрій цѣль житя добачали въ пустой забавѣ, а дерли шкуру изъ незрячихъ-темныхъ братовъ. Бувало й таке, що Шевченко дорѣкавъ такимъ недолюдкамъ-панамъ, що згнущались надъ нещасными крѣпаками.

Саме-тогдѣ князь Николай Василєвичь Репнинъ, генералъ-губернаторъ украиньскій, запрошувавъ Шевченка до себе въ село Яготинъ, и одтакъ поетъ, вымалювавши портретъ сего князя, живъ усю зиму (1844) въ его дворѣ. Его умной и сентиментальной дочцѣ, Варварѣ Николаєвнѣ, заявлявъ Тарасъ платоничну любовь, и она стояла такожь въ дружнихъ, чисто-братнихъ односинахъ до украиньского поета, зовучи его „своимъ добрымъ и грустнымъ пѣвцемъ“[5]). Одтакъ Шевченко присвятивъ ѣй свой стихотворъ „Тризна“, що его написавъ (1844) въ мовѣ россійскій. Въ украиньскомъ же языцѣ зладивъ онъ гарный вѣршь „До сестры“, въ котромъ зъявивъ ось-таку сповѣдь сердечну:

Намъ зъ тобою, моя сестро,
Не ходити въ парѣ:
Твоє сонце свѣтить ясно,
Моє-жь давно въ хмарѣ[1]).

Въ 1845. р. посѣтивъ Тарасъ родне село Керелювку. Разомъ зъ Варѳоломеємъ Шевченкомъ прибувъ онъ на самъ храмовый празникъ св. Іоанна Богослова (26. вересня) до родины. Тарасови особливо подобалась гостина у титаря Игната Бондаренка, що въ саду подъ яблунею частувавъ Шевченка старымъ добрымъ медомъ. Бувъ же тогдѣ у титаря лѣрникъ. Тарасъ заразъ до него: „Спѣвай думы!“ — але лѣрникъ нѣякихъ думъ не знавъ. Одтакъ ставъ его Тарасъ просити, щобы спѣвавъ пѣснѣ, и самъ подтягавъ голосомъ за нимъ. Опосля ходивъ Тарасъ по саду разомъ зъ Варѳоломеємъ и ставъ деклямувати: „За горами горы хмарами повитій“...[2]) Варѳоломей слухавъ, притаивши духа: волосє у него подняло ся дыбомъ: онъ ставъ радити Тарасови, щобъ не дуже заходивъ у хмары. Одтакъ показувавъ поетъ Варѳоломеєви якісь портреты и говоривъ, що се его приятелѣ, що всѣ они умовили ся, працювати для просвѣты народнои. Сеся праця мусѣла йти по думцѣ Тарасовой осьтакою дорогою: „Кождый зъ нихъ, одповѣдно свбимъ достаткамъ, вызначавъ, яку суму онъ вкладати-ме въ громадску касу. Касою управляти-ме выборна администрація. Каса рости-ме якъ зъ вкладокъ, такъ и зъ процентовъ, а якъ выросте гараздъ, тогдѣ выдавати-меть ся зъ неи тымъ убогимъ людямъ, котрій скончивши гімназію, не мати-муть спроможности йти въ университетъ. Той, хто бравъ сю запомогу, повиненъ бувъ, скончивши университетъ, служити шесть лѣтъ учителемъ на селѣ.“[3]).

По колькохъ дняхъ посѣтивъ Шевченко Керелювского священика, котрого знавъ будучи ще въ школѣ у дяка Бугорского. У старого „батюшки“ гостивъ тогдѣ сынъ его, молодый священикъ, котрый, дожидаючи рѣдкого гостя, запросивъ еще одного молодого панъ-отця зъ сусѣднього села. Оба молодій священики намагались забавляти славного гостя розмовами-нѣсенѣтницями; але Шевченко говоривъ зъ ними нерадо и балакавъ только зо старенькимъ батюшкою про давну давнину. Ледво одойшовъ Тарасъ, въ домъ священика прибѣгла старенька Лимариха.

— „А що? бачили, батюшка, нашого Тараса? — Якій онъ?“ спытала она молодого священика. — „Та бачивъ же!“ одповѣвъ онъ. „Але якъ бы ты, бабо, знала, якій онъ дурный! Сѣвъ собѣ зъ старымъ, та только розпытуе про голодраньцѣвъ! Та ще якъ на глумъ, попросивъ покликати нѣкчемного Смолька, свого школьного товариша, та й ставъ зъ нимъ цѣлуватись“. — „Чудно отце вы, батюшка, кажете;“ одповѣла Лимариха дивуючись. „Зъ нами Тарасъ нѣколи не мовчить, а зъ вами мабуть не знавъ, про що балакати“[4]).

[1]) „Листы Шевченка“. („Основа“. 1862. Май; стор. 6[2].)

[2]) „Осада Пскова“ — образъ Брюлова. Мѣжь малюнками сего славного артиста вызначувались: „Іоаннъ Хреститель“ и „Марія Магдалина“.

[3]) „Основа“. 1862. Май; стор. 5[2].

[4]) ibid., стор. 6[2].

[5]) Порбвн. „Письма княжны В. Н. Репниной къ Шевченку“. („Жизнь и произведенія Т. Шевченка“. Сводъ матеріаловъ для его біографіи. Составилъ М. К. Чалый. Кіевъ 1882; стор. 43—50.)

[1]) „Ватра“. Літературный Збірникъ“. Выдавъ Василь Лукичь (Володимиръ Левицкій). Въ Стрыю 1887; стор. 11.

[2]) Сими словами починає ся стихотворъ Шевченка п. з. „Кавказъ“.

[3]) „Споминки (Варѳоломея Г. Шевченка) про Тараса Григоровича Шевченка“. („Правда“. У Львові 1876; стор 25—26.)

[4]) М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка; стор 51—52.

Опôсля заѣхавъ Шевченко въ Исковцѣ, Полтавскои ґуберніѣ, де живъ Опанасъ Чужбиньскій, котрый саметогдѣ вернувъ ся зъ Кавказа. Въ тôмъ часѣ Шевченко писавъ поему „Иванъ Гусъ“ и переробляв епичный твôръ „Кавказъ“.[1]) Ôдтакъ вразъ зъ Чужбиньскимъ ôдбувавъ Тарасъ вандрôвку по губерніи Чернигôвскôй въ цѣляхъ археолоґичныхъ. Навперед посѣтили они Нѣжинъ. Приѣздомъ Кобзаря зворушивъ ся весь ґóродъ; дверѣ єго кватиры не зачинялись. Особливо студенты лицея высказували єму сердечне „здоровъ бувъ!“ Мѣжь ними бувъ такожь Н. В. Гербель, щó опôсля переложивъ „Кобзаря“ на мову россійску. Въ Нѣжинѣ стрѣтивъ ся поетъ зъ давнымъ своимъ другомъ Сошенкомъ, щó въ сѣмъ городѣ бувъ учителемъ рисункôвъ. Але й тогдѣ, коли Шевченка всѣ земляки величали славнымъ поетомъ, Сошенко высказавъ єму свою гадку, що всетаки було-бъ лучше, коли-бъ ôнъ бôльше займавъ ся малярствомъ, нѣжь поезіею; ба, бѣдный учитель-малярь запримѣтивъ простодушно, що Шевченкова поема „Тризна“, выдана въ мовѣ россійскôй 1844. р., не маѣ литературнои стôйности.

Зъ Нѣжина поѣхали оба путники въ Чернигôвъ. Въ сѣмъ городѣ ôдрисувавъ Шевченко деякѝ стародавнѝ памятники штуки, и ôдтакъ зъ-ôдси ѣздивъ часто въ село Седнѣвъ та бувавъ гостемъ у Анд. Ив. Лизогуба. Въ Седневѣ намалювавъ Шевченко кôлька образôвъ для сего свого друга. Тогдѣ бувавъ ôнъ такожь въ Качанôвцѣ (въ Борзеньскôмъ повѣтѣ) у Григорія Степ. Тарновского, у котрого збирались литераты й художники.

Того-жь року (1846) Шевченко зъ Чужбиньскимъ поѣхавъ въ Кіѣвъ. Тарасъ задумавъ ôдрисувати важнѣйшѝ памятники Кіѣвскои старины и деякѝ красшѝ околицѣ города. Иногдѣ покидавъ ôнъ сю свою роботу, та „бивъ байдики“; коли-жь лучились днѣ дощевѝ, то лежавъ собѣ цѣлый день на постели и читавъ часописи, або такѝ творы историчнѝ, котрыми мôгъ хôснуватись въ малярствѣ. Живучи въ Кіѣвѣ рѣдко навѣщавъ панôвъ. „Ходѣмъ лучше на Днѣпро!“ говоривъ ôнъ бувало, спекавшись запросинъ на забаву панску, — „сядемъ де-небудь на кручи и заспѣваємъ.“ Коли-жь годѣ було вымовитись ôдъ такихъ запросинъ, то поетъ, явившись въ домахъ аристократіѣ, вмѣвъ наблюдати правила чемности, изъ-за чого всѣ єго вельми поважали. А вже-жь страстно любивъ Тарасъ простѝ звычаѣ народнѝ, и ходивъ радо въ тѝ домы, де єго приймали не пышно, але щиро. Тамъ бувавъ ôнъ веселый, говôркій; любивъ именно розказувати всѣлякѝ пригоды способомъ шутливымъ. Наймилѣйшою була єму тота гостина, коли приготовано єму добрый сѣльскій обѣдъ, се-бъ-то борщь зъ сушеными карасями, зъ свѣжою капустою и зъ иншими придатками, пшоняну кашу, запѣканого Днѣпрового ляща и т. и.

Поетъ любивъ дуже дѣтей; сѣдавъ неразъ мѣжь нихъ въ кружокъ на улици, оповѣдавъ имъ казки, робивъ сопѣвки, спѣвавъ пѣсеньки, котрыхъ знавъ богато. Коли рисувавъ розвалины „Золотыхъ ворôтъ“, найшовъ ôнъ разъ мѣжь валами трилѣтню дѣвчинку, щó туды була заблукалась; посадивъ єѣ побôчь себе на розстелену хустину и робивъ ѣй рôзнѝ забавки, граючись зъ нею дотôль, докôль не надôйшла зажурена мати, щó глядала своєи дитины.

[1]) Поетъ хôснувавъ ся тогдѣ оповѣданями Чужбиньского про Кавказъ.

ж) Товариство св. Кирила и Методія. Въ Кіѣвѣ пôзнавъ ся Шевченко зъ декотрыми молодыми Украинцями, именно зъ Миколою Костомаровомъ и Пантелеймономъ Кулѣшемъ. Зъ тыми новыми приятелями Тарасъ ѣздивъ по Кіѣвщинѣ, та ôдрисовувавъ стародавнѝ церкви и важнѣйшѝ будôвлѣ давнои столицѣ Руси-Украины. Тогдѣ приготовлявъ Шевченко рисунки для альбума „Живописная Украина“. Иногдѣ забавлявъ ся зъ товаришами и спѣвавъ всѣлякѝ пѣснѣ народнѝ; мавъ бо голосъ чудовый и любувавъ ся въ пѣсняхъ та казкахъ про давну бувальщину. Часто розмовлявъ ся зъ приятелями про ґôрку долю Украины и ставъ думати, якъ бы допомочи бѣдному народови.

Въ першій день празника Рождества Христового 1846. р. Микола Костомарôвъ засновавъ политичне товариство, се-бъ-то „товариство св. Кирила и Методія“. Членами сего товариства були: Микола Гулакъ-Артемовскій, Микола Костомарôвъ, Олександеръ Навроцкій, Василь Бѣлозерскій, Опанасъ Марковичь, Тарасъ Шевченко, Пантелеймонъ Кулѣшь, Посяда, Тулубъ, Савичь и и. Ось и програма сего товариства:

1. Принимаемъ, что духовное и политическое соединеніе Славянъ есть истинное ихъ назначеніе, къ которому они должны стремиться.

2. Принимаемъ, что при соединеніи каждое славянское племя должно имѣть свою самостоятельность, а такими племенами признаемъ Южно-Руссовъ, Съверно-Руссовъ съ Бѣло-Руссами, Поляковъ, Чеховъ съ Словенцами, Лужичанъ, Иллиро-Сербовъ съ Хорутанами и Болгаръ.

3. Принимаемъ, что каждое племя должно имѣть правленіе народное, и соблюдать совершенное равенство сограждан по ихъ рожденію, христіянскимъ вѣроисповѣданіямъ и состоянію.

4. Принимаемъ, что правленіе, законодательство, право собственности и просвѣщеніе у Славянъ должно основываться на святой религіи Господа нашего Іисуса Христа.

5. Принимаемъ, что при такомъ равенствѣ образованность и чистая нравственность должны служить условіемъ участія въ правленію.

6. Принимаемъ, что долженъ существовать общій славянскій соборъ изъ представителей всѣхъ племенъ.

Ôдтакъ слѣдують „главныя правила общества“ (числомъ 11). Въ девятôмъ пунктѣ сего правила сказано ось-таке: „*Установляемъ, какъ все общество въ совокупности, такъ и каждый членъ должны свои дѣйствія соображать съ евангельскими правилами любви, кротости и терпѣнія; правило же, цѣль освящаетъ средства, общество признаетъ безбожнымъ*“[1]).

А вже-жь Костомарôвъ заявивъ въ „Кіевскôй Старинѣ“ (томъ V., 1883; стор. 226—227), що „желанія“ товариства, ôдносячѝ ся до Славянъ, заключались въ сихъ пунктахъ: 1) Освобожденє славяньскихъ народôвъ зъ пôдъ кормиги чужихъ народôвъ; 2) орґанизованє ихъ въ самостôйнѝ политичнѝ ґрупы зъ удержанѣмъ федеративнои ихъ звязи мѣжь собою; 3) усуненє всякои неволѣ; 4) знесенє кастовыхъ привилеґій; 5) релиґійна свобода й терпимôсть въ вѣрѣ; 6) при повнôй свободѣ всякои науки вѣры заведенє одного славяньского языка

[1]) Высше наведену програму „товариства Кирило-Методіѣвского“ найшовъ одинъ Украинець мѣжь паперами одного зъ членôвъ сего политичного товариства и переписавъ єѣ для автора сеи исторіѣ литературы рускои. Тыхъ же „главныхъ правилъ общества“ не мôгъ ôнъ (крôмъ девятого пункта) подати авторови, замѣчаючи, що про нихъ „неудобно“ писати.

въ публичнôмъ богослуженю всѣхъ истнуючихъ церкóвъ; 7) повна свобода мысли, науки и печатаного слова; 8) выкладъ всѣхъ славяньскихъ языкôвъ и ихъ литературъ въ науковыхъ институтахъ всѣхъ народôвъ славяньскихъ.

Опроче авторъ „Жизни Кулѣша“, мабуть Василь Бѣлозерскій, („Правда“, 1868., ч. 2—4; 24—28) написавъ отъ-се про думки членôвъ сего товариства: „Найкращимъ способомъ, ширити свою проповѣдь, уважали вони устне й печатне слово й добру науку дѣвчатъ, яко матѣрокъ и сестеръ тыхъ дѣятелѣвъ, щó мали колись вырости середъ стуманѣлого люду, и холодного, лѣнивого панства. Тымъ-то вони постановили пѣклуватись, щобъ на Вкраинѣ постало якъ найбôльшь письменного й тямущого жѣноцтва. Не въ централизоване государство замѣрили вони скупити всѣ славянськи народы, а въ вôльный союзъ пôдъ протекторатомъ россійського императора. А якъ имперія його доти не згôдна була-бъ притулити до себе славянськои федераціѣ, доки не очистилась бы ôдъ ганьбы крѣпацтва, то установлено було, помалу-малу пôдготовляти и панôвъ и урядъ до зрозумѣння сеи спасеннои громадськои потребы за помôччю науки и намовы, а простый людъ — до новои кращои долѣ — за помôччю шкôлъ; розпочати-жь се дѣло повинни були паны-гуманисты у своихъ селахъ“[1]).

Уложивши статутъ, члены тайного сего товариства политичного завели свою печатку зъ девизою: „И уразумѣете истину и истина свободитъ вы“. (Еванг. Іоан. VIII, 32), и носили перстѣнь зъ чистого желѣза зъ буквами **К. М.**

Высокй идеѣ товариства Кирило-Методіѣвского высказувавъ ôдтакъ Шевченко въ найкрасшихъ своихъ поетичныхъ творахъ, особливо-жь въ „Посланію землякамъ“ и въ поемѣ „Иванъ Гусъ“. Одначе орґанизацією товариства нашъ Кобзарь не мôгъ займати ся; та й Кулѣшъ изъ за своєи аристократичнои вдачѣ стоявъ подалеки ôдъ прочихъ товаришѣвъ; про-те въ „Хуторнôй Поезіи“ заявивъ ôнъ отъ-се: „Обохъ насъ не прийнято въ тайне политичне общество за-для того, що мы й самй по собѣ працювати-мемо для славянськои и вкраинськои свободы, а тымъ часомъ, на случай игемонського гонення, до насъ нѣхто не причепицця“[2]). Все-жь таки хваливъ ôнъ статутъ общества, пишучи мѣжь иншимъ отъ-се: „Въ статутѣ, якъ опôсля вже стало минѣ вѣдомо, мѣжь иншими премудрыми задумами було сказано, що Украинцѣ сполучать славянщину въ одну федерацію пôдъ протекцією всероссійського императора, а коли-бъ всероссійській императоръ на се не зволивъ, то будуть промышляти объ собѣ якъ небудь инше“[3]).

Мѣжь-тымъ посѣщавъ Шевченко своихъ приятелѣвъ и пôдносивъ ихъ духа до любови рôдныхъ святощій. Въ загалѣ бувавъ ôнъ душею всякого збору въ семейнôмъ житю своихъ приятелѣвъ. Дня 22. сѣчня 1847. р. въ Вознесеньскôй церквѣ села Оленôвки (Борзеньского повѣту, Черниґôвскои ґуберніѣ) Тарасъ державъ вѣнець при вѣнчаню П. Кулѣша зъ сестрою Василя Бѣлозерского, будучи „бояриномъ“. Коли молодята прийшли ôдъ вѣнця въ хутôръ Мотронôвку, то Шевченко здоровкаючись зъ молодою кликнувъ словами однои народнои коляды: „Чи ты царѣвна, чи королѣвна?“ На щó женихъ одвѣтивъ шутливо: „На чужій коровай очей не порывай, да собѣ дбай!“[1]) Кажуть, що Шевченко переховувавъ бережливо тую квѣтку, котру молода пришпилила єму до сурдута.

Живучи на тôмъ хуторѣ Тарасъ очаровувавъ матѣрь Бѣлозерского своимъ спѣвомъ. Ходить бувало по кôмнатѣ, заложивши руки назадъ, опустивши въ-низъ задуману голову, та спѣває тихимъ, тонкимъ голосомъ отъ-сй пѣснѣ: 1) „Ой, изôйди, зôйди, ты зôронько та вечѣрная!“ — 2) „У Кіѣвѣ на ринку пють чумаки горѣлку“. — 3) „Ой горе, горе! якій я вдавъ ся, брѣвъ черезъ рѣченьку та й не вмывавъ ся“. — 4) „Де-жь ты, доню, барила ся, барила ся?“ — „На мельника дивила ся, дивила ся“[2]).

А по-за-якъ любивъ рôдну мову, и въ нѣй высказувавъ свои идеалы, то дорѣкавъ всякому, хто цуравъся єи и хôснувавъ ся языкомъ россійскимъ. Про-те писавъ разъ отъ-се до Варѳоломея Шевченка: „Скажи братовй Миколѣ, що, якъ писати-ме до мене, то нехай пише по-нашому, бо якъ нѣ, то й читати не буду, а то менѣ вже й такъ отъ-ся московщина обридла“[3]).

Въ тôмъ (1847) роцѣ блиснула Тарасови надѣя на красну будучнôсть. Заходами приятелѣвъ поставлено єго учителемъ „малярского искуства“ въ Кіѣвскôмъ университетѣ, одна-жь молода Украинка була такою ентузіясткою супроти поетичныхъ творôвъ Шевченка, що жертвувала єму свôй посагъ въ тôй цѣли, щобъ поѣхавъ на три роки въ Италію и тамъ познакомивъ ся зъ свѣтомъ клясичнымъ[4]). Поетъ зрадѣвъ радостію изъ-за такои жертвы и выѣхавъ изъ Кієва, щобъ зôбрати свои рукописи, котрй полишавъ въ рôзныхъ домахъ, де бувавъ гостемъ. Коли-жь ôнъ на гостинѣ въ Лубнахъ[5]) выголосивъ кôлька своихъ вôльнодумныхъ поезій, именно-жь „Кавказъ“, то найшовъ ся хтось, щó донѣсъ власти, мабуть-то ôнъ выступає ворожо противъ царя. Небавомъ опôсля ѣхавъ Тарасъ зъ Чернигова до Кієва, але вже не доѣхавъ до гóрода. Коли перевозивъ ся поромомъ на Днѣпрѣ, то єго арештовано (5. цвѣтня 1847. р.)

А вже-жь увязнено ще й девять иншихъ членôвъ товариства. Часъ ôдъ часу сходились они въ кватирѣ Гулака за Софійскою оградою въ домѣ протоіѣрея Заваднского. Та отъ, разомъ зъ Гулакомъ за дощанною перегородою мешкавъ студентъ Алексѣй Петровъ. Зъ розмовъ товаришѣвъ долѣтали до него деякй слова, и ôнъ уявивъ собѣ, що се сковивъ ся якійсь заговôръ. Сейчасъ донѣсъ ôнъ власти про сй ворохобнй сходины, изъ-за чого тыхъ членôвъ арештовано.

Шевченка увязнили отже не тôлько за-для того, що уважано єго членомъ тайного политичного товариства, але й по причинѣ написаня поемы „Кавказъ“. Коли приятелѣ Шевченка довѣдались, що єго арештовано, то сильно затрѣвожились и обдумували способы, якими можна-бъ Кобзареви помочи въ єго недоли. Особливо княжна Варвара Репнина старалась выєднати єму пôльгу черезъ свого тѣточного брата, министра Уварова, ба й рѣшилась въ сѣй справѣ написати листъ до шефа жандармôвъ гр. А. Ѳ. Орлова. Але той шефъ ôдповѣвъ письмомъ офиціяльнымъ, въ котрôмъ княжнѣ заказавъ мѣшатись въ не свою справу, и вести переписку зъ салдатомъ Шев-

[1]) „Правда“. 1868; число 25; стор. 298.
[2]) „Хуторна поэзія“. У ві Львові. 1882; стор. 28.
[3]) ibid.

[1]) „Кіевская Старина“. Томъ IV. 1882; стор. 70.
[2]) ibid., стор. 71.
[3]) „Правда“. 1876; стор. 24.
[4]) М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Т. Шевченка“ стор. 61.
[5]) Лубны — повѣтовый городъ ґуберніѣ Полтавскои.

ченкомъ, по-за-якъ въ противнôмъ случаю ôнъ зъ княжною поступить собѣ по всѣй строгости законôвъ.

Изъ Кієва повезли Шевченка въ Петербургъ. Коли ôнъ послѣ допроса въ „III. отдѣленію“ разомъ зъ Костомаровомъ вшовъ у свôй „нумеръ“, то сказавъ свому приятелеви: „Не жури ся, Миколо, доведетця ще намъ у купѣ жити!“

28. мая слѣдувала царска конфирмація засуду. Шевченко сидѣвъ пôвъ року въ арештѣ; опôсля вывели єго на свѣтъ Божій, та знôвъ посадили на „чортопхайку“ и ôдвезли ажь въ Оренбургъ, де представлено єго корпусному командирови В. А. Обручеву, та дивизіонному и бриґадному ґенераламъ. Тутъ зачислено єго „рядовымъ“ въ Оренбургскій линійный баталіонъ № 5, щô находивъ ся въ Орскôй крѣпости. Туды жь ôдослано Шевченка въ начатку осени того (1847) року.

(Дальше буде.)

Де лѣпше?

Економичнѣ ескизы — написавъ Семенъ Жукъ.

I.

Ôдъ давна вже галицкѣ и украиньскѣ Русины змагають ся про те: де лѣпше стоить економичный добробытъ руского народу, чи въ Галичинѣ, чи на Украинѣ? Се пытанє не тôлько цѣкаве, але за надто важне, та шкода, що доси не доведено єго нѣ сюды нѣ туды певными фактами.

Я знаю, що розжити ся на такѣ факты вельми трудно, одначе-жь безъ фактôвъ не можна судити про економичный добробытъ, не можна мѣрити єго на око, особистымъ враженємъ, або, — ще гôрше, — гутôркою, зъ вѣтру. Пытаючись, де лѣпше жити рускому народови, чи въ Галичинѣ чи на Украинѣ — треба шукати ôдповѣди въ статистичнôмъ матеріялѣ. За-для ôдповѣди треба зôбрати не мало такого матеріялу, тай порôвнати єго, тогды изъ цифръ пôзнаємо истинну зъ близька; цифры не змылять и выйде правда на верхъ, немовь олива на водѣ. Кажу въ друге, що зôбрати такій матеріялъ про Галичину и Украину труднôсть не мала, треба не мало и часу и кошту и пильности, та ще й не вгадаєшь, чи певный сей матеріялъ, чи нѣ? Вже-жь якимъ бы ôнъ и не бувъ, якій-бъ и не були тѣ статистичнѣ даты, а зъ нихъ довѣдаємсь бôльше, чимъ зъ однои гутôрки. Певна рѣчь, що матеріялъ повиненъ обôймати зъ усѣхъ бокôвъ народне житє, бо економичный добробытъ не єсть сама лишень матеріяльна сила, на пр земля, грошѣ, и складаєть ся отся сила не зъ самои лишень землѣ, не зъ самого лишень капиталу. Добробытъ народу — значить усе єго житє въ сферѣ моральнôй, духовôй, соціяльнôй и економичнôй. Тымъ то й треба роздобути и роздивити ся въ матеріялѣ якъ найбôльшôмъ та тодѣ вже й порôвнати єго. Знаємо, що рôвнати речѣ, треба одного й того самого роду, тай мѣряти ихъ треба тою самою мѣркою. На пр. вѣдомо, що Галичина якъ и Украина краѣ переважно хлѣборобскѣ, и тамъ и тутъ живе нарôдъ переважно зъ землѣ, а не зъ промыслу, не зъ индустріѣ, одначе-жь не можна Галичину рôвнати до цѣлои Украны, бо зъ обширу Украины выйшло-бъ кôлька Галичинъ, тай людности на Украинѣ въ троє бôльше, нѣжь въ Галичинѣ; треба взяти до порôвнаня якусь частину Украины таку, щобъ обставинами своими бôльшь чи меншь походила на Галичину. Не можна й Галичину брати усю, бо захôдна частина єи вельми выразно рôжнить ся ôдъ всхôднои и першь усёго: самою національностію. Въ економичныхъ справахъ мы хочь не даємо національнымъ ôдмѣнамъ першои ваги, одначе и цуратись ихъ зовсѣмъ не можемо, а мусимо вважати и на нихъ, якъ и на державный устрôй. Все-жь и въ хлѣборобствѣ и въ майстерствѣ скрôзь по свѣту заходы и пристроѣ ôдповѣдають свѣтоглядови, просвѣтѣ и культурѣ роботника, грунтови землѣ и вдачѣ єго. Свѣтоглядъ, культура и освѣта Мазура, вдача грунту єго земель, єго хлѣборосклѣ снасти и пристроѣ, ачейже не тѣ самѣ, що у Русина. Тымъ то до порôвнаня беру я саму всхôдну, руску Галичину.

Яку-жь дôбрати до неи частину Украины? Зъ першого погляду здаєть ся, що найлѣпше-бъ припадали до Галичины сумѣжнѣ украиньскѣ Подôлє и Волынь; климатъ тамъ майже однаковый, украиньско-подôльскій чорноземъ такій же самъ якъ и на Галицкому Подôлю; мочарамъ Галичины ôдповѣдає волыньске Полѣсє; пановане чужои шляхты надъ рускимъ народомъ було и єсть ту и тамъ однакове; але-жь є ще бôльшій рôжницѣ: по Волыни и Подôлю занадто мало желѣзниць и доброи комуникаціѣ, а доволѣ знôвъ цукровыхъ фабрикъ; по Галичинѣ на впаки: тутъ на цѣлый край одна цукрова фабрика, а комуникація доволѣ добра. Головна-жь рѣчь ось въ чому: Волынь и Подôлє майже 25 рокôвъ перебувають въ „исключительномъ положеніи“ (станъ облоги), черезъ що и нема тутъ жаднои краєвои (господарскои) автономіѣ, господарюють тутъ урядники администраційнѣ та полиціѣ, а черезъ те нема ту нѣ шкôлъ народныхъ, нѣ освѣты. Друга знôвъ причина така: Въ сѣчни 1863 р. скоило ся польске повстанє и застало такій станъ, що вызволенѣ въ р. 1861 крепаки не були ще надѣленѣ землею. Россійскій урядъ скорыставъ зъ сего и повернувъ справу надѣлу землею цѣлкомъ на руку панщанамъ! На надѣлъ пôшла у с я та земля, якою орудували такъ чи инакше христіяне; надѣлы ôдрѣзували великѣ, зъ доброи землѣ, плату за землю положили невелику, та перегодомъ и ту знижили на 50—70%. Такимъ чиномъ на Волыни и Подôлю панщане выйшли зъ крѣпацтва такъ добре, якъ нѣгде въ Россіи.

Тымъ то ôдповѣднѣйше буде взяти пр. Полтавщину; лежить она майже цѣлкомъ пôдъ тою географичною шириною, що й Галичина, пôдъ 48° 42′ и 51° 8′ пôвн. шир. Територіяльный обширъ Галичины (рускои) 53.800 кв. кил., обширъ Полтавщины на сѣмь тысячь кв. кл. буде меншь, але ся рôжниця великои ваги не має, навѣть въ загалѣ и зовсѣмъ зникне, коли возьмемо саму лишень оброблену землю, поминаючи гаѣ, воды и пѣски — се-бъ то взявши той тôлько обширъ, якій становить властиву истоту економичиого побыту. Побачимо тогдѣ, що обширъ такои землѣ въ Галичинѣ ще меншь на 70 тысячь гектарôвъ, нѣжь въ Полтавщинѣ. Що до людности тутъ рôжниця бôльша, ажь на цѣлый мілiонъ; въ Галичинѣ 3,549.000, въ Полтавщинѣ 2,500.000. Зъ сего выходить, що, мовлячи въ загалѣ, Полтавцеви бôльше простору для зарôбку зъ землѣ; на кождого Полтавця оброблени землѣ припадає пересѣчно 1,64, а на кождого Галичанина 1,15 гектара Алежь $^{3}/_{20}$% гект. не така рôжниця, щобъ могла мати велику вагу и своєю силою переважити економичный добробытъ на той чи на сей бôкъ. Сама зъ себе земля ще не велика рѣчь; вага и сила землѣ лежить въ сумѣ вложеноі въ неѣ працѣ, знаня и капиталу; силу землѣ и цѣну дає культура єи, се-бъ то, якъ она оброблена, якъ она родить. Моргъ культурноі землѣ має непомѣрно бôльшу вартôсть, анѣжь тысячь моргôвъ пустыхъ пѣскôвъ. Земля безъ культуры тôлько матеріялъ, все одно якъ шматокъ дубины або крыцѣ; вартôсть ихъ покажеть ся тогдѣ, якъ выйдуть зъ майстровыхъ рукъ и знатно стане, що зъ нихъ зроблено и якъ оброблено. Въ добробытѣ людей якъ и въ майстерствѣ, скрôзь на свѣтѣ, всему голова культура, та освѣта, бо безъ освѣты жадна культура — рѣчь неможлива!

Такимъ чиномъ возьмемо до порôвнаня Полтавщину и схôдну Галичину и примѣряємо одну до другои. Якою же мѣркою будемъ мѣряти? Єсть кôлька економичныхъ дорôгъ вызначати добробытъ краю. Одни економисты мѣряють єго зростомъ державныхъ и краєвыхъ податкôвъ, та кажуть: коли росте сума податкôвъ, такъ зъ того знати, що зростає и економичный добробытъ людности, що сплачує тѣ податки. Добре-бъ було, коли-бъ справдѣ оно такъ було. Але та економична теорія наврядъ чи годить ся цѣлкомъ навѣть до Франціѣ, Бельгіѣ або до державъ пôвнôчнои Америки; а що до Россіѣ и Австріѣ, то она зовсѣмъ не ôдповѣдна.

Гляньмо на буджеты обохъ державъ, якъ они шпарко зростали:

Державныхъ доходôвъ було:	въ Россіи:	въ Австріи:
року 1877 —	570 мил. р.	345 м. зр.
„ 1881 —	717 „	406 „
„ 1885 —	780 „	425 „

Бачимо, що за отсей часъ державный буджетъ Россіѣ зрôсъ на 38·8% а въ Австріи на 25·7%. Зросли и краєвѣ податки, якъ свѣдчать отсѣ урядовѣ цифры: Буджетъ Полтавского губернского земства р. 1877 бувъ 1,143.000 а за

пять рокôвъ зрôсъ до 1,407.000 рубл., се-бъ то на 31% [1]). Краєвыхъ же податкôвъ Галичина заплатила року 1877 2.345.000 зр. а р. 1881 вже 2,611.00) зр.; значить податки краєвй зросли на 11% [2]). Нехай же хто скаже, чи зрôсъ народный добробытъ ôдповѣдно зростови податкôвъ? Коженъ и на око бачить, що нѣ, що народъ убожѣє, а не богатѣє. Певна рѣчь, що зрôстъ податкôвъ повиненъ бы цѣлкомъ ôдповѣдати зростови економичного добробыту краю и цѣлкомъ залежати ôдъ него; але-жь не такъ оно є суще; залежить ôнъ и въ Россіи и въ Австріи ôдъ тои финансовои системы оподатковаия, якои тримаєть ся держава. Зрôстъ податкôвъ стає передъ нами тôлько за певного свѣдка тому, якъ убожѣє народъ. Звернѣмъ увагу на урядовй показчики податковыхъ недоплатъ. Недоплата самыхъ лишень краєвыхъ (земскихъ) податкôвъ становила на пр. въ Черниговщинѣ р. 1881 рублѣвъ 218 000 [3]), въ Полтавщинѣ 199.000 [4]), въ Таврiи була 1877 р. 11.000 а за чотыры роки зросла до 127.000. Добре вѣдаємо, якъ пильно урядники правлять зъ народу недоплаты, остання телиця йде на лицитацію. Чомъ же люде зъ доброи волѣ не сплачують податкôвъ? На що они доводять до лицитацiѣ своє добро, а себе до арешту и до рѣзокъ? Бо не маютъ зъ чого платити...

Есть зновь друга мѣрка вызначати економичный добробытъ краю: ся теорія каже: о скôлько зростає продажъ за границю добуткôвъ, надбаныхъ народною працею, о стôлько зростає и народный добробытъ. Взявши отсю систему вельми-бъ легко вызначити економичный добробытъ Россіѣ; треба-бъ було тôлько взяти статистику продажи збôжа за границю. Зъ неи видко, що р. 1864 Россія продала збôжа на 54½ мил. рубл. а р. 1878 вже на 366½ мил. Поступъ страшенный та на лихо — така сила продажи не була нормальною. Вывôзъ за границю на продажъ тогдѣ тôлько нормальный и не шкôдливый, коли на продажъ иде зайвина, те що лишило ся, задоволивши хоча перший, найважнѣйшй потребы дому. Отже зъ урядовыхъ цифръ россійскои статистики вѣдаємо, що урожай на збôже не поступає напередъ, а швидше йде назадъ на пр.: за чотыри роки 1871 до 1874 зôбрано збôжа 780.109 тысячь четвертей [5]), а за другй чотыри роки (1875 до 1878) — 780.081 т. четверт., значить поменшало на 28.000 четверт., а вывезено за сй останнй чотыри роки на продажъ бôльше на 34.000 четвертей. Выходить, що за сй чотыри роки въ самôй державѣ на потребы власнои людности поменшало збôжа на 62.000 четв. Тымчасомъ людность побôльшала и очевидно мусѣла не доѣдати. Зъ того що лишило ся невывезене, припадало пересѣчно на кожну людину рôчно за першй чотыри роки по 2·25 четв. а за другй тôлько 2 четвер, значить, на продажъ вывезено не зайвину, а те, що бракувало народови на прокормъ. Зъ отихъ двохъ четвертей треба було и обсѣятись и прохарчувати и себе и худобу. Не лѣпшій добутокъ дає и статистика продажи зъ Россіѣ за границю худобы. За 20 рокôвъ, якъ доводить компетентный статистикъ проф. Янсонъ людность Россіѣ зросла на 20% а кôлькôсть худобы тôлько на 1·22%. Тымчасомъ продажъ худобы за границю побôльшала на 82%. Хто тямить, яку велику вагу въ хлѣборобствѣ має худоба, яке значенє и вплывъ на здоровлє и вѣкъ людей має ѣжа молока и мяса, той легко зрозумѣє, яку велику шкоду зробила людности Россіѣ продажъ отсеи 82% худобы! Вельми-бъ цѣкаво було. коли-бъ хто розвѣдавъ та оголосивъ, скôлько народъ уживає мяса и молока на Украинѣ и въ Галичинѣ. Зъ власного досвѣду гадаю, що не вживає ôнъ и 0·01 частины того, що повиненъ бы вживати ôдповѣдно своѣй працѣ и потребѣ на ôдновленє силы и здоровля.

Теперь бачимо, що и сеи теорiѣ намъ не можна триматись, мусимо ôдкинути єѣ, она показала-бъ намъ самый лишень лиходѣйный бôкъ економично-народного добробыту. Єсть ще оденъ шляхъ рôвнати економичный добробытъ по хлѣборобскихъ краяхъ; взявши культуру землѣ и величину урожаѣвъ на збôже. Я по части и тримати-му ся того шляху, але заздалегѣдь мушу сказати, що матеріялôвъ и ту менѣ бракує, не ма ихъ стôлько, кôлько потреба. Нехай же люде, читаючи мою працю, вважають на се и не забувають про трудноcть надбати певного матеріялу; нехай памятають, що праця моя перша, що я не ôдважу ся на наукову монографію, а подаю лишень рефератъ, легенькій ескизъ, рисы тôлько такого порôвнаня.

II.

Першь усего треба сказати кôлька загальныхъ слôвъ про Полтавщину. Обширъ Полтавщины рôвнина, трохи нахилена до Днѣстра, що межує Полтавщину ôдъ Кiевщины и Катеринославщины. Грунтъ землѣ, якъ повѣдають певнй жерела, „такій родючій, що нôдгноювати землю треба тôлько на тютюнъ та нôдъ коноплѣ.[1]) Климатъ сприяючій; въ лѣтѣ спека не йде бôльше 25°Р.; зима стає въ грудню, лежить до кôнця лютого, холоду бôльшь 10—20° Р. не буває, тай то ряды въ годы. Рѣчокъ вдатныхъ до плавбы суденъ нема окрôмъ Днѣпра. Що до комуникацiѣ, то стоить она въ Полтавщинѣ лихо, гостинцѣвъ або мурованыхъ шляхôвъ зовсѣмъ нема. — По Галичинѣ два головнй гостинцѣ перерѣзують край зъ кôнця въ конець: вѣденьскій гостинець по рускôй Галичинѣ иде ôдъ Ярослава черезъ Перемышль, Тернопôль и Теребовлю до Залѣщикъ. Карпатскій гостинець тягнеть ся черезъ Сянокъ, Хирôвъ, Дрогобичь, Долину, Станиславъ до Снятина; зъ Станислава черезъ Делятинъ на Угорщину. Сй два головнй гостинцѣ снолученй кôлькома меншими.

Желѣзниця, що йде зъ Харкова до Миколаєва займає Полтавщины не бôльшь 180 клм. протягу; друга, ще не скôнчена желѣзниця перерѣзує Полтавщину черезъ мѣста Роменъ и Хоролъ и йде до Кременчуга: протягъ еи може чи буде 250 клм. Одно слово: уся линія желѣзниць по Полтавщинѣ не выйде бôльше 430 клм.

По схôднôй Галичинѣ маємо пять великихъ и кôлька меншихъ линій; протягомъ взагалѣ близько 1400 клм.

Людность Полтавщины взагалѣ 2,500000, схôднои Галичины 3,550.000. Окрôмъ може 2% латинянъ, протестантôвъ и жидôвъ, усѣ полтавскй Русины православнои релiгiѣ. Тутъ цѣкаво буде, порôвнати Полтавщину зъ рускою Галичиною, беручи въ Галичинѣ самыхъ лишень Русинôвъ:

	Въ Полтавщинѣ	въ Галичинѣ
Церковъ	1900	3392
Парафій	992	1737
Священникôвъ	1075[2])	2225
На одну парафію людности	2470	1460) особъ
На 1 священника	2280	1160)пересѣч.

Зъ сего-бъ можна гадати, що духовеньство въ Полтавщинѣ має великй доходы и живе матеріяльно дуже добре. Урядовй вѣдамости на се ôдповѣдають, що ôдъ уряду беруть священники рôчно 90 до 160 рубл.; 318 парафій мають по 66 моргôвъ (33 десятинъ) „р у ж н о и“ (церковнои) землѣ; 179 парафій мають по 15—33 десятинъ, а 239 парафій мають по 1—15 десятинъ; 256 парафій зовсѣмъ не мають земель. Що до доходôвъ духовенъства зъ парафій за „требы“ то въ 1-ôй парафіи духовеньство (3 попы, дiяконъ и 3 дяки) має рôчно 2000 рубл., въ 1-ôй 1300 р., въ 6-охъ по 1000 р., въ 14-охъ по 500. р., въ 16-охъ по 300 р., въ 26-охъ по 200 р., а 870 парафій мають ôдъ 25 до 150 р. рôчно.

Административно Полтавщину подѣлено на 15 повѣтôвъ. Вже зъ сего видко що полтавскій повѣтъ нѣ обширомъ нѣ людностiю не ôдповѣдає галицкому.

	Въ Полтавщинѣ[3])	въ Галичинѣ[4])
Обширъ найбôльшого повѣту	5341 кв. вер.[5])	2533 к. кл.[6])
Людность „ „	198230[7])	129690[8])
Обширъ найменшого „	1977 кв. в.[9])	717[10])
Людность „ „	115868	44938
Пересѣчно на повѣтъ обширу	3120 кв. в.	166600
„ „ „ людности	1144 кв. в.	75500.

[1]) Дивись: Отчетъ Полт. губ. земс. управы за годъ 1881 прилож. 8.

[2]) Дивись: Rocznik statystyki Galicyi 1887, стр. 270—271.

[3]) Финансовые итоги Черниговского земства, составилъ Хелмскій; Черниговъ 1882.

[4]) Отчетъ Полтавс губ. земской управы за 1883 г.

[5]) Четверть трохи меншь двохъ гектолѣтрôвъ.

[1]) Списокъ населеныхъ мѣстъ Полт. губ. стор. 9.

[2]) Окрôмъ 138 черцѣвъ и 190 черниць Див. Памятная книжка Полтав. губ. на 1885, стор. 297—8.

[3]) Отчетъ полтавс. губ земс. управы за г. 1881. — [4]) Географія Руси Заклиньского, 1887. — [5]) Верства трохи бôльшь кильометра. — [6]) Повѣтъ Долиньскій. — [7]) Повѣтъ Ковелецкій. — [8]) Повѣтъ Бродскій. — [9]) Повѣтъ Зѣнькôвскій. — [10]) Повѣтъ Залѣщицкій.

По Полтавщинѣ оденъ полиційный урядникъ (исправникъ) кермує 160000 людности, а въ Галичинѣ на такого урядника (старосту) припадає тôлько 75000. Таки до речи не втерпю промовити, що въ Галичинѣ бюрократія бôльшь розвинена, нѣжь де инде въ Россіи. Зъ Rocznik-а бачимо, що на цѣлу Галичину маємо 8704 урядникôвъ въ державнôй, краєвôй и и. службѣ; а въ жандарскôй, сторожи безпеченьства и иншого надзору 4369. Отожь на кождыхъ 270 особъ людности припадає оденъ урядникъ, и коштують они 1,662.272 зр. рôчно.

Судова администрація Полтавщины наврядъ чи ôдповѣдає интересамъ людности: мировыхъ судôвъ буде щось зъ 50; але-жь они зъ карныхъ процесôвъ вѣдають тôлько дрôбнѣ, цивильнѣ позвы розсуджують тôлько такѣ, що вартôсть позва не бôльшь 500 рубл., процесôвъ за землю и взагалѣ за нерухоме добро зовсѣмъ не мають права розсуджувати, — се вже компетенція колегіяльныхъ окружныхъ судôвъ; такихъ судôвъ на цѣлу Полтавщину два, высшого апеляційного суду нема нѣ одного; до него треба братись ажь въ Харкôвъ, се-бъ то, якъ пр. зъ Прилуцкого або Переяславского повѣту за 350—400 кильометрôвъ. Выходить, що оденъ мировый судія (нѣбы въ Галичинѣ адъюнктъ судовый) припадає на 50.000 мешканцѣвъ а окружный судъ на 1,125.000 людности. Вважаючи на бракъ доброи комуникаціѣ, всякому видко, що судъ въ Полтавщинѣ дѣйстно вельми дорого коштує!.. А вже-жь скорый и дешевый судъ одна зъ головнѣйшихъ ознакъ добробыту и цивилизаціѣ краю.

Людноôть цѣлои Полтавщины осаджує 4600 мѣстъ, мѣсточокъ, сѣлъ и хуторôвъ и мѣстить ся по 265 000 домôвъ и хатъ Людноôть схôднои Галичины сидить по 3720 осадахъ, а въ нихъ домôвъ и хатъ 526.666. То й выходить пересѣчно:

	Въ Полтавщинѣ	въ Галичинѣ
На одну осаду людности	543	950 особъ
На коженъ дôмъ або хату	9·4	6 7 „

Бачимо, що по хатахъ Полтавщины меншь простору; а вже-жь хто не тямить, якій недобрый вплывъ на здоровлє людей має оттака тѣснота. На се вказують и статистичнѣ цифры. Зъ сотнѣ дѣтворы до 1 року вмирає рôчно въ Полтавщинѣ 25, въ Галичинѣ 20. Ще лѣпше вказує на те и страшенна пошесть обкладкôвъ: за два роки 1878—79 по Полтавщинѣ обкладки выдусили 41.376 дѣтей. За нормальну смертноôть дѣтей въ Полтавщинѣ вважають рôчно 22.000 (се-бъ то пята частина тыхъ, що родять ся), а въ часѣ пошести отся скôлькôсть побôльшала о 16.000[1]).

Взагалѣ выраховано, що одна людина вмирає у Франціи зъ 41, въ Англіи зъ 46, въ Полтавщинѣ взагалѣ одна людина вмирає зъ 26, а є повѣты якъ отъ Миргородскій, де одна людина вмирає зъ 22. Зъ усеи людности вмирає въ звычайнѣ роки 3·5%, по цѣлôй Галичинѣ 3·2%.

Зъ сего знати, що и въ Галичинѣ не геть то добре стоить людске здоровлє. А зъ Rocznik-а п. Рутовского (стор. 37.) бачимо, що и въ Галичинѣ єсть свôй Миргородскій повѣтъ — се повѣтъ Городеньскій. Вѣдома рѣчь, що на здоровлє и вѣкъ людей разомъ вплывае велика сила рôжныхъ причинъ, але-жь вѣдомо й те, що зъ помѣжь тыхъ причинъ найбôльшій вплывъ мають темнота и убожество людей. Пятьдесять рокôвъ тому назадъ вже Дубль спостерѣгъ вплывъ освѣты на здоровлє людности, потôмъ 1828 Др. Мелє помѣтивъ, що въ Франціи вмерало людей менше по тыхъ департаментахъ, де бôльшь дѣтей ходило до школъ. Та оно й цѣлкомъ натурально! Щобъ хлѣборобъ найбôльшь корыстовавъ зъ землѣ, щобъ взагалѣ чоловѣкъ пановавъ надъ природою, котра окружає єго, щобъ вмѣвъ боронитись проти недоброго єи вплыву и найкорыстнѣйше для себе експльоатовати єѣ, — для сего треба щобъ чоловѣкъ тямивъ законы природы, знавъ єи силы, тямивъ, якъ орудувати ними. Въ исторіи не було й не ма доводôвъ, щобъ темный народъ кохавъ ся въ экономичному добробытѣ и не вѣдавъ злиднѣвъ и щобъ вѣкъ злидарѣвъ бувъ довгимъ. Темнота, убожество, политично-соціяльный устрôй и смертноôть людей такѣ цѣпкѣ елємэнты и такъ оденъ до другого припаяній, що жадным чиномъ ихъ не можна ôддѣлити оденъ ôдъ другого въ сферѣ довгого чи короткого вѣку людности краю.

[1]) Отч. Полт. ГУб. земс. упр. 1881.

Про всякій случай варто помѣтити рухъ смертности по Европейскихъ державахъ, взявши пересѣчный процентъ за 20 рокôвъ. Маємо на 1.000 мешканцѣвъ такій процентъ: въ Швеціи 20·9, Англіи 22·4, Франціи 23·5, Нидерляндахъ 27·5, Бельгіи 22·9, Баваріи 27·8, Прусахъ 28, Австріи 33·1, а въ Россіи взагалѣ 36, частинно же въ Полтавщинѣ 35·4, Черниговщинѣ 40·4, Орловскôй губ. 43, Тульскôй 44·4, Московскôй 47·4, Олонецкôй 47·6, тôлько по Бессарабіи та по нѣмецкихъ губерніяхъ смертноôть меншає и падає низше 30%[1]).

Було вже говорено що культура безъ освѣты рѣчь не. можлива: освѣта краю се голова культурѣ и цивилизаціи єго. Гляньмо на освѣтнѣ иистытуціѣ.

	Полтавщ	Галичина.
Универзитетôвъ	0	1
Политехникъ	0	1

Отже й знати, що до высшои школы Полтавцеви треба братись до Кіева або Харкова. Середныхъ школъ (клясичныхъ и реальныхъ гимназій и прогимназій) въ Полтавщинѣ 17, въ рускôй Галичинѣ 22, учительскихъ семинарій въ Полтавщинѣ нема, всюдна Галичина має ихъ 5; выходить одна середна школа по Полтавщинѣ на 147 тысячь людности, въ Галичинѣ на 131 тысячь. Хлѣборобскихъ, лѣсныхъ, промысловыхъ, купецкихъ и т. и. школъ въ Полтавщинѣ нема, на руску Галичину такихъ школъ 24, ншихъ спеціяльныхъ (фаховыхъ) въ Полтавщинѣ 4, по Галичинѣ 14.

(Дальше буде.)

ВѢСТИ БІОГРАФИЧНѢ.

ОЛЕНА ПЧÔЛКА.

(*Біографична замѣтка.*)

(Конець.)

Въ 1884 роцѣ була написана мною поема „Козачка Олена“ котру незабаромъ помѣстило „Дѣло“ и въ 2ому томѣ кіевска „Рада“. Ôдъ появленя сеи поемы, котру я и теперь уважаю дуже милымъ для себе твором, я ждала богацько; менѣ думалось, що окрôмъ формы она зверне на себе увагу тымъ, що въ нѣй першій разъ въ нашôй украиньскôй письменности выводить ся типъ жѣнки-патріотки зъ часôвъ козаччины. Мене трохи вражало, що навѣть Шевченковѣ жѣночѣ типы, при всѣй ихъ духовнôй красѣ и симпатичности, являють ся, — якъ отъ навѣть сама героиня Гайдамакъ, Оксана, — зъ интересами чисто личными и вузкими, интересами самого кохання, взагалѣ зъ погляду высшихъ горожаньскихъ вымогъ: особами млавыми и незначными. Боялась я тôлько, що навпаки менѣ закинуть, будьто моя героиня зъ єи патріотизмомъ трохи натягнена, пересадна. Яке-жь було моє здивованє, коли критика нѣякои идеѣ, (нѣ у автора поемы нѣ у героинѣ!) не зауважала!.. Критика взагалѣ пройшла поему ласкавымъ мовчанемъ... (либонь пожалѣвши автора лаяти?). Лишь у Кіевскôй „Зарѣ“ появила ся при загальнôмъ розборѣ 2-го тому „Рады“, згадка про „Козачку Олену“, въ котрôмъ... про змѣстъ поемы нѣчого не сказано, а упомянуто тôлько, що можна прочитать „не безъ удовольствія“. (При тôмъ я побачила, що критикъ, п. Федоръ Мѣщенко, и зовсѣмъ не читавъ „Козачки“, бо згадує въ рецензіи щось таке, чого у мене зовсѣмъ не було, — якихсь-то Запорожцѣвъ; та такъ то оно и выйшло, що не читавъ; п. критикъ признавъ ся опôсля, що писавъ рецензію зô слôвъ своеи жѣнки!...). Тымчасомъ такôй выхопивъ зъ поемы зъ которось-то сторôночки кôлька слôвъ, за уковане котрыхъ и склавъ менѣ догану. Отсе и все, що я чула про свою „Козачку Олену“!..

Въ 1884-му роцѣ пôслана була мною у Львôвъ и надрукована швидко книжечка „Вечерницѣ“ Гоголя (перекладъ Мих. Обачного — мого сына и Лесѣ Украинки — моеи дочки). О „Вечерницяхъ“ нѣгде нѣ одного слова не було сказано...

Въ тôмъ самôмъ роцѣ написана мною комедія въ 4 дѣяхъ, зъ паньского побыту, „Свѣтова рѣчь“. Исторія пієсы така: Старицкій, взявши зарядъ театру въ купѣ зъ Кропивницкимъ и дбаючи про ширшій репертоаръ, попро-

[1]) Див. Арх Суд. Мед. 1883 т. 1. стор. 235 и дальше.

сивъ мене, щобъ я переложила на украиньске комедію Островского „Бѣдная невѣста“. Взявшись за сю працю, я побачила, що типы того первотвору на стôлько рôжнй ôдъ нашихъ украиньскихъ, що лѣпше було-бъ цѣлу пієсу не переложить а переробить. И дѣйстно вкôнци выйшло, що пієса моя остала лишь у головнôй основѣ похожа на комедію Островского. Пієса моя була розрѣшена драматичною цензурою „19-го Іюня 84-го года“, и грана Старицкимъ у всѣхъ городахъ, де тôлько ôнъ бувъ зъ своєю трупою, (починаючи ôдъ Чорноморя и кôнчачи Москвою); кажуть, пієса має успѣхъ на сценѣ. Все збираю ся єѣ надруковать (бо граютъ єѣ тôлько зъ рукописи, що була въ драмат. цензурѣ),*) та все и не зберусь надруковать за рôжными иншими клопотами!

На дняхъ пôслала я въ драматичну цензуру свою оригинальну драму зъ народного житя въ 5-ти дѣяхъ, пôдъ заголовкомъ „Злочинница“. Тема взята зъ одного процесу, що розбиравъ ся въ волыньскому судѣ при менѣ.

Въ 1886-му роцѣ выдала я збôрку своихъ вѣршѣвъ, „Думки — мережанки“. Деякй зъ тыхъ думокъ (Прощанє, Пророкъ и иншй) були надрукованй перше въ „Зорѣ“; бôльша часть думокъ написана въ рôжнй часы въ селѣ Колодяжному (невеличкій маєтокъ мого чоловѣка), куды я, проживши 2 роки въ Кіевѣ, (82-гій и 83-тій) переселила ся зъ дѣтьми, щобъ жити зновъ на любôмъ Волыни, котрый и до сего дня такъ богато дає менѣ для моихъ праць изъ своєи етнографичнои и словесноп скарбницѣ.

Такъ якъ „Думки-мережанки“ писанй у рôжнй часы, пôдъ рôжными настроями душѣ, то змѣстъ книжки выйшовъ дуже „перѣстый“, и тенденційнй вѣршѣ, и библейскй темы (такожь взятй задля тенденцiѣ), и байки, и жарты, и чиста лирика — все въ купѣ! Але нѣ про оденъ розрядъ думокъ, взагалѣ нѣ одного слова про нихъ я ôдъ критики — не чула! Чи се случайнôсть, чи може мовчанє „зъ ласки“, (жалѣючи автора, котрого, заговоривши, прийшлось бы лаяти), — не знаю....

Отсе вже въ сему, 87-му роцѣ выйшла въ „Першому Вѣнку“ ще моя повѣсть „Товаришки“. Тема єи задумана була давно (та чи мало-жь то тыхъ „темъ“ бродить у головѣ авторôвъ!), але праця написана зъ поводу того, що треба було написати що небудь. коли мене запросили до „Першого вѣнка“; зо всѣхъ „темъ“, сотаючихъ ся по головѣ, „Товаришки“ здались менѣ найпридатнѣйшй для „Першого вѣнка“, и я ихъ написала. Шкода тôлько, що п. Франко здорово обрѣзавъ „Товаришки“, — кажучи що такъ красше, якъ коротше. Може!..)

Отъ все, що доси надруковано и мало бути надрукованымъ зъ мого писання.

Позволю собѣ высказать загальну думку зъ поводу всёго, про що тутъ говорить ся:

Може бути, що писателькою менѣ судило ся бути вже черезъ те, що се у насъ въ родѣ таке, Драгоманôвскôмъ; именно украиньскою-жь писателькою черезъ те, що зросла въ близькихъ, щиро украиньскихъ обставинахъ, а потôмъ ще попала и въ свѣдомо — украиньске около, котре мене одушевило до тои идеѣ. Але-жь легко могло стати ся, що менѣ такъ бы и довело ся зôстать при самыхъ тôлько дрôбныхъ починаняхъ (якъ то було зъ многими нашими далеко талановитшими чимъ я письмовцями!..); коли-жь не сталось зо мною такъ, то сему причиною: перше всёго таки якась дужа сила пероконання, котрая, разъ пробудившись, мôцно перла впередъ, порываючи мене зъ другихъ интересôвъ и дрôбныхъ перешкодъ все далѣ на путь украиньского писательства и выдаваня; друга-жь досить важна причина єсть ще и та, що моє особисте житє складало ся щасливѣйшь нѣжь тыхъ многихъ талановитыхъ але безталанныхъ писателѣвъ, якъ Руданьского, Глѣбова и иншихъ, котрымъ не сприяло нѣ хатне, нѣ свѣтове житє.

Хвала Богу, не було и нема у мене нѣ семейного гнету и розладу, навпаки мало ся повне спôвчутє моимъ думкамъ ôдъ моихъ найблизшихъ; не було и нужды, котра навертає творця въ щоденного наймыта-роботника, ôдбираючи въ него и часъ и духовну силу.

Тымъ же то становлю своимъ обовязкомъ зробити ще богацько для коханои руско-украиньскои письменности! Правда, и добрй обставины житя можуть легко ôдôрвать ôдъ працѣ, даючи змогу порынути въ околѣ приємностій и плавбъ, але вже коли сего не сталось зô мною у вѣкъ молодшій, то тымъ менше опасаю ся того теперь.

Выбачайте, що такъ розпросторилась у сѣй автобіографичнôй замѣтцѣ. Знаю, що и десята доля єи не придасть ся для тои потребы, ради котрои мене просили подати замѣтку. Оттакъ писало ся, выливало ся душу! Але душа авторска може тежь цѣкава рѣчь для историка письменьства....

*) а для права друку треба подавати въ звычайну цензуру.

Замѣтки критичнй и библіографія.

О исторіи литературы рускои Омеляна Огоновского звѣщають „Новости“. С.-Петерб., 4. мая 1887. Nro 120.

— — Первая часть сочиненія проф. Огоновскаго — сочиненія положительно капитальнаго — уже вышла во Львовѣ, въ объемѣ 444 страницъ довольно убористой печати. Написано оно на языкѣ украинско-галицкомъ, который галичане называютъ „рускимъ“ (съ однимъ эсъ), въ отличіе отъ великорусскаго, и написано необыкновенно талантливо, живо и увлекательно, такъ что, несмотря на строгую, вполнѣ академическую научность, подкрѣпляемую массою цитатъ, — сочиненіе даровитаго профессора читается очень легко, а иныя страницы книги проникнуты глубокимъ чувствомъ ученаго и поэта. — — Пожелаемъ, чтобы прекрасный трудъ проф. Огоновскаго сталъ настольною книгою всѣхъ интересующихся судьбами русской и южнорусской литературы.

Д. Мордовцевъ.

Галицко-рускои библіографіѣ, XIX. ст. (1801—1886), *Ив. Ем. Левицкого*, появивсь власне выпускъ третій, с. є. числа 571—755 (рôкъ 1849—1852). Неменше якъ и оба попередній выпуски сего важного и цѣнного выдавництва ôдзначаєсь и сей третій выпускъ незвычайнымъ богацтвомъ матеріялу и примѣтокъ, и великою старанностію выконаня. Яко примѣръ наведу тôлько ч. 611 (о брошурѣ Прокончица-Петрушевича: „Die ruthenische Frage in Galizien“), ч. 605. (о основаню вѣд. „Вѣстника“), ч. 681 (Juridisch-politische Terminologie. Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe); и взагалѣ кожде число, пôдъ котрымъ наведена яка часопись, або яке „соборне“ выдавництво, подає намъ окрôмъ властивои библіографичнои части, также все важнѣйше о генезѣ выданя. Кинувши окомъ на яку небудь сторону библіографіѣ п. Левицкого, особливо чимъ дальше, треба мимоволѣ подивляти се множество и студій и механичнои працѣ автора. Дуже мило вражає и спокôйный, обєктивный тонъ въ примѣткахъ (на пр. ч. 611), а яко примѣръ всесторонности може послужити ч. 610 (наведена статя зъ „Кіевлянина“). Крôмъ того, якъ знаємо напевно, збирає п. Левицкій що-разъ новй матеріялы для доповненъ. Дуже-бъ треба бажати, щобы авторъ поѣхавъ ще до Вѣдня и на Угорщину за матеріяламы, а судячи зъ єго дотеперѣшного труду, можна напевно сказати, що дорога така не була-бъ безъ богатого успѣху, и — ледви чи хто другій буде мôгъ єще коли небудь зробити для нашои библіографіѣ все те, що мôгъ бы теперь зробити п. Левицкій. Ôнъ має потрѣбне приготованє до того, а о приготованє, совѣстнôсть, вытревалôсть — въ теперѣшныхъ тяжкихъ часахъ не дуже легко.

В. Коцовскій.

Библіографія.

— Историчнои Библіотеки Олександра Барвѣньского т. IX. Монографіѣ Миколы Костомарова: Богданъ Хмельницкій ч. I. Тернопôль 1888. Цѣна 1 злр. 60 кр. а. в.

— Рускій Співанникъ уложивъ Кость Паньковскій. Накладомъ Тов. „Просвѣта“. Львôвъ 1888 Цѣна 60 кр. ав. а. в.

— Гальшка Острожска трагедія въ V. дѣяхъ Омеляна Огоновского. Львôвъ 1887. Накладомъ Тов. „Рускои Бесѣды“ у Львовѣ Цѣна 15 кр. а. в.

ÔДЪ АДМИНИСТРАЦІѢ.

Зъ симъ числомъ роесылаємо переказы до Вп. нашихъ Читателѣвъ зъ просьбою о ласкаве ôдновленє предплаты. На переказахъ выписуємо нашимъ Вп. Довжникамъ и залеглости за рôкъ 1887, котрй зволять выровнати.

Ôдповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглинській.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ IX. Львôвъ дня 15. (27.) Лютого 1888. **Число 4.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр.. на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СТАРОСВѢТСКѢ БАТЮШКИ И МАТУШКИ.

Повѣсть зъ житя украиньского духовеньства 20-ыхъ рокôвъ вѣку XIX.

Ивана Левицкого.

(Дальше.)

Онися ввôйшла въ свѣтлицю склавши руки, неначе свята. Въ неи въ рукахъ була вышивана хусточка. Она пôдвела очи, примѣтила священника, поцѣлувала єго въ руку и не встигла обернутись, якъ Мосаковскій нагнувъ ся и поцѣлувавъ єѣ въ руку. Она почула на руцѣ горячѣ, мягкѣ, повнѣ губы и почервонѣла якъ макôвка.

Онися вдôйшла и сѣла на стôльци. Она ледви пôдняла очи на Мосаковского и вглядѣла єго тихѣ, ясно синѣ очи, матово бѣле лице, на котрому спахнувъ дуже делѣкатный румянець. Яснѣ кучерѣ блищали наскрôзь кругомъ головы проти ôкна, куды сыпавъ ся золотымъ порохомъ промѣнь сонця. Мосаковскій не зводивъ очей зъ Онисѣ. Она чула на свому лици єго тихій поглядъ; не знала що робити, почала щипати повышиванѣ на хусточцѣ квѣтки. Червонѣ та синѣ нитки сыпались зъ хусточки на єи червону запаску.

— Не рви, дочко, хустки, грѣхъ! Сегодня недѣля! — сказала мати, легко торкнувши дочку пальцями по руцѣ.

Онися перестала на хвилину щипати хустку, але незабаромъ зновъ посыпались зъ хустки, якъ зъ мученицѣ, червонѣ та синѣ нитки.

Хозяинъ розмовлявъ зъ приѣзжимъ священникомъ то про се, то про те. Прокоповичка надулась и сидѣла мовчки: ѣй не хотѣлось ôддавати дочки за дяка. Але сватъ повѣвъ розмову про недавнѣ сороковины по єго батькови, и закинувъ, що громада въ Ôльшаници пôсля похорона старого батька обôбрала на парафію єго брата Харитона. Прокоповичка насторочила уха и повеселѣйшала. Она весело розговорилась, стала привѣтнѣйша и пôслала Онисю принести найлучшои наливки. Гостѣ примѣтили, що хозяйка стала добрѣйша, и собѣ якось розворушились. Харитôнъ весело пôднявъ очи и навкинувъ кôлька слôвъ въ розмову, але до Онисѣ ôнъ не смѣвъ и слова промовити, тôльки дививъ ся то на єи бровы, то на червонѣ, невеличкѣ губы.

— Якъ Богъ поможе, — сказавъ сватъ, — то мы отсе вырядимо Харитона до Кіева. Громада вже налагодилась посылати до владики прошення, щобъ Харитôнъ зôставъ ся священникомъ на батькôвскому мѣсци. Якъ тôльки владика згодить ся, то мы помянувши батька на сороковинахъ, оженимо нашого Харитона та й уберемо єго въ рясу.

— Отъ и добре! Слава Богу! — промовивъ Прокоповичь: — будемо близькими сусѣдами.

— Та намъ хотѣлось бы бути не тôльки вашими близькими сусѣдами, а навѣть ще близшими людьми; мы хочемо порôднитись зъ вами, — сказавъ сватъ: — у васъ дочка на выданю, а въ насъ женихъ.

Блѣде Онисине лице спахнуло полумямъ. Она почервонѣла и спустила очи до долу. Руки завмерли на хусточцѣ и червонѣ та синѣ нитки перестали летѣти на запаску. Харитôнъ почервонѣвъ и собѣ, якъ панна, и не знавъ, де дѣти руки.

— Якъ же вы думаєте, отець Степанъ? — спытавъ сватъ.

— Я зъ дорогою душею, але треба спытати и матери и дочки, — сказавъ Прокоповичь, поглядаючи на дамъ. — Що ты панѣ-матко скажешь? — сказавъ ôнъ, обертаючи очи до жѣнки.

— Я... якъ дочка скаже, то такъ и я, — ледви обôзвалась Прокоповичка зъ неохотою: — ѣй шкода було Балабухи, але она знала, що ôнъ бôльше не приѣде.

Дѣло доходило до Онисѣ. Она на силу вдержалась на мѣсци. Ѣй хотѣлось схопитись и втѣкти въ садокъ.

— Якъ же ты скажешь дочко? — просто спытавъ въ Онисѣ батько.

— Я згоджуюсь, — на силу промовила Онися, не пôднимаючи очей.

— Коли такъ, то по людскому звычаю замѣняємо святый хлѣбъ, а потôмъ трохи мѣжь собою помѣркуємо, — сказавъ батько.

Онися ледви перекинулась зъ Харитономъ кôлькома словами, але она вгадувала своимъ жѣночимъ чутємъ, що Харитôнъ пôдходить пôдъ єи енергичный, дужій темпераментъ, що она буде правдивою господинею въ своѣй хатѣ. Окрôмъ того Харитôнъ дуже сподобавъ ся ѣй своимъ делѣкатнымъ лицемъ и тихими, сиными очима.

Поки сыны справляли сороковины по батькови, поки заручивъ ся Харитôнъ зъ Онисею, поки Ôльшаницка громада полагодилась пôслати старосту до Кіева зъ прошеннямъ до владики, минуло чимало часу. А тымчасомъ Балабуха не сидѣвъ дурнички въ своихъ Хилькахъ.

— Треба женитись, доки єго байдики бити! — думавъ Балабуха, ходячи по садку. — Не схотѣла Онися, знайду десять кращихъ, а таки въ осени оженюсь. Треба шукати та пытати дѣвчатъ.

Балабуха глянувъ на городъ и вглядѣвъ широке листє гарбузиння... Те гарбузиннє навело на него таку злôсть, що ôнъ тричи проклявъ Онисю и не мôгъ бôльше не тôлько ѣсти гарбуза, але й дивитись на него.

— Тату, дайте коней, поѣду ще въ Хохôтву! Тамъ панны не простѣ, вбирають ся въ сукнѣ по паньски. Цуръ имъ, тымъ плахтамъ! Поѣду ще до суконь...

— Про мене ѣдь и до суконь. Тôльки тй Хохôтвятскй сукнѣ може, академисте, не для тебе шитй. Они гордй, нехтують поповичами, бо самй зъ панôвъ: мають крепакôвъ, мають богато поля. Але купить не купить, а торгувать можна. Сй вже бодай не причеплять гарбуза пôдъ возомъ, — сказавъ батько.

— Не причеплять, то такъ ласкаво та делѣкатно выпровадять зъ хаты, — обôзвалась мати. — Одначе въ Терлецкого чотыри панны на выданнѣ! Може котру й выдадуть. Тôльки сыну, якъ будешь туды збирать ся, то попереду сядь та добре наѣжь ся, бо тамъ приймають по шляхоцки: ласкавыми словами, а не пирогами.

Погоничь запрѣгъ конѣ, вкинувъ въ торбу хлѣба й сала на полудень, бо вже боявъ ся ѣхати безъ харчѣ и по обѣдѣ одного недѣлѣ Балабуха поѣхавъ въ Хохôтву. Хохôтва була невелике село коло самого Богуслава, розкинене по правому, высокому березѣ Роси, мѣжь рядами чималыхъ гôръ. За Россю була чудова картина. Надъ самою водою стояла высока, але не широка стѣна зъ камѣння. Въ камяной стѣнѣ були густй вздовжь и поперекъ щѣлины. Въ щѣлинахъ зеленѣли пучки травы, жовтыхъ квѣтокъ; подекуды стремѣли невеличкй, зеленй кущѣ глоду та шипшины, неначе канделябры розвѣшанй по стѣнѣ. Ихъ мягка зелень змягчувала сѣрый та червоный тонъ камѣння. Пôдъ скелею зеленѣли лозы та очереты. Середъ Роси неначе лежавъ не великій острôвець зъ прездорового камѣння, безъ ладу накиданого купами. За камяною стѣною було видно понадъ Россю рядъ невысокихъ гôръ, котрй тягли ся одна за другою, якъ дуги, поставляни рядомъ. На горахъ зеленѣвъ густый, старый лѣсъ. А тамъ далѣ внизу надъ Россю, на невеликихъ, плисковатыхъ, зеленыхъ лукахъ высунулись неначе два камяни, довгй ожереди. Коло острôвця шумѣла вода на порогахъ, темнѣла якъ стежка чорна гребля, а пôдъ самою крутою скелею стоявъ млынъ. На горахъ, на горбахъ, въ вузкихъ долинкахъ розкинулась Хохôтва. Дôмъ священника Терлецкого выходивъ на улицю, а зеленый садъ стеливъ ся поза домомъ трохи не до самои Роси. Коло дома було видно довгій двôръ, на котрому по обыдва боки стояли два ряды хатъ. Тамъ колись жили крепаки священника Терлецкого. Єго жѣнка була шляхоцкого роду, и принесла въ придане свому чоловѣкови той невеличкій кутокъ въ Хохôтвѣ. Всю решту села забравъ єи братъ, продавъ село одному богатому графови, а самъ умеръ. Терлецкій загородивъ невеличкій кутокъ собѣ въ подвôря, не дававъ тымъ людямъ землѣ, забравъ навѣть ихъ городы, а людей обернувъ просто въ наймитôвъ. Але єго крѣпаки десь дѣвались, якъ вôскъ розставали: одни повтѣкали на степы, другй повмирали. Дѣвчата повыходили замужь на село. И скôнчилось тымъ, що въ тыхъ хатахъ зôсталось кôлька калѣкъ та калѣкуватыхъ, котрымъ було зовсѣмъ невыгôдно втѣкати зъ двору.

Балабуха въѣхавъ у двôръ. Передъ нимъ выринувъ зъ за повѣтокъ та хатокъ здоровый дôмъ зъ высокимиôкнами, зъ ганкомъ. Передъ ôкнами було видно кльомбы, засадженй не гвоздиками та любисткомъ, а левкоями та фіялками. Дôмъ бувъ добрый, добре вжитый. Повѣтки й клуня були опорядженй по господарски. Огорожа була нова. Въ дворѣ було чисто. Навѣть близшй крепацкй хаты були ще добрй, тôльки тй, що стояли въ далекому кружку довгого двора вже подались: декотрй похилились на бôкъ, декотрй вже розвалювались и черезъ обдерту покрôвлю вже свѣтились кроквы та латы, неначе кôстки, на котрыхъ пообпадала шкура.

Вôзокъ въѣхавъ на подвôрє несмѣливо. Погоничь спинивъ конѣ трохи не коло ворôтъ. Балабуха вставъ помаленьку зъ воза и подыбавъ до ганка. Ôнъ довго обтрушувавъ ся, чепуривъ ся, обтеръ порохъ зъ чобôтъ полою шинелѣ, обмѣвъ хусточкою запиляне лице, шию, пригладивъ долонею волосє на головѣ, розгладивъ вуса и ввôйшовъ у сѣни. Сѣни були похожй на кôмнату зъ двома довгими, узкими ôконцями, по однôй шибцѣ по обыдва боки дверей. Зъ сѣней ишло троє дверей на всѣхъ трёхъ стѣнахъ. Балабуха трохи постоявъ, подумавъ, ще разъ пригладивъ волосє, розтягъ вуса и ôдчинивъ на здогадъ дверѣ на право. Тамъ була пекарня. Ôнъ углядѣвъ тôльки, що зъ пекарнѣ майнула черезъ дверѣ въ комнату цѣла купа молодыхъ панночôвъ такъ швидко, якъ мыши тѣкають въ нору.

Балабуха раптово причинивъ дверѣ, зновъ постоявъ въ сѣняхъ, подумавъ и тихенько ôдчинивъ дверѣ на лѣво. Тамъ була просторна свѣтлиця. Балабуха ввôйшовъ у свѣтлицю. Въ свѣтлици не було нѣкого. Тôльки маятникъ здоровыхъ часôвъ не швидко и зъ повагою цокавъ и разомъ дерчавъ, неначе хто стукавъ молоткомъ по розбитôй посудѣ, стягненôй дротомъ.

За дверима въ сусѣдньой кôмнатѣ було тихо. Тôльки десь далеко за стѣнами було чути глухій шумъ, неначе десь далеко въ печи палавъ огонь и клекотѣла вода. Балабуха оглядавъ свѣтлицю. Свѣтлиця була бôльше похожа на паньску гостину, чимъ на мужицку хату, заставлену иконостасомъ; образôвъ було дуже мало. Въ кутку висѣвъ великій образъ ченстоховскои Богородицѣ зъ польскимъ надписомъ. Середъ стѣны зъ за стекла выглядавъ ликъ Христа въ терновôмъ вѣнци, а пôдъ нимъ було пôдписано: Ecce Homo! Коло порога висѣвъ якійсь крылатый Купидонъ, привязаный червоными стрѣчками до дерева, а коло грубы на привгорѣ невысокои вартости Геркулєсъ, пôднявши здорову довбню, замѣрявъ ся на страшного льва, котрого державъ рукою за горло. Мѣжь ôкнами висѣло надъ столикомъ вузке, довге та важке зеркало, въ котрому шкло було коротше ôдъ важкого додатка зъ верху. Зеркало було похоже на малого хлопця, въ высокôй, батьковôй шапцѣ. Спинки канапы та стôльцѣвъ були вырѣзанй такими фигурами, неначе хто понакладавъ на нихъ грибôвъ. Замѣсць рушника на великому образѣ и на зеркалѣ высѣли завѣсы зъ такои бѣлои матеріѣ. На ôкнахъ стояли вазоны мушкатки и геранѣ.

Балабуха заглянувъ въ зеркало и поправивъ на шіи гнѣздо зъ чорнои, шовковои хустки, котре зъѣхало трохи на бôкъ, ще разъ пригладивъ голову долонею и сѣвъ на стôльци.

Дверѣ зъ кôмнаты тихѣсѣнько ôдчинились. Балабуха пôдвѣвъ ся зъ стôльця и вже хотѣвъ рекомендуватись, нахиливши голову. Але зъ дверей выйшла низька дѣвка зъ однымъ горбомъ на спинѣ, зъ другимъ на грудяхъ, зъ довгимъ, жовтымъ лицемъ и тихими, сумными, карыми очима. Она держала въ рукахъ рушничокъ и простягалась просто до Балабухи. Балабуха глянувъ на свою одежу, на чоботы, потôмъ подививъ ся на свои слѣды до дверей. Єму здалось, чи не хоче та дѣвчина обтирати рушникомъ або єго самого, або чоботы, або якй й небудь слѣды ôдъ чобôтъ. Дѣвчина приступила до него, поклонилась єму трохи не въ ноги, держачи рушникъ у руцѣ, зовсѣмъ якъ молода, що просить на весѣлля.

— Чи на весѣлля просишь, дѣвчино? — спытавъ Балабуха.

Дѣвчина осмѣхнулась, поцѣлувала Балабуху въ руку, ôдôйшла до стола и почала стирати пылъ зъ стола та столикôвъ.

— Чи дома батюшка та матушка, чи може куды поѣхали? — спытавъ Балабуха.

— Дома! — ледви обôзвалась дѣвчина, соваючи рушникомъ по столѣ.

— Може ôдпочиваютъ? — зновъ спытавъ Балабуха.

— Нѣ! — ще тихѣйше обôзвалась дѣвчина, поглядаючи на зачиняний дверѣ.

Дѣвчина выйшла. Въ свѣтлици зновъ стало тихо, тôльки маятникъ стукавъ та дерчавъ зъ докучливымъ, пунктуальнымъ розмѣромъ, та десь за трема стѣнами було чути нѣбы потайный, задержаный шумъ воды на порогахъ.

Дверѣ зъ кôмнаты зновъ ôдчинились зъ свистомъ. Въ дверяхъ зъявилась высока, тонка фигура панъ-отця Терлецкого. Терлецкій бувъ сухій, блѣдый брюнетъ, зъ посѣреными, короткими косами, зъ короткою, круглою бородою, на котрôй блищали срѣбнй смужки. Тôльки чорнй, блискучй очи придавали жизни и енергіе видови и всѣй єго фигурѣ.

— Добрыдень вамъ! Зъ святою недѣлею будьте здоровй! — сказавъ Балабуха, поклонившись господареви.

— Спасибô, будьте й вы здоровй! — промовивъ Терлецкій: — чи зъ далека прибули до насъ?

— Я зъ Хильокъ, студентъ Киѣвскои академіѣ, Марко Балабуха, скôнчивъ фильозофію.

— Дуже радый, спасибô вамъ, що насъ ôдвѣдали. Я вашого панъ-отця знаю. Чомъ же вашъ панъ-отець зъ панѣ-маткою не прибули до насъ? — спытавъ Терлецкій: — але чого-жь се мы стоимо? Сѣдайте, будьте ласкавй!

Балабуха сѣвъ на стôльци якось несмѣливо. Ôнъ трохи зжавъ ся, скорчивъ ся, пôднявъ плечѣ и сховавъ шию и навѣть голову въ гнѣздо зъ высокихъ, острыхъ комѣрôвъ та зъ хустки, якъ черепаха ховаѣть ся въ свои черепашки. Ôнъ вперве бувъ въ такôмъ домѣ, де зô всёго вѣяло панствомъ, шляхоцтвомъ, де не було нѣчого, що бы нагадувало єго рôдну хату „безъ помоста“ и такую-жь хату и катрагу въ Чайкахъ. Така обстава якось заваджала єму. Ôнъ нагадавъ собѣ пасѣку въ Чайкахъ, простого панъ-отця, просту панѣ-матку и єму чогось захотѣлось пасѣки.

— Чи вы скôнчили академію, чи вы тôльки приѣхали на вакаціѣ? — спытавъ панъ-отець Терлецкій.

— Нѣ, я тôльки скôнчивъ фильозофію, але бôльше не поѣду въ Киѣвъ въ академію, — сказавъ Балабуха.

— Тай добре зробите. Я самъ дôйшовъ до реторики та й подяковавъ ченцямъ, а про те маю парафію, маю добрый шматокъ хлѣба, — сказавъ господарь.

— Такъ и я отсе думаю зробити, — сказавъ Балабуха.

Терлецкій ледви примѣтно осмѣхнувъ ся и погладивъ бороду: ôнъ не помыливъ ся догадуючись, що Балабуха приѣхавъ подивитись на єго дочокъ.

— Що-жь тамъ у васъ въ академіи? Чи пишете вѣршѣ? Чи граѣте комедіѣ? — спытавъ господарь.

— А якъ же! И вѣршѣ пишемо и комедіѣ граємо, — сказавъ Балабуха.

— О за нашй часы мы грали такъ, що теперь наврядъ, чи зъумѣѣте такъ грати. И менѣ таки доводилось неразъ грати. Тôльки разъ стала ся зô мною на сценѣ трохи смѣшна притча: сказали менѣ грати ролю „Суеты“ въ интермедіи. Обголивъ я вуса й бороду, намазавъ щоки румянами. Причепили менѣ довгй косы, накинули на плечѣ червону хламиду. Я дôставъ у однои знакомои мѣщанки червонй чоботы. Взувъ ся я въ тй чоботы, на шию почепивъ червоне намисто, розпустивъ косы по плечахъ, надѣвъ на голову жидôвску ярмулку, взявъ въ одну руку каптукъ зъ грôшми, въ другу пляшку зъ горѣлкою, та й выходжу на сцену. Выходжу та й кажу: я Суета! Сказавъ, та якъ глянувъ на людей... Всѣ на мене очи повытрѣщували, а професоръ ельоквенціѣ, лютый-прелютый, що задававъ намъ часто березовои кашѣ, дивить ся менѣ просто въ очи та неначе каже: потривай, ось я тобѣ всыплю зъ пôвъ сотнѣ, якъ тôльки помылишь ся! Глянувъ я єму въ очи, та й забувъ, що далѣ говорити! Ѣй Богу забувъ, а знавъ якъ Отче нашъ. — Я Суета! Я Суета! — сказавъ я тричи, а далѣ хочь зарѣжь! Не пригадаю! Тодѣ давай лупити зъ Еклезіяста: суета суетствѣй и всяческая суета! Та, вже спасибô, Злоба стояла за декораціями та пôдказала менѣ, що далѣ говорити. Отъ я й почавъ:

О суета! колико ты прекрасна!
О суета! толико ты ужасна!
Днесь піяна скачетъ воля...
Утро вставши тщетна доля...
Сиренъ льстивыхъ океанъ,
Сладкимъ гласомъ обуянъ!
Єдва лѣто запало,
А козля цапомъ стало —
Цапъ бородатый.

Сказавъ я се, а далѣ зновъ забувъ ся. Плутаю я та плутаю. Переплутавъ я усѣ вѣршѣ, перемѣшавъ сиренъ зъ козами та цапами, та вже не знаю, що далѣ говорити. А професоръ менѣ показуѣ зъ за людей кулака. Я й охоловъ. Тутъ де взялась Злоба: якъ выскочила передъ мене та якъ крикне: „Я Злоба! ховай свого лоба!“ Та на мене мечемъ. Я драла та за ширмы; ажь уже тутъ професоръ добре намнявъ менѣ чуба.

— А я гравъ Злобу, та ще й якъ гравъ! — сказавъ Балабуха, розгорѣвшись. Було якъ накину на плечѣ червону, чорну мантію, та обкручу голову гидрою, та вôзьму въ одну руку мечь, а въ другу пучокъ гадюкъ, та якъ выйду, та якъ крикну: „Я Злоба! ховай свого лоба!“

Балабуха розпаливъ ся и справдѣ схопивъ ся зъ мѣсця, пôднявъ руки въ гору и крикнувъ на всю хату. Горбата Килина несла въ рукахъ пляшку зъ горѣлкою и тарѣлку зъ паляницею. Для бѣднои дѣвки здало ся, що Балабуха схопивъ ся и хоче луснути єѣ кулакомъ въ спину. Она затрусилась, впустила тарѣлку на помôстъ. Тарѣлка хрьопнула и розбилась.

— Цуръ дурнои! — сказавъ Терлецкій.

— Якась перелякана дѣвчина! — сказавъ Балабуха, сѣдаючи на столець.

Килина позбирала шматки тарѣлки и паляницѣ въ хвартухъ и зъ плачемъ выйшла зъ свѣтлицѣ.

— Колись и я писавъ вѣршѣ, знавъ на память Горація, а теперь все чисто повылѣтало зъ головы, тôльки й зôсталась въ памяти березова каша, — сказавъ Терлецкій, наливаючи чарку.

Бѣдна Килина вынесла черепки въ кôмнату зъ сльозами въ очахъ.

— Що то таке ты несешь въ хвартусѣ? — крикнула матушка на Килину: — чи розбила тарѣлку, чи що? Що тамъ за крикъ!

*

— Ой простѣть матушко! — сказала Килина, цѣлуючи панѣ-матку въ руку: — нашь батюшка зъ тымъ паничемъ полаялись, та якъ почали кричати та соватись одинъ до другого зъ кулаками! А я злякалась та й упустила зъ рукъ тарѣлку.

— Ты сёгодня зовсѣмъ здурѣла! Бери швидше другу тарѣлку и неси паляницю на стôлъ! — крикнула матушка, стоячи середъ хаты зъ бѣлою сукнею для старшои дочки.

Въ кôмнатѣ пôднялась содома. Матушка хапалась прибрати старшу дочку, неначе боялась, щобъ часомъ паничь не втѣкъ зъ дому. Шафа й скриня стояли ôдчиняй. Матушка й дочки бѣгали по хатѣ, кидались сюды й туды, брязчали ключами, выймали нову одежу, причѣсовались передъ зеркаломъ. Олеся, найстарша дочка, стояла середъ кôмнаты въ бѣлôй спôдници, въ бѣлому корсетѣ, котрый не сходивъ ся на ѣи повнôй таліи. Мати зъ меншою дочкою шнурували корсетъ, силкувались, пôтнѣли, а корсетъ все таки не сходивъ ся.

— Килино! Ходи сюды, придави руками корсетъ та мôцнѣйше! — кричала матушка.

Килина вхопила Олесю за талію и стôльки помогла, скôльки помôгъ бы комаръ. Шнурки въ матушчиныхъ рукахъ трѣщали, а корсетъ все таки не сходивъ ся.

— Покличте бабу Хиврю! — крикнула матушка, бо ся Килина нѣ до чого не варта.

Прибѣгла баба, вхопилась и собѣ за шнурки. Баба була кремезна й жилава. Корсетъ подавъ ся пôдъ ѣи руками. Олеся влѣзла въ бѣлу сукню, а мати причѣсувала та прибирала ѣи голову. Убравши дочку мати накинула на себе нову сукню, накинула на плечѣ персидскій, бѣлый зъ червоными та жовтыми арабесками платокъ, ще разъ оглядѣла кругомъ дочку, неначе москаля на муштрѣ, и повела єѣ въ свѣтлицю. Менший дочки посыпались за ними слѣдкомъ, заглядаючи въ свѣтлицю черезъ ôдхилений дверѣ.

Терлецка ввôйшла въ свѣтлицю тихо, поважно, неначе выплила. Балабуха вглядѣвъ въ дверяхъ невысоку, але повну, чорняву даму, зъ пухлымъ, шляхоцкимъ лицемъ, зъ гладенько причесаными, чорными, блискучими начосами на лобѣ, зъ бѣлымъ чипкомъ въ оборкахъ, въ котрыхъ синѣла широка стрѣчка зъ кôнцями до плечей. Ôнъ вставъ и ще глыбше втягнувъ коротку шию въ комѣръ, несмѣливо пôдôйшовъ до Терлецкои и поцѣлувавъ єѣ въ пухку, бѣлу руку. За матѣрю выйшла дочка, така чорнява, якъ мати, зъ бѣлымъ, трохи короткимъ лицемъ, зъ темными, карыми очима. Она присѣла середъ свѣтлицѣ передъ Балабухою и диґнула правою ногою. Балабуха поцѣлувавъ въ руку дочку, оступивъ ся трохи назадъ и не знавъ де дѣти свои великій руки. Матушка сѣла на канапѣ и попросила гостя сѣсти. Балабуха несмѣливо опустивъ ся на столець. Проти него сѣла Олеся, въ котрои щоки почервонѣлись якъ макôвка. Широка, синя стрѣчка въ чипкови матери, бѣла сукня на дочцѣ, червона стрѣчка, котрою бувъ пôдперезаный єи станъ, червоный бантъ въ косахъ, все те такъ налякало студента, що ôнъ сидѣвъ, якъ на шпилькахъ. Передъ єго очима зновъ зъявилась пасѣка, улики, темна катрага въ пасѣцѣ, навѣть лѣщина й чорнобѣль коло пасѣки, куды ôнъ теперь бувъ готовый втѣкти й сховатись ôдъ тыхъ стрѣчокъ та суконь.

— Чи здоровй вашь панъ-отець та панѣ-матка? — спытала Терлецка въ Балабухи.

— Спасибô вамъ, слава Богу здоровй! — тихо обôзвавъ ся Балабуха.

— Такй недобрй: насъ нѣколи не ôдвѣдають. Я знаю вашого батюшку и вашу матушку, — сказала Терлецка голосно й дрôбно й смѣливо.

Терлецка пытала въ Балабухи про єго батька й матѣрь такъ собѣ для звычайности. Якъ бы они приѣхали до неи, она була-бъ зовсѣмъ нерада.

— И я бачила вашого батюшку, — смѣливо обôзвалась Олеся до Балабухи: — такій добрый, такій привѣтный.

Балабуха перевѣвъ очи ôдъ матери на Олесю и теперь тôльки придививъ ся, що она була гарненька, але мала не такй тонкй та острй бровы, якъ у Онисѣ Прокоповичôвны. Тôльки кругли чималй темнй та блискучй очи сподобались єму зъ разу.

Олеся не всидѣла на одному мѣсци: она схопилась и выбѣгла зъ кôмнаты, щобъ подивитись на себе въ зеркало и поправити на головѣ червоный бантъ, потôмъ вернулась, зновъ сѣла и зновъ схопилась, побѣгла до вазонôвъ, заглянула въ вазоны, зновъ выбѣгла въ кôмнату, принесла графинъ зъ водою, полила вазоны, зновъ выбѣгла и зновъ перегодя прибѣгла й сѣла. Довгй кôнцѣ стрѣчки кругомъ стана, кôнцѣ банта лѣтали кругомъ неи, якъ на вѣтри. Олеся ловила стрѣчки рукою и швидко то ôдкидала ихъ, то притягала, то обсмыкувала. За дочкою выйшла зъ свѣтлицѣ мати, поправила щось на шіи, зновъ вернулась и зновъ выйшла. Они вештались, неначе въ хрещика грали. Черезъ дверѣ въ кôмнату Балабуха вглядѣвъ здорове лôжко, якъ поронъ, а надъ лôжкомъ здоровый килимъ, на котрому неначе стояли на заднихъ ногахъ въ три ряды здоровй, зеленй жабы зъ червоными животами, побравшись за переднй лапки. Въ дверяхъ проти килима Балабуха вглядѣвъ другу панну, таку на зрôстъ, якъ Олеся, але далеко красшу въ бѣдненькôй, цицовôй сукни. То була менша дочка, котру погано вбирали и ховали ôдъ паничѣвъ въ далекôй кôмнатѣ.

За Терлецкою ввôйшла въ свѣтлицю горбата Килина и вынесла на тарѣлцѣ двѣ тонѣсѣнькй скибки паляницѣ. Терлецкій наливъ въ малесеньку чарку горѣлки, поздоровкавъ ся зъ гостемъ, выпивъ самъ, почастувавъ гостя и заткнувъ графинъ затичкою, неначе дававъ знати, що ôнъ бôльшь не буде вже частувати. Балабуха выпивъ навѣть добре не розкоштувавши, и взявъ въ руки скибку паляницѣ. Скибка свѣтилась наскрôзь.

— А мы тутъ панѣ-матко розговорили ся зъ Маркомъ Павловичемъ про академію, та такъ налякали Килину своими згадками, що она впустила тарѣлку та й розбила, — сказавъ Терлецкій до жѣнки.

— Similis simili gaudet, — обôзвавъ ся Балабуха: — мы колись грали въ академіи комедіѣ та почали пригадувати зъ отцемъ Петромъ деяку старовину.

— Вы грали комедіѣ? — спытала Олеся: — ото якъ бы менѣ довело ся хочь разъ на вѣку побачити. Сидишь тутъ у Хохôтвѣ и людей не бачишь.

— Де вже ты хотѣла въ Хохôтвѣ побачити комедіѣ? — сказавъ Терлецкій: — се чудо показує тôльки наша Кіевска alma mater.

— Папа кажуть, що й они грали, — промовила Олеся, смѣливо обертаючись до Балабухи, — та ще й убирались за панну.

Стара Терлецка легко осмѣхнулась, глянувши на бороду та на вуса свого чоловѣка.

— Колись убиравъ ся за панну, а теперь уже не вберусь, — сказавъ Терлецкій.

— Може й вы убирались за панну? — сказала Олеся, обертаючись до Балабухи.

— Нѣ, я разъ убиравъ ся за... Славу, — знехотя сказавъ Балабуха, — а другій разъ за прекрасного Іосифа.

— Отъ якъ бы я хотѣла побачити, якъ вы вбиралисъ за прекрасного Іосифа, — сказала Олеся зъ пôдъ лоба, поглядаючи на Балабуху: — мабуть оно выйшло дуже гарно.

Балабуха оговтавъ ся и переставъ втягувати шию въ комѣръ. Смѣливôсть Олесѣ, привѣтнôсть Терлецкои одбили въ него охоту тѣкати въ пасѣку та въ чорнобѣль.

Балабуха не дуже сподобавъ ся Олеси зъ лиця, але єго зрôстъ, велика фигура, вченôсть и латина звернули єи увагу, тымъ бôльше, що до неи приѣзжали невченѝ, простѝ поповичѣ, на котрыхъ она не хотѣла й дивитись и навѣть не выходила до нихъ. Мати такъ само була привѣтна до Балабухи, бо вже бувъ часъ выдавати Олесю замужь. (Дальше буде.)

ЕЛЄҐІЯ

писана на сельскôмъ кладовищи.

Изъ англійского Elegy written in a Country Churchyard-by Thomas Gray.)

[The curfew tolls the knell of parting day....]

Звôнокъ вечѣрный вже вѣстить кôнчúну дня,
Товарь ревучи вє ся черезъ оболонь,
Орачь втомленымъ крокомъ мѣрить путь домôвъ,
Лишаючи сей свѣтъ темрявѣ и менѣ.
Генъ-генъ блескучій краєзôръ щеза' зъ очей,
И воздухъ весь поважна тихôсть обнима',
Хиба лишь жукъ кружачимъ летомъ загуде,
Всыпляє дзенькôтъ сонный генъ дальнѝ стадá;
Хиба що зъ вежѣ, тамъ де крыє ѣ повôй,
Сова сумна голосить мѣсяцю свôй жаль
На тыхъ, котрѝ идучи мимо ѣй дупла
Турбують царство ѣй самотнеє давнє́.
Пôдъ вязôвъ тыхъ рапавыхъ тѣневъ й тисôвъ тыхъ,
Де въ купинáхъ мурава взносить ся гнилы́хъ,
Въ тѣсныхъ тамъ кельяхъ вѣчнымъ сномъ зложенѝ
[спять
Невченѝ знай дѣды-батьки того́ села.
Поранка вонею дышучого привѣтъ,
Нѣ люба ластôвка щебечуча зъ даху,
Нѣ голосъ пѣвня, нѣ трембѣты милый звукъ,
Не збудять бôльшь зъ глубокого ихъ ложа вже.
Вже пламень ясный печи не заблисне имъ,
Трудяща жѣнка вже не зладить имъ ѣдла,
Нѣ дѣти поворотъ ôтця звѣстять бѣгцемъ,
Не влѣзуть на колѣна, щобъ пеститись зъ нимъ.
Неразъ коривъ ся колосъ передъ ихъ серпомъ,
Ихъ плугъ неразъ то скибу ту тверду крышивъ;
Якъ радо въ поле гнали вни волы въ ярмѣ,
Якъ гнулись трамы пôдъ ихъ сильнымъ ударомъ!
Тщеслава най зъ хосенныхъ трудôвъ ихъ не кпить,
Нѣ зъ простыхъ ихъ утѣхъ, нѣ зъ чорной ихъ судьбы,
Нѣ панство най не кпить зъ погордою, смѣхомъ,
Зъ короткихъ простыхъ хроникъ бѣдныхъ селюхôвъ.
Хвалу́, бачь, славныхъ предкôвъ, ясный блескъ вель-
[можь,
И всю красу, и все марнє́ богацтво те,
Година рôвно неизбѣжна тутъ ихъ жде:
Дороги славы, знай, до гробу лишь ведуть.
Нѣ вы — вы гордѝ! — Не вмѣняйте имъ въ вину,
Сли память надъ ихъ гробомъ не взнесе трофей,
Де въ величавыхъ хорахъ и склепахъ церквей
Звучнѝ хоралы взносять славословный ликъ.
Чи урна зъ написю або й живый мовь бюстъ
Приверне тѣлу улетѣвшеє житє?
Чи голосъ почестій вскресить бездушный прахъ?
Чи лесть приступна смерти зимнôй и глухôй?
Такъ може въ сѣмъ забутôмъ мѣсци серце спить
Колись небеснымъ жаромъ повне и важке,
Рука, що править скипетромъ була-бъ могла,
Або́ звука́ми лѣры серця вдушевлять....
Но ихъ очамъ наука, знай свою скрижаль
Богату въ добычи часу не розверла;
Холодна нужда вбила красный ихъ порывъ,
Зморо́зила ихъ благородный жаръ души.
Такъ ясный лучезарный не оденъ альмазъ
Безмѣрнѝ темнѝ крыють моря глубины —
Въ самотнôй цвѣтка неодна росте красѣ,
Щобъ па́хощѣ свои въ пустини марнувать.
Тутъ може спочиває Гампденъ*), бачь, сельскій,
Напастника гонившій смѣло ôдъ рôлѣ;
Безъ слова й славы Мильтонъ може тутъ лежить,
И Кромвель, неповинный крови ôтчины!

Юліянъ Рожанковскій.

О митольогіи словяньскôй.

(Начеркъ Иліи Кокорудза.)

(Дальше.)

Словянинъ, якъ кождый чоловѣкъ, поставленый бувъ мѣжь двома недослѣдимыми тайнами: помѣжь тайною житя природы а тайною невидимого, позагробового свѣта. Христіяньство, выкладаючи слово божого обявленя, обясняє народови ту послѣдню тайну; говорить єму о свѣтѣ духовôмъ, о небѣ, о Бозѣ, бесмертности душѣ, о будучôмъ житю чоловѣка. Однакъ простый людъ, привязаный тысячами узлôвъ до землѣ, до богатои, живо картиннои природы, котра єго дитиною взяла зъ лона матери, бавила прегарными снами, живыми, теплыми образами, не може ôдорвати ся ôдъ того, що єго окружає докола, не може ôдорвати ся ôдъ природы, зъ котрою лучать єго живѝ, сукрôвнѝ узлы. Природа выховала чоловѣка первѣсного и дає тонъ, якійсь выразный характеръ цѣлому єго внѣшному житю, єго уявѣ, обычаямъ и звычаямъ, єго фантазіи, проявленôй въ єго пѣсни, казцѣ и байцѣ. Тому то мусить етнографъ, котрый хоче пôзнати внутренне житє народу, впередъ зжити ся зъ тайнами єго житя, єго повѣріями, зъ тымъ всѣмъ, що называємо забобономъ, пересудомъ. Зъ ôдси и поетою народнымъ єсть лишь той, що зъумѣвъ зôбрати въ собѣ народного духа зъ тымъ всѣмъ, що въ нѣмъ розвинуло ся. Тому то и творы первѣсныхъ поетôвъ народныхъ суть майже зъображенємъ, воплоченємъ въ поетичнôй формѣ всеи фантазіѣ и поезіѣ народу. Такимъ поетою бувъ Гомеръ, такимъ бувъ Данте, такимъ єсть и Шевченко.

Згôднôсть и похожôсть внутренного житя чоловѣка зъ природою повстала вже на всходѣ, середъ тои вели-

*) Гампденъ — политичный писатель и юристъ.

каньскои креаціѣ, де чоловѣкъ выдає ся тôлько малымъ червачкомъ супроти великана — природы. Тая вѣра въ потайне житє природы, въ духове, индивидуальне житє єи матеріяльныхъ обявôвъ, переховувала ся традиційно у всѣхъ народôвъ индо-европейского племени, переходила зъ ними зô всходу на захôдъ, принимала ся въ ихъ новôй ôтчинѣ, не теряючи нѣчого зъ своєи первѣстнои барвы. У людей єсть все традиціею; всюды людскôсть чує ся собою самою: надъ берегами Ґанґесу, надъ берегами еґейского моря, въ горахъ шкоцкихъ и на золотыхъ ланахъ Украины. Не зважаючи на рôжнôсть внѣшныхъ народныхъ ôдрубностій, у внутрѣ всѣ народы мають спôльнй черти; ту лежить тая симпатія, що вяже народы въ загальну людскôсть, той змыслъ, зъ причины котрого думки и чувства одного народа стають зрозумѣлыми для душѣ другого.

Теперь поговоримо объ тôмъ, въ якій спосôбъ и якими святами та обрядами почитали Словяне своихъ богôвъ.

Словяне ôддавали честь своимъ богамъ на высокихъ горахъ, або на штучно сыпаныхъ курганахъ, або такожь заносили свои молитвы до богôвъ въ гаяхъ, лѣсахъ, долахъ, де стояли кумирѣ*). Що почитали на горахъ, походило зъ ôдти, що горы, яко мѣсця зближенй до неба, уважали ся святыми, за ôлтарѣ поставленй божеству ôдъ самои природы. Такожь слово „ôлтарь“=altare походить ôдъ altus = высокій, а зга ôдъ грецкого ἀίρω(=взносити). Коли честь сонця и мѣсяця розширяла ся, горы набрали ще бôльше значеня религійного; здавало ся, що на горахъ мусять мешкати боги, позаякъ они найперше червонѣли ся ôдъ промѣній всходу и найдовше ôдбивали свѣтло сонця заходячого. Горы, яко святй оселѣ богôвъ, звѣстнй були всѣмъ народамъ: Индіяне мали гору Мечи, Фригове — Иду, Греки — якъ каже Павзаній — посвячали кождый горбокъ якомусь божеству; головными же святыми горами були Ида, Олимпъ, Геликонъ; жиды знали Таворъ, Морею и Сіонъ; Германе Асгардъ; Словяне же почитали найбôльше такъ званй „лысй горы“. Такою горою, посвяченою Хорсови, єсть Триглавъ въ Карпатахъ, котра пôсля поданя Хробатôвъ перша при сотвореню свѣта выйшла зъ моря. Въ Штетинѣ суть три горы, зъ котрыхъ найвысша єсть посвячена богови сонця. Богато було въ Словянщинѣ такъ званыхъ „бабынхъ гôръ“. Олекс. Мацѣєвєвій (Pierwotne dzieje Polski) каже, що въ Меклєнбургіи повно було мѣсць званыхъ „parkin“, котрй людъ называє соняшными; коло нихъ лежать мѣсця, званй „сагпі“· Тотй, догадує ся ученый авторъ, були мабуть жилищами Перуна, а сй — оселію Чорнобога.

Тая честь гôръ була далеко и на пôвночи. Примѣромъ въ губерніи Псковскôй суть двѣ невеликй горы; на однôй зъ нихъ суть слѣды оборонного колись замку Вишвогороду, на другôй нема нѣчого, однакъ нарôдъ оповѣдає о нѣй таку казку: въ давнй часы, коли на Руси не було ще судôвъ, а жили всѣ въ достаткахъ и справедливости, не кривдячи оденъ другого, на тôй горѣ самъ Богъ розсуджовавъ справы, якъ якй коли лучили ся. Зъ неба спускавъ ся ланцюхъ, а кождый зъ позываючихъ повиненъ бувъ брати єго въ руки. Хто єго досягъ, по того сторонѣ була правда, бо винный не досягнувъ нѣколи рукою ланцюха, бо сей пôдносивъ ся сейчасъ въ гору, коли хто зъ нечистымъ сумлѣнємъ по него сягнувъ. Довго бувъ той ланцюхъ надъ горою, ажь вкôнци зникъ, и то зъ такои причины. Одного разу позывало ся двоє людей; оденъ пожичивъ бувъ у другого грошѣ, а що не було свѣдкôвъ, то заперечивъ, кажучи, що вже єму ôддавъ. Пôшли отже въ тôй справѣ на гору: той, що давъ бувъ грошѣ, легко дôставъ рукою ланцюха, но довжникъ пôдôйшовъ бога штукою. Грошѣ, кôлько ихъ бувъ виненъ, впустивъ до грубои, въ серединѣ выжолобленои палицѣ. Коли зъ черги прийшло и єму брати за ланцюхъ, давъ свою палицю вразъ зъ грôшми, що въ нѣй були, держати вѣрителеви; въ той спосôбъ дôставъ и ôнъ ланцюха. Однакъ по тôй обманѣ божества ланцюхъ переставъ спускати ся зъ неба. Людъ до сего часу має велику честь для тои горы; нѣхто зъ окрестныхъ жителѣвъ не перейде мимо, не знявши шапки и не перехрестивши ся. (Nowosielski, Lud Ukraiński, т. I.)

Святинь у Словянъ, вынявши Полабскихъ, не було, анѣ такожь касты гіѣрархичнои. Жертву приносивъ найстаршій въ родинѣ. Яко жертву приносили Словяне ôвцѣ, товаръ и плоды земнй. Выимокъ становлять ту такожь Словяне полабскй. Тй бо, ведучи неустанну борбу зъ Нѣмцями и выслаными мисіонерами, були приневоленй для спиненя ихъ пропаганды ставити собѣ святинѣ и установляти священникôвъ.

Найславнѣйшй святинѣ були: спôмнена вже святиня Свантовита въ Арконѣ на островѣ Ругіи и святиня Радигоста въ Ретрѣ. Тй-жь самй полабскй Словяне приносили богамъ въ жертву навѣть людей, именно воєнныхъ полонникôвъ.

Дальше почитали Словяне своихъ богôвъ, якъ вже сказано передше, забавами, пѣснями и танцями, якъ такожь ôддаванємъ чести покôйникамъ. Дни, въ котрыхъ тй обряды ôдбували ся, були днями святочными. Святъ головныхъ було чотыри: 1) Коляда въ часѣ зимового звороту сонця, 2) Веснянки на весну, 3) Купало або соботки въ часѣ лѣтного звороту сонця и 4) Дѣды въ осени.

Коляда було торжество обходжене въ честь бога Хорса 24. грудня. Зъ тои самои причины называє ся пôстъ у Русинôвъ передъ Рôздвомъ Христовымъ „постомъ корочуньскимъ. У Индіянъ була богиня „kalenda“, дочка сонця, а властиво саме „ôдроджуюче ся сонце“. Перзы ôдбували въ той самый часъ семидневе торжество въ честь сонця. Египтяне обходили такожь въ той часъ свято „родячого ся Озириса“ с. є. сонця. Зъ заведенємъ христіянства заступлено свято Коляды всюды святомъ рождества Спасителя. Божь и свято Коляды було святомъ ôдродженя сонця. Оно бо припадало саме въ ту пору, коли єсть зворотъ сонця, коли сонце и свѣтло беруть гору надъ темнотою и зимномъ; дни ростуть, зима уступає, а весна наближає ся. День Коляды бувъ отже днемъ побѣды надъ темнотою, тепла надъ зимномъ, доброго духа надъ злымъ духомъ, житя надъ смертію. Колядѣ протиставлено свято Купала, обходжене 24. червня, въ часѣ лѣтного звороту сонця, коли то темнота побѣджає свѣтло, день зменшає ся, а ночи чимъ разъ бôльше прирастає.

Тоє свято Коляды обходжено, якъ звычайно, танцями, пѣснями и розкладанємъ огнѣвъ. Нынѣ задержавъ ся обрядъ палити огнѣ и скакати черезъ него на свята

*) Я думаю, що изольованый, урвистый, высокій камѣнь середъ рôвнины въ Пôдкаменю коло Бродôвъ и такожь скала въ Спасѣ коло Самбора суть нѣчимъ иншимъ, якъ останкомъ поганьскихъ ôлтарѣвъ, призначеныхъ для почитаня може Чорнобога або Перуна. Догадъ мôй пôддержують однаковй вѣрованя люду о обохъ тыхъ каменяхъ. Людъ приписує имъ діявольске походженє, се-бъ то чортъ, котрый нѣсъ сй скалы, запѣяный въ ночи когутомъ, опустивъ ихъ и они ôдъ тодѣ тамъ остали.

Купала и Субôтокъ. Такожь въ часѣ Гагôлокъ въ велику суботу палять черезъ цѣлу нôчь огонь. Однакъ въ часѣ Коляды нынѣ огнѣвъ не палять, за тоѥ въ старинныхъ пѣсняхъ, спѣваныхъ до сего часу въ свято Коляды, подыбуємо много згадокъ про паленѥ огню и приношенѥ козла въ жертву. Впрочôмъ и нынѣ ще де-не-де задержавъ ся звычай палити такъ званого „дѣдуха“ въ день св. Стефана.

Що до самыхъ пѣсонь, спѣваныхъ въ честь Коляды, то они задержали ся въ великôмъ числѣ ѥще до нынѣшныхъ часôвъ, однакъ утратили по найбôльшôй части свôй митольогичный характеръ. Ледво найде ся кôлька такихъ, на котрыхъ виднѣѥ пятно старои вѣры. Мѣжь тыми пѣснями можна розрôжнити два роды: одинъ рôдъ пѣсонь, що ôдносять ся до сотвореня свѣта, а другій до Нового Року. Одно и друге злучено зô святомъ, обходженымъ въ честь ôдроджуючого ся сонця. Божь часъ зимового звороту, коли то сила животна будить ся въ природѣ (мушу ту для ясности замѣтити, що Коляда ѥсть святомъ вынесенымъ зъ всхôднои ôтчины, отже не ѥсть святомъ нашого пôдсоня) здаѥ ся бути найôдповѣднѣйшою порою розпочинати Новый Рôкъ. И въ самôмъ дѣлѣ нашь Новый Рôкъ и свято Богоявленьске припадають на часъ поганьского свята Коляды, котре тревало и нынѣ ще на Малоруси треваѥ до св. Стрѣтенія.

Одну зъ пѣсонь, ôдносячихъ ся до сотвореня свѣта, записавъ Иванъ Вагилевичь на Руси галицкôй, пѣснь, щó маѥ въ собѣ выразный характеръ старои словяньскои доґмы. Тая пѣсня подаѥ намъ традицію космогоничну, котра спѣвала ся въ часѣ поганьского свята Коляды. Въ нѣй говорить ся, що передъ сотворенѥмъ свѣта було тôлько сине море, середъ котрого рôсъ зеленый явôръ; на тôмъ яворѣ сидѣли три голубы и радили, якъ мають свѣтъ сотворити. И ото пôрнули на дно моря и дôставши пѣску посѣяли ѥго и сотворили землю; потôмъ посѣявши золотый камѣнь, сотворили небо, сонце, мѣсяць и звѣзды.

Той зеленый явôръ ѥсть деревомъ житя, деревомъ чоловѣчества. Знане оно було многимъ народамъ. Въ Индіи росло оно на золотôмъ вершку горы Мечи, котра то гора въ повысшôй пѣсни ôдповѣдаѥ „синёму морю“. Пригадуѥ намъ той явôръ свѣтовый нѣмецке дерево на св. вечеръ, котре украшаѥ ся запалеными свѣчками, золотыми орѣхами и овочами, дерево зване Weihnachtsbaum. Митъ той о деревѣ житя и призначеня доховує ся до нынѣшного дня въ обрядахъ весѣльныхъ украиньско-руского народа: на дѣвичь-вечеръ ставить ся въ хлѣбѣ, яко символѣ житя, соснинка, до котрои поналѣплюванѣ суть позапалюванѣ свѣчки восковѣ и привязують ся до неи китицѣ зъ калины и ôвса; китицѣ сѣ представляють пана молодого и панну молоду. Тоѥ дерево зовуть вильце. Въ пѣсняхъ весѣльныхъ посылаѥ ся по вильце за море, на бѣлый камѣнь; всё то, якъ видко, пригадуѥ слова старои коляды.

Що до голубôвъ, то взагалѣ давнѣ коляды згадують о нихъ яко о творцяхъ свѣта. Одна страва, котра ѥсть складовою частію вечеры въ навечеріѥ Рождества Христового у Словянъ, зове ся голубцѣ. Ого якъ коровай бувъ хлѣбомъ жертвеннымъ для Хорса, такъ тѣ голубы пригадують намъ тыхъ мистичныхъ голубôвъ, творцѣвъ свѣта. Суть слѣды, що голубôвъ приношено богамъ въ жертву. А може пôдъ голубами належить розумѣти самого Хорса, наколи коренѣ обохъ слôвъ порôвнаємо (именно латиньске columba)?

Що до морского пѣску и золотого камѣня, то се тôлько давна померкла традиція о золотыхъ пѣскахъ и камѣняхъ горы Мечи, на котрôй рôсъ зеленый явôръ. Само же засѣванѥ пѣску и камѣня пригадуѥ народній звычай, сѣяти зерно на Новый Рôкъ и рôвночасно складати бажаня, щобы зъ новымъ рокомъ господареви добре вело ся и жито родило. Свято Коляды, яко свято родячого ся и родячого сонця, ѥсть для тыхъ желань зовсѣмъ ôдповѣдне. На весѣлю сѣявъ Словянинъ такожь збôжемъ на новобранцѣвъ, тому що ихъ доля була засѣяна вразъ зъ мистичнымъ деревомъ свѣта, вразъ зъ яснымъ сонцемъ, зъ бѣлымъ мѣсяцемъ и зъ дрôбными звѣздами и зôрницями.

Пѣснѣ другого рода, ôдносячій ся до Нового Року, оспѣвують якiсь славнѣ дѣла того, кому суть спѣванѣ и мѣстять въ собѣ рôдъ желаня або приповѣщуваня щасливои судьбы. Свято Коляды було бо разомъ и памяткою призначень людскихъ, початкомъ нового циклю сонѣчного, котрый то цикль мавъ зъ тои самои причины у Словянъ имя „рôкъ“ с. ѥ. призначенѥ = fatum. Въ той день були рôжнородній „рокованя“, ворожбы, хотячій ôдгадати то, що кому було на роду написане. Словяне вѣрили въ призначенѥ. Пôсля нихъ смерть и жена ôдъ Бога призначенѣ; не дивно, що въ день Коляды и Нового Року удавали ся они до ворожбъ. Именно незамужнѣ невѣсты ôддавали честь верожбитамъ, силкуючись ôдгадати, якій буде ихъ нареченый, наколи въ протягу року маѥ имъ лучитись тоѥ щастѥ. Подôбнѣ ворожбы ôдбувають ся по нынѣшній день при вечери на Святый Вечеръ. Примѣромъ отець родины кидаѥ ложку кутѣ на новалу и ворожить зô скôлькости причепленыхъ до новалы зеренъ пшеничныхъ о будучôмъ урожаю. Дѣвчата знôвъ надслухують, зъ котрои стороны песъ забреше, бо зъ тои стороны пôсля ихъ вѣрованя мають вызирати нареченого. Псы були и у Иранцѣвъ предметомъ почитаня и могли тому ворожити будучнôсть. Старѣ люде дивлять ся на стѣну, чи не побачуть тѣни; бо чия тѣнь покаже ся, той мусить до року померти. Тая тѣнь рôвнаѥ ся украиньскимъ девамъ т. ѥ. злымъ духамъ, котрѣ суть причиною смерти. (Дальше буде.)

* * *

Чого то часами, якъ сяду за дѣло,
Або якъ вже працю кôнчаю я смѣло,
Наразъ се на мене, мовь хмара яка,
Спадаѥ сумная задума тяжка?
Така то задума спиня' мою руку,
Що людскую бачу кругомъ себе муку,
Недолю та слёзы — и думка зрина':
На що тутъ здала ся ся праця дрôбна?...
Недолѣ й дотепнѣйшіи люде не вбили,
Щó-жь зъ нею подѣють слабѣ мои силы?
И кидаю працю, бере мене жаль —
Та друга вже думка розважить печаль:
Все-жь, може, ся пѣсня якую людину
Розважить успѣѥ хочбы на хвилину, —
И щиро промовленымъ словомъ моимъ
Збуджу огонь я у серци чіимъ.
А може й пожитокъ якій зъ того буде,
И зъ працѣ моѥи скористають люде...
И знôвъ менѣ заваги въ душѣ прибуло!
И знôвъ я за дѣло, пôдвѣвши чоло!

Леся Украинка.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

з) Шевченко въ неволи. Тарасъ живъ на воли девять рокôвъ, се-бъ-то ôдъ 22. цвѣтня 1838. р. до 5. цвѣтня 1847. р., коли єго арештовано на Днѣпрѣ нôдъ Кіевомъ. Такъ отже зъ волѣ царя Николая ставъ ôнъ салдатомъ. Въ Орскôй крѣпости побивавъ ся ôнъ тяжкою недолею-неволею, та й не мавъ надѣ, выдобутись колись зъ-помѣжь каторжникôвъ. Справдѣ сумно було єму въ чужôмъ кирґизкôмъ степу. Кругомъ него простягнулась трупомъ бездыханнымъ помарнѣлая пустыня, кинутая Богомъ. Въ сѣй недоли згадавъ ôнъ про давныхъ своихъ товаришевъ, написавши короткій стихотвôръ „Моимъ соузникамъ“, котрый починаѣ ся сими словами:

Згадайте, братія моя,
(Бодай те лихо не верталось!)
Якъ вы гарнесенько и я
Изъ-за решотки вызирали
И певне думали: „коли
На раду тиху, на розмову,
Коли мы зôйдемо ся знову
На сѣй зъубоженôй земли?“
Нѣколи, братія, нѣколи!... (I, 217. 218.)

Шевченкови не вôльно було нѣ писати, нѣ рисувати[1]); про-те довелось єму „зъ вѣршами ховатись, мережати книжечки, спѣвати и плакати у бурянѣ“. Въ недѣлю выходивъ бувало нишкомъ въ поле, та тынявъ ся по-надъ рѣкою Ураломъ. Выходить, дивить ся и згадуѣ Украину, — и згадати боить ся. И тамъ степы, и тутъ степы, але-жь кирґизкій степы не такій, якъ на Украинѣ, „рудій-рудій, ажь червонй, а тамъ голубіи, зеленіи, мережанй нивами, ланами, высокими могилами, темными лугами...“ („Кобзарь“, II, 105—107.)

Давнй приятелѣ стали забувати про свого Кобзаря, и лишь де-хто помянувъ єго добрымъ словомъ. Такъ Лизозубъ прислав єму Шекспира и матеріялы до рисованя и мальованя, а княжна Варвара Репнина потѣшила єго въ недоли дружнимъ письмомъ[2]).

Въ Орскôй крѣпости нôзнавъ ся ôнъ зъ деякими засуджеными дворянами, котрй морально низше стояли ôдъ простыхъ колодникôвъ и справдѣшнихъ каторжникôвъ-душегубцѣвъ. Одного зъ такихъ упавшихъ членôвъ высшого товариства зъобразивъ Тарасъ въ повѣсти „Несчастный“, щó єѣ написавъ въ мовѣ россійскôй[3]). А вже-жь чи-малу симпатію заявлявъ поетъ деякимъ тямущимъ Полякамъ, щó сидѣли въ тôй крѣпости; особливо-жь ôдносивъ ся по-приятельски до Сѣраковского, Залєского[4]), Желиґовского (Антонія Совы). Ôдъ Бронислава Залєского одержавъ Шевченко польскій поезіѣ Богдана Залєского, и ôдтакъ удержувавъ зъ нимъ дружну кореспонденцію. Въ 1858. р. присвятивъ ôнъ сему приятелеви стихъ п. з. „Ляхамъ“ (II, 209—210).

Въ тôй крѣпости Тарасъ проживъ всю осѣнь и зиму 1847—1848. р. Зъ початкомъ 1848. р. прибувъ тамъ официръ Бутаковъ въ цѣляхъ науковыхъ для описаня моря Аральского. Бажаючи облекшити долю Шевченка просивъ ôнъ ґенерала Обручева, придати єму до помочи Тараса, щобы тойже ôдрисувавъ виды берегôвъ незнаного дотôль моря. Обручевъ згодивъ ся на тую просьбу, и вже 11. мая 1848. р. выбралась експедиція зъ 30 людей въ степъ вразъ зъ транспортами нôдъ проводомъ ґенералъ-майора Шрайбера. Цѣлый похôдъ ôдбувъ Шевченко пѣшкомъ, ôддѣльно ôдъ роты вôйсковои; ôнъ бувъ веселый и довольный перемѣною свого положеня. Єдина книга, котру мавъ зъ собою, була Библія. На другій день нôсля выходу побачили путники зъ-далека пожежу степову, вдѣяну Кирґизами, щобы спалити зôвялу, суху ковыль-траву. Шевченко довго любувавъ ся тымъ видомъ и за просьбою ґенерала зъобразивъ ôнъ акварелею ту импровизовану илюминацію. Ôдтакъ подарувавъ ôнъ сю картину ґенералъ-майорови. 19. червня експедиція достигла рѣки Сыръ-Даріѣ, де въ крѣпости бôльшь мѣсяця треба *було дожидати корабля, щó мавъ сю громадку ôдвезти на море.* Черезъ весь той часъ Шевченко малювавъ портреты акварелею.

Плавба морска почалась 25. липня и середъ великихъ невзгодинъ тревала цѣлй два мѣсяцѣ. Шевченко займавъ ся выключно рисованємъ берегôвъ моря Аральского. 23. вересня корабель кинувъ котву въ устю Сыръ-Даріѣ; ôдтакъ путники выйшли на берегъ, щобъ перезимувати въ крѣпости на островѣ Косъ-Араль. Тутъ стояли ґарнизономъ уральскй козаки, щó були раскольниками. Побачивши Шевченка зъ широкою „якъ лопата“ бородою, думали собѣ, що ôнъ єсть раскольникомъ и мученикомъ за вѣру. Оповѣстили отже свого асаула, що прибувъ до нихъ мученикъ. Асаулъ запросивъ Тараса до себе и ставши передъ нимъ на-въ-колѣнкахъ, сказавъ смирно: „Благословѣте, батюшка! мы уже все знаемъ!“ Тарасъ змѣркувавъ сейчасъ, що тамошнй Уральцѣ вважають єго своимъ батюшкою-духовникомъ, подавъ симъ козакамъ „раскольничье благословеніе“. Щасливый асаулъ поцѣлувавъ Тараса въ руку та й угостивъ єго у себе вечѣръ дружнимъ бенкетомъ[1]). Не довго опôсля оголивши бороду перейшовъ Шевченко въ Раимъ, головный фортъ на берегу Сыръ-Даріѣ. Але хочь позбувъ ся довгои бороды, то все-таки Уральцѣ вважали єго мученикомъ и просили єго о благословенѣ.

Експедиція закôнчилась въ осени 1849. р. Шевченко прибувъ назадъ въ Оренбургъ и за призволомъ ґенерала Герна ставъ мешкати въ єго домѣ. Бутаковъ показавъ ґенералови працѣ експедиціѣ, а на першôмъ мѣсяци предложивъ альбумъ видôвъ берегôвъ Аральскихъ; ôдтакъ вносивъ офіціяльно, щобы творцеви сего альбума, се-бъ-то Шевченкови, выєднати авансъ въ „унтеръ-официры“. Симъ способомъ сподѣвавъ ся Бутаковъ зробити першій крокъ до заходôвъ въ цѣли освободженя Шевченка зъ неволѣ. Ґенералъ Обручевъ вволивъ волю Бутакова и вступивъ ся за Шевченкомъ, але зъ Петербурга одержавъ ôнъ строгу догану за тее, що на-перекôръ царскому приказови дозволивъ Тарасови малювати. Ôдтакъ Бутакова поставлено нôдъ тайный доглядъ полиціѣ, та звернено альбумъ рядовому салдатови Шевченкови.

Коли-жь поетъ не мавъ уже надѣ, освободитись зъ тяжкои неволѣ, то писавъ нишкомъ свои думы, въ котрыхъ жалкувавъ ся вельми про свою недолю-неволю.

[1]) Тарасови позволено читати часопись „Русскій Инвалидъ“.

[2]) М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“; стор. 71.

[3]) „Историческій Вѣсникъ“ за 1881. г. № 1.

[4]) Порôвн. „Письма Т. Г. Шевченка къ Бр. Залескому“ 1853—1857. г. („Кіевская Старина“. 1883. Томъ V., стор. 161—176; 611—622; 853—866).

[1]) „Дневникъ Т. Гр. Шевченка“. („Основа“, 1861; сентябрь, стор. 13—14.)

Ось якій слова сумовитого одчаю выдобувались иногдѣ зъ-пôдъ закервавленого єго серця:

Чи мати Богу не молилась,
Якъ понесла мене, що я,
Неначе лютая змия
Розтоптана въ степу здыхає,
Захода сонця дожидає?
Отъ такъ-то я теперь терплю,
Та смерть изъ степу выглядаю...
А за-що? — ѣй-Богу не знаю!
А все таки ѣѣ люблю
Мою Украину широку,
Хочь я по ѣй и одинокій,
(Бо, бачте, пары не найшовъ)
Ажь до погибели дôйшовъ. (I, 233.)

Хоча Обручевъ одержавъ догану изъ-за тои пôльги, заявленои Шевченкови, то все-таки бувъ ôнъ для него прихильнымъ. Коли-жь одинъ прапорщикъ донѣсъ власти, що Шевченко малює портреты офиціяльныхъ и высокопоставленыхъ осôбъ, то доля поета-артиста стала тяжшою. Обручевъ дôставъ нову письменну догану и ôдтакъ приказано єму, выслати Шевченка въ далеку Новопетровску крѣпость надъ Каспійскимъ моремъ въ Азіи.

Коли Тараса вели изъ Орскои крѣпости въ Новопетровскій фортъ (въ жовтни 1850. р.), то въ мѣсточку Гурєвѣ на улици пôднявъ ôнъ свѣжу вербову палку и привѣзъ єѣ зъ собою въ нову свою оселю. Ôдтакъ въ ґарнизоннôмъ горôдѣ застромивъ єѣ въ землю, та й зовсѣмъ про неѣ забувъ. Ажь ось на весну огородникъ сказавъ єму, що єго палка росте. Опôсля Шевченко ставъ єѣ пôдливати и пôзнѣйше въ часѣ свобôднôмъ та за призволомъ фельдфебля спочивавъ неразъ въ густôй тѣни вербы. Шевченко говоривъ, що тая верба часто єму нагадувала леґенду про каючого ся розбôйника[1]).

Тамошному комендантови наказано, щобы строго наглядавъ Тараса и въ нѣчôмъ не дававъ єму пôльги. Небавомъ опôсля на мѣсце Обручева наставъ ґенералъ-адъютантъ Перовскій. Сему на стôлъ въ кабинетѣ поклали разъ одинъ зъ найбôльше вдатныхъ степовыхъ рисункôвъ Шевченка въ надѣи, що ґенерадъ зверне увагу на картину, и довѣдавшись про артиста заступить ся за нимъ у высшихъ властей. Одначе Перовскій, якъ тôлько побачивъ картину, догадавъ ся сейчасъ, чия она, кинувъ єѣ на землю и приказавъ, нѣколи єму й не згадувати про того „ледачого“ чоловѣка.

Въ тôй далекôй чужинѣ Тарасъ ôдъокромивъ ся вже зовсѣмъ ôдъ тыхъ людей, що єго знали й любили. Цѣлу зиму сумувавъ тяжко и дожидавъ нетерпеливо весны и парового корабля зъ далекого города Астрахани. Зъ весною бо доходила до него не одна вѣстка зъ рôдного краю ôдъ деякихъ давныхъ приятелѣвъ, котрі не забували за нещасного Тараса, що далеко ôдъ нихъ, зъ якихъ триста миль, побивавъ ся неволею въ поганôй пустыни. Коли-жь почта корабельна не привезла єму нѣчого, то ôнъ тяженько зажуривъ ся, и отъ-що въ думцѣ своѣй написавъ:

И зновъ менѣ не привезла,
Нѣчого почта зъ Украины!
За грѣшніи мабуть дѣла
Караюсь я въ оцѣй пустыни
Сердитымъ Богомъ... (I, 248.)

Зъ помѣжь давныхъ приятелѣвъ першій ставъ зъ нимъ листуватись Семенъ Гулакъ-Артемовскій, славный спѣвакъ россійскои оперы въ Петербурзѣ. Ôдтакъ въ однôмъ листѣ до сего друга поетъ зъобразивъ (1. липня 1852. р.) ось-такъ нове мѣсце свого побуту: „Тутъ все пѣсокъ та камѣнь; хочь бы травка, хочь бы деревце, — нѣчого — нѣчого! Тутъ и горы, якъ слѣдъ, не побачишь; дивишь ся, та така туга тебе огорне, хочь давись, та удавити ся нѣчимъ“[1]).

Про тогдѣшне своє житє писавъ Тарасъ свому приятелеви А. О. Козачковскому (16. липня 1852. р.) мѣжьиншимъ ось-таке: „Жию въ казармахъ; муштруюсь щодень, хожу въ караулъ, — одно слово, салдатъ, та ще салдатъ якій! Просто — пугало вороне! Вусы величезнй, лысина мовь твôй гарбузъ; точнѣсѣнько салдацькій патретъ, що єго зъобразивъ Кузьма Трохимовичь (у Основяненка“[2]).

Тогдѣ радъ бувъ поетъ де-що прочитати и зъявити яку-небудь литературну дѣяльнôсть, щобы позбутись страшнои нудьги. Про-те 14. цвѣтня 1854. р. писавъ ôнъ А. Козачковскому, щобъ прислявъ єму текстъ „Слова о полку Игоревôмъ“ въ выданю Шишкова або Максимовича, по-за-якъ ôнъ задумавъ переложити сей старорускій поетичный памятникъ на „нашь задушевный прекрасный языкъ“[3]). Межи книгами, котрі Шевченкови доставлено, подобалась єму чи-мало Естетика польского писателя Кароля Либельта[4]). Сей твôръ читавъ ôнъ залюбки пôдъ тою вербою, що єѣ выкохавъ собѣ въ горôдѣ ґарнизоннôмъ.

Мѣжь-тымъ по иниціятивѣ княжны Варвары Репнинои ґрафиня Настася Ив. Толстая стала въ 1855. р. заходитись около освободженя Шевченка зъ неволѣ. Чимало хлопотавъ въ сѣй справѣ Михайло Лазаревскій, що бувъ урядникомъ въ Петербурзѣ. Ôнъ-то посѣтивъ Тараса ще давнѣйше въ Оренбурзѣ и въ Орскôй крѣпости, та опôсля занявъ ся щиро долею свого приятеля. Ôдтакъ въ начатку року 1857. подавъ Тарасови звѣстку, що ôнъ вже небавомъ освободить ся зъ неволѣ. Поетъ дôзнавшись про таку веселу новину, зрадѣвъ радостію и 22. цвѣтня 1857. р. ôдписавъ Лазаревскому ось-таке: „Христосъ воскресе, брате мôй любый! — Удавъ ся-жь минѣ сьогорôчный великдень! Такого святого радôсного великодня у мене ще й зъ-роду не було. Якъ-разъ 7. апрѣля прийшла до насъ почта и привезла твою дорогую посылку и твоє радôснеє письмо ôдъ 17. генваря. Я трохи-не одурѣвъ, прочитавши його; та ще якъ закуривъ твою сиґару (я десять лѣтъ не куривъ сиґары), то якъ закуривъ твою гавану, то такъ минѣ, друже мôй єдиный, запахло волею, що я заплакавъ, якъ тая дитина...“[5])

Ôдтакъ 2. мая 1857. р. Лазаревскій першій оповѣстивъ Шевченка, що царь Александеръ II. давъ амнестію поетови украиньскому. Въ листѣ своѣмъ писавъ ôнъ Шевченкови, що ґрафиня Толстая просить єго, не ѣхати на Украину, а приѣзжати въ Петербургъ. Такъ отже Тарасъ змѣнивъ плянъ своєи подорожи; се бо хотѣвъ ôнъ навѣстити свого приятеля Якова Кухаренка, кошо-

[1]) „Основа“, 1862; квѣтень, стор. 27—28. — Въ переказахъ люду галицко-рускаго каючій ся той розбôйникъ зове ся „Маде-ємъ“. (Порôвн. „Казки“. Зôбравъ Игнатій зъ Никловичь. Львôвъ 1861; стор. 3)

[1]) „Основа“, 1862; липень, стор. 10.
[2]) ibid., 1862; квѣтень, стор. 19.
[3]) ibid., стор. 22—23.
[4]) ibid., 1861; іюль, стор. 13; — августъ, стор. 7; — сентябрь, стор. 23.
[5]) ibid., 1862; мартъ, стор. 6.

вого атамана чорноморскихъ козакôвъ; ôдтакъ зъ Чорноморя думавъ поѣхати черезъ Крымъ, Харкôвъ, Полтаву, Кіѣвъ въ Минскъ, Несвижь, а накоиецъ въ село Чарковичѣ, де живъ єго другъ Брониславъ Залєскій. Ажь зъ Чарковичь хотѣвъ Шевченко черезъ Вильно поѣхати въ Петербургъ. Вволяючи-жь волю своєи заступницѣ, выбравъ ôнъ коротшу дорогу, и задумавъ ѣхати Волгою черезъ Астрахань и Нижній Новгородъ въ Москву и Петербургъ.

21. липня 1857. р. оповѣщено Шевченка офіціяльно про амнестію. Ôдтакъ вытерпѣвши десятилѣтню неволю оставивъ ôнъ Новопетровску крѣпость 2. серпня о 9. годинѣ вечѣръ, и на лоди рыбарскôй поплывъ моремъ та однымъ раменемъ Волги. Пôсля тридневнои плавбы прибувъ ôнъ въ Астрахань, де єго повитали деякѝ Украинцѣ. Про-те писавъ Тарасъ въ Дневнику своѣмъ[1]), що ôдъ 15. до 20. серпня бувъ у него такій свѣтлый и прекрасный празникъ, якого ще не було въ єго житю.

22. серпня поплывъ Волгою на корабли, щó звавъ ся „князь Пожарскій“, и 31. серпня приставъ до берега въ Саратовѣ. Въ сѣмъ городѣ посѣтивъ ôнъ Тетяну Петровну Костомариху, матѣрь Миколы Костомарова. Сынъ єи бувъ саме-тогдѣ за границею. Сердечна старенька Тетяна пôзнала сейчасъ Тараса и привитала єго мовь рôдного сына; ôдтакъ показала єму письмо свого сына зъ заграницѣ и вѣтку фіялкôвъ, выслану ѣй изъ Штокгольму 30. мая. Сеся дата пригадала поетови злощасный день 30. мая 1847. р., коли въ наслѣдокъ царскои „конфирмаціѣ“ Шевченко и Костомарôвъ втратили волю; про-те Тарасъ и Тетяна розплакались мовь дѣти. Пращаючись передавъ ôнъ матери свого приятеля стихотвôръ, щó єго написавъ въ 1847. р. пôдъ заголовкомъ „Н. И. Костомарову“. Въ сѣмъ стихотворѣ помянувъ поетъ такожь матѣрь Миколину, котра „чорнѣйше чорнои землѣ иде, зъ хреста неначе знята“. (II, 104—105)

Въ часѣ дальшои плавбы Шевченко читавъ „Губернскіе очерки“ Щедрина, а коли 16. вересня корабель остановивъ ся въ 10 верстахъ ôдъ Казани, то поетъ поѣхавъ въ сей гóродъ та й нарисувавъ зъ натуры кôлька картинъ. Опôсля всѣвъ опять на корабель и 19. вересня прибувъ въ Нижній Новгородъ. Тутъ задержала єго полиція, не дозволяючи єму пускатись въ дальшу дорогу. Хоча бо Новопетровскій комендантъ И. А. Усковъ выдавъ Шевченкови ôдпустку зъ призволомъ ѣхати прямо въ Петербургъ, то баталіонный командиръ, близшій начальникъ Тараса, розсердивъ ся изъ-за такого розпоряженя та й увѣдомивъ полиціи-майстра въ Нижнѣмъ Новгородѣ, щобъ Шевченка задержавъ и прислявъ въ Уральскъ, де-бъ освободженый салдатъ дôставъ указъ про ôдпустку зъ якими-то ограниченями. Такъ отже застрягъ Тарасъ въ Нижнѣмъ и ставъ жалкуватись, що помилували, та тôлько до половины. Въ письмѣ-жь своѣмъ до Михайла С. Щепкина, артиста драматичного въ Москвѣ, писавъ ôнъ мѣжь иншимъ отъ-се: „Теперь я въ Нижнѣмъ Новгородѣ на воли, та на такôй воли, якъ собака на привязи“[2]).

Въ сѣмъ городѣ живъ поетъ по-найбôльше у архитекта Овсяникова и займавъ ся зъ-першу безъ-впину читанємъ книжокъ. Прочитавъ „О времени происхожденія славянскихъ письменъ“ Осипа Бодяньского, „Богдана Хмельницкого“ Костомарова, „Граматку“ и „Записки о южной Руси“ (II. томъ)[1]) Кулѣша, „Народнѝ оповѣданя“ Марка Вовчка и де-що иншого. Опроче писавъ ôнъ тутъ деякѝ стихотворы, именно поему „Неофиты“, и забиравъ ся до писаня поемы п. з. „Дервишь и сатрапъ“, котру задумавъ присвятити своимъ землякамъ. Тогдѣ писавъ ôнъ Кулѣшеви про свою поему „Иванъ Гусъ“, котра була десь запропастилась въ 1847. р. Ось и слова Шевченковѝ: „Чи не найдешь тамъ у панночки-хуторянки въ альбомѣ мого Гуса? — а то шкода буде, якъ пропаде“[2]).

24. грудня 1857. р. приѣхавъ въ Нижній Новгородъ Михайло Щепкинъ зъ Москвы, повитати сердечного приятеля. Сему артистови драматичному присвятивъ Шевченко ще въ 1846. р. думку п. з. „Пустка“ („Кобзарь“, I, 181), а въ память 24. грудня 1857. р. присвятивъ єму своихъ „Неофитôвъ“, зовучи єго „возлюбленникомъ музъ и ґрацій“ (II, 166). Щепкинъ приѣхавши въ Нижній, выступавъ въ театрѣ въ деякихъ важнѣйшихъ своихъ роляхъ. Въ честь Шевченка выставлено тогдѣ „Москаля-Чарôвника“ Ивана Котляревского. Ролю Чупруна гравъ 70-лѣтній Щепкинъ, мѣжь-тымъ коли молода акторка Катруся Піунова выступила въ роли Тетяны. Шевченко зрадѣвъ великою радостію, коли въ московскôмъ городѣ почувъ на сценѣ рôдне слово; ôнъ кричавъ „славно!“ — плескавъ въ долони, тупавъ ногами, не жалуючи именно похвалъ гарнôй артистцѣ[3]).

Щепкинъ пробувавъ въ Нижнѣмъ ради-Шевченка шѣсть днѣвъ; ôнъ-то подавъ свому приятелеви гадку, познакомитись зъ Катрусею. И отъ, одного разу, одягшись по-святочному Шевченко пôшовъ до Піуновыхъ. Акторка була саме-тогдѣ на выходѣ зъ дому. — „Погоди, дѣвчино, вернись!“ сказавъ ѣй Шевченко. — „Годѣ, менѣ треба на пробу“, ôдповѣла Катруся. — „Серденько моє, погоди!“ моливъ Тарасъ. Дѣвчина вернулась въ кôмнату, де сидѣвъ и батько єи. — „Отъ, и батько!“ промовивъ поетъ и попросивъ, покликати матѣрь, щó була въ кухни. Всѣ усѣли. — „Отъ, добрó, а отъ купець!“ говоривъ Шевченко, вказуючи на дѣвчину и на себе. — „Батьку и мати! ôддайте єѣ менѣ!“ — Акторка стояла нѣ жива, нѣ мертва, дрôжачи ôдъ страху. Ôдтакъ за словами: „нема коли, конѣ ждуть!“ она бѣгцемъ кинулась зъ кôмнаты и поѣхала на пробу[4]). — Шевченко ôдъ того часу не бувавъ уже въ домѣ Піуновыхъ, але довго не мôгъ забути про свою Катрусю.

Коли Тарасъ пробувавъ въ Нижнѣмъ Новгородѣ, то Костомарôвъ, вернувшись изъ-за границѣ, не знавъ, що Тараса задержано въ тôмъ гóродѣ, про-те дожидавъ ôнъ свого приятеля два тыжднѣ въ Петербурзѣ; ôдтакъ поѣхавъ въ Саратовъ и написавъ до Кобзаря вельми патріотичне письмо, заявляючи мѣжь иншими отъ-сѝ слова щирого привѣту и доброи рады: „Братови любому, друзяцѣ щирому, спѣвацѣ славному, вѣрному товаришови незапамятнои пригоды 1847. року, Тарасови Григоровичу ôдъ брата и друга чоломъ и вѣрне слово! — Слава, честь, благодареніе великому, справедливому, милосерд-

[1]) „Основа“, 1862; лютый, стор. 4. — Дневникъ свôй ставъ Шевченко писати въ мовѣ россійскôй ôдъ 12. червня 1857. р. Почавши ôдъ мая 1861. р. печатано сей Дневникъ въ Петербургскôй „Основѣ“ (1861. и 1862. р.).

[2]) „Основа“, 1861; октябрь, стор 12.

[1]) Першій томъ Кулѣшевыхъ „Записокъ о южной Руси“ читавъ Шевченко вже въ Новопетровскôй крѣпости.

[2]) М. К. Чалый. „Жизнь и произв. Т. Шевченка“; стор. 107.

[3]) Піунова не знала нѣ слова по-украиньски, и тôлько великими змаганями повелось Щепкинови, привчити єѣ ролѣ „Тетяны“ въ мовѣ украиньскôй.

[4]) М. К. Чалый, „Жизнь...“; стор. 114.

ному Богу, вызволившому тебе, друже, изъ тяжкои неволѣ на свѣтъ божій, мѣжь народъ хрещеный, на надѣю всѣмъ кохаючимъ щиро Украину и всѣ братерськи славянськи народы. — — Швидче пиши, да старай ся, щобъ тебе пропустили до Петербурга. Та пиши, пиши, тôлько по-нашому пиши! Часъ змѣнивъ ся: Царь, дай Богъ єму здоровя и довгого царствованя! не забороняє нашои мовы; теперь процвите рôдне слово; богато охочихъ до його, тебе тôлько не достає, головы нашого милого, любого! Дай Богъ тобѣ, перетерпѣвши велике горе, зняти зъ себе напослѣдокъ терновый вѣнець, и въ чесноӧй, поважноӧй старости дожити вѣку, веселячи и навчаючи на все добре кобзою твоєю голосною землякôвъ твоихъ, да ôдбираючи пôсля смерти вѣчную славу!...“[1])

Але-жь Шевченко думавъ тогдѣ про свою Катрусю, про-те на теє сердечне письмо Костомарова не давъ нѣякои ôдновѣди. Ôдтакъ авторъ „Богдана Хмельницкого“ выславъ до Кобзаря другій листъ. Ось и деякі частины сего письма: „Чого єси такъ замовкъ, коханый друже и приятелю? Я писавъ до тебе, а ты минѣ не одвѣтувавъ; думавъ, що тебе вже нема у Нижньому, коли-жь одъ Кулѣша одôбравъ звѣстку, що ты й доси сидишь тамъ. — Мене порадовала „Граматка“ Кулѣша, не такъ сама, якъ та думка, щобъ писати для народу. Приходить часъ проснутись нашому люду и розумомъ працювати. Коли у царскôмъ рескриптѣ сказано, щобъ подумать объ заводѣ школъ и объ выхованню народнôмъ, то мусять щиро Южно-Руссы ужити тую царську милость для корысти и ужитку и подносу своєи мовы. Треба, щобъ по селамъ учили дѣтвору по-нашому, а для того треба ще того, по чôмъ учитись. А то теперь всякій насмѣтьця зъ насъ: отъ, скаже, писали, писали, и повѣсти, и комедіѣ, и романы, а саме главне забули. Правда, и вѣршѣ, й драмы, и романы установляли мову и розвивали єѣ, тôлько теперь пришла пора, подумать про инше. — Народу треба теперь не лиґоминокъ, а твердои, трезвои стравы. Поезіѣ нашои ôнъ не прийма, бо має своєи стôлько, що й намъ надѣлить на довгі часы. Теперь намъ треба граматики своєи мовы, короткои єстественнои исторіѣ, короткои ґеоґрафіѣ та космоґрафіѣ, та книги про законы, на скôлько потрѣбно для народа. Отъ, щó намъ треба!...[2])

Коли-жь Костомарôвъ дôзнавъ ся про причину довгои мовчанки Тарасовои, то въ письмѣ своѣмъ радивъ єму оженити ся, щобъ „хоть на старости лѣтъ пôсля такои глубокои, гôркои коновки лиха трохи ôдпочивъ душею“[3]).

Шевченко сподѣвавъ ся, що въ Нижній Новгородъ приѣде й Кулѣшь; але ôнъ бувъ тогдѣ занятый своєю друкарнею въ Петербурзѣ: опроче заявивъ ôнъ Тарасови въ письмѣ своѣмъ, що земляки ждуть єго въ столици, и про-те замѣтивъ: „Якъ пôйде слава, що вже й теперь до тебе збираютьця земляки, якъ жиды до рабина, то гледи й попсуєтьця твоє дѣло у великихъ панôвъ“[4]). Тогдѣ пôславъ Кулѣшь Шевченкови 250 карбованцѣвъ, котрі зôбравъ изъ продажи сѣмнацяти „невольницькихъ пейзажѣвъ“, щó були нарисовані Тарасомъ.

Ôдтакъ 4. сѣчня 1858. р. пôславъ Шевченко Кулѣшеви своихъ „Неофитôвъ“, „ще не добре выкôнченыхъ“, щобъ ихъ гарненько переписавъ и ôдôславъ старому Щепкинови[1]). Але-жь Кулѣшеви не дуже сподобавъ ся сей епичный твôръ, изъ-за чого ôнъ Тарасови опôсля отъ-се писавъ: „Твои Неофиты, брате Тарасе, гарна штука, да не для друку! Не годить ся напоминать доброму сынови про дѣла єго батька, ждучи одъ сына якого-бъ не було добра. Ôнъ же теперь у насъ первый чоловѣкъ; якъ бы не ôнъ, то й дыхнуть намъ не дали-бъ. А воля крѣпакôвъ — то-жь його дѣло. — Инша була-бъ рѣчь, якъ бы ты докôнчивъ „Гуса“, тамъ бы тобѣ було де розгулятьця...“[2])

Кулѣшь хотѣвъ спонукати Шевченка, щобы въ хосенъ люду зладивъ деякі историчні картины. Про-те писавъ ôнъ до него въ сѣй справѣ ось-таке: „Колись ты малювавъ „Живописну Украину“, и нѣчого зъ того не выйшло, а хочь бы й выйшла яка тобѣ корысть грошова, то все-жь ты бувъ послухачь панській, а не людській: людямъ не було-бъ нѣякого дѣла до твоєи „Живописнои Украины“, — не змогли-бъ люде за дорожнетою до неи докупитьця. Теперь же самъ бачишь, що панській вѣкъ кôнчаєтьця, а людській начинаєтьця, — то сама година помѣркувати, якъ бы людямъ помогти, духомъ у гору пôднятись. Отъ же я тобѣ дамь добру раду: Накидай ты перомъ дещо зъ нашои исторіѣ и попôдписуй найкращі вѣршѣ зъ думъ и зъ свого таки компонування. Сі твои рисунки мы вырѣжемо на деревѣ, одпечатаємъ и розрисуємъ фарбами трошки краще одъ лубочныхъ картинокъ московськихъ. Цѣна буде имъ по 2 и по 4 шаги[3]), а коли дуже дешево, то й по 6 шагôвъ; и будуть вони продаватись по всѣхъ ярмаркахъ, и будуть вони налѣплюватись у кожнôй хатѣ замѣсь московсько-суздальского плюгавства, и буде старе й мале на ихъ дивитись, и отъ-тї пôдписы вычитувати, и розôйдетьця по Вкраинѣ наше „слово забуте“, наше слово тихо-сумне, богобоязливе, и воскресить воно не одну душу, — и мала твоя праця станетьця зъ часомъ причиною великого дѣла, всесвѣтнього, — душа моя чує...“[4]) Хоча-жь сеся рада Кулѣшева була справдѣ добра, то однако Шевченко не хотѣвъ взятись за таку роботу. Ôнъ звинявъ ся тымъ, що хотячи зладити такі рисунки треба-бъ жити на Украинѣ мѣжь народомъ, а не въ столици.

Такъ отже Тарасъ займавъ ся тогдѣ опять литературными працями: написавъ три поезійки: „Доля“, „Муза“ и „Слава“, и переписавъ для печатаня стихотворы: „Вѣдьма“, „Лилея“ и „Русалка“.

Мѣжь-тымъ приятелѣ Шевченка вдѣяли теє въ хосенъ єго, що єго не выслано въ Уральскъ. И отъ, 1. марта на имя ґубернатора Нижньо-новгородского наспѣла офиціяльна „бумага“, въ котрôй позволено Тарасови жити въ Петербурзѣ.

Ôдтакъ 8. марта 1858. р. выѣхавъ поетъ зъ Нижнього Новгорода, де звышь шести мѣсяцѣвъ пробувавъ. 11. марта приѣхавъ ôнъ въ Москву. Тутъ повитали єго сердечно оба старі приятелѣ, Михайло Щепкинъ и Максимовичь, ба й два московскі панслависты, Сергій Аксаковъ и Михайло Погодинъ и такожь професоръ Степанъ Шевыревъ зъявили велику симпатію украиньскому поетови. 25. марта Максимовичь угостивъ Тараса дружнимъ бенкетомъ, на котрôмъ мѣжь иншими були присутні Погодинъ и Шевыревъ. Въ честь Кобзаря выголосивъ Максимовичь свôй стихъ, щó єго закôнчивъ сими словами:

[1]) ibid., стор. 105. 106. — [2]) ibid., стор. 115. 116. — [3]) ibid. — [4]) ibid., стор. 109.

[1]) „Основа“, 1862; май, стор. 10.

[2]) М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 117.

[3]) Шагъ — двѣ копѣйки.

[4]) М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 122.

Перебувъ ты тяжке лихо
И лиху недолю, —
Заспѣвай же новыхъ пѣсень
Про людську волю;
Заспѣвай намъ такихъ пѣсень,
Щобъ мати Вкраина
Веселилась, що на славу
Тебе породила![1])

26. марта ôдъѣхавъ Тарасъ въ Петербургъ, и якъ прибувъ у столицю, зрадѣвъ вельми, коли Максимовичь черезъ Г. П. Галагана прислав ємy поему „Иванъ Гусъ“, котра вважалась уже пропащою и ôдтакъ найшлась у Москвѣ.

Коли Шевченко приѣхавъ въ Петербургъ, то 29. марта 1858. р. явивъ ся въ канцеляріи оберъ-полиційmайстра. Поетови украиньскому, звѣстному въ цѣлôй славянщинѣ, зволивъ Єго Превосходительство дати свѣдоцтво, що ємy, яко ôдставному простому салдатови Оренбургского линійного V. баталіона вôльно жити въ Петербурзѣ одинъ рôкъ, почôмъ бѣдному салдатови треба було старатись о дальшу милôсть оберъ-полиціймайстра.

Въ Петербурзѣ горнулись около Шевченка не тôлько Украинцѣ, але й Россіяне. Вже тогдѣ носились по Россіи слухи, що царь небавомъ освободить мужикôвъ зъ крѣпацтва, а по-за-якъ Тарасъ пôдносивъ все протестъ противъ тои неволѣ, то величали єго всѣ тямущî люде неначе апостола свободы. Въ честь поета давано бенкеты, на котрыхъ Украинцѣ и Россіяне говорили смѣло теє, що имъ лежало на серцю. Всѣ выхваляли Шевченка, що въ неволи не впавъ духомъ, але зберѣгъ горячу любовь до рôднои землѣ. Въ сѣмъ часѣ присылали ємy земляки сердечнî письма зъ Украины; въ нихъ звали они єго батькомъ и просили, щобъ не перестававъ спѣвати для славы батькôвщины.

У Василя Бѣлозерского стрѣтивъ Тарасъ Полякôвъ, Сѣраковского, Станевича и Желиґовского-Сову, що були єго товаришами въ Орскôй крѣпости. Въ Петербурзѣ бажали они зъєднати собѣ украиньского поета для политичныхъ своихъ плянôвъ. Сова присвятивъ Шевченкови одинъ свôй стихотвôръ „Do poety ludu“, та й Тарасъ написавъ стихъ п з. „Антонію Совѣ“ (I. 354), въ котрôмъ наслѣдуючи Сырокомлю зъобразивъ идиличне щастє семейного житя. А вже-жь Шевченко не мôгъ брататись зъ тыми, що не були щирыми приятелями народу украиньского. Наймилѣйшою була ємy гостина у „святои заступницѣ“, се-бъ-то у ґрафинѣ Настасѣ Ив. Толстои, котра украиньского поета приймала у себе зъ честію не-абы-якою. Єи же мужь, Федôръ Петровичь Толстой, що бувъ вице-президентомъ академіѣ художествъ, позволивъ Тарасови мешкати въ самôй академіи, изъ-за чого ôнъ мавъ тихій кутокъ для своихъ праць академичныхъ и литературныхъ[2]).

Житє Шевченка поплыло спокôйно и весело, мовь филя Днѣпрова, що тече тихенько, коли єѣ цѣлує леготъ весняный. Окруженый приятелями Тарасъ неначе ожив, и своимъ любымъ поведенємъ очарôвувавъ не то свою рôвню, але й высшî верствы товариства. Дôмъ Толстыхъ уважавъ ôнъ своимъ, и про-те майже всѣ єго приятелѣ, именно Костомарôвъ, Бѣлозерскій, Кулѣшь, Лазаревскій, Семенъ Гулакъ-Артемовскій, були милыми гôстьми въ палатѣ Федора й Настасѣ. Скоро минали вечеры въ дружнихъ бесѣдахъ и спорахъ; незамѣтно засиджувались усѣ до ранку. Шевченко сильно горячивъ ся въ спорѣ, але тая єго горячôсть була якась мила, такъ, що ôнъ нѣкого нѣчимъ не прогнѣвивъ. Ôнъ бувъ вельми добрячій, мягкій и наивно довѣрчивый у зношеняхъ зъ людьми, та невъ-мѣру чутливый на красу природы.

Два разы приѣздивъ ôдвѣдати свого друга артистъ драматичный Щепкинъ. Ôнъ деклямувавъ знаменито поезіѣ Шевченковî. Але найбôльше зрадѣвъ Шевченко тогдѣ, коли въ столицю приѣхавъ славный траґикъ-неґръ Айра Ольдриджь. Шевченко побачивши єго въ роли Шекспирового „Отелла“ уважавъ єго артистомъ величнымъ и ôдтакъ пôзнавъ ся зъ нимъ въ домѣ ґрафôвъ Толстыхъ. Вдача обохъ сихъ мужѣвъ була трохи-не однакова. Се були двѣ чистî, честнî душѣ, справдѣшнî артисты; оба перебули въ молодôмъ вѣцѣ тяжке лихолѣтє. Одинъ, хотячи дôстатись до театру, до котрого „собакамъ“ и „неґрамъ„ не вôльно було входити, ставъ на службу у якогось актора, — другій бажаючи навчитись малярства бувъ попыхачемъ у такого Ширяєва, що чотыри роки згнущавъ ся тяжко надъ панскимъ крѣпакомъ. Они розмовляли зъ собою черезъ перекладчика[1]), але розумѣлись дуже добре тогдѣ, коли одинъ одному спѣвавъ свои рôднî пѣснѣ. Ольдриджь не мôгши вымовити рускихъ именъ, Тараса Шевченка называвъ „the artist“. Часто прилучувавъ ся до нихъ пянистъ Антôнъ Контскій, Полякъ, що Шевченкови акомпанювавъ украиньскî пѣснѣ, и що на обохъ слухачѣвъ наводивъ тихій сумъ величными звуками Мозартового „Requiem“. А вже-жь межи всѣлякими мельодіями и пѣснями, якî дотôль чувъ англійскій траґикъ, подобались ємy особливо пѣснѣ украиньскî. Иногдѣ спѣвавъ Ольдриджь мелянхолійнî неґританьскî пѣснѣ або стародавнî романсы англійскî[2]).

Айра Ольдриджь посѣщавъ часто Шевченка въ „антресоляхъ“ академіѣ художествъ. Тогдѣ старый хмурый салдатъ, що услугувавъ Шевченкови, ставъ бувало прятати-чистити убогу кôмнату Тарасову и геть выкидувавъ вѣтки барвѣнку, зôвялои руты та иншихъ квѣтôвъ степовыхъ, якî дôстававъ поетъ зъ Украины ôдъ земляквôвъ. Якъ траґикъ явивъ ся, то замыкано дверѣ и ôдтакъ Шевченко зô своимъ гостемъ остававъ ся самодругъ. Справдѣ, самъ Богъ знає, якъ и що они оба тогдѣ говорили. Тогдѣ-то Тарасъ малювавъ портретъ Айры Ольдриджа, а ôдтакъ траґикъ-неґръ дôставъ ôдъ М. Микѣшина портретъ Шевченка, що єго сей артистъ нарисувавъ для „Кобзаря“.

А вже-жь найбôльшимъ ентузіястомъ супроти Ольдриджа явивъ ся Шевченко тогдѣ, коли ôнъ въ Маріиньскôмъ театрѣ гравъ ролю „короля Ліра“. Мѣжь актами побѣгъ Тарасъ за кулісы, допавъ до славного траґика, ставъ цѣлувати єго лице, руки и плечѣ и за-вдяки за знамениту игру заявлявъ ємy крôзь сльозы найбôльшій свôй подивъ[3]).

(Дальше буде.)

[1]) „Основа“, 1861; іюнь, стор. 8—9[2].

[2]) Ґрафъ Федôръ Петровичь Толстой старавъ ся вже ôдъ року 1855. выєднати Тарасови амнестію. Коли-жь въ осени 1856. р. дôзнавъ ся, що рѣшено пустити Шевченка на волю, то прийшовши до дому въ ночи, збудивъ обѣ дочки, що вже спали, и сказавъ весело: „Вставайте дѣти! велика радôсть! Шевченко освобожденый!“ Порôвн. „Воспоминанія о Шевченкѣ“ Екатерины Юнґе въ „Вѣстнику Европы“. С.-Петербургъ 1883; томъ IV., стор. 838. — Катерина Юнґе була дочкою ґрафа Федора Толстого и жила въ Кіевѣ.

[1]) Ролю товмачѣвъ обôймали по-найбôльше обѣ молоденькî дочки ґр. Федора и Настасѣ Толстыхъ.

[2]) „Вѣстникъ Европы“, 1883; томъ IV. въ статьѣ Катерины Юнґе „Воспоминанія о Шевченкѣ“.

[3]) „Споминки про Шевченка М. Микѣшина“ (Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празі. II., стор. XVIII.).

Де лѣпше?

Екопомичнй ескизы — написавъ Семенъ Жукъ.

(Конець.)

Важнѣйша рѣчь въ справѣ освѣты: народнй школы. Такихъ Полтавщина маѣ 650, въ рускôй Галичинѣ ихъ 1992, мѣжь иньшими 1376 зъ выкладовою мовою р у с к о ю; а вѣдомо, що въ Полтавщинѣ якъ и Украинѣ заборонено уживати по школахъ рускои народнои мовы. Отожь и выходить, що одна народна школа припадаѣ пересѣчно въ Полтавщинѣ на 71, въ Галичинѣ на 27 кв. кильом., а ôдповѣдно людности: тамъ одна школа на 4104[1]), тутъ на 1843 особы. Въ Полтавщинѣ народна освѣта найлѣпше стоить въ Прилуцкому повѣтѣ, де одна шкома на 3289 жителѣвъ[2]), въ Галичинѣ найлѣпше въ Сокôльскому повѣтѣ — одна школа на 860 осôбъ[3]).

Задля освѣты краю велику вагу маютъ безплатнй публучнй книгарнѣ, музеѣ и народнй читальнѣ. По Полтавщинѣ ихъ нема цѣлкомъ, а що до всхôднои Галичины, то тутъ книгарень и музеѣвъ 6, рускихъ народныхъ читалень 543, та польскихъ kółek 165. Такъ само зновъ нема по Полтавщинѣ жадного приватного товариства, щобъ розносило, або помагало розносити свѣтъ и знаня. По всхôднôй Галичинѣ, не рахуючи на польскй товариства, маѣмо самыхъ лишень рускихъ науково-литературныхъ 4, просвѣтныхъ 2 зъ повѣтовыми филіями, та кôлька просвѣтно-филянтропійныхъ бурсъ.

Що до прасы, то тутъ жадне порôвнанѣ неможливе. Коли въ Галичинѣ самыхъ лишень рускихъ періодичныхъ выдань маѣмо бôльшь 20 (польскихъ на цѣлу Галачину 102[4]); коли въ Галичинѣ, въ повѣтовôмъ мѣстѣ Тернополи можливе таке украиньско-руске выданѣ, якъ Исторична Библіотека О. Барвѣньского, то въ Полтавщинѣ жаднои часописи нема. Не вѣдаѣмо, скôлько Полтавщина за останнй часъ одержуѣ періодичныхъ выдань зô столицѣ и иншихъ мѣстъ, але року 1864. туды приходило урядовыхъ и приватныхъ выдань 41 въ 3653[5]) примѣрникахъ. Такимъ чиномъ припадало на 523 жителѣвъ оденъ примѣрникъ, се-бъ то на читанѣ кождый мешканець дававъ $1^1/_2$ к о п і й к и. (Вартôсть всѣхъ тыхъ выдань 31.400 рублѣвъ).

По Галичинѣ самыхъ лишень рускихъ газетъ за рôкъ 1885 розôйшло ся 592.525 примѣрникôвъ, се-бъ то оденъ примѣрникъ на 4 Русинôвъ. Нехай за 23 роки по Полтавщинѣ хочь двѣчи або хочь и тричи побôльшало охочихъ и вмѣлыхъ читати, то й тодѣ далеко-бъ ще було до Галичины. Ще-жь треба замѣтити, що зъ помѣжь галицкихъ Русинôвъ чимало ѣсть такихъ, що предплачують и читають тôлько або польскй або нѣмецкй газеты. Шкода, що нема спроможности порахувати такихъ! Не зайвымъ буде додати, що по цѣлôй Галичинѣ за рôкъ 1885. припадало на кожну особу бôльшь одного примѣрника зъ загальнои скôлькости тыхъ періодичныхъ выдань, що розôйшло са по галицкôй земли! Зъ „Rocznik-a“ (стор. 93 – 96) не можна выраховати, скôлько часописей розôйшло ся по всхôднôй Галичинѣ, але можна попробувати звести рахунокъ хочь зъ близька. Вѣдаѣмо, що людность рускои Галичины становить майже 60% людности цѣлои Галичины, то й ôдповѣдно сему вôзьмемо 60% коштôвъ штемплю и платнѣ почты за пересылку, не вважаючи вже на те, що маса народу п е в н о бôльше просвѣчена и бôльше читаѣ по всхôднôй, нѣжь по захôднôй частинѣ краю. Тогдѣ добудемо за штемпель 19.547, почты 33.658 зр.; зъ сего на кожну людину припадало 1·5 кр., не беручи вартости часописей!!

III.

Скрôзь по хлѣборобскихъ краяхъ велику вагу маѣ подѣлъ землѣ помѣжь людностію. Бачили мы, якъ ôнъ выпадаѣ пересѣчно; але инша рѣчь дѣлити на папери а порôвнати, якъ оно ѣсть суще въ житю. Вѣдаѣмо, що въ Галичинѣ (тутъ вже надто трудно выдѣлити всхôдню частину, на те бракуѣ намъ докладного матеріялу) на великихъ властителѣвъ припадаѣ зъ усіеи землѣ 42 35, на дрôбныхъ 57 65%. По Полтавщинѣ нема ще такои статистики, щобъ докладно и правдиво вывела, скôлько припадаѣ землѣ на яку власнôсть; тамъ звычайно ведуть рахунки „по сословіямъ“. Людность тамъ, якъ и скрôзь по Россіи дѣлить ся на п р е в е л и г и р о в а н н ы я с о с л о в і я (шляхта, духовеньство, купцѣ) и н е п р е в е л и г и р о в а н н ы я або оподаткованй, се-бъ то тй, що платять податки зъ „душѣ“, записанои въ „ревизію“, то-бъ то зъ мущинъ, записаныхъ въ перепись 1858 р. До останнои категоріѣ належать козаки и крестяне; имъ належить 46% зъ усіеи землѣ. Не всѣхъ „превелегированныхъ“ можна раховати до великои власности, не всѣхъ и оподаткованыхъ можна вважати за дрôбныхъ властителѣвъ. Усѣхъ взагалѣ властителѣвъ землѣ нараховано по Полтавщинѣ близько 521.000 и на кождого припадаѣ пересѣчно по 7 десятинъ землѣ. Не такъ оно выходить по часткамъ. На одного властителя пересѣчно припадаѣ зъ шляхты 200 десятинъ, зъ духовеньства 18, зъ купцѣвъ 73, зъ мѣщанъ и козакôвъ по 7, зъ державныхъ крестянъ по 3, зъ панскихъ по 1·7 десятинъ; але-жь мѣжь шляхтою ѣсть близько 1500 (се-бъ то 20%) такихъ властителѣвъ, що маютъ ôдъ 1 до 10 десятинъ. Зновъ же мѣжь козаками ѣсть такй, що маютъ по 400 моргôвъ, хоча такихъ вельми не богато. Зъ сего знати, що великои помылки не буде, коли мы усѣхъ оподаткованыхъ властителѣвъ заведемо до дрôбныхъ. За дрôбныхъ будемо вважати такожь и тыхъ, що маютъ меньш 40 моргôвъ землѣ. Самъ нарôдъ по Полтавщинѣ зове „богатирями“ такихъ, що маютъ по 20 и бôльше десятинъ и така назва ôдповѣдаѣ дѣйстности; тай Полтавске губ. земство вызнаѣ, що господарь, маючи господарство менше 6 десятинъ (12 моргôвъ) н е м о ж е зъ нихъ задоволити п е р ш и х ъ людскихъ потребъ. Нарôдъ зове такихъ властителѣвъ якъ и безземельныхъ „голотою“, — значить усѣхъ крестянъ, що були панскими, велику силу козакôвъ и мѣщанъ треба вважати за голоту. Не буде великои помылки, коли мы, ôдповѣдно статистицѣ Полтавского повѣту, скажемо, що на цѣлу Полтавщину треба брати цѣлу т р е т и н у такихъ господарѣвъ, що цѣлкомъ н е м а ю т ь о р н о и з е м л ѣ; 45% треба брати такихъ, що маютъ менше 12 моргôвъ землѣ и не спроможуть ся з ъ н е и задоволити першихъ потребъ людскихъ; останнй 12% властителѣвъ маютъ землѣ бôльше, нѣжь треба на прожитокъ. Варто замѣтити, що въ Галичинѣ зъ помѣжь дрôбнои власности 44% маютъ ôдъ 2 до 5 моргôвъ, — а въ Полтавщинѣ такихъ, що маютъ меньш 4 моргôвъ, 90%. Пересѣчно на „ревизску“ душу по Полтавщинѣ приходить ся землѣ надѣленои панщанамъ 1·9, державнымъ крестянамъ 3·9 десятинъ; але-жь раховати на душу „ревизску“ и на ту, що хоче ѣсти и ѣсть, або на р о т ъ, се не все одно — заневнить ся въ сему легко, порôвнавши на примѣръ цифры. Мѣжь шляхтою пересѣчно приходить ся землѣ на господарство 201, на мужеску душу 120, на ротъ або на всяку душу, що ѣсть, 55 десятинъ — мѣжь вызволеными зъ крѣпацтва крестянами на ревизску душу 1·9, на ротъ 0·7 (трохи бôльшь половины морга). Отже беручи пересѣчно властителя бачимо, що на такого властителя припадаѣ землѣ: у панщанъ 1·9, у державныхъ крестянъ 3 9, у козакôвъ 3 7, а взявши усѣхъ оподаткованыхъ: до 2·5 на ревизску душу. По Галичинѣ припадаѣ 5·18 моргôвъ пересѣчно на дрôбного властителя. Чи можна зъ сеи землѣ прожити? Урядова податкова комисія рахуѣ по Полтавщинѣ на двôръ 2 6 мужчинъ. Професоръ Янсонъ бере пересѣчно сѣмю (те-жь що й двôръ) 1·62 мужчинъ, 1 65 женщинъ р о б ô т н и к ô в ъ, а 3.67 нероботникôвъ — малыхъ и старыхъ, всего 5 94, и каже, що така сѣмя не може мати пересѣчно бôльшь 2 надѣлôвъ, се-бъ то у панщанъ на 6 осôбъ 3·8 десят. землѣ, або на одну людину 0·63; у державныхъ крестянъ 1·3, у козакôвъ 1·2 десятины. — „Не тôлько пересѣчнй, але и найбôльшй надѣлы у панщанъ“ — каже проф. Янсонъ[1]) — „що доходять до $3^1/_2$ десятины, не можуть забезпечити сѣмьѣ не тôлько сплату податкôвъ, але самыхъ неминучихъ крестяньскихъ потребъ“. Та й якъ его задоволити, коли навѣть пересѣчно выходить на людину по 1·6 морга!

Переходячи до огляду урожаѣвъ на збôже, треба перше звернути увагу на худобу. На цѣлу Полтавщину нараховано рогатого товару зъ телятами 1,090.462 року 1883[2]), а коней

[1]) Отчетъ Полт. губ. зем управы за 1881 г.
[2]) ibidem.
[3]) „Зоря“ 1887, ч 13. и 14.
[4]) Дивись Rocznik Stat. Galic.
[5]) Дивись Памят. кн. Полт. губ. на 1865 г., стор. 226.

[1]) Опытъ Стат. Изслѣд., стор. 67.
[2]) Свидѣнія околич. рогатого скота въ Полт. губ Полтава 1884.

290.684. По всхôднôй Галичинѣ маємо товару 1,629.060, а коней 531.648, се-бъ то на кождыхъ 100 осôбъ припадає въ Полтавщинѣ товару 43, коней 11 штукъ — въ Галичинѣ товару 45, коней 15 штукъ. Коженъ вѣдає, що на урожай землѣ вплываєокрôмъ грунту и пôдсоня велика сила иншихъ ще соціяльныхъ обставинъ, якъ пр. система оподаткованя, дешева пожичка, ширина краєвои автономіѣ и єи дѣяльнôсть. Я прохати-му своихъ читателѣвъ, памятати пильно лише на деякй обставины. Що до грунту землѣ, то тôлько галицке Подôлє та Покутє ôдповѣдають Полтавскому грунтови: нема тамъ нѣ мочарѣвъ такои силы нѣ гôръ, якъ тутъ; гôрска и мочарна земля, заведена въ Галичинѣ до обробленои, родючои, таку землю въ Полтавщинѣ нѣхто не увнавъ бы за ôдповѣдну до хлѣборобства. Велика частина галицкихъ орныхъ земель вымагає и гною и гною; а на Полтавщинѣ треба гною тôлько пôдъ тютюнъ та коноплѣ. Окрôмъ того въ Галичинѣ єсть великій обширъ землѣ (въ горахъ), де жито и пшениця не родить ся. Отже рôвняючи урожай, побачимо, що зъ одного гектара землѣ зôбрано гектолѣтрôвъ:

	въ Полтавщинѣ	въ Галичинѣ
Пшеницѣ	9	13·73
Жита	8·39	13·17
Гречки	4·7	10
Проса	14·14	13
Ячменю	8·6	12·86
Овса	11·2	15

Не тямимо, до якихъ рокôвъ въ Полтавщинѣ раховали урожай на збôже въ 1883 р. — чи до звычайныхъ, чи до неурожайныхъ, але знаємо певно, що урожай 1882 року бувъ ще меншій.

Усего того збôжа зôбрано въ Полтавщинѣ близько 18,000.000, въ Галичинѣ 20.802 гектолѣтрôвъ. Теперь усе збôже звѣвши на грошѣ добудемо, що въ Полтавщинѣ оно коштовало бы 45 милiонôвъ рубл., въ Галичинѣ 72 мил. гульденôвъ, або на кожду людину тамъ 14 рубл., тутъ 20 зр. Не вѣдаючи, скôлько по Полтавщинѣ зôбрано картоплѣ, не беремо єи до рахунку. Ôдвернемо зъ рахунку й кукурудзу, бо въ Полтавщинѣ єи майже не сѣють, а по Галичинѣ року 1885 зôбрано єи на 5,759.700 зр. Поминаючи иншй добутки зъ хлѣборобства заведемо тôлько

	въ Полтавщинѣ	въ Галичинѣ
Тютюнъ	на 2600 тыс. руб.	194 тыс. зр.
Хмѣль	„ — „ „	415 „ „
Цукровй бураки	„ 69 „ „	— „ „
Ленъ	„ 97 „ „	1690 „ „
Конюшина (насѣне)	„ — „ „	2691 „ „

Тожь за отсй усѣ продукты добудемо на грошѣ въ Полтавщинѣ 47.766 тысячѣвъ рублѣвъ, а въ Галичинѣ 78.980 тысячѣвъ зр., на кожду людину тамъ 19·48 руб., тутъ 22·24 зр. Варто зауважати, що по Полтавщинѣ майже зовсѣмъ ще не сѣють травы на гедôвлю худобы, въ Галичинѣ конюшины збирають на 10 милiонôвъ гульденôвъ (1885 р.).

Цѣкаво-бъ було знати чистый зискъ хлѣбороба зъ морга землѣ, але-жь Rocznik п. Рутовского дає для всхôднои Галичины зъ морга землѣ дохôдъ 51 зр. brutto, а урядова податкова комисія запевняє чистого зиску зъ десятины землѣ въ Полтавщинѣ 2 р. 19 коп.[2]). Хочь якъ важно знати, скôлько хлѣборобъ має зъ землѣ зиску за свою працю, та ще важнѣйше вѣдати, якъ ôнъ споживає той зискъ? Куды ôнъ єго повиненъ повертати? Якй найперший потребы мусить вдоволяти зъ того зиску? Вже-жь хто не тямить, що перша хлѣборобска п о т р е б а заплатити податки. Знаємо вже, що въ Россіи податки ôдбувають ся неоднаково; шляхта, духовенъство и иншй „превелигированныя“ не платять подушныхъ, крестяне не платять на шляхотскй потребы, за те они найбôльше платять акцизу за горѣлку; тымъ то й велика труднôсть выраховати выразно податковй обовязки осôбно на коженъ станъ людности по Полтавщинѣ. Та для насъ досыть знати економичный побытъ хочь пересѣчнои людины? Вже й зъ того, що доси говорено, добре вѣдаємо, що бôльша половина людности, маючи менше 12 моргôвъ землѣ, т. є. злидарѣ мусить тяжко бѣдувати. Зновъ мы и по Галичинѣ не маємо матеріялу, щобъ обраховати, скôлько податкôвъ ôдбуває всхôдня частина. Черезъ усе те мусимо триматись пересѣчного рахунку на всю людноcть въ обохъ краяхъ. Року 1882 Полтавщина мусѣла заплатити подушного и державного збору зъ земель 2,711.749 р.; краєвыхъ (губернскихъ и повѣтовыхъ) податкôвъ 1,528.281 руб., на потребы шляхты и мѣстъ 694.163 р.; выкупного податку за землѣ 882.296 р., оброку за землѣ 133.434 р., а разомъ усего 5,948.930, або на кожну людину 2·35 р.

Галичина того самого року выплатила прямыхъ чи безпосередныхъ податкôвъ державныхъ 10,540.781, та ще краєвыхъ 2,579.762 зр.; разомъ же 13,120.543, або пересѣчно на мещканця 2·16 зр. Що до податкôвъ боковыхъ, то ихъ не можна порôвняти, бо не маємо вѣдомости, скôлько усѣхъ ихъ выпадає на Полтавщину; вѣдаємо тôлько, що року 1882 самои лишень горѣлчанои акцизы выпадало на губернію 6,503.433 р., або пересѣчно на кожну людину 2 р. 60 коп. Галичина податку за горѣлку, вино и пиво заплатила 3,665.000 зр., або зъ кожнои людины 0·59 зр. Треба сказати, що Галичина надто обтяжена великими боковыми податками. Найбôльше дають ся чути такй податки, що припадають на перший людскй потребы, на пр. на мясо (798.401 зр.). Зъ боковыхъ податкôвъ Галичина за 1882 рôкъ повинна була заплатити консумційныхъ 5,475.526 зр., акцизы за тютюнъ 7,827.790, зъ соли и т. и. Яка сила отсихъ боковыхъ податкôвъ, все-жь не можна ихъ порôвнати до полтавскихъ, бо не вѣдаємо, скôлько такихъ податкôвъ заплачено тамъ? на пр. скôлько заплатила Полтавщина гербовыхъ (штемпель), цукровыхъ, зъ тютюну, зъ вина, зъ пива и т и. Черезъ те до порôвнаня вôзьмемо лишень такй, що вѣдомй, и добудемо на кожну людину пересѣчно:

	въ Полтавщинѣ	въ Галичнѣ
Прямовыхъ податкôвъ	2·35 р.	2·16 зр.
Горѣлчаныхъ	2·60 „	0·39 „
Разомъ	4·95 „	2·55 „

Можна и слѣдъ до сего рахунку додати ще тй боковй податки, якихъ въ Россіи зовсѣмъ нема, се-бъ то зъ мяса и соли; такихъ выпадає на кожну людину Галичины 1·37 зр., тодѣ всего въ Галичинѣ выходить на особу 3·92 зр.

Теперь взагалѣ зъ усего того, що доси було говорено, выразно показуєть ся, що пересѣчно кожна людина має и що платить? Ось якъ оно выходить на кожну людину:

	въ Полтавщинѣ	въ Галичинѣ
Землѣ обробленои	1·64 гект.	1·15 гект.
Домôвъ и хатъ	0·10 „	0·15 „
Рогатои худобы	0·43 „	0·45 „
Коней	0·11 „	0·15 „
Заробôтку зъ землѣ	19·48 „	22·24 „
Податкôвъ	4·93 „	3·93 „
Зъ заробôтку лишаєть ся	14·55 „	18·31 „
На кожну людину выпадає:		
Желѣзниць протягу кильом.	0.0001	0 0003
Шкôлъ	0·0002	0 0006
Читалень	—	0·0002
Часописей (примѣрникôвъ)	0·001	1·0

Теперь хочь здалека, а все-жь маємо щось реального на те, щобъ помѣрковати и ôдновѣсти — де лѣпше??

[1]) Для Полтавщины беремо 1883 р., пôзнѣйше не маємо; для Галичины 1885 р., бо за рôкъ 1883 урожаю збожевого по всхôднôй частинѣ не выдѣлено ôдъ захôднои. Гектарь землѣ на $^1/_{10}$ менше десятины.

[2]) Дивись Труды податной комиссіи, стор. 466—467.

ДУБРОВНИЧАНИНЪ ИВАНЪ ҐУНДУЛИЧЬ.

(Сербско-хорвацкій поетъ зъ XVII. вѣку.)

(Ювилейна згадка.)

И Хорваты и Сербы святковали вельми торжественно 300-лѣтній ювилей одного зъ найславнѣйшихъ поетôвъ полудневословяньскихъ И в а н а Ґ у н д у л и ч а.

Хотячи сими стрôчками познакомити нашихъ читателѣвъ зъ тымъ писателемъ, выпадає передше пôзнати єго ôтчину, славне хоть невеличке мѣсто Дубровникъ.

Мѣсто Дубровникъ лежить въ Дальмаціи, высунене геть ажь надъ море Адріятицке; оно числить нынѣ ледво 6.000 жителѣвъ, а хочь и въ старинѣ не було численнѣйше, то все-жь було славне, чи то своимъ кôлькавѣковымъ устроємъ републиканьскимъ, чи то знатнымъ числомъ заслуженыхъ мужѣвъ.

Дальмація зъ Дубровникомъ належать стало до Австріѣ доперва ôдъ р. 1814 на пôдставѣ конґресу вѣденьского, ко-

трымъ — якъ знаємо — закôнчились 20-лѣтній непокоѣ, выкликаній майже въ цѣлôй Европѣ Корзиканиномъ Наполеономъ I. И въ вѣкахъ попередныхъ судьба Дубровника змѣнялась часто; особливо же република венецка не давала супокою републицѣ дубровницкôй черезъ цѣлый часъ ôдъ року 1526—1797; зверхъ того и Турки заганяли ся густо часто на сю словяньску републику; въ лѣтахъ же 1358—1526 мали выключну власть надъ тою частію краю словяньского Угры, а и передъ тымъ зазнавала Дальмація а зъ нею и Дубровникъ рôжнои судьбы; досыть сказати, що край сей стрѣчаємо вже пôдъ самъ конець старинного вѣку, позаякъ товклись туда вже вожды императорôвъ римскихъ.

Коли властиво зайшли Словяне до Дальмаціѣ, годѣ точно сказати, але се певно, що ôдъ тои добы розпалась Дальмація на двѣ части: на пôвнôчну або властиву хорвацку, котра належала до Хорватôвъ (бѣлыхъ) и носила ихъ имя ôдъ часу, якъ осѣли они на пôвостровѣ илирійскôмъ (наслѣдкомъ того языкъ дальматиньскій называно такожь хорватскимъ, хочь ôнъ не вырôжнявъ ся нѣчимъ ôдъ языка всхôдныхъ Сербôвъ) полудневу же часть Дальмаціѣ займало изъ давныхъ давенъ племя, що такъ що до языка, якъ и що до звычаѣвъ и религіѣ то рôжнилось ôдъ пôвнôчныхъ Дальматинцѣвъ, то знова у всѣхъ тыхъ зглядахъ мало зъ ними дещо похожого. Головнымъ же осередкомъ цѣлого житя національного и всего письменного руху було мѣсто, назване изъ славяньска *Дубровникъ*, а зъ романьска *Рагуза*. Перший початки мѣста ôдносять историки до 2. половины III. вѣку по Христѣ, позаякъ десь въ тôмъ часѣ мали тутъ по разъ першій явитись осадники изъ старожитного Епидавру (Ragusa vecchia), що лежавъ недалеко ôдъ Рагузы новои; послѣдна кольонія датуєсь изъ VII. столѣтя, коли мешканцѣ Сальоники, выпертй Словянами, сюда схоронились. Такъ отже вже въ тыхъ часахъ добачаємо тутъ два рôжній племена, и словяньске и романьске. При тôмъ всѣмъ первѣстна залежнôсть ôдъ имперіѣ римскои лишила те за собою, що найдавнѣйшій жителѣ Дубровника були италійского походженя а тымъ самымъ вызнавали религію римску; розумѣєсь само собою, що и подѣ историчній не перейшли безъ вилыву, ôдси походить, що коли троха пôзнѣйше Словяне тутъ розсѣлись, они пристали на религію римску; но побôчь того стрѣчаємъ у Словянъ полудневыхъ такожь религію восточну, а побôчь письма латиньского водворилась такожь кирилиця; зъ того пôшло такожь и те змаганє до словянщеня своихъ именъ, бо хто звавъ ся первѣстно по романьски Palma, прозвавъ ся опôсля по словяньски Пальмотичь, а хто Gondola, той волѣвъ называти ся Ґундуличь. Однакъ всѣ тй рôжницѣ не спинили Словянъ полудневыхъ двигнути ся высоко; мѣжь ними Дубровничане заняли непослѣдне мѣсце не такъ може въ житю политичнôмъ, якъ радше торговельнôмъ и литературнôмъ. Зъ рôжныхъ переворотôвъ политичныхъ, якй навѣщували Дальмацію, умѣвъ Дубровникъ заєдно выйти щасливо, при чôмъ удавалось єму завше забезпечити договорами свою републиканьску независимôсть и майже всесвѣтну торговлю; про те и житє єго духове зачалось дуже рано.

Якъ наша литература старинна оперлась о литературу грецку, такъ знова майже всѣ старшй писателѣ полудневословяньскй занимають ся перекладами класикôвъ римскихъ, въ часахъ пôзнѣйшихъ звертають ся они до Петрарки и Тасса, а разомъ зъ тымъ зворотомъ литература дальматиньско-дубровницка зачинає бути бôльше національною. Сей напрямъ давъ ѣй особливо Иванъ Ґундуличь, що мѣжь всѣми дотеперѣшными своими краянами и поетами зайнявъ перворядне мѣсце.

Иванъ Ґундуличь (Ivan Gundulić — Givo Gundulica — Giovanni Gondola) походивъ зъ старого роду шляхоцкого; уродивъ ся въ Дубровнику д. 8. Сѣчня р. 1588. Предки єго займали найвысшй уряды домашнои републики, та черезъ знатнй свои заслуги доступили великого значеня и поважаня. Отець Ивана Францъ, що бувъ знатнымъ сенаторомъ, написавъ кôлька историчныхъ дѣлъ але въ языцѣ латиньскôмъ: отсе то сенаторске достоиньство и слава письменна батька загрѣли такожь и сына до дѣяльности горожаньскои и письменнои, а пôдставу до того дали єму насамперед выхованє домашне, опôсля шкôльне (гуманіора) у Єзуитôвъ, чимъ и поясняє ся религійный напрямъ єго поезій. По сѣмъ ôддавъ ся наукамъ фильозофичнымъ и юридичнымъ. Покôнчивши науки около р. 1610 посвятивъ ся Иванъ Ґундуличь справамъ горожаньскимъ, котрй довели єго до найвысшихъ достоиньствъ въ републиканьскôй ôтчинѣ, бо дôйшовъ ажь до властелина, т. є. реґента. Умеръ дня 8. Грудня 1638.

Свою дѣяльнôсть литературну розпочавъ Иванъ Ґундуличь дуже вчасно, мало що однакъ зъ єго першихъ творôвъ заховала печать; творы єго розходились въ численныхъ рукописяхъ; всѣ они пропали въ челюстехъ земныхъ въ часѣ страшного землетрясеня, яке навѣстило Дубровникъ въ роцѣ 1667; особливо жалують за єго переводомъ „*Освобожденє Єрусалима*“ Торквата Тасса. Знатна частина єго першихъ поезій єсть змѣсту религійного якъ: „*Съмъ псальмôвъ покутныхъ*“ (Sedam pjesnji pokornich), друкованй по разъ першій въ Венеціи въ р. 1620, дальше „*Пѣсня о величествѣ божôмъ*“ (Pjesan od velicsanstva bożiho), друковано вперве въ Римѣ въ р. 1621 и „*Плачь сына марнотравного*“ (Suze sina razmetnoga), друковано вперве въ Венеціи въ роцѣ 1622-гôмъ

Творы Ґундуличевй дочекались прилюдного оголошеня доперва въ першихъ десяткахъ нашого столѣтя; и такъ доперва въ р. 1829 выдано вперве въ Дубровнику єго „Пѣсню привѣтну въ честь великого князя тосканьского Фердинанда III.“, а въ р. 1830 „На смерть Маріѣ Калєндрицѣ“ и „Пѣсню соромливу“. — Тыми то творами зъєднавъ собѣ Иванъ Ґундуличь славу першого лирика мѣжь полудневыми Словянами.

Але-жь Дубровницкій лирикъ взнѣсъ ся такожь высоко и на драматичнôй нивѣ. Драматичній творы писавъ ôнъ для театру народного въ Дубровнику, щось до знаку такъ, якъ нашь Квѣтка або Котляревскій; изъ знатного числа тыхже заховались тôлько два: „Пôрване Цереры“ (Proserpina ugrabljena) и „Аріядна“; оба утворы друковано вперве въ Анконѣ р. 1633, найновѣйше выданє въ Дубровнику р. 1829. Инший єго драмы були слѣдуючй: Adon, Armida, Diana, Galatea, Kleopatra, Posvetiliste liuveno, отже переважно переводовй, но авторъ умѣвъ приноровити ихъ до рôдного житя. Хочь, якъ высше згадано, и сй творы запропастились, все-жь вславивъ ся ôнъ ними яко писатель драматичный.

Однакожь найбôльшу славу зъєднала єму епопея п. з. „Osman“, пôсля Шафарика „яснолуча зоря на словяньскôмъ небосклонѣ“. Твôръ сей перетревавъ бôльше якъ два столѣтя въ ôдписахъ рукописныхъ, тожь очевидно мусѣло черезъ те поначѣплюватись богато чужого, а ще бôльше непотрѣбного, такъ само якъ склало ся то зъ вѣкопамятными епопеями грецкими, приписуваными слѣпому бандуристѣ Гомерови. Ролю Пизистрата взявъ въ сѣмъ случаю на себе Волянтичь, секретарь републики дубровницкои; ôнъ то позбиравъ старанно всѣ рукописи, поôддѣлювавъ сумлѣнно рѣчи неавтентичній ôдъ автентичныхъ, та при помочи патриція Петра Серґа выдавъ въ 3 частяхъ въ Дубровнику р. 1826.

Предметомъ сего твору єсть битва пôдъ Хотимомъ, яку звело нечисленне але хоробре вôйско польске р. 1621, побивши на голову далеко численнѣйшій орды турецкй пôдъ проводомъ султана Османа II. Твôръ сей зродивъ ся отже пôдъ безпосереднымъ враженємъ подѣ, котрои слава залунала ажь помѣжь Словянами полудневыми. Дивнымъ способомъ поетъ выбравъ пригоды побѣдженыхъ, въ що вплѣтає частй похвалы для витязѣвъ, а ще частѣйше величає свою ôтчину. Той самъ предметъ послуживъ такожь двомъ поетамъ польскимъ“ до заснованя епопей пôдъ заголовкомъ „Wojna Chocimska“. Троха пôзнѣйше ôдъ Ґундулича, описавъ Вацлавъ Потоцкій тй самй пригоды, ще пôзнѣйше обробивъ тоту саму рѣчь Гнатъ Красицкій, звѣстный байкописатель въ литературѣ польскôй. Вже критики польскй ставлять сей твôръ далеко низше попереднього, якй же рôжницѣ заходять мѣжь епопеєю Потоцкого а Ґундулича, тяжко тутъ надъ тымъ розводитись. Досить згадати, що коли Потоцкій величає выключно хоробрôсть вôйска польского, въ епопеи Ґундулича пробиваєсь неначе бажанє, щобъ могуча ще пôдъ той часъ держава польска, взяла ся за освобожденє Словянъ полудневыхъ зъ пôдъ ярма турецкого. Але що дарма, то дарма. — Цѣле дѣло складаєсь зъ 20 пѣсней а 2966 строчокъ. Кожда строчка мѣстить въ собѣ 4 осьмоскладовй стихи трохаичній; — якъ бачимо и ся обставина противить ся характерови епопеѣ, позаякъ такй короткй стихи ôдновѣдають радше настроєви лиричному; въ утворѣ Ґундулича маємо про тоє удачне сполученє лирики зъ епопеєю.

Пѣсня 14. и 15. запропастились, пôсля догаду деякихъ ще за житя самого автора, а то мабуть зъ боязни передъ Турками. Серґо доповнивъ сю люку, а доповнивъ єѣ такъ складно, що годѣ розрôжнити доповненє ôдъ ориґиналу.

Друге выданє сего твору спорудивъ Сербъ Поповичь и выдрукувавъ єго кирилицею въ Терстѣ въ р. 1827; чи то власне за-для сеи причины, чи може дѣйстно зайшло щось неôдповѣдного, досыть що се выданє выкликало богато негодованя. – Никола Ґіяжичь перевѣвъ „Османа“ на языкъ италійскій и выдавъ въ Раґузѣ р. 1827. Въ найновѣйшихъ часахъ загребска академія занялась щиро выданємъ творôвъ славного Словянина. По при тôмъ вывязавъ ся спôръ мѣжь загребскими ученими, що до значеня и становища Ґундулича.

Тѝ самѝ отже рôжницѣ, якѝ зазначили мы высше, добачаємо такожь и въ творахъ Ґундулича. Тожь не диво, що Сербы собѣ, а Хорваты собѣ єго приписують. Иванъ Ґундуличь заслуживъ собѣ на те, щобъ память єго святковати величаво; але вѣдай порохамъ єго въ могилѣ пакôстно, що Словяне такѝ легковѣрнѝ въ чужу помôчь, а маловѣрнѝ въ власнѝ силы, та не тямущѝ; що „Slavis litigantibus, alii gaudent“.

К. Лучаковскій.

Замѣтки критичнѝ.

Руска исторична библіотека, пôдъ ред. Ол. Барвѣньского, т. IX. — Историчнѝ монографіѣ Миколы Костомарова, т. II: Богданъ Хмельницкій, томъ I, цѣна 1 зр. 60 кр., въ Тернополи, 1888.

Суспôльно-національне значенє Миколы Костомарова однаково велике, коли не бôльше, якъ єго значенє яко строгого историка. Ôдъ историчныхъ поемъ и розслѣду историчного значеня народнои поезіѣ (1843) перейшовъ ôнъ до исторіѣ, а тутъ прямо до найважнѣйшого лиця зъ исторіѣ козаччины — Богдана Хмельницкого (1844—1856). За тымъ пôшли премногѝ дальшѝ историчнѝ розслѣды и выданя матеріялôвъ, а у всѣхъ тыхъ науковыхъ працяхъ вызначуєсь такъ само мужь науки, якъ и суспôльно-національный роботôтникъ. Праця Костомарова була не тôлько выплывомъ потребы наукового обробленя сихъ та тыхъ историчныхъ проявъ, она була заразомъ вытвором дальшого розвою національного житя, она ôдповѣдала глубоко и живо ôдчуванымъ національнымъ потребамъ и бажанямъ, она розслѣджувала и рѣшала и наводила що-разъ новѝ важнѝ пытаня національнои теперѣшности и будущины. Для того, щó бы и не можна закинути — особливо ранѣйшимъ — историчнымъ працямъ Костомарова (а въ части и всѣй россійскôй науцѣ) зъ чисто наукового становища (порôв. рецензію Шайнохи на 1-е выданє Хмельницкого), то яко національный роботôтникъ бувъ ôнъ першій, що систематично и всесторонно взявъ ся за исторію нашои бувальщины, ожививъ національну самосвѣдомôсть, давъ историчну пôдставу до самостôйнои національнои роботы, а тымъ самымъ и до самостôйного и самосвѣдомого житя. Отсе значенє Костомарова для россійскои руско-украинськои интелигенціѣ, а посередно и для насъ, тымъ важнѣйше, що Костомарôвъ бувъ усе речникомъ волѣ и поступу, демократичныхъ и федеративныхъ думокъ, а по при тôмъ вызначуєсь историчне оповѣданє Костомарова великою живостію и артистичнымъ выкôнченємъ.

Въ названôмъ высше выданю „историчнои библіотеки“ пропущене вступне слово Костомарова, де зведена коротка исторія про початокъ козаччины, бо о сѣмъ появить ся въ выданю историчнои библіотеки осôбна, на найновѣйшихъ дослѣдахъ оперта монографія проф. дра В. Антоновича. Всего помѣщено въ I-ôмъ томѣ шѣсть главъ: ôдъ сойму 1846-ого р. до выбору нового короля Яна Казимира и ôдходу Хмельницкого на Украину (по облозѣ Львова и Замостя, 1649); перекладъ I—III гл. — Ѳ. В, IV—VI — М. Уманця. Томъ II-ій Богдана Хмельницкого появить ся въ цвѣтни. Добре бы було, коли-бъ окрôмъ заповѣдженои вже монографіѣ про козаччину, появились єще и монографіѣ Антоновича про полуденно-захôднѝ рускѝ гôроды, судьбу и значенє Кіева ôдъ XIV—XVI ст., и двѣ: про церковнѝ ôдносины на полуденнôй и полуденно-захôднôй Руси. Що-жь до техничнои стороны выдаваня „историчнои библіотеки“, то здаєсь менѣ, що не треба бы такъ зовсѣмъ пропускати всѣ вѣсти про жерела и всѣ замѣтки въ долѣ. Можна бы опустити се, що може уже надто спеціяльне, або надто далеке ôдъ властивого оповѣданя, але-жь чому читатель не має хоть по части дôзнатись, на чѣмъ основує ся предложене єму оповѣданє, якѝ жерела до него? Се пôднесло бы вартôсть „истор. библіотеки“, а по при тôмъ розширило бы и знанє исторіѣ, позволило-бъ хоть по трохи орієнтуватись въ матеріялахъ. Се-жь мабуть таки одна зъ головныхъ хибъ нашого знаня взагалѣ, що знаємо тѝ а тѝ факты, а не знаємо, якъ до нихъ наука доходить, не маємо нѣ найменшои можности самостôйнои оцѣнки, провѣрки, порôвнаня.

И єще одну увагу позволю собѣ при сѣй нагодѣ зробити. Доданѝ до сего тому ôдзывы двохъ селянъ про „истор. библіотеку“, суть въ кождôмъ разѣ важнымъ доказомъ потребы и хосенности сего выдавництва, и веденю выдавництва належить ся будь що будь велике признанє такъ за старанный добôръ историчныхъ праць, якъ и за совѣстнѝ переклады. Але „истор. библіотека“ призначена головно для галицкои публики, тому добре бы було, щобы тѝ переклады и перерôбки (коли може де въ чôмъ лучають ся), єсли не выходять зъ галицкихъ рукъ — були бôльше галицкѝ, такъ що до мовы, якъ и що до обробленя. Легко се сказати, та не легко зробити. Все-жь таки добре бы було, коли-бъ кожда въ „истор. библіотецѣ“ мѣщена праця перейшла черезъ галицкѝ (або, що такъ скажу, фахово-галицкѝ) руки, хотьбы и самого п. редактора, щобы тѣснѣйше навязувала до нашого галицкого розвою думокъ, галицкого знаня и житя. При всякôмъ признанню для дотеперѣшного выдаваня здаєсь менѣ, що тодѣ сталась бы „истор. библіотека“ такъ конечною въ кождôй рускôй хатѣ, якъ конечный — хлѣбъ-сôль, а сталась бы власне черезъ те и тѣснымъ звеномъ мѣжь нашими и украиньскими думками, нашимъ а украиньскимъ національнымъ житемъ; зближила-бъ насъ єще бôльше до себе, и зближила-бъ насъ до мало у насъ доси звѣстнои и нелегкои до порузумѣня сходно-словяньскои науки, до россійского и украиньского суспôльного и наукового житя, усунула бы многѝ неясности и непорозумѣня, уможливила бы спôльну роботу.

Рускій спѣванникъ, уложивъ Кость Панькôвскій. Накладомъ товариства „Просвѣта“, у Львовѣ 1888. Цѣна 40 кр (Въ попереднôмъ числѣ мыльно було 60 кр.)

Що-разъ бôльше ставалась конечною потреба зôрвати уже разъ зъ неперебôрчивою традиціею спѣваня якихъ небудь, безъ ладу и складу лѣпленыхъ, що до змѣсту и провôднои думки часто зовсѣмъ навѣть незрозумѣлыхъ, або не въ нашôмъ, не рускôмъ дусѣ складаныхъ пѣсень, — и такихъ же збôрникôвъ. До того тяжко було неразъ о незôписованый текстъ пѣсень, не говорячи уже о тôмъ, що що-разъ то збôльшалось число новыхъ композицій, въ дотеперѣшныхъ збôрникахъ не увзглядненыхъ. Отсѣ причины споводували товариство „Просвѣту“ дати накладъ на новый „рускій спѣваникъ“. Въ переднôмъ словѣ находимо вычисленѝ збôрники композицій, а зъ поданыхъ *254-охъ* пѣсень находимо майже при кождôй имя автора и композитора, або хоть одного изъ нихъ. Вже тымъ вызначуєсь сей збôрникъ дуже користно мѣжь всѣми другими. Єсли-жь зъ одноп стороны ввôйшло въ сей збôрникъ дуже, дуже много новыхъ пѣсень, такъ зъ другои стороны пропущена ледви чи одна пѣсня, що якъ небудь на помѣщене заслуговала бы. Великій друкъ и гарный папѣръ можуть такожь тôлько заохотити кождого до закупленя сего збôрника. Выдумана и то досыть немудро выдумана „Червоною Русею“ неправда, буцѣмъ то въ сѣмъ збôрнику помѣщенѝ тôлько прихильнѝ Польщи и ворожѝ Москвѣ пѣсни, выдасть ся супротивъ сего, що въ збôрнику помѣщено множество чисто-народныхъ пѣсень и творôвъ зовсѣмъ вже не полонофильскихъ авторôвъ (Шевченка, Федьковича, Гушалевича, Устіяновичѣвъ, Як. Головацкого, Шашкевичѣвъ — батька и сына), якъ и супротивъ ясно высказанои въ переднôмъ словѣ провôднои думки збôрника — кождому хиба маневромъ когось, у кого лежать на складѣ свои власнѝ, давнѝ, не розпроданѝ, але-жь и нѣ Польщи нѣ Москвѣ не ворожѝ „збôрники“.

В. Коцовскій.

Ôдповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглинськый.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ IX. Львôвъ дня 1. (13.) Марта 1888. **Число 5.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СТАРОСВѢТСКІЙ БАТЮШКИ И МАТУШКИ.

Повѣсть зъ житя украиньского духовенъства 20-ыхъ рокôвъ вѣку XIX.

Ивана Левицкого.

(Дальше.)

Килина ôдхилила дверѣ и щось шепнула до Терлецкои. Олеся зôрвалась зъ стôльця и побѣгла въ дверѣ такъ швидко, що трохи не звалила Килины зъ нôгъ. Балабуха дививъ ся ѣй въ слѣдъ; ѥму сподобало ся, якъ Олеся бѣгаѥ швидко, прудко, легко, якъ коло неи гадюками вьють ся червонѣ стрѣчки. За Олесею выйшла Терлецка. Въ кôмнатахъ було чути бѣганину, вештанѥ. Забрязчали ложечки, задзвенѣли стаканы та блюдечка, застукали шуфляды комоды та столôвъ. Ôдчинились дверѣ и горбата Килина внесла въ свѣтлицю высокій та тонкій самоварь и наставила на столѣ, неначе яке диво. То бувъ першій самоварь въ околици.

Зъ дверей выбѣгла Олеся зъ ложечками й чайникомъ въ рукахъ, за нею мати, за матѣрю Килина. Они выходили й приходили и зновъ выбѣгали: выносили стаканы та приборы до самовара. Самоварь шипѣвъ, клекотѣвъ такъ, що не стало чути, якъ дерчить маятникъ коло часôвъ. Кругомъ самовара бѣгали та панькались, неначе урядники кругомъ свого начальства. Балабуха зъ дивованнямъ поглядавъ то на самоварь то на дамъ.

Почало ся наливання чаю въ стаканы, брязчання ложечками объ посуду, неначе хто вôзъ цѣлу балагулу битого шкла. Сама Терлецка подала Балабусѣ стаканъ чаю. Килина зновъ вынесла на тарѣлцѣ три тоненькѣ скибочки паляницѣ. Балабуха выпивъ чай, зъѣвъ прозорчасту скибочку хлѣба и ѥго розôбравъ апетитъ. Ѣсти хотѣлось, а господарь навѣть не просивъ выпити по другôй чарцѣ горѣлки.

— А налиѥ и менѣ панѣ-матко стаканъ того зѣля, — сказавъ Терлецкій: — хочь сказати правду, не дуже я хвалю се зѣля. Нема въ свѣтѣ, якъ добра чарка горѣлки, — прохопивъ ся господарь.

— Коли-бъ же добра чарка, а не така, якъ напèрстокъ, — подумавъ Балабуха, поглядаючи на малесеньку чарочку.

Терлецка сердито кинула очима на чоловѣка; ôнъ замовкъ и не розвивавъ далѣ тіѥи темы.

Выпили чай. Килина зъ торжествомъ вынесла самоварь, котрого въ кôмнатѣ опали меншѣ дочки, якъ мухи.

— Возьми дочко гитару та заграй або й заспѣвай намъ якои, — сказавъ Терлецкій, достаючи гитару зъ косого столика въ кутку и подаючи Олеси.

— Я вже давно грала и мабуть все чисто позабувала, — промовила Олеся, пышаючись.

Она взяла гитару, натягла струны и несмѣливо почала перебирати пальцями.

— Вы не граѥте на гуслахъ? — спытавъ Терлецкій въ Балабухи.

— Нѣ, не граю! — обôзвавъ ся Балабуха.

— Шкода. Я колись гравъ та позабувавъ. Отъ, мôй сусѣда, богуславскій батюшка, якъ утне, то ажь помôстъ дрожить.

— Е, що то за гарный инструментъ! — сказавъ Терлецкій.

Олеся програла кôлька козачкôвъ. Ѣй хотѣлось заспѣвати, та она сама не смѣла почати и ждала, щобъ хто попросивъ.

— Заспѣвайте, коли ваша ласка! — несмѣливо попросивъ єѣ Балабуха.

— Заспѣвай дочко про Хлою або про Нарциза, або лучше про студента.

Олеся осмѣхнулась, заспѣвала тоненькимъ голоскомъ про Хлою, потôмъ про Нарциза, а далѣ затягла и про студента:

Ой велѣла меня мать
За купца да отдать!
А купецъ какъ идетъ
Сундукъ денегъ несетъ.
Сундукъ денегъ не пріймy
За купца я не пôйду.
Ой велѣла меня мать
За студента отдать!
А студентъ какъ идетъ,
Кучу книжекъ несетъ.
Кучу книжекъ я пріймy
За студента пойду.

— Ага! — промовивъ прицмокуючи Терлецкій.

— За битого двохъ небитыхъ дають, — сказавъ Балабуха, пригадуючи березову кашу, котру ѥму частенько доводилось коштувати въ академіи.

Олеся ще довго спѣвала та грала на гитарѣ. Терлецкій розфантазовавъ ся и почавъ пригадувати давнѣ вѣршѣ и складати свои, але дуже недоладнѣ.

— Спѣвай дочко, поки молоденька, бо якъ мине твоя весна, то перестанешь спѣвати:

Наслаждайся дней твоихъ,
Все бо вмалѣ состарѣетъ;
Въ одно мить зъ козеняти
Ставъ кудлатый цапъ!

И я колись спѣвавъ и вѣршѣ складавъ, якъ бувъ козенямъ, а якъ ставъ кудлатымъ цапомъ, то вже й пѣсни въ голову не приходять, — промовивъ Терлецкій, ходячи по свѣтлици.

Тымчасомъ якъ Олеся грала та спѣвала, Балабуха почувъ, що въ ѥго животѣ граютъ иншѣ музики. На дворѣ

вечерѣло, а полуднувати не давали. Пляшка зъ горѣлкою стояла нѣбы запечатана. Балабуха поглядавъ на дверѣ, чи не вынесуть чого закусити, а дверѣ не ôдчинялись. А сирены въ животѣ въ Балабухи спѣвали такъ голосно, що ихъ було чути на всю хату. Вже сонце зайшло, вже на дворѣ змерклось. Терлецка встала и ввôйшла въ кôмнату. За нею выбѣгла Олеся. Въ кôмнатѣ зновъ почала ся бѣганина. Забрязчали ключѣ, застукали дверѣ, задзвенѣли ложки й тарѣлки. Въ ôдхи́лянй дверѣ проти зеленыхъ жабъ на килимѣ замиготѣли головы. Терлецкій ходивъ по свѣтлици и фантазовавъ, а Балабуха сидѣвъ, спустивши голову и придержуючи рукою порожный живôтъ.

Черезъ годину торжественно ôдчинились дверѣ. Баба зъ Килиною вынесли довгій стôлъ и накрыли скатертею. Килина вынесла купу тарѣлокъ и почала розставляти по столѣ; баба вынесла ложки, вилки й ножѣ, и розкладала ихъ зъ такою повагою, неначе готувалась приносити жертву. Вкôнци тіеи руханины выйшла Терлецка и попросила гостя за стôлъ. Всѣ посѣдали кругомъ стола и ждали. Зновъ ôдчинились дверѣ и баба внесла довгій полумисокъ и поставила на столѣ. На здоровому полумиску лежали двое маленькихъ курчатокъ, якъ двѣ перепелицѣ. Балабуха злякавъ ся.

— Прошу покôрно, берѣть на тарѣлку! — попросила Терлецка Балабуху.

— Потривай панѣ-матко! Мы по старому звычаю покоштуємо сіеи aquae vitae, котрои давнй Римляне певно не пили, — сказавъ Терлецкій, наливаючи наперсточокъ.

Балабуха выпивъ той наперсточокъ и тôлькн жалôбно скрививъ ся. Помѣркувавши, скôлько то припаде на кожного зъ тыхъ двохъ перепеличокъ, ôнъ ôдрѣзавъ нôжку и взявъ на тарѣлку. Олеся й Терлецка ôдрѣзали по крыльци и прикинулись, неначе-бъ то они вечеряють. Бѣдный Балабуха и собѣ прикинувъ ся, що ôнъ вечеряє: обгризъ нôжку и поклавъ вилку на стôлъ. Передъ єго очима такъ и снувала ся макитра вареникôвъ въ сметанѣ.

— Правду казала мати! — подумавъ Балабуха: — якъ бы не попоѣвъ дома, то не доѣхавъ бы живый до дому.

Посидѣли за столомъ, побалакали и встали. Прийшла баба и взяла полумисокъ, на котрому ще зôсталась одна перепеличка.

Пôсля голоднои вечерѣ Балабуха почавъ прощатись. Терлецкй просили єго не забувати ихъ и приѣзджати до нихъ частѣйше.

Вже була нôчь, якъ Балабуха рушивъ зъ двору. Тôлько що они выѣхали за село, Балабуха сказавъ погоничеви:

— Чи не зôсталось въ тебе хлѣба въ торбинѣ?

— Та тамъ зôставъ ся окраєць. Ну, та й скупй сй люде! — сказавъ погоничь, розвязуючи торбу зъ хлѣбомъ: — мабуть они тымъ и богатй, що скупй. Покликали мене полуднувати, чарки горѣлки не дали, а матушка вынесла хлѣбъ, ôдкраяла паньску скибочку та й зновъ взяла въ покоѣ. Та горбата Килина мабуть живе божимъ духомъ. А на попадю слуги кажуть панѣ, бо якъ котра назве матушкою, то она, Господи, якъ сердить ся.

О пôвночи Балабуха приѣхавъ въ Хильки и розбудивъ матѣрь.

— Мамо, давайте хочь шматокъ сала та хлѣба, ѣсти такъ хочу, ажь шкура трѣщить.

— А я тобѣ казала! Сй гарбуза не причеплять, але витають гостей вже дуже по паньски. Сѣдай сыну за стôлъ.

Мати высунула зъ печи макитру вареникôвъ. Балабуха припавъ ся и выторощивъ всю макитру до дна.

— Якъ же тобѣ показалась дочка? — спытала мати.

— Дочка гарна и граѣ добре и спѣваѣ добре, убрана по паньски, — сказавъ Балабуха и почувъ, що Олеся заслонила довгй, тонкй, Онисинй бровы.

— Та въ ихъ и грошей сила. Не знаю тôльки, чи дасть старый. А що вже богатй, то богатй, — сказала мати.

Макитра вареникôвъ звалила Балабуху на постѣль, якъ грôмъ здорового дуба. Ôнъ упавъ на подушку и заснувъ мôцнымъ сномъ. Макитра вареникôвъ такъ поробила, що єму цѣлу нôчь снилось, нѣбы ôнъ иде на круту гору и несе на животѣ здорового гарбуза, привязаного мотузками.

Тымчасомъ въ Хохôтвѣ пôсля выѣзду Балабухи въ домѣ Терлецкого почала ся пôсля офиціяльнои вечерѣ, друга вечеря, неофиціяльна. Въ кôмнатѣ накрыли стôлъ простою скатертею и Килина принесла здорову вазку галушокъ зъ саломъ. Панъ-отець Терлецкій вклавъ у копы три тарѣлки, Терлецка двѣ, а Олеся вдовольнившись крыльцемъ курчатки при гостеви, теперь почула другій, правдивый апетитъ и выѣла здорову тарѣлку галушокъ, ôдъ чого ѣй стало въ корсетѣ такъ тѣсно, що она покликала Килину и якъ найшвидше звелѣла розшнурувати шнурôвку.

— А що, Олесю, якъ тобѣ показавъ ся Балабуха? — спытавъ въ Олесѣ батько.

— Такъ собѣ... нѣчого, — сказала Олеся, закопливши губу.

— Отъ и нѣчого! — обôзвалась мати: — паничь здоровый, огрядный, вченый, чисто убраный.

— И латину знаѣ добре; такъ и сыпле латиньскими приказками, — додавъ батько: — нѣ дочко, сего жениха шкода выпускати зъ рукъ. Ты будь зъ нимъ ласкавѣйша, якъ ôнъ приѣде до насъ вдруге, та поговори зъ нимъ любенько.

— Коли-жь ôнъ не дуже охочій до розмовы. Сидить, дивить ся на мене, та люльку смокче та й годѣ.

— То й добре, коли мовчить. Менше буде допѣкати тобѣ языкомъ, — сказала мати, глянувши на панъ-отця Терлецкого.

— Правда, въ него очи й бровы гарнй, але губы... трохи чуднй. Чогось неначе скрививъ ся якъ середа на пятницю, — сказала Олеся.

— Тобѣ Олесю треба выписати жениха зъ Парижа, то може-бъ тобѣ сподобавъ ся, — сказавъ батько: — де-жь тобѣ кращихъ набрати?

Олеся хотѣла сказати, де-бъ она набрала кращихъ женихôвъ, та промовчала: — она бачила на економіи и паньскому дворѣ гарныхъ дѣдичѣвъ, паничѣвъ, але богатй паничѣ єи не сватали, а за бѣдныхъ економôвъ та паньскихъ панкôвъ єи не давъ бы батько. Олеся тôльки легенько зôтхнула и пôшла спати.

Швидко всѣ поснули въ домѣ Терлецкого, тôльки въ пекарни ще довго свѣтилось свѣтло. Тамъ Килина зъ бабою та зъ другою таки панщанною Терлецкого молодицею ще довго мыли та вытерали посуду, та лаяли гостя. Килина й баба робили роботу вже черезъ сонъ. Ихъ блѣдй лиця стали ще блѣднѣйшими. Сонъ клонивъ ихъ головы внизъ. Вже пôвнôчь минула, а они все пора-

лись та прибирали, а другого дня були повинні встати досвѣта попередъ господарѣвъ и зновъ розпочинати ту саму вѣчну, незмѣнну, жѣночу роботу, ôдъ котрои втѣкали люде у Терлецкого.

III.

Въ той часъ, якъ Балабуха ѣздивъ до Олесѣ та увивавъ ся коло неи, по селахъ пôшла чутка, що Онися Прокоповичôвна заручилась зъ Харитономъ Мосаковскимъ. Балабушина мати була на ярмарку въ Богуславѣ, и привезла ту чутку въ Хильки.

— Чи ты знаєшь, сыну, за кого подавала рушники Ониська Прокоповичôвна? — сказала Балабушиха, приѣхавши зъ ярмарку.

— За кого мамо? — спытавъ сынъ.

— За Харитона Мосаковского, карапишаньского дяка, — сказала мати.

— За Харитона Мосаковского? За того худого, поганого? За ту руду чехоню, дякуса? — крикнувъ сынъ.

— Не за дяка бо! Ôнъ сегодня дякъ, а може завтра буде попомъ на батьковому мѣсци, бо єго громада выбрала священникомъ на ôльшаницку парафію, — сказала мати.

— Ôдкаснулась ôдъ мене, студента, академиста, для того рудого дурня, котрый не бувъ навѣть въ грамматицѣ, не тôльки що въ фильозофіи? — кричавъ Балабуха, пôднявши руки въ гору выще ôдъ своєи головы.

— Потривай сыну! Ты не кричи и не сердь ся, — сказала мати: — поѣдь ты въ Киѣвъ та попроси собѣ въ митрополита Ôльшаницю: парафія велика, поля богато, сѣнокосы... и окомъ не скинути, — геть по надъ Россю, ще й левада така здорова, що можна пôвъ сотнѣ возôвъ картоплѣ та капусты вывезти въ Богуславъ на ярмарокъ. Ѣй Богу, сыну, не гай часу, ѣдь до Киѣва! Нехай тодѣ Ониська потаньцює зъ своєю чехонею циганьскои халяндры. Нехай старый Прокоповичь дає Харитонови свои Чайки, котрі можна въ мѣшокъ забрати.

— Поѣду въ Киѣвъ! Заразъ поѣду! Владика дає академистамъ парафіѣ на выбôръ: яку хочь, выбирай! Отсе тобѣ Онисько гарбузы! Дамь и я тобѣ гарбуза, що будешь памятати до смерти.

Не довго думавши, таки другого дня, Балабуха поѣхавъ въ Киѣвъ, пôйшовъ до митрополита и подавъ прошення на Ôльшаницю. Тôльки що Балабуха выйшовъ ôдъ митрополита, проти єго йшовъ Харитôнъ Мосаковскій зъ ôльшаницкимъ титаремъ, та зъ двома старыми парафіянами. Мосаковскій скинувъ шапку, поздоровкавъ ся зъ Балабухою и низенько єму поклонивъ ся. Балабуха навѣть не глянувъ на него.

— Чи парафіѣ шукаєте, Марку Павловичу? Боже, поможи на все добре! — сказавъ Мосаковскій до Балабухи.

— Нехай уже вамъ Богъ помагає, а менѣ вже помôгъ, я зайнявъ вашу Ôльшаницю, — сказавъ гордо Балабуха и пôйшовъ собѣ тихою ходою въ консисторію кôнчати дѣло.

Въ Мосаковского та въ ôльшаницкихъ дѣдôвъ неначе вдаривъ грôмъ. Они стояли и дивились въ слѣдъ Балабусѣ.

— Чи сей паничь правду каже, чи жартує, — промовивъ титарь.

— Мабуть бреше на свою обихôдку, — промовивъ одинъ дѣдъ: — а хто-жь єго выбиравъ въ Ôльшаници за священника.

— Чи подавъ ся, чи не подавъ ся ôнъ на Ôльшаницю, а мы таки ходѣмъ до владики. Що то намъ владика скаже? — промовивъ Мосаковскій.

Они пôйшли въ покоѣ владики. Мосаковскій подавъ ôдъ себе прошення, а титарь друге ôдъ громады. Владика прочитавъ, подумавъ, та й каже:

— Опôзнились вы. Я вже ôддавъ ôльшаницку парафію другому. Ты вчивъ ся въ школахъ? — спытавъ владика въ Мосаковского.

— Нѣ, ваше высокопреосвященьство! Я вчивъ ся дома въ батька та въ карапишаньского дяка.

— Гмъ! — призадумавъ ся владика: — що-жь ты учивъ ся, що знаєшь?

— Я вывчивъ граматку, часловець, псалтирь, вмѣю читати апостола и євангелію, знаю добре уставъ, вмѣю спѣвати на гласы, на „Господи возвахъ“ и на „Богъ Господь“.

— А катехизмъ знаєшь?

— Знаю, та й не зовсѣмъ...

— Ну, то доучись, а коли тебе выбрала громада, то я тобѣ дамь меншу парафію, а великі парафіѣ я ôддаю академистамъ, — сказавъ митрополитъ: — Боже васъ благослови! Йдѣть собѣ!

— Коли-жь мы, святый владико, хочемо, щобъ у насъ свящённикомъ бувъ таки сынъ нашого покôйного панъ-отця, царство єму небесне! Мы Харитона знаємо зъ малыхъ лѣтъ: ôнъ зрôсъ на нашихъ очахъ, громадяне звыкли до єго; мы знаємо, що ôнъ насъ не скривдить... Помилуйте и пожалуйте, святый владико! Нехай таки нашь Харитôнъ буде въ насъ за попа.

— Не можна, старый, не можна. Дѣло скôнчене, а скôнченого трудно переиначити, — сказавъ владика.

Громадяне выйшли ôдъ владики нѣ въ сихъ нѣ въ тыхъ, а Мосаковскій бувъ неначе громомъ прибитый.

— Чи пôйде-жь за мене Онися теперь? Чи пôйде она за дяка? Боже мôй, я втерявъ и парафію и Онисю.

Мосаковскій стоявъ у прихожѣ нѣ живый, нѣ мертвый. Єго делѣкатне лице стало бѣле, якъ крейда. Титарь взявъ єго за руку и вывѣвъ на двôръ.

— А що будемо робити? — спытавъ титарь, обертаючись до дѣдôвъ.

— А те буде, що мы не пустимо того Балабухи на парафію, отъ що! — сказали дѣды.

Въ Мосаковского трохи ôдлягло ôдъ серця. Надѣя вернулась до него, надѣя дôстати парафію и не втратити Онисѣ.

Они сѣли на возы, и поѣхали назадъ въ Ôльшаницю оповѣстити громадѣ волю владики.

— Не буде такъ, якъ владика хоче! Не пустимо Балабухи на парафію. Нехай буде въ насъ священникомъ Харитôнъ, та й годѣ! — гомонѣла громада, зôбравшись коло церкви: — пôшлемо зновъ вдруге прошення до владики, а якъ не дозволить, пôшлемо втрете, а таки нехай буде такъ, якъ громада хоче. Десь выдравъ ся якійсь Балабуха, не показавъ очей въ Ôльшаницю, не поговоривъ зъ громадою, а преть ся до насъ на парафію. Не пустимо Балабухи!

Тымчасомъ якъ ôльшаницка громада гримала та лагодилась зновъ посылати титаря до владики, щасливый Балабуха вернувъ ся въ Хильки.

— Що сыну, зôпхнувъ Ониську зъ парафіѣ? — перша спытала въ Балабухи мати.

— Зôпхнувъ! Такъ и покотилась, ажь курява пôднялась! — сказавъ Балабуха.

*

— Отъ теперь нехай знає, якъ класти въ вôзъ та въ кишенѣ студентамъ гарбузы, — сказала мати: — а ты, сыну, не гай часу, та выбирай ся до Терлецкихъ, та ще й сватôвъ бери. Терлецкй скупй, хочь и богатй. Треба выбрати въ сваты доброго крутѣя, щобъ выкрутивъ зайву сотню карбованцѣвъ.

— Кого-жь бы то попросити въ сваты? — спытавъ Балабуха.

— Бери, сыну, дядька отця Мелхиседека, ще й тѣтку попроси. Тѣтка цѣкава на языкъ, та й дядько добрый торохтѣй: они таки щось выторохтять: та нехай добре припруть Терлецкого!

Балабуха забравъ дядька торохтѣя и цокотуху тѣтку, прибравъ ся, причепуривъ ся и поѣхавъ до Терлецкихъ.

Терлецкй побачивши, що Балабуха приѣхавъ не самъ, а зъ дядькомъ та зъ тѣткою, заразъ догадались, що ôнъ приѣхавъ зъ сватами. Въ домѣ почала ся незвычайна бѣганина. Бѣгала стара Терлецка, бѣгала Олеся, бѣгавъ самъ Терлецкій, бѣгала Килина, навѣть бабы въ пекарни заразились тією пошестю и вертѣлись якъ мухи въ окропѣ. Балабуха оповѣстивъ, що ôнъ зайнявъ Ôльшаницю. Терлецкій поздоровлявъ єго, цѣлувавъ ся зъ нимъ по десять разôвъ, цѣлувавъ ся зъ сватомъ, отцемъ Мелхиседекомъ и навѣть зъ цѣкавою єго жѣнкою. Олеся зашнурувалась, якъ можь найтѣснѣйше, такъ, що ѣй було важко дыхати, начепляла червоныхъ стрѣчокъ на талію, на шию, на голову и все крутилась по хатѣ передъ Балабухою. Она знала, що Балабуха не жвавый въ розмовѣ и попросила єго въ садокъ, де сподѣвалась выслухати при поетичнôй обставѣ те слово, котрого она вже ждала двайцять три роки зъ половиною.

— Чи бачили мои квѣтки? — спытала она въ Балабухи.

— Нѣ, не бачивъ, — сказавъ Балабуха.

— Ходѣмъ, я вамъ покажу мои квѣтки! — сказала Олеся смѣливо и трохи не потягла єго за руку.

Балабуха зъ великою натугою пôдвѣвъ ся зъ стôльця и пôшовъ слѣдкомъ за Олесею въ садокъ.

Квѣтникъ въ садку бувъ и справдѣ гарный. Кльомбы були повнй левкоѣвъ та астръ, але вже пôдъ осѣнь позаростали трохи буряномъ.

— Дивѣть ся, якй чудовй левкоѣ! — сказала Олеся, нагнувшись надъ квѣтками и зрываючи гильку левкоя.

— А справдѣ гарнй та пахучй! — сказавъ и собѣ Балабуха и нагнувъ ся надъ грядкою.

Олеся вырвала квѣтку и не розхиляючись нюхала єѣ. Балабуха и собѣ встромивъ руку въ гущавину, але поглядаючи скоса на Олесинъ повный станъ, захопивъ въ жменю буряну, вырвавъ и почавъ и собѣ нюхати.

— Вы нюхаєте щирицю! — крикнула Олеся, вырываючи зъ єго рукъ бурянину и смѣючись на весь садокъ. Ось потривайте, я нарву вамъ букетъ.

Она нарвала чудовыхъ астръ и подала Балабусѣ. Балабуха нюхавъ ихъ, хочь они зовсѣмъ не пахли.

— Ходѣмъ, побачите нашь садъ! — гукнула Олеся и побѣгла дорôжкою по садку до Роси.

Балабуха кинувъ ся й собѣ бѣгти, але почувъ, що єго ноги можуть тôльки ходити, а не бѣгати, и ледви дôгнавъ Олесю.

— А вы коштували, якй на смакъ левкоѣ? — спытала Олеся, смѣючись: — а на-те, покоштуйте!

Балабуха механично взявъ левкой, вкинувъ у ротъ и почавъ жувати, а далѣ не знавъ, чи выкинути єго, чи зъѣсти.

— А що, смачный?

— Де тамъ, гôркій, якъ полинь.

Олеся реготалась вся червона, якъ повна рожа. Они прийшли на конець садка на пригорокъ надъ Россю. Внизу по камѣню шумѣла вода. За Росею стояла пышна скала, якъ стѣна, вся облита сонцемъ; за нею на горахъ дивно зеленѣвъ лѣсъ, а на долинѣ Роси було видно розкинутый Богуславъ, обсыпаный яснымъ свѣтомъ.

— Теперь далѣ намъ уже нема куды йти, хиба въ воду або на скелѣ, — сказала Олеся.

— А справдѣ нема куды, хиба въ воду або на скелѣ.

— А вы полѣзли-бъ на скелѣ?

— Нѣ, не выдрусь, бо дуже круто.

— А якъ бы я васъ попросила, то полѣзли бъ.

— Полѣзъ бы, — сказавъ Балабуха, глянувши прямо въ очи Олесѣ. Въ Олесѣ очи блищали якъ двѣ зорѣ. Ихъ навѣть не затемнивъ свѣтъ сонця. Єи горяче лице палало, якъ огонь. А Балабуха все таки мовчавъ.

— Правда, въ насъ у Хохôтвѣ гарно! Краще, якъ у вашôй Ôльшаници?

— Краще, якъ у Ôльшаници, але... але якъ бы вы були зô мною въ Ôльшаници, то она-бъ менѣ здалась кращою ôдъ Хохôтвы, — ледви вымовивъ Балабуха и почервонѣвъ.

— На силу! Слава тобѣ Господи. Отъ, отъ скаже! — подумала Олеся.

— Якъ же-бъ я була? Чи поѣхала зъ вами, чи що? — спытала Олеся.

— Нѣ, якъ бы вы за мене пôшли замужь, бо я... я... бо Купидонъ пронизавъ наскрôзь моє серце стрѣлою. Амуръ не любивъ такъ Психеи, якъ я люблю васъ! — сказавъ Балабуха.

Олеся знала зъ романсôвъ про того Купидона та Амура и се ѣй дуже сподобалось. Она любила романтичнôсть, бо читала старинй, переложенй по московски нѣмецкй романтичнй повѣсти. Тôльки все таки ѣй хотѣлось Амура, кращого ôдъ Балабухи; не такимъ она собѣ въявляла свого Амура, та нѣгде було дѣтись. Олеся тихо промовила, церемонійно спустивши очи до долу: якъ батько та мати скажуть, я згоджусь.

(Дальше буде.)

НАДЪ ЛУКОМОРЕМЪ.

(Въ XXVII. роковины смерти Тараса Шевченка.)

Нôчь никла, сходила на небѣ широкôмъ,
Блѣднѣли и мѣсяць и зорѣ —
А вѣтеръ легенькій ôдъ всходу повѣявъ,
Спинивъ ся на цвѣткахъ надъ моремъ.

И тихо, зъ легонька то наче имъ шепнувъ,
Що сонце ось, ось за горою;
Пестивъ ся изъ ними, зъ цвѣтками дрôбными,
Поѣвъ ихъ, срѣбливъ ихъ росою.

Пôвтемно, пôвсвѣтло... степы Акерману
Виднѣли незначно... поволи;
Стоявъ я надъ моремъ при тихôмъ лиманѣ
Степъ тôльки и воды довкола.

И глухо въ кôль мéне, въ Днѣстрѣ лишь дарáбы
Зъ водою о чôмъ то спорили...
А думы пôдъ серцемъ клубились, вставали
Въ минувшôсть вкраиньску поплили.

Пытавъ ся я зорей, чи тямлять сю славу,
Що рускѝ ю дѣти плекали...
А зорѣ яснѣйше до мене змигтѣли,
Мовь правду колишню ствердѫали.

Степу я пытавъ ся, чи крови въ нѣмъ много,
Чи костей въ нѣмъ много козацкихъ?
Зъ степу въ отсю хвилю повѣявъ вѣтрило
Мовь свѣдокъ тыхъ трудо̀въ юнацкихъ.

Пытавъ ся я моря, синявого моря,
Чи тямить героѣвъ чубатыхъ,
Що моремъ ходили до Турко̀въ въ гостину
И славы й майна добувати?

А море далеке, а море широке
Кро̀зь филѣ высокѝ згудѣло,
То наче-бъ геро́ѣвъ зъ Днѣпровыхъ порого̀въ
Зновъ нести на Турко̀въ хотѣло.

Такъ бо̀льше думавъ я... За часъ той по свѣтѣ
Виднѣйше, яснѣйше ставало;
На филѣ срѣблистѝ въ Днѣстра лукоморю
Вже сонце сно̀пъ лучѣвъ спускало.

А въ дали далеко вже мраки вставали
Легенькѝ, етернѝ, тремтючѝ...
На мракъ тыхъ килимѣ мовь чуда дозримѝ
Вказались картины живучѝ.

Вказалась невѣста бѣлява, русява,
Грудь була у неѣ невкрыта,
Волося спливало по личку розпуки,
Руками к' хресто́ви прибита.

За нею довкола мовь ангело̀въ лики,
Мовь духи воскресшѝ кружали:
Гетьманы, велиты, сыны Украины
И хоромъ могучимъ спѣвали:

„Що ранку до моря по по̀льгу у горю
Мы сходимъ изъ неба сава́ну,
Надъ нами лишь Правда велика, могуча, —
По̀дъ нами оковы, кайданы...“

„На зоряхъ, на ясныхъ въ небесно̀й краинѣ
Мы долѣ спокою не знаємъ, —
Мы стоны земли́цѣ, сестры Славути́цѣ
На зоряхъ небесныхъ збираємъ“.

„До моря що ранку по по̀льгу у горю,
До свѣдка колишньои славы
Мы сходимъ вмыватись о̀дъ зойко̀въ тыхъ зною,
Що шле ихъ людъ въ небо слезавый“.

„Мы сходимъ до моря по воду живую,
Щобъ нею вцѣляти тѝ раны,
Якіи завдали Невѣстѣ-вдовици
Вкраинѣ, неволя — кайданы...“

Ще довго звенѣло симъ спѣвомъ розпуки,
А серце у мене зривалось;
Думъ въ серцю не стало про бувше, про славу,
Лишь ноги поволи згинались.

И очи закрывъ я, въ долонѣ туливъ я,
Бо сонце червоне мовь въ крови
Свѣтило на груди роздертѝ вдовицѣ
Въ ушахъ ми звенѣло: „оковы“.

Въ ушахъ ми гудѣло: неволя Вкраины,
У серцю почувъ я ко̀хть зморы...
Ажь нагло заграли тѝ филѣ могучѝ,
Зревѣло козачє море.

То наче-бъ приймало тыхъ гостей у себе
Тыхъ духо̀въ зъ краины Єговы,
То наче-бъ грозило то̀й силѣ деспотско̀й
За долю Вкраины: оковы!

В. И. Маслякъ.

О митольогіи словяньско̀й.

(Начеркъ Иліѣ Кокорудза.)

(Конець.)

Другимъ головнымъ святомъ суть Веснянки. Було то свято въ честь воскресенія сонця або весны. По̀дъ вплывомъ огрѣваючого сонця будила ся цѣла природа до житя; дерева и поля зачинали покрывати ся зеленью, а зима починала уступати. Не диво проте, що Словянинъ поганьскій, не умѣючи собѣ зъ тои, такъ для него приятнои змѣны въ природѣ здати справы, мимохо̀ть навѣть вѣривъ въ воскресеніе природы и сю подѣю величавъ торжественно. Въ Индіи всхо̀днѣй святкують такожь настанє весны, а головне свято весняне называє ся Гулі, котре своими пустотами пригадує сваволю венецкого або римского карнавалу, — а се зновъ єсть останкомъ старо-римсколо свята Сатурналій. Назва индійска Гулі пригадує намъ рускѝ Гаилки, Гаго̀лки. Ученѝ застановляли ся надъ походженємъ и значенємъ тыхъ сло̀въ, однакъ певного не до̀йшли нѣчого. Однѝ казали, що Гаѣвка походить о̀дъ „гай“; другѝ поро̀внували зъ готицк. gaile (Lust), або зъ назвою священнико̀въ богинѣ Кибелѣ: Galli. Найимовѣрнѣйшою єсть думка, що Гаилка (= Голька) ро̀внає ся индійск. Голі, с. е. святу, котре нынѣ ще Индіяне обходять такъ якъ Словяне. У Словянъ, Иранцѣвъ и Индійцѣвъ доховавъ ся до нынѣ обрядъ „великодного яйца“. Перзы до нынѣ обдаровують ся въ часѣ весняныхъ святъ писанками, котрѝ и у Словянъ становлять важну часть весняныхъ обрядо̀въ. А обливаный понедѣлокъ єсть и у Индіянъ и Перзо̀въ. Здає ся отже, що Словяне заховали до нынѣ давну назву весняного свята, вынесєну зъ вспо̀льнои о̀тчины всхо̀днои.

Гаго̀лки обходять ся именно въ Галичинѣ, въ Чехахъ, у Словако̀въ и на Украинѣ, а зачинають ся въ день великодный. Якъ иншѝ свята, такъ и тѝ святковано паленємъ огнѣвъ, устроюванємъ забавъ и спѣванками.

Що до паленя огнѣвъ, то єще нынѣ палять огнѣ въ великодню суботу; давнѣйше палено огнѣ черезъ часъ довшій. Зъ игоръ же згадаю лише про браму зъ рукъ, черезъ котру переходять, — будованє моста, яво̀ръ, сѣянє проса. Замѣтнѣйшѝ — и надъ ними близше застановимо ся — суть двѣ характеристичнѝ забавы, а то: пирамида зъ людей и вывоженє зимы зъ села.

Забава „пирамида“ о̀дбуває ся въ спосо̀бъ слѣдуючій: на плечѣ чотырохъ хлопцѣвъ стає трёхъ, а на баркахъ тыхъ трёхъ стає одинъ. Такъ у бсьмохъ идуть докола церкви, спѣваючи пѣсню, въ котро̀й прикликують весну. Тая забава, звана такожь Вородай (кор. вор, лат. ver, грецк. ἔαρ, руск. ярь), єсть то̀лько змысловымъ представленємъ богинѣ Лады, котра, якъ вѣдомо, була богинею весны и держала дитину на головѣ. Що весна зове ся ярь, доказують слова: ярина, яре жито, о̀вця ярка.

Безъ сумнѣву назва ярь стоить въ звязи етимольогичнôй зъ богомъ: Яръ. У Євреѣвъ называвъ ся осьмый мѣсяць цивильного року: jar и ôдповѣдавъ нашому цвѣтневи.

Другою забавою єсть вывоженє зимы зъ села, а ввоженє весны до села. Ся забава єсть останкомъ давнои поганьскои вѣры. Длуґошь подає, що на Шлеску и Польщи хлопцѣ бѣгали, тягнули зъ собою выпханого зъ соломы боввана и топили єго въ калужи: мало то бути зъображенє зимы и разомъ смерти Моранны. Спѣвали при тôмъ пѣсню: „Śmierć się wije u płotu, szukająca kłopotu“. Слѣды того обряду суть єще въ Чехахъ и у Нѣмцѣвъ.

Ганушь (Slavische Mythologie) говорить о звычаю рѣзаня бабы. Той самъ звычай доховавъ ся въ Италіи, Испаніи и Португаліи. Въ Барцельонѣ бѣгають хлопцѣ по улици, спѣваючи пѣсню, що шукають найстаршои бабы въ мѣстѣ, щобы єѣ посѣчи. Въ Индіи середъ найбôльшого торжества (Гулі) вывозять зъ найбôльшою почестію на рѣку богиню Калі и ту допервa топлять єѣ, смѣючи ся зъ неи и наругуючись. Римляне кидали деревляни статуйки въ Тиберъ, щобъ смерть не рушала людей. Такожь въ часѣ Сатурналій роблено восковй бовванки (sigillaria), котрй були жертвою за власне житє того, що ихъ жертвовавъ.

На Украинѣ удержавъ ся другій звычай, ôдповѣдаючій першому, звычай ввоженя до села лѣта, але ôдбуваючій ся пôзнѣйше, бо на другій понедѣлокъ по Зеленыхъ святахъ. Обрядъ того свята, званого Розигры, основує ся на тôмъ, що найстаршу въ цѣлôмъ селѣ женщину саджають на зелену галузь, взяту зъ маю Зеленыхъ святъ, и тягнуть єѣ черезъ цѣле село до корчмы, де она мусить ихъ за тую честь горѣлкою почастовати. Подôбный обрядъ приходивъ въ Словянщинѣ єще въ иншôй формѣ. Якъ въ Индіи топлять богиню Калі, такъ у Словянъ въ часѣ весняного свята народъ середъ иншихъ збыткôвъ кидавъ до воды мѣсто богинѣ Моранны, о котрôй бувъ вже забувъ, женщины або дѣвчата. Зъ поступомъ часу занехавъ тую небезпечну часто забаву, а обмеживъ ся тôлько на обливанє водою. Має тая забава въ Великôй Польщи назву Śmigusa зам. Śnigusta (ôдъ санскр. snih въ значеню: бути мокрымъ), у Сербôвъ Додоля, а у Баварôвъ Wasservogel. Декотрй твердять, що Śmigusъ єсть останкомъ первѣстныхъ часôвъ Христіянъства, коли то ôдбувало ся хрещенє на Великдень черезъ цѣлковите зануряне въ воду. И ся думка має богато за собою правды.

Що-жь до гагôлковыхъ пѣсонь, то перша и значна часть ôдносить ся до звеличаня весны и выхвалюваня єи воскресенія. Пôдчасъ спѣву тыхъ пѣсонь дѣвчата стають або въ коло, або стають рядами проти себе, або вывивають ся шнуркомъ въ рôжнородныхъ закрутахъ. Одна зъ дѣвчатъ, котра представляє весну, показує пôдчасъ спѣву: якъ макъ сѣє ся, просо, петрушку, якъ огôрки вють ся, горохъ; або представляє заяця, воробця, перепелицю, голуба и т. д. — взагалѣ предметы ôдповѣдаючй веснѣ. Друга часть тыхъ пѣсонь ôдносить ся до почитаня богинѣ весны Лады и богинѣ плодовитости Бабы, котрыхъ сила именно на весну мусѣла ставати предметомъ убожаня. Пѣснѣ того рода мають звычайно грясть любовну, а за рефренъ служить имъ: „Ой Дѣдъ, ой Ладо“, що значить: Велика Ладо! Въ память же богинѣ Бабы до нынѣшнього дня печуть на великодній свята „бабы“, котрй до богинѣ Бабы стоять въ такôмъ ôдношеню, якъ коровай до Хорса. Були то хлѣбы жертвенній.

Третя часть пѣсонь ôдносить ся до загадочного божества Зельмана. Звѣстна кождому пѣсня гагôлкова: Pomagaj-bóg Żelman! Pomagaj-bóg jego brat! Pomagaj-bóg Żelmanowa rodzina! Деякй поясняли сю пѣснь зô становища политично-историчного, хотячи видѣти въ Зельманѣ жида-арендаря церквей на Руси Що ся гипотеза безпôдставна, видно зъ самого змѣсту цѣлои пѣсни. Сама бо гагôлка єсть тôлько невинною забавою, представляючою выдаванє дѣвчины замужь. Слово Жельманъ повтаряє ся тôлько яко рефренъ, т. є. приспѣвъ по кождôмъ майже словѣ, отже не ôдносить ся до певнои особы. Такій рефренъ повторяє ся и въ иншихъ гагôлкахъ, н. пр. „Дѣдъ-Ладо“, або „Ой Дай-Боже!“ При забавѣ выступають тôлько самй дѣвчата. Тая гагôлка звѣстна не тôлько въ Галичинѣ и на Подôлю, але и на Мазурахъ, а навѣть въ Моравіи. Що тая гагôлка зъ Польщѣ занесена на Русь, видно зъ того, що и Русины спѣвають єѣ по польски. Зъ того всёго можна вносити, що Жельманъ бувъ якимсь божкомъ, котрого взывали дѣвчата, хотячи выйти замужь. Таке поясненє подає проф. Партицкій (Правда, 1868), покликуючи ся на ираньску религію и зôставляючи зъ Жельманомъ индійске и ираньске божество Сомою або Гаомою, котрого дѣвчата молили о мужѣвъ, красу, здоровлє, зрôстъ, а замужнй невѣсты о дѣти (Dunker, II, 353). Якъ видно, Лада и Жельманъ суть два божества, выступаючй въ дѣвочихъ забавахъ и пѣсняхъ весняныхъ.

Закимъ перейду до Купала и Соботокъ, мушу передше згадати дещо про Русалія.

Русалки на Украинѣ, пôсля вѣрованя дѣвицѣ о золотôмъ волосю и зеленыхъ очахъ, походять зъ дѣтей малыхъ, що умерли нехрещеными; такй топелицѣ залоскочують молодыхъ хлопцѣвъ. Жѣнки сѣльскй вѣшають нитки, плахты яко жертву Русалкамъ. Въ Польщи обвивають кресты. На Бѣлôй Руси выходять Русалки коло св. Духа до св. Петра зъ воды, и въ той часъ припадає недѣля русальна. Дѣвчата вють вѣнки и пускають на воду для ворожбы, мѣняють перстенѣ и гуляють коло деревъ. О Русаліяхъ згадують хроники и синоды. Шафарикъ думає, що Русалки то наяды, с. є. рѣчнй божества, почитанй зъ давна-давенъ ôдъ Словянъ складанємъ коло воды або при жерелахъ жертвы, и выводить се слово ôдъ старосл. роуса=рѣка.

Приходимо теперь до свята Купала и Соботокъ. Се свято обходить ся 24. червня въ день св. Ивана, именно въ часѣ лѣтного звороту сонця, коли темнота побѣджає свѣтло, день меншає, а нôчь щоразъ бôльше змагає ся. Подôбно якъ въ зимове свято Коляды обходили Словяне памятку сотворенія свѣта, — такъ въ свято Купала, разомъ зъ почитанємъ Сонця, побореного пôсля вѣрованя Словянъ черезъ змию темноты, лучено памятку знищенія, кôнчины цѣлого свѣта. Традиціѣ бо народôвъ говорять, що свѣтъ цѣлый, земля, сонце и звѣзды въ певныхъ періодахъ лѣтъ гинуть и ôдновляють ся, очистивши ся въ купели потопу и поломѣняхъ огня. Такъ вѣрили Єгиптяне, Индіяне и Халдеѣ, що земля дôзнавала такихъ переворотôвъ вже неразъ: погасали сонця, звѣзды и земля, а на ихъ мѣсце повставали новй. Всё се ôдносить ся до великои катастрофы, о котрôй говорить письмо святе, до потопу. Пôсля Єдды доконавъ ся послѣдній великій переворотъ свѣта въ тôмъ часѣ, коли сонце вступило було въ знакъ рака, отже 24. червня. Памятку того нещастя, того очищеня свѣта, видѣти можна въ огняхъ святоиваньскихъ, паленыхъ всюды,

въ часѣ лѣтного звороту, а у насъ знаныхъ пôдъ именемъ Купала, у Полякôвъ пôдъ именемъ Собôтокъ.

Огнѣ червцевй знанй були и на всходѣ, а згадує про нихъ Библія (Paraliпomenon кн. II); звали ся они огнями очищаючими, бо черезъ огонь свѣтъ старый очищувавъ ся зъ грѣхôвъ. Навѣть Овидій згадує въ своимъ календари (Fasti) про се, що ôнъ самъ три разы перескаковавъ черезъ огонь и бувъ кропленый водою. Очищаючій огонь, кресаный звычайно черезъ потиранє одного дерева до другого, звавъ ся у Нѣмцѣвъ „Nothfeuer“. На Литвѣ и Украинѣ єсть таке повѣрієе, що въ день св. Ивана сонце скаче. Такъ само и въ Британіи ходять люде въ день св. Ивана до всходу сонця дивити ся, якъ сонце скаче. Єсть то останокъ поганьскои вѣры въ тоє, що змия, с. є. олицетворена нôчь скаче на сонце, щобъ єго поглотити. Така сама байка єсть у Китайцѣвъ и Скандинавцѣвъ.

Такожь въ Франціи обходивъ ся огонь святоиваньскій зъ великою торжественностю: въ Парижи пôдпаляли костирь зъ высокимъ маштомъ самй королѣ. Послѣднимъ бувъ Людвикъ XIV., котрый, маючи тодѣ лѣтъ десять, пôдпаливъ костирь на св. Ивана 1648 р. Предметы захваченй зъ того огню мали пôсля людового вѣрованя мати чудотворну силу въ єднаню подружій, томужь горе дѣвчатамъ, що опôзнились або залишили теє свято — мусѣли опôсля цѣлый рôкъ сидѣти самотою.

Въ Ирляндіи и въ горахъ Шкоціѣ обходять такожь тоє свято, але такъ, що гôрняки посылають въ навечерієе св. Ивана дѣти до лѣса збирати галузє ясеневе; тоє галузє ôдтакъ прибиваютъ надъ дверми, яко забороло проти злыхъ духôвъ. Бо въ ночи св. Ивана маєе пôсля ихъ вѣры, якъ такожь и вѣры Словянъ, цвисти папороть и въ тую мистичну нôчь мають злй духи выправляти найбôльшй псоты.

Собôтки въ Польщи обходили ся робомъ такимъ: вечеромъ запаляли надъ жерелами стосы зъ дерева и сухого галузя. При спѣвѣ и гомонѣ гуселъ дѣвчата увѣнчанй цвѣтами заводили въ товариствѣ молодцѣвъ и приспѣвуючи гусляреви танцѣ до всходу сонця. Именно за Жигмонта III. Собôтки були дуже свавôльнй: дѣвчата и хлопцѣ скакали ще черезъ огнища, держачись парами за руки. Зъ ôдси плели собѣ ворожбы. Єсли котрôй парѣ въ часѣ скаканя черезъ огонь руки не розôйшли ся, було то певнымъ знакомъ, що въ тôмъ рôцѣ поберуть ся. Пôзнѣйше стратили Собôтки много зô свого значеня. Въ Варшавѣ обходять доси щорôчно той обрядъ въ тôй формѣ, що пускають въ навечерієе св. Ивана вѣнцѣ на воду Вислы. Обрядъ Собôтокъ представили въ поетичнôй формѣ польскй поеты Янъ Кохановскій (Pieśn Swiętojańska o Sobótce), Ґощиньскій Северинъ (Sobótka) и Вартол. Зиморовичь (Sielanki).

Собôтки мали свою назву ôдъ горы Собота въ Шлезіи, посвяченои Чорнобогови, на котрôй мавъ ôдправляти ся сабашь чарôвниць. Собôтки пригадують намъ Sabatia, свято въ честь Бакха.

На Украинѣ обходять Купала ще нынѣ зъ всею торжественностю. Кладуть огнѣ. при котрыхъ дѣвчата спѣвають пѣснѣ купальнй, въ котрыхъ однакъ затертый всякій слѣдъ первѣстного значеня. Коли огонь спалить ся, бѣжуть присутнй до рѣки, купають ся и пускають вѣнцѣ на воду, и зъ того ворожать. Въ иншихъ мѣсцевостяхъ на Украинѣ вбивають въ землю вербу, а на єи галузяхъ вѣшають вѣнцѣ, въ около котрыхъ дѣвчата гуляють, держачи ся за руки и спѣваючи пѣснѣ. Вѣнцѣ, уживанй въ тоє свято, доказують, що обрядъ Купала бувъ памятною религійною, бо вѣнцѣ въ старинѣ означали жертву и святй обряды вѣры. Саме слово „Купало“ ще нынѣ неясне. У Словенцѣвъ ôдповѣдаєе єму свято: Крѣсъ.

Четверте зъ черги єсть свято Поминокъ. Закимъ перейду до обговореня самого свята, мушу де-не-що згадати про честь, яку ôддавали давнй Словяне померщимъ. Передовсѣмъ мушу пôднести, що и Словяне вѣрили въ бесмертнôсть душѣ. Не тѣло, а душа становила суть чоловѣка; не ôдъ тѣла, але ôдъ душѣ походила всяка сила жизненна. Божій духъ оживлявъ душу чоловѣка, по чôмъ она взносила ся до неба, до высокого свѣта. Однакъ мысль о душѣ самôй не розвинулась єще у поганьскихъ Словянъ въ абстрактнôй чистотѣ, противно мала чистозмыслову постать. Душа бо розлучена черезъ смерть ôдъ тѣла, прибирала пôсля ихъ понятя постать легкои, воздушнои мары, котра черезъ три дни лѣтала около мѣсця, на котрôмъ трупъ лежавъ, а по 40 днях блуканины по рôжныхъ мѣсцяхъ ôставала ся на другій свѣтъ. Пониманє душѣ, яко мары, ôдповѣдало природнымъ зъявищамъ. Чоловѣкъ ôддыхавъ воздухомъ, а коли ôддавъ остатный духъ, перестававъ жити. Такъ отже пôсля вѣры Словянина той ясный, плынный якъ воздухъ духъ або душа выходила горломъ.

Пôсля вѣрованя поганьскихъ Словянъ не уставала по смерти звязь душѣ зъ тѣломъ. Для того ôддавано тѣламъ померщихъ такъ велику честь, котра показовала ся вже найбôльше при обрядахъ похоронныхъ. У Словянъ мусѣло бути тѣло конечно поховане въ земли. Тѣло непохоронене — се найбôльша кривда для небôщика. Въ однôй украиньскôй казцѣ розказуєе ся, що оденъ вандрôвникъ найшовъ бувъ тѣло непохоронене и погребавъ єго, якъ належить: потôмъ кôлька разôвъ ставъ єму въ пригодѣ вовкъ. Дивуєе ся подорожный тому щастю и дякуєе Богу за тую ласку, а вовкъ на се: „мыслишь чоловѣче, що я вовкъ? — Нѣ, я не вовкъ, а той чоловѣкъ непохованый, котрого ты найшовъ и похоронивъ въ лѣсѣ“. Ту вже видимо слѣды метемпсихозы.

Хороненє тѣла було ознакою политеизму; бо доки тѣло зôставало непохоронене, доти було оно въ власти злыхъ духôвъ. Старано ся тому якъ найскорше тѣло поховати, щобъ приспѣшити єго розкладъ. Такъ було и у Римлянъ. Сибилля примѣромъ говорить Енеєви, що тѣла непохороненй будуть сто лѣтъ блукатись надъ Стигійскими берегами. Палинуръ просить въ державѣ тѣній Енея, щобъ поховавъ єго кости; sedibus ut saltem placidis in morte quiescam (щобы-мь по смерти бодай мôгъ въ спокôйнôмъ мѣсци ôдпочити). Такъ и у Грекôвъ. Креонтъ не може тяжше укарати Полинейка, якъ ôдмовлаючи єму похорону. Атенцѣ засудили були на смерть шѣстёхъ вождôвъ своихъ, мимо ôднесенои побѣды пôдъ Аргинузами за тоє, що не похоронили тѣлъ убитыхъ въ битвѣ жовнѣрôвъ. Навѣть жиды уважають до тои степени за рѣчь конечну ховати трупа, що тальмудъ приказуєе великому єреєви, котрому право Мойсеєве за-для чистоты заказувало навѣть дотыкати ся тѣла померщихъ родичѣвъ, ховати власною рукою трупа, коли-бъ непохованого найшовъ на дорозѣ.

Коли тѣло похоронено, а душа ôдбула свою сорокодневу покуту на сѣмъ свѣтѣ, ôставала ся до раю. Рай лежить середъ моря на высокôй, шклянnôй горѣ. Тамъ ôдпочивало сонце, тамъ були душѣ ненародженыхъ. Черезъ море перевозить душѣ на облакахъ або св. Илія Громовикъ (пôсля Сербôвъ), або св. Михаилъ (пôсля Великоросôвъ). Тому-жь кидали Словяне грôшь

до домовины або до гробу на перевôзъ для покôйника. Гора сама звалась океаньска. На тую гору мусѣвъ чоловѣкъ лѣзти; тому то треба пôсля вѣрованя люду, обтинаючи нôхтѣ, ховати ихъ за праву пазуху, бо они по смерти придадуть ся. Ся традиція єсть повсюднѣшна, находить ся такъ въ тальмудѣ, якъ и въ скандинавскôй Еддѣ. Великоросы же вѣрять, що можна на ту гору дôстати ся въ трёхъ мѣсяцяхъ драбиною; тому то кладуть они въ домовину шкôряну драбину.

Въ раю єсть вѣчна весна, зелени дерева и дороге камѣнє. Кождый задержовавъ въ раю той станъ, якій мавъ на земли; для того волѣвъ воинъ датись порубати, якъ вмерти въ неволи. До раю ишли тôлько душѣ чистî; грѣшнî же душѣ ишли до пекла, де терпѣли муки. Однакъ се вѣроване утворило ся вже пôдъ вплывомъ христіяньскои етики.

Якъ по похороненю тѣла устроювали тризны, т. є. игры воєнні, пирѣ, комашнѣ, такъ и пôзнѣйше грѣхъ було забувати о душѣ; въ єи память давали обѣды поминковî. Такъ на Украинѣ щорôчно зачинають ся, два тыжнѣ передъ Пилипôвкою, дни задушнî, въ котрыхъ дають ся обѣды для дѣдôвъ за душѣ померші. Выступає ту яко конечна потрава к о л и в о, с. є. варена пшениця зъ медомъ. Згадати ту мушу, що мѣдъ бувъ взагалѣ повсюднѣшною жертвою умершихъ, якъ отъ для примѣру вкажу на звычай стариннyхъ Грекôвъ. Сербы устроюють такожь обѣды по умершихъ, котрî то обѣды зовуть ся д а ч ѣ. Головнî дни поминковî припадали у Словянъ въ падолистѣ, позаякъ пôсля загальнои традиціѣ поганьства духи выходили на свѣтъ зъ початкомъ зимы и довгихъ ночій, а повертали зъ початкомъ весны на ново до засвѣтовои краины. Тому то Папа Григорій IV. (835 р.), хотячи христіяньскимъ обрядомъ прикрыти свято поганьске, перенѣсъ свято умершихъ зъ мѣсяця мая на 2. день падолиста. Церковь бо старалась завсѣгды усвятити звычаѣ поганьства, надаючи имъ мысль хорошу и моральну.

Тотî поминки умершихъ въ листопадѣ зовуть ся у Чехôвъ и Украинцѣвъ тризною, у Сербôвъ задушками, а у Литовцѣвъ хавтурами. У Полякôвъ называє ся се свято небôщикôвъ: dziady. Святкованє dziad-ôвъ ôдбувало ся менше-бôльше такъ: цѣла родина иде на могилы небôщикôвъ, плаче и молить ся; потôмъ вернувши домôвь постить цѣлый день; вечеромъ же заставляє богату вечеру для душь и отвирає ôкна и дверѣ. А коли пôсля ихъ вѣрованя душѣ поживили ся, сама родина поживає потравы. Пôдчасъ споживаня кидають соли на розжарене угля, щобъ учути мову потайного єи трѣскання. Головною стравою була кутя, що складала ся зъ варенои пшеницѣ, медовои сыти и макового молока. Кутя мабуть походить ôдъ санскр. kuṭ (грецк. κεύθω — укрывати), тому що приряджує ся для духôвъ укрытыхъ и приносила ся въ жертву Манамъ, с. є. духамъ предкôвъ, невидимымъ, укрытымъ. Пшениця въ кутѣ була символомъ ôдродженя, мѣдъ символомъ спасеня и ясновидженя, а макъ же символомъ сну. Передъ кôлькадесяти лѣтами єще при обрядѣ dziad-ôвъ завязовали очи найсмѣлѣйшôй дѣвчинѣ и саджали єѣ на стовпѣ, вкопанôмъ въ пôдлогу при печи. Тая ворожбитка мала натще приглядати ся прибуваючимъ въ єи думаню духамъ, розпôзнавати въ нихъ знакомыхъ, сукрôвныхъ, тревожила ся видомъ духôвъ проклятыхъ и переражала ся неразъ такъ, що падала безъ памяти на землю. Торжество dziad-ôвъ описавъ подрôбно Ромуальдъ Зенькевичь (въ дѣлѣ o Uroczystościach i zwyczajach ludu Pińskiego). O dziad-ахъ находимо згадки и описы у Мат. Холєвы, Нестора, Длуґоша, Стоґлава. Мицкевичь описавъ ихъ поетично. У сего довѣдуємо ся, що призывано духи, заклинаючи ихъ на вѣнокъ и кужѣль, а потôмъ огонь, и що варенє проса на подолку, перевернувши одѣжь на-ниць, ôдгравало велику ролю.

О иншихъ торжествахъ и обрядахъ поменшихъ на теперь не згадую.

Достойнî Читателѣ! Лише люде давнои даты не можуть доси єще поняти нового напряму мысли, нового поступу дослѣдôвъ науковыхъ на поли языка и етнографіѣ; не може ся имъ въ головѣ помѣстити, якъ можна такъ покладно записовати кожду діялектичну форму, якъ можна дорожити богацтвомъ и рôжнородностю перемѣнъ звуковыхъ, формъ и синтактичныхъ получень языка людового, якъ можна записовати тоє, що править якась стара жѣнка при кужели, якъ можна привязувати вагу до тыхъ пѣсонь, що спѣває людъ при тяжкôй праци своѣй, до пѣсонь, котрымъ часто навѣть не стає риму, однымъ словомъ до якихсь глупыхъ, пôсля ихъ суду спѣвôвъ поспольства, єго приповѣдокъ, казокъ, приказокъ, звычаѣвъ и обрядôвъ. Ту, Достойнî Читателѣ, зробивъ переломъ XIX. вѣкъ. Наука етнографіѣ того вѣку стала одною зъ найважнѣйшихъ вѣдомостій помôчныхъ до выслѣдженя исторіѣ чоловѣка. Пôсля формаціѣ орґанизму подѣлено рôдъ людскій на расы, пôсля формаціѣ языка — на сѣмьѣ и племена. Кождый найменшій нарôдъ найшовъ ту своє мѣсце, а тымъ способомъ дôставъ признанє природного права дальшого розвою на своѣмъ родиннôмъ грунтѣ. Кождый тому нарôдъ зберегає пильно своє пытанє, яко вытвôръ свого духа, божь се єсть залогомъ єго дальшого розвою.

Въ XIX. вѣцѣ дослѣдила наука єдности индоевропейскихъ народôвъ, котра то єднôсть розпала ся на кôлька великихъ громадъ племѣнныхъ. Слѣдôвъ тои єдности, затраченои вже дуже давно, почато дошуковати всюды: въ языцѣ, діялєктахъ, религіяхъ, байкахъ, поезіи, штуцѣ, обычаяхъ, звычаяхъ, етичныхъ поглядахъ и т. д. Ôдтогдѣ доконано важного и особлившого перевороту въ исторіи науки; бо що доси уважало ся за якусь безмысльну байку, нерозумне повѣріє, простый переказъ, неправильну форму, то ôдъ разу набрало въ очахъ ученыхъ мужѣвъ великого значеня; розбивши лупину миту почали шукати въ митѣ зôсхлого зерна старои ôдвѣчнои правды историчнои; розôбрано форму языкову и почато шукати въ нѣй незмѣнныхъ, вѣчно дѣлаючихъ чинникôвъ біольогичныхъ и психольогичныхъ. Ôдтогдѣ кождый нарôдъ дôставъ належне єму мѣсце въ сѣмьѣ индоевропейскихъ народôвъ и, о скôлько ôнъ успѣє дослѣдити своєи минувшости народнои пôдъ взглядомъ языка, дѣй, етнографіѣ и зможе положити сильну пôдставу до дальшои рôднои працѣ середъ иншихъ индоевропейскихъ народôвъ, — о стôлько буде въ будучности жити, хотьбы не яко политично-самостôйный, то завсѣгды яко етнографично и національно самодѣльный и ôдрубный нарôдъ.

МОЯ ЛЮБКА.

[Мому дорогому учителеви Григорію Цеглиньскому.]

Въ зеленіи шаты — она оповита,
Днѣпромъ вперезалась — то любка моя...
Якъ тяжко въ любовѣ ѣѣ угодити,
Яка-жь забаглива, несита она!...

Вѣночокъ вна сплела и цвѣтку зôрвала,
У пропасть глубоку пустила єѣ; —
„Хто любить мя крѣпко“ — она такъ сказала,
„Той пôде за нею, й принесе менѣ!“

Пытаєшь — хто любить тебе, Украино?...
Въ кого лишь ще серце горяче живе,
Той буде любити тебе до загину...
Й у пропасть глубоку для тебе пôде!

Лишь того єй мало. Щобъ кровь уся плыла
Для неи однои, — бажає она —
И серце щобъ тôлько для неи ся било,
Огнемъ лишь для неи горѣла душа....

Село полюбивъ я, де дѣти ся грали,
Хатиночку мою, де я ся родивъ,
И гай той тѣнистый, де птахи спѣвали,
Долину цвитучу, зеленй сады.

Покинь! — вна сказала, — село и долину
И гай той тѣнистый, зеленй сады,
Знай степъ той безъ краю, се — твоя родина,
Спѣши, бо тамъ братя стають до борбы!

У дома при неньцѣ я радъ бувъ остати,
Де братчики мои, сестричка моя,
Для нихъ ся трудити, о нихъ ся старати,
И зъ ними провести спокôйне житя...

Покинь ихъ! — сказала, — покинь ся пестити,
До мене, до мене чимъ скорше ходи!
Я дѣло важнѣйше тобѣ дамь робити,
Ось поле облогомъ: ставай и ори!

Дѣвча полюбивъ я, єй очи сіяли,
Якъ зôрки на небѣ въ вечѣрнôй добѣ,
Я хтѣвъ єй ôддатись зô всѣми думками —
И зъ нею лишь жити у щастю — любвѣ.

Покинь є! — сказала, — покинь тіи очи!
Покинь є любити, на вѣки забудь!
Любвою горячовь по днях и по ночи
Для мене однои корми свою грудь!

И всё я для неи — що бувъ лише въ силѣ,
Родину, дѣвчину для неи ôддавъ,
Надѣ всѣ мои и сны мои милй,
Минувшôсть, будучнôсть для неи поклавъ.

И хоть въ тôй дорозѣ, що тернями коле,
Здоровлє и силу я мою лишивъ,
Не жаль менѣ того, и клясти за тоє
Нѣколи не буду, божь я є любивъ!

Кирило Студиньскій.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Жиючи въ Петербурзѣ Шевченко пôзнавъ ся зъ Иваномъ Турґеневомъ. Ôнъ навѣстивъ украиньского поета вразъ зъ Маркомъ Вовчкомъ, се-бъ-то зъ Марією Марковичкою, и ôдтакъ Тарасъ приходивъ иногдѣ въ дôмъ того славного писателя россійского. Въ товариствѣ Турґенева прочитавъ разъ Шевченко свôй стихотвôръ „Вечѣръ“ (I, 212—213) и очарувавъ всѣхъ присутныхъ своєю деклямаціёю и чудовымъ змѣстомъ сеи думки. Турґеневъ розказує[1]), що Шевченко задумавъ бувъ написати якусь поему въ такôмъ языцѣ, якій зрозумѣли-бъ Украинцѣ й Россіяне; и справдѣ Тарасъ зладивши частину тои поемы читавъ Турґеневи єи початокъ. Одначе россійскому писателеви не вподобало ся таке єпичне писанє, котре було слабымъ переспѣвомъ якогось стихотвору Пушкина. Тогдѣ-то хотѣвъ Турґеневъ пôзнати письменнй твôры украиньскй и пытавъ ся Шевченка, якого автора треба читати, щобъ швидко навчитись „малороссійского языка“. На те ôдповѣвъ Кобзарь живо: „Марка Вовчка; ôнъ одинъ володѣє нашою мовою“[2]). И справдѣ Тарасъ дивувавъ ся вже давнѣйше гарнымъ „Народнымъ оповѣданямъ“ Марка Вовчка, коли сидѣвъ въ Новопетровскôй крѣпости. Сй оповѣданя прислав єму Кулѣшь, пишучи въ листѣ своѣмъ отъ-се: „Бачь, якй дива творятьця! уже й каменнє починає вопіяти. Де-жь бакъ не диво, що Московка переобразилась въ Украинку, да такй повѣсти вдрала, що хоть бы й тобѣ, môй друже, то прийшлось бы въ миру. Якъ то ихъ ты уподобаєшь? Пиши щиро, бо ты въ насъ голова на всю Украину“[3]). Коли-жь Тарасъ пôзнавъ ся зъ Марією Марковичкою, то на память 24. сѣчня 1859. року присвятивъ єй гарный вѣршъ п. з. „Марку Вовчку“ (I, 348—349) зовучи єѣ „кроткимъ апостоломъ и обличителемъ жестокихъ людей несытыхъ“. Въ поминъ М. А. Марковички написавъ Шевченко такожь стихотвôръ п. з. „Сонъ“, щó починає ся словами: „На панщинѣ пшеницю жала“ (I, 343—344).

По-мѣжь приятелями Тараса вызначувавъ ся Данило Каменецкій, щó бувъ моральнымъ провôдникомъ молодыхъ Украинцѣвъ въ Петербурзѣ. Се бувъ одинъ-однѣсѣнькій чоловѣкъ, щó знавъ добре Марка Вовчка; тôлько ôнъ мôгъ бувъ написати біоґрафію сеи украиньскои писательки. Коли-жь ôнъ въ Петербурзѣ 15. жовтня 1880. р. въ великôй бѣдѣ вмеръ, то мабуть уже не дôждемо ся повнои житєписи Маріѣ Марковички. Той-то Каменецкій бувъ вельми дѣяльный въ выдаваню метеликôвъ, се-бъ-то дрôбныхъ книжочокъ въ хосенъ украиньского народу, и самъ складавъ до друку „Кобзаря“ Шевченкового въ другôмъ выданю (1860).

Въ 1858. р. Шевченко читавъ „Космосъ“ Гумбольдта въ перекладѣ россійскôмъ и дôставъ лѣтопись Самôйла Величка, котру бувъ єму выславъ Осипъ Бодяньскій въ 1856. р., коли-то поетъ сидѣвъ въ Новопетровскôй крѣпости[4]). 15. марта 1858. р. прислав єму Максимовичь шутливу поему Константина Думитрашка п. з. „Жабомышодракôвка“[5]) и такожь свои „Псалмы“. Про сей переспѣвъ псалмôвъ Давидовыхъ писавъ тогдѣ Максимовичь ось-таке: „Будь ласковъ, подивись на сй псалмы пильненько, и що въ ихъ не до-ладу, одмѣть менѣ все до послѣднього словця: зъ твоєи порады може и зможеть ся менѣ ихъ справити такъ, щобъ и въ люди зъ ними не соромъ було показать ся коли небудь“[6]).

Мѣжь-тымъ Шевченко думавъ про свою женитьбу и 22. падолиста 1858. р. писавъ листъ до Маріѣ Васи-

[1]) „Кобзарь“, т. I. въ статьѣ „Споминки про Шевченка И. С. Турґенева“; стор. VI.

[2]) ibid.

[3]) М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 106.

[4]) Третій томъ лѣтописи Величка прислав Тарасови Максимовичь 6. жовтня 1859. р.

[5]) Порôвн. „Исторію литературы рускои“, II, стор. 298—301.

[6]) „Кіевская Старина“, 1884; томъ VIII, стор. 646.

лѣвны, молодои жены Михайла Максимовича. Ось и єго слова: „Я васъ просивъ, щобъ вы мене оженили. — А то якъ вы не оженете, то й самъ Богъ не оженить, такъ и пропаду бурлакою на чужинѣ. На те лѣто, якъ Богъ поможе, буду въ Кіевѣ и на Михайловôй горѣ, а вы тамъ де-небудь пôдъ яворомъ або пôдъ вербою и поставьте мою заквѣтчану княгиню, а я пôду погулять та й зострѣну ѣѣ. — Зробѣть-же такъ, моє серце єдинеє, а я вамъ теперь шлю замѣсць парчевого очѣпка мôй невеличкій „Сонъ“, а лѣтомъ привезу величенну поему, якъ зробите по моєму прошенію, а якъ-же нѣ — то нѣ“[1]). — Опôсля (10. мая 1859. р.) писавъ Тарасъ до Маріѣ Василєвны мѣжь иншимъ отъ-се: „Посылаю вамъ свôй портретъ; тôлько будьте ласкавѣ, не показуйте портретъ дѣвчатамъ, а то вони злякаютця, подумають, що я гайдамацкій батько, та нѣ одна и за-мужь не пôйде за такого паливоду. А тымъ часомъ однôй, найкращôй скажѣть тихенько, щобъ рушники дбала, та щобъ на своєму огородѣ гарбузôвъ не сажала“...[2])

Въ кôнци 1858. р. кружокъ московскихъ панславистôвъ задумавъ выдавати нову часопись „Парусъ“. Максимовичеви поручено редакцією, просити Шевченка та иншихъ украиньскихъ письменникôвъ, щобъ схотѣли бути помôчниками нового выдавництва. Не знаючи ще, въ якôмъ дусѣ выдавати-меть ся той „Парусъ“, Шевченко обѣцявъ пôслати редакціи деякѣ свои стихотворы та ставъ спонукувати й Кулѣша до литературнои пôдмоги редакційного комитету. Ледви-жь появилось перше число „Паруса“, то Кулѣшь зô Шевченкомъ ôдвернулась зъ презирствомъ ôдъ тои московскои часописи, котра вступилась за одного князя, „любителя хлосты“[3]).

і) Шевченко — на Украинѣ. Хоча въ Петербурзѣ Тарасъ ставъ „модною фиґурою“ и живъ собѣ весело въ крузѣ приятелѣвъ, то все-таки столиця була єму чужиною. Ôнъ бажавъ чимъ-скорше пôхати на Украину и побачити Днѣпро-Славуту та широкѣ степы. И справдѣ на весну 1859. р. сповнилось се єго бажанє. Въ цвѣтни вырвавъ ся Тарасъ изъ столицѣ и заѣхавъ въ рôдне село. Мѣжь братьми пробувавъ не довго, — хотѣвъ побачити безталанну свою сестру Ярину. Ось якъ она сама розказувала про свою стрѣчу зъ братомъ Тарасомъ: „Була я на городѣ — полола. Дивлюсь, бѣжить моя дѣвчинка: „Мамо, мамо! васъ якійсь Тарасъ гукаѐ; скажи, каже, матерй, що до неѣ Тарасъ прийшовъ“. — „Якій Тарасъ?“ А сама и зъ мѣсця не зоступлю. Ажь ось и самъ ôнъ иде. — „Здрастуй, сестро!“... Я вже й не знаю, щó зо мною було. Отъ, мы сѣли гарненько пôдъ грушею; ôнъ сердешный положивъ голову на мои колѣна, та все просить мене, щобъ я йому розказувала про своє життє гôркеє. Отъ, я йому й розказую, а ôнъ покôйникъ слухає, та все додає: „еге-жь! такъ, сестро, такъ“. Наплакалась я до-волѣ, ажь покôль не доказала до кôнця, якъ мôй чоловѣкъ умеръ“[4]). Ôнъ сердешный вставъ, подививсь на небо, перехрестивсь та й сказавъ: „Слава-жь тобѣ, Господи! Молись, сестро; и я вôльный, и ты вôльна...“[5])

Поетъ не мôгъ довго сидѣти въ Керелôвцѣ, бо не мôгъ дивитись на гôрку долю своєи родины, щó жила въ неволи крѣпацтва. Такъ отже въ кôнци мая поѣхавъ ôнъ въ Корсунь[1]), де живъ єго „названый братъ“ Варѳоломей Шевченко, щó бувъ управителемъ дôбръ князя Лопухина. Тарасъ приѣхавъ въ Корсунь на простôмъ возѣ; ôнъ бувъ одягненый въ сѣру полотнянку, а на головѣ мавъ соломяный капелюхъ. Въ Корсуни живъ Тарасъ два мѣсяцѣ: встававъ о 4. годинѣ рано, щобы послухати, якъ птички щебечуть, витаючи схôдъ сонця. Ходивъ отже въ Лопухиньскій садъ и выбравши собѣ тамъ тихій захистъ сидѣвъ трохи-не до обѣда зô своимъ альбумомъ. Иногдѣ любивъ ôнъ ходити по двору въ ночи до ранѣшньои зорѣ говорячи, що „безчисленнй зôроньки не пускають його въ хату“.

Уже тогдѣ бажавъ ôнъ купити собѣ землю при Днѣпрѣ и поставити хату такъ, щобы Днѣпро плынувъ у самого порога. Про-те ѣздивъ неразъ по-надъ сею рѣкою и глядавъ пригожого мѣсця для своєи оселѣ. Въ половинѣ липня Тарасъ розпрощавъ ся зъ Варѳоломеємъ, бо хотѣвъ ôдвѣдати Максимовича на Михайловôй горѣ. Варѳоломей проводивъ поета до Межирѣчя, де впадає Рось въ Днѣпро. Въ имѣню помѣщика Парчевского подобалась Тарасови чудова околиця, про котру ôнъ опôсля часто згадувавъ въ листахъ своихъ до Варѳоломея. Помѣщика не застали дома. Зустрѣнувшись опôсля зъ нимъ въ Черкасахъ поетъ все-таки нѣчого ôдъ него не добивъ ся; видно було, що той помѣщикъ не хотѣвъ бути сусѣдою Шевченка, „щó-то волю писавъ“, якъ про него говорили мужики. Ôдтакъ сказавъ Парчевскій, що якъ побачить ся зъ ґенералъ-ґубернаторомъ княземъ Васильчиковомъ, то заразъ потôмъ дасть „резолюцію настолщую“.

Саме-тогдѣ горнулись мужики около Шевченка, изъ-за чого бесѣдувавъ ôнъ зъ ними про деякѣ справы суспôльного житя. Въ Межирѣчю въ кружку деякихъ мѣщанъ и селянъ ôдбулась єго „катихизація зъ зернами“. Тарасъ взявъ мякушку хлѣба и зробивши одну бôльшу кулю поставивъ єѣ на столѣ та сказавъ: „Дивѣть, дѣтоньки, се царь!“ Потôмъ скрутивъ кôлька меншихъ галочокъ, поклавъ ихъ навкруги великои и пояснювавъ: „Ось царска семья!“ Ôдтакъ довкола сихъ кульокъ поклавъ ще менший галочки и звѣстивъ: „Видите, браты, се ґенералы-паны!“ Опôсля выпытувавъ ôнъ присутныхъ громадянъ изъ нагляднои сеи демонстраціѣ. Въ-кôнци взявъ Шевченко въ обѣ пригорщи жита и засыпавши царя, єго семью и ґенералôвъ кликнувъ: „А ось нарôдъ!“... Ледви скôнчивъ Тарасъ свою катихизацію, ажь ось схопивъ єго жандармъ[2]) и ôдвѣзъ єго въ Мошны, а ôдтôль ôдставлено поета въ Черкасы[3]). Мабуть кôнчила-бъ ся тутъ тая справа по-доброму, коли-бъ Тарасъ въ мовѣ своєй бувъ обачный супроти справника, щó звавъ ся Табачниковъ. Сей чиновникъ, скôнчивши свôй дослѣдъ, угостивъ Шевченка у себе обѣдомъ; потôмъ выймивъ изъ столика свои стихотворы и ставъ де-що читати украиньскому поетови. Тарасъ дôзнавшись, що се писанє справника єсть нѣсенѣтницею, взявъ зшитокъ недоладныхъ поезій та замкнувши єго въ столику выкинувъ ключь крôзь отворене ôкно. Побачивши таку дивовижу справникъ розсердивъ ся и насваривъ чи-мало на Шевченка.

---

[1]) ibid., 1885; томъ XI, стор. 335.

[2]) ibid, стор. 337.

[3]) М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 135—137.

[4]) Мужь Ярины, малярь Бойко, бувъ безтямнымъ пяницею. Порôвн. „Зорю“ сегорôчну, ч. 3., стор. 49.

[5]) „Основа“, 1862; червець, стор. 3[4].

[1]) Корсунь — мѣсточко ґубернiѣ Кіевскои, повѣту Канѣвского.

[2]) Коли Шевченко выѣзжавъ зъ Цетербурга, то приказано полиціи „строго наблюдати за отставнымъ солдатомъ Тарасомъ Шевченкомъ“.

[3]) Сидячи въ Черкасахъ въ арештѣ Шевченко написавъ 20. липня 1859. р. стихотвôръ п. з. „Сестрѣ“ (I, 352—353), згадуючи свою безталанну сестру Ярину.

Але поетъ одвѣтувавъ ємy такожь смѣливыми словами, а коли справникъ натякнувъ на свою урядову службу, то Тарасови не стало терпцю и ôдтакъ кликнувъ ôнъ: „дурный ты зъ твоимъ...“ Тогдѣ-то велѣвъ Табачниковъ ôдвести Тараса въ Кіевъ, де єго посадили въ крѣпости[1]).

Въ Кіевѣ станувъ Шевченко передъ ґенералъ-ґубернаторомъ княземъ Иларіономъ Васильчиковомъ, котрый велѣвъ пустити єго на волю и позволивъ ємy жити въ Кіевѣ. Все-жь таки бувъ поетъ пôдъ доглядомъ жандармского полковника. Ôдтакъ на Подолѣ, на передмѣстю Преварцѣ наймивъ собѣ Тарасъ кватиру у хозяйки, щó вельми любила поезіѣ Кобзаря и пѣснѣ народнѣ. Въ Кіевѣ побачивъ Шевченко свого давного приятеля, Ивана Сошенка, щó мавъ кватиру въ церковнôмъ домѣ „всѣхъ скорбящихъ“. Сюды приходивъ поетъ за-любки; тутъ бо жартувавъ собѣ зъ панною Леонтиною, щó була по-знаку женѣ Сошенка, говоривъ комплементы чорнявôй Ганусѣ, племѣнници сего маляра, котрого поетъ шутливо звавъ „старымъ ледащо“, и ôдтакъ спѣвавъ деякѣ пѣснѣ. Зъ Сошихою и Леонтиною говоривъ Тарасъ по-польски, и тогдѣ сеся панна высказала про него звѣстнѣ слова, мабуть-то Шевченко добре говорить по-польски, що одначе въ єго мовѣ все-таки є „coś chłopskiego“[2]). А вже-жь Тарасъ не мôгъ злюбити тои Леонтины; коли ôнъ опôсля чорнявôй Гануси посылавъ збôрникъ украиньскихъ пѣсень зъ нотами, то просивъ єѣ, „не радить ця зъ панною Леонтиною, бо вона добру не научить“.

Въ тôмъ часѣ поетъ ходивъ такожь до М. К. Чалого, инспектора другои ґімназіѣ Кіевскои[3]). Разъ розказувавъ ôнъ при вечери про Петербургскихъ своихъ приятелѣвъ, критикувавъ творы Некрасова[4]) а выхвалювавъ оповѣданя Марка Вовчка. Бесѣдуючи про повѣсть „Институтка“, присвячену ємy Вовчкомъ, Тарасъ порôвнувавъ украиньску сю писательку зъ Жоржомъ-Зандомъ[5]), звѣстною авторкою французскихъ повѣстей, котра по єго думцѣ Маріи Марковичцѣ „и въ кухарки не годитьця“.

Изъ Кіева поѣхавъ Шевченко въ повѣтъ Конотопскій до матери свого приятеля Михайла Лазаревского. Тôй „божественнôй“ старущцѣ поетъ присвятивъ свôй стихотвôръ „Вечѣръ“ (I, 212—213), щó єго Турґеневъ назвавъ „прекраснымъ“[6]).

к) Тарасъ бажає жити надъ Днѣпромъ. Повернувши въ Петербургъ (7. вересня 1859. р.) поетъ ставъ часто листуватись зъ Варѳоломеємъ Шевченкомъ. Тогдѣ хотѣвъ ôнъ поставити собѣ хату надъ Днѣпромъ и доживати тамъ свого вѣку. Вже въ 1850. р. живучи въ Новопетровскôй крѣпости Тарасъ написавъ думку „Хатина“ (II, 150—151), въ котрôй высказавъ ось-таку тугу за тихимъ раємъ:

А я такъ мало-небогато
Благавъ у Бога — тôлько хату,
Одну хатиночку въ гаю,
Та двѣ тополѣ коло неи,
Та безталанную мою...
Мою Оксаночку, щобъ зъ нею
У-двохъ дивити ся зъ горы
На Днѣпръ широкій, на яры,
Та на ланы золотополѝ,
Та на высокіи могилы...

Въ новôй хатѣ надъ Днѣпромъ хотѣвъ Тарасъ жити зô своимъ подружємъ. Ôнъ любивъ женщины живого характеру и бажавъ мати таку жену, „щобъ пôдъ нею земля горѣла на три сажнѣ“. Та отъ, уже тогдѣ, якъ живъ въ Корсуни у Варѳоломея, подобавъ собѣ наймичку єго, щó звали єѣ Харитою[1]). Зъ нею думавъ ôнъ подружитись и про-те 2. падолиста 1859. р. писавъ отъ-се въ листѣ до Варѳоломея: „... Въ Петербурзѣ я не всижу — ôнъ мене задушить. Нудьга така, що нехай Богъ боронить всякого хрещеного и нехрещеного чоловѣка. — Чи Хариту ще не приходивъ нѣхто зъ нагаємъ сватать? Якъ що нѣ, то спытай у неи нишкомъ, чи не дала-бъ вона за мене рушникôвъ? Або нехай сестра спытає, — се жѣноча рѣчь. Отѝ одуковани та ненадрюкованѝ панночки у мене въ зубахъ навязли; — нéфорощь! та й бôльшь нѣчого! — Слава менѣ не помагá, и менѣ здаєтьця, якъ не заведу свого кôшла, то воно мене и въ-друге поведе Макаровѝ телята пасти! — Харита менѣ дуже, дуже подобалась. Порадь ся зъ своєю жѣнкою, а зъ моєю сестрою[2]), та й менѣ раду дайте“[3]).

Дивнымъ выдалось Варѳоломеєви таке жениханє; про-те хотѣвъ ôнъ Тараса ôдвести ôдъ єго думки, пишучи ємy отъ-се: „Чоловѣкъ ты письменный; — дѣло твоє таке, що живучи надъ Днѣпромъ на самотѣ, тôлько зъ жѣнкою, часомъ може треба-бъ похвалитьця жѣнцѣ, що оце минѣ прийшла така и така думка, то оце я такъ написавъ, та й прочитать єй. Що-жь вона (Харита) тобѣ скаже? Тодѣ твоя нудьга ще побôльшає. Та вже тодѣ хочь сядь та й плачь, — нѣхто нѣчого не поможе. Або якъ дасть Богъ дѣточокъ, хто-жь имъ стежку покаже? Насунувши тобѣ таку увагу, жду, щó ты скажешь и якъ воно по-твоємy?“[4])

Але-жь Тарасъ не збивъ ся зъ-пантелику и 7. студня 1859. р. ôдповѣвъ Варѳоломеєви отъ-се: „Твоя порада добра, спасибô тобѣ! Ты тôлько забувъ ось щó (а ты це добре знаєшь): Я по плоти й духу сынъ и рôдный братъ нашого безталанного народу, то й якъ же таки себе поєднать зъ панською кровю? Та й щó та панночка одукована робити-ме у моѣй мужицькôй хатѣ? Зъ нудьги пропаде, та й менѣ укоротить недовгого вѣку. — Харита менѣ подобала ся, хочь я єѣ й назирки бачивъ. Нехай ще сестра Ярина подивитьця на неѣ, та щó вона скаже, то такъ воно й буде. Мати — всюды однакова мати; коли розумна та щира, то й дѣти выйдуть въ люде, хочь по-пôдъ тынью; а хочь и одуко-

---

[1]) „Кіевская Старина“. 1887; томъ XIX, въ статьѣ Ѳ. Лободы п. з. „Мимолетное знакомство мое съ Т. Гр. Шевченкомъ...“, стор. 569. — Варѳоломей Шевченко подає иншу причину арештованя Шевченка. Ôнъ пише, що поетъ бувъ въ Межирѣчю въ товаристѣ Полякôвъ. При розмовѣ про черцѣвъ Тарасъ зъявивъ деяку вôльну думку, про-те увязнено єго, мабуть-то ôнъ „богохульствуєтъ“. („Правда“, 1876; число 2., стор. 66. въ статьѣ: „Споминки про Тараса Григоровича Шевченка“.)

[2]) Порôвн. „Зорю“ сегорôчну, число 2., стор. 32.

[3]) Сей Чалый єсть авторомъ цѣнноі моноґрафіѣ „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“. Сводъ матеріяловъ для его біографіи. Кіевъ 1882.

[4]) Николай А. Некрасовъ (1821—1878) — славный поетъ россійскій, щó въ творахъ своихъ натякавъ часто на пытаня суспôльного житя.

[5]) Жоржь Зандъ — псевдонимъ барониовои A. L. Dudevant (1804—1876). Она писала именно гарнѝ повѣсти.

[6]) „Кобзарь“ I, стор. V.

[1]) Харита була крѣпачкою князя Лопухина.

[2]) Жѣнку Варѳоломея звавъ поетъ своєю сестрою, такъ якъ єго самого вважавъ своимъ братомъ.

[3]) „Основа“, 1862; червець, стор. 7⁴.

[4]) ibid., стор. 9.⁴, замѣтка 2.

*

вана та безъ розуму, безъ серця, то й дѣти выростуть, якъ те ледащо въ шинку...“[1])

Довго зволо̂кавъ Варѳоломей сю справу та не мо̂гъ якось рѣшитись, сказати Харитѣ, що Тарасъ хоче зъ нею подружитись. Та отъ черезъ пять мѣсяцѣвъ трохи-не въ кождо̂мъ листѣ поетъ сто̂йно домагавъ ся рѣшучои о̂дповѣди. Коли-жь Варѳоломей зъявивъ Харитѣ думку Тарасову, то сказала она, що хоче ще порадитись зъ батькомъ та зъ матѣрю. Хочь о̂нъ ѣй говоривъ, що выкупить є̀ зъ крѣпацтва, поки Тарасъ приѣде, то она не хотѣла о̂ддаватись за пана и про-те сказала, що не думає ще йти за-мужь, що хоче ще погуляти. А Катеринѣ, женѣ Варѳоломея, повѣла: „Якъ выкуплять, то й закрѣпостять на ввесь вѣкъ; — не хочу, Богъ зъ ними!“[2])

Коли-жь Тарасъ довѣдавъ ся, що Харита ледащиця, то просивъ Варѳоломея (15. мая), найти є̀му другу. Ось и є̀го слова: „Якъ-що та придурковата Харита не схаменула ся, то проси сестру Катерину и сестру Ярину, чи не накинуть вони окомъ у Керело̂вцѣ огрядну та чепурну дѣвчину, хочь и вдовицю, абы чесного роду, та щобъ нестара и доладна була. Безъ жѣнки и надъ самѣсенькимъ Днѣпромъ и въ ново̂й великôй хатѣ, и зъ тобою, мо̂й друже-брате, я буду на самотѣ, я буду одинокій“[3]). — На се письмо о̂дповѣвъ є̀му Варѳоломей (17. мая): „Коли хочешь, я зроблю такъ, що моя жѣнка высватає тобѣ Наталку Ш(улячо̂в)ну. Одначе Тарасови вже давнѣйше не вподобалась тая людина; про-те о̂дписавъ о̂нъ Варѳоломеєви: „Я ѣ̀ добре не розгледѣвъ; здаєтьця трошки педантка и недуже чепурна, а нечепурна жѣнка и цигановi не дружина... Шкода, що ота Харита зледащѣла, а менѣ-бъ лучшои жѣнки и на край свѣта шукать не треба“[4]).

Мѣжь-тымъ Варѳоломей старавъ ся купити пригоже мѣсце надъ Днѣпромъ, де-бъ можь було поставити хату для Тараса. Не добивши торгу зъ Парчевскимъ Варѳоломей допытавъ другого ґрунту недалеко о̂дъ Триполя на само̂мъ краю села Стайокъ надъ самѣсѣнькимъ Днѣпромъ. Але-жь Шевченко боявъ ся, щобъ сердитый Днѣпро „не пошкодивъ“, бо все потрохи бравъ що-весны тои землѣ такъ, що черезъ 20—30 рокôвъ мо̂гъ бы зовсѣмъ той ґрунтъ забрати. Опо̂сля Варѳоломей оповѣстивъ Тараса, що довѣдавъ ся про иншу оселю на лѣво̂мъ берегу Днѣпра биля Рудякôвъ надъ Днѣпромъ, де озера кругомъ пообрастали лѣсомъ. Одначе Тарасъ хотѣвъ, щобъ Варѳоломей самъ оглянувъ тее мѣсце; о̂дтакъ писавъ свому названому братови, що Михайло Максимовичъ уступає є̀му въ Прохорôвцѣ таке саме добро, то̂лько що не коло Днѣпра; видно Днѣпро та здалека, а Тарасови є̀го треба коло порога.

Ще якійсь жидъ предложивъ одну оселю въ мѣсточку Ржищевѣ, одначе Тарасъ о̂дписавъ Варѳоломеєви: „Начхай ты въ єрмолку отому жидови, що ты пишешь, зъ його ґрунтомъ и зъ його хатою. Ко̂нчай швидче въ Каневѣ!“

Такъ отже Варѳоломей выбравъ въ-ко̂нци вельми романтичне мѣсце мѣжь Каневомъ и Пекарами, высше по Днѣпру о̂дъ того мѣсця, яке Тарасъ самъ бувъ выбравъ коло Пекаро̂въ. Ось якъ описавъ Варѳоломей се добро: „На высоко̂й горѣ є̀сть лѣсочокъ, граничить зъ Монастырищемъ; посередъ того лѣсочка поляна даленько о̂дъ города; въ-низу ко̂лька рыбальскихъ хатокъ. На то̂й горѣ дуже багато дачокъ, яблонь и грушь, — садочокъ завести можна. А любый, стародавный Днѣпро буде здаватьця тобѣ по̂дъ ногами. Кринишна вода неподалеку, а рыба що́-ранку буде свѣжа, бо рыбалки попередъ порôгъ возити-муть зъ-низу въ городъ“[1]).

Поетъ зрадѣвъ до̂знавшись про таку благодать, одначе не до̂ждавъ ся осѣсти тамъ надъ Днѣпромъ у своѣй хатѣ. Справа закупна землѣ по̂дъ Каневомъ проволо̂калась довго, по-за-якъ се майно було городске. Опроче деякi лихi люде не хотѣли допустити, щобъ на пустцѣ городско̂й осѣвъ той, „що́ людямъ волю писавъ“. О̂дтакъ ледви-не-ледви повелось родинѣ Тараса закупити се мѣсце для є̀го могилы.

Живучи въ Петербурзѣ Шевченко удержувавъ кореспонденцію зо̂ всѣми важнѣйшими письменниками украиньскими. Коли-жь зъ Дрезна до̂ставъ листъ о̂дъ Марка Вовчка, то 25. мая 1861. р. о̂дписавъ мѣжь иншимъ се що́ слѣдує: „Спасибо̂ тобѣ, моя доню любая, моя є̀диная, що ты мене хочь у Дрезденѣ згадала. Я ще й досi̇ тутъ — не пускають до дому. · Печатать не дають; не знаю, що́ робити!... Втечу на Украину, оженюсь и верну ся якъ умытый въ столицю. — Въ осени буде у насъ сво̂й журналъ по̂дъ редакцiєю Бѣлозерського и Макарова...“[2])

Такъ отже Шевченко не покидавъ думки про женитьбу. Вже 22. серпня 1860. р. по̂славъ о̂нъ Варѳоломеєви въ Корсунь ось-таке письмо: „Будущее подружiє моє зоветця Ликеря — крѣпачка, сирота, така сама наймичка, якъ и Харита, то̂лько розумнѣйша о̂дъ неи, — письменна и по московському не говорить. Вона землячка наша изъ-по̂дъ Нѣжина. Тутешнi земляки нашi̇ (а надто панночки), якъ почули, що менѣ Богъ таке добро́ посылає, то ще трошки подурнѣшали. Гвалтомъ голосять: „не до-пары, не до-пары!“[3]) Нехай имъ здаєтця, що не до-пары, а я добре знаю, що до-пары. — Въ осени, якъ одъробисся зъ полемъ и окопаєшь наше будущее ко̂шло, выбери на тому ко̂шли найкраще мѣсце и посади яблуню и грушу на память 1860. р. 28. iюля“[4]).

Ликеря Полусмакова була крѣпачкою помѣщика А. Я. Макарова и служила „горничною“ у сестры є̀го, В. Я. Карташевскои[5]). Сю дѣвчину Тарасъ полюбивъ щиро и на память 5. серпня 1860. р. написавъ стихъ „Ликерѣ“ (I, 356—357). Тогдѣ-то думавъ о̂нъ про будуще своє щастє и наслѣдуючи польского поета Сырокомлю написавъ идиличный стихотво̂ръ, що́ починає ся сею строфою:

Посажу коло хатины
На споминъ дружинѣ
И яблуньку и грушечку,
На споминъ є̀дино̂й... (I, 354.)

Посылаючи Варѳоломеєви сей стихотво̂ръ замѣтивъ Тарасъ отъ-се: „Поберемо ся по̂сля Покровы. — Сказано, коли чоловѣкъ чого добре шукає, то й найде: такъ

[1]) ibid.

[2]) ibid., стор. 15⁴, замѣтка 2.

[3]) ibid., стор 17⁴.

[4]) ibid., стор. 18⁴.

[1]) ibid., стор. 19⁴.

[2]) „Правда“, 1875; число 14., стор. 574.

[3]) До тыхъ женщинъ, що́ голосили „не до-пары“ (Тарасови зъ Ликерiєю), належали именно А. М Кулѣшева и Н. М. Бѣлозерска. Порôвн. листы ихъ, писанi до Макарова, помѣщика крѣпачки Ликерiѣ (М. К. Чалый. „Жизнь...“, стор. 165—168.)

[4]) „Основа“, 1862; червець, стор. 20—21⁴.

[5]) Тую Ликерю бачивъ И. Турґеневъ и описавъ є̀ѣ ось-такъ: „Существо молодое, свѣжее, нѣсколько грубое, не слишкомъ красивое, но по-своему привлекательное, съ чудесными бѣлокурыми волосами и той не то горделивой, не то спокойной осанкой, которая свойственна ея племени“. („Кобзарь“ въ статьѣ И. С. Турґенева „Споминки про Шевченка“, I, стор. VI.)

и зо мною теперь трапилось. Менѣ теперь не жаль, що Харита трошки придурковата“[1]).

А вже-жь 5. жовтня 1860. р. Тарасъ писавъ Варѳоломеєви се, що́ слѣдує: „Я зъ своєю молодою, не побравши ся, розбѣшовъ ся. Ликеря така сама-самѣсенька, якъ и Харита, — дурнѣйша тôлько тымъ одъ Хариты, що письменна. Що́ менѣ на свѣтѣ робить? Я одурѣю на чужинѣ та на самотѣ“[2]). Вже 14. вересня т. р. Шевченко написавъ стихъ „А. Я. Макарови“ (I, 363), помѣщикови тои Ликерѣ, натякаючи на тее, що ôнъ зô своєю молодою розбѣшовъ ся. Опôсля мабуть самъ Варѳоломей радивъ Тарасови, оженитись зъ якоюсь „мадамъ“ Соаръ у Кіевѣ, и про-те писавъ єму поетъ, щобъ самъ поѣхавъ у Кіѣвъ та своимъ окомъ на неѣ подививъ ся; одначе додавъ ôнъ въ листѣ своѣмъ, що „по слуху вона йому не подобала ся“[3]). Такъ отже Шевченко закинувъ всяку думку про женитьбу и втративъ надѣю на щасливу долю въ родиннôмъ житю. Небавомъ опôсля зустрѣнувъ ся ôнъ зъ Костомаровомъ въ театрѣ на представленю оперы „Вильгельмъ Тель“. Тарасъ любивъ вельми сю оперу, бо добачавъ въ Телю речника свободы й волѣ. Тогдѣ запытавъ ся єго Костомарôвъ: „Ну, Тарасе, коли-жь твоє весѣлля?“ — „Тодѣ мабуть, коли твоє?“ ôдповѣвъ Тарасъ. „Не женить ся намъ зъ тобою; зостанемо ся до смерти бурлаками“[4]).

Сидячи въ академіи художествъ Шевченко займавъ ся рисованѣмъ и ґравированѣмъ образôвъ. Опроче зладивъ деякѣ стихотворы и ставъ писати книжочки для науки дѣтей. Навперед написавъ ôнъ „Букварь южнорускій“, що́ єго надруковано въ Петербурзѣ 1861. р. Тарасъ хотѣвъ розкинути єго по селахъ, де були школы; грошѣ-жь, якѣ вилынули-бъ изъ продажѣ сеи книжочки, думавъ ôнъ положити въ касу недѣльныхъ шкôлъ[5]). За букваромъ хотѣвъ Шевченко выдати аритметику, ôдтакъ етноґрафію, ґеоґрафію та исторію руско-украиньску для шкôлъ недѣльныхъ и сѣльскихъ.

Саме-тогдѣ хлопотавъ ся ôнъ справою освободженя своєи родины зъ крѣпацтва. А численна була семья Тарасова. У брата Миколы були три сыны: Сава, Петро и Прокôпъ, у брата Осипа такожь три: Трохимъ, Андрѣй и Иванъ, та й у сестры Ярины були три сыны: Лавро, Логинъ та Иванъ[6]). Помѣщикъ Фльорковскій, Полякъ, готовъ бувъ дати свободу симъ мужикамъ, тôлько безъ землѣ. Тогдѣ Тарасъ хотѣвъ заплатити сему помѣщикови по 85 рублѣвъ за душу зъ полемъ, але ôнъ домагавъ ся высшои цѣны. Въ-кôнци при помочи „общества для пособія литераторамъ“ повелось Тарасови выкупити свою родину зъ крѣпацтва. Се сталось кôлька мѣсяцѣвъ передъ оголошенѣмъ царского манифесту зъ д. 19. лютого 1861. р. про свободу всѣхъ крѣпакôвъ.

Въ 1860. р. напечатано въ Петербурзѣ друге выданѣ „Кобзаря“[7]), и поетъ зрадѣвъ вельми, коли не тôлько земляки сказали єму велике спаси-бôгъ, але й деякѣ тямущѣ Россіяне за-вдяки за славнѣ стихотворы присылали свои листы „украинскому козаку, бандуристу и художнику“[1]).

л) Тараса недуга, смерть и похороны. Мѣжьтымъ ôдъ падолиста 1860. р. Тарасъ ставъ нездужати: великѣ невзгодины и злиднѣ житя зломали сильну стать Кобзаря[2]). Все-жь таки не пôддававъ ся ôнъ недузѣ и не перестававъ займатись своимъ дѣломъ. Рисувавъ и малювавъ майже безъ впину и мало коли выходивъ изъ своєи кôмнатки въ антресоляхъ академіѣ художествъ. Коли-жь 23. падолиста у Лазаревского стрѣтивъ ся зъ лѣкаремъ Бари, то жалувавъ ся на бôль груди. Ôдъ того часу було поетови що-разъ гôрше; тому́ же, що ôнъ запопадливо ґравировавъ картины та малювавъ копію изъ свого портрету, приятелѣ єго не добачали нѣчого лихого въ станѣ єго здоровля. Про-те Василь Бѣлозерскій просивъ Шевченка 2. сѣчвя 1861. р., щобы схотѣвъ бути „основателемъ“ нового журнала „Основа“. А вже-жь 22. сѣчня поетъ писавъ братови Варѳоломеєви: „Погано я зострѣвъ оцей новый поганый рôкъ: другій тыждень не выхожу зъ хаты. Чхаю та кашляю, ажь обѣсѣло“[3]). Въ тыждень опôсля писавъ ôнъ отъ-се: „Такъ менѣ лихо, що я ледви перо въ рукахъ держу“[4]).

Коли Костомарôвъ дôзнавъ ся, що Шевченко тяжко нездужає, то посѣтивъ єго двѣчи; другій разъ прийшовъ до него въ лютôмъ, кôлька днѣвъ передъ смертію Кобзаря. Тогдѣ-жь сказавъ єму Шевченко, що вже зовсѣмъ здоровъ, та показувавъ єму золотый годинникъ, купленый въ тыхъ дняхъ; ôдтакъ замѣтивъ Тарасъ, що се першій годинникъ, якій мавъ въ житю.

Въ суботу, 25. лютого въ день именинъ Тараса першій ôдвѣдавъ єго Михайло Лазаревскій, та заставъ єго въ великихъ мукахъ. Шевченко сказавъ, що годѣ єму дыхати, та що цѣлу нôчь пересидѣвъ на постели; проте просивъ Лазаревского, написати Варѳоломеєви, що єму „дуже недобре“. Небавомъ прийшовъ лѣкарь Бари та звѣстивъ, що водна пухлина пôдôйшла до легкихъ. Ще того дня Тарасъ зъявивъ бажанѣ, поѣхати весною на Украину кажучи: „Отъ, якъ бы до дому, тамъ бы я може одужавъ!“ Поетови хотѣлось ще жити й выспѣвати всѣ тѣ пѣснѣ, якѣ таились въ єго души; про-те кôлька разъ сказавъ, що не хотѣвъ бы ще вмирати[5]).

Крôмъ Барого прийшовъ до недужого Тараса ще й лѣкарь Круневичъ; одначе єму не було полекшѣ. Та ось пôдъ вечѣръ принесли Шевченкови сю депешу зъ Полтавы: „Батьку! Полтавцѣ поздоровляють любого Кобзаря зъ именинами и просять: „Утни, батьку, орле сизый!“ Выслухавши сѣ слова Тарасъ озвавъ ся: „Спасибô, що не забувають!“ Втѣшивъ ся трохи симъ сердечнымъ привѣтомъ, але небавомъ сказавъ: „Чи не за-

[1]) „Основа“, 1862; червець, стор. 21[4].

[2]) ibid., стор. 22[4].

[3]) „Правда“, 1875, число 24. („Листы Т. Г. Шевченка до Варѳоломея Г. Шевченка“, стор. 970.)

[4]) „Кобзарь“. У Празі. I, стор. X.

[5]) Про „недѣльнй школы“ гляди „Зорю“, 1887; число 5. и 6.

[6]) Тарасова сестра Катерина вмерла на холеру (1830. р.)

[7]) Се друге выданѣ „Кобзаря“ есть повнѣйше першого. Въ нѣмъ напечатанѣ отъ-сѣ стихотворы: Катерина, Гайдамаки, Наймичка, Тополя, Тарасова нôчь, Гамалія, Утоплена, Причинна; Думки, Пѣснѣ и Псалмы Давидовѣ.

[1]) Чалый „Жизнь...“, стор. 175—177.

[2]) Шевченко бувъ широкоплечій, приземистый, — чоловѣкъ кремезный, що́ мавъ якъ-то кажуть, здоровлє желѣзне. Въ милыхъ єго очахъ выражавъ ся супокôй душѣ, а голосъ мовы єго бувъ такъ мягкій що нѣколи не можь було до-волѣ наслухатись єго розумнои милозвучнои бесѣды. Вложивши на голову высоку шапку баранячу и одягнувши ся въ кожухъ, густо-вусый Тарасъ явивъ ся типомъ справдѣшнього Украинця.

[3]) „Основа“, 1862; червець, стор. 24[4].

[4]) ibid.

[5]) Поетъ любивъ житє, хоча й лѣхолѣтємъ побивавъ ся. Про-те вже въ Новопетровскôй крѣпости высказавъ отъ-сѣ слова:

И хочеться, Боже милый!
Якъ хочеться жити
И любити твою правду
И весь свѣтъ обняти! (I, 238.)

сну я? — возьмѣть огонь!“ Та годѣ було заснути вмираючому.

По десятôй годинѣ въ ночи прийшовъ до Тараса Лазаревскій зъ другимъ приятелемъ. Поетъ сидѣвъ на постели, бо годѣ було лежати. Коли-жь Лазаревскій запытавъ, чи не мѣшають ёму супокою, ôдповѣвъ Тарасъ: „И справдѣ такъ; менѣ хочетьця говорить, а говорить трудно“. Ôдтакъ оба приятелѣ лишили Тараса самого; при нѣмъ оставъ ся слуга-салдатъ. Трохи-не цѣлу нôчь просидѣвъ Шевченко на постели, опершись о неѣ руками; страшна нудьга томила нещасного: то запалювавъ, то гасивъ свѣчку. О пятôй годинѣ рано (26. лютого) казавъ себе убрати, хотячи зôйти въ-низъ до своєи робôтнѣ. На послѣднѣмъ ступени ôнъ упавъ комѣть-головою; — салдатъ кинувъ ся до него, — Шевченко бувъ неживый.

(Дальше буде.)

Сучасна лѣтопись.

Сучасне житє Словяньске проявило кôлька ôдрадныхъ хвиль, справдѣшныхъ проблескôвъ культурныхъ Словяньского духа, котрй записуємъ яко поруку красшихъ взаєминъ братнихъ на будуще. Хвилями тыми суть: святкованя памяти полуднево-словяньского ґенія Ивана Ґундулича Сербами и Хорватами, ювилейне свято пятьдесятьлѣтнього священьства Хорватского патріота и національного апостола-владики еп. Штросмаєра, всенародна хочь сумна память, яку въ послѣдне ôддали Словаки свому просвѣтному и національному провôднику Осипови Милославови Гурбанови. Такй хвилѣ були и у насъ, Русинôвъ. Середъ воскресныхъ пѣсонь Словяньскихъ залунала и наша пѣсня разъ въ часѣ ювилейного празника „Русалки Днѣстровои“, другій разъ въ часѣ першихъ зборôвъ „Народнои Рады“ у Львовѣ, котрй кождому Русинови представились не инакше, якъ олицетворенє думокъ „Русалки Днѣстровои“ въ фактѣ реальнôмъ.

Отсе той „культурный панславизмъ“, котрого пугають ся Нѣмцѣ и Мадяре, отсе ôнъ въ найкрасшôмъ своѣмъ видѣ, коли одній браты Словяньскй засядуть коло духового пиру другого брата, взаимно почастують ся и одушевлять ся тымъ духовымъ виномъ, котрого кождый у себе и кождый для себе якъ найбôльше бажає. Не въ „азбуцѣ и православію“ канонъ панславизму, але въ пошановаю ôдрубностій и питоменностій кождого племени т. є. єго мовы, вѣры, громадскои свободы, а всякй геґемоничнй розмахи одного племени надъ друге выйдуть лишь на шкоду самои идеѣ а — глумъ и смѣхъ ворогамъ.

Однако якъ нема рожѣ безъ терня, такъ и не проминули сй хвилѣ безъ промахôвъ сумныхъ, майже патольогичныхъ. До тыхъ промахôвъ вчисляємъ: процесъ Дра К. Живного, ôдозву „Варшавского Дневника“ и де-що инше. Такъ Дръ Живный якъ и „Дневникъ Варшавскій“ панславнесты, однакъ коли одною половиною устъ деклямують якъ найпечаливѣйшй елеґіѣ на тему „словяньскои долѣ“, другою обкидують якъ найпоганѣйшою грязію проблески житя поодинокихъ племенъ, а найбôльше вже одного зъ найстаршихъ и найчисленнѣйшихъ племенъ Словяньскихъ т. є. насъ — Русинôвъ.

Правда, що анѣ выступу Дра Живного, анѣ „ôдозвы „Варшавского Дневника“ не можь брати сериозно. Дръ Живный належить до тыхъ безталанныхъ и безприютныхъ истотъ, котрыхъ перелюднена батькôвщина поставила — безъ долѣ и волѣ — зъ одною арфою въ рукахъ. И зъ нею ставъ ôнъ безталанный на Бѣлôй горѣ, розглядаючись журливо, чи йти на всхôдъ, чи на захôдъ, чи опôвнôчь, чи полудне. И стало, що пôйшовъ на ослѣпъ очей, граючи кождому, хто лишь кинувъ шагъ милостинный: и „благотворительному комитетови“ и „нѣмецкому централизмови“. Ôнъ бы за тую цѣну загравъ и намъ, тôлько що нервы нашй вельми дражливй на — пôдлй инструменты.

Сериознѣйшій вже противникъ — „Варшавскій Дневникъ“. Справдѣ стилизація сего соперника (що друге слово: плуты, глупцы, нигилисты и т. д.) не надає ся до сериознои ôдповѣди, однако мы понимаємо дражливôсть правительственного орґана, божь єго мисія въ Галичинѣ коштує готовымъ грошемъ звышь пôвтора миліона — а результатъ: дуля, ужасная дуля. Тому-жь для успокоєня нервôвъ ураженыхъ землякôвъ моихъ мушу додати, що зъ за кождого епитета, якимъ удостоює насъ правительственный орґанъ, зъ за кождого „вора и мошенника“ колись, а „нигилиста и плута“ теперь — такъ ажь вызирає жаль за утраченымъ — миліономъ. Оповѣдають, що разъ до бл. пам. нашого банку, прийшовъ бувъ священникъ, жадаючи звороту грошей. Директоръ банку, мѣсто грошей, почавъ собѣ жартувати зъ панъ-отця. Доведеный до крайности панъ-отець, котрому очевидно не до жартôвъ було, назвавъ директора по нѣмецки, не такъ справдѣ цѣлкомъ, якъ правительственный орґанъ, але вельми подôбно. И директоръ не прогнѣвавъ ся: ôнъ знавъ, що се бувъ одиноко-можливый купонъ, якій ще собѣ тогдѣ ôдтяти мôгъ нещасливый вѣритель въ порожнôмъ банку. Такъ и „Варшавскій Дневникъ“. Правда, що въ сѣмъ обрахунку заходить одна лишь маленька ошибка, що иншй бачь брали, а на иншихъ орґанъ правительственный ôдбиває, однакъ се не совѣстно орґанови правительственному, бо въ єго очехъ всѣ мы прецѣнь — „адінъ народъ“. Отже що до стилизацій, мы потерпѣли за братôвъ, и тому зъ правительственнымъ орґаномъ — квита. За одно лишь почислимось близше. Орґанъ правительственный называє насъ „нигилистами“. Симъ словомъ най орґанъ правительственный не розмѣтує такъ легко. Нѣяка держава и нѣякій край, нѣ Австрія нѣ Галичина не выводить нигилистôвъ таку силу, якъ — Россія. Она ихъ доставляє безъ цла — цѣлôй Европѣ. Она має на тое спеціяльнй институты, а вже найбôльшій зъ нихъ и найславнѣйшій — „благотворительный комитетъ“. Ôнъ першій навчивъ Словяньство — патріотизмомъ гандлювати. У него до того найспеціяльнѣйшій учитель: имя єго Рубель Рублевичь Рубелькинъ. Де на землю Словяньску ступивъ сей спеціяльный учитель, — росли нигилисты якъ грибы по дощи. Такъ було въ насъ, такъ було въ Сербіи, Болгаріи, а теперь удавъ ся той учитель — до Чехъ. Достоиньство народне не позволяє намъ вычисляти, кôлько то добрыхъ патріотôвъ нашихъ повернулось въ нигилистôвъ ôдъ часу, якъ познакомили ся зъ тымъ спеціяльнымъ учителемъ. Ôнъ навчивъ навѣть молодѣжь академичну, шпигувати одній другихъ, зъ за чого ôдвернула ся ôдъ тыхъ адептôвъ Рубелькина такъ молодѣжь своя якъ и — молодѣжь россійска. Сумна то картина. Въ процесѣ Ольги Грабарь станули були навѣть єи политичнй противники по єи сторонѣ, а показало ся опôсля — (смотрѣть листъ Залуского въ „Дѣлѣ“ 1887 р.), що и се була лишь одна зъ лекцій — Рубля Рублевича Рубелькина. Або и се: теперѣшній голосъ „Варшавского Дневника“ певно не выйшовъ зъ Варшавы, а такôй — зъ Галичины. Мы не помылимось вельми, коли скажемо, що такъ голосъ теперѣшній про „Народню Раду“ якъ и колишній про „банкъ“ выйшовъ єсли не зъ одного пера, то зъ одного и того самого табору. Въ тыхъ дописяхъ представивъ отже дописователь одну частину Галицкои интелигенціѣ т. є. партію стару яко „ворôвъ и мошенникôвъ“,

другу частину т. є. народню яко „нигилистовъ“, „плутовъ“ и т. д. Якъ отже представивъ честный дописователь суспôльнôсть свою передъ суспôльностію россійскою? Наче-бъ не було одного чоловѣка порядного въ Галичинѣ — окрôмъ него самого. Не єсть се найчорнѣйшій и найогидливѣйшій нигилизмъ, чернити такъ всѣхъ и вся передъ людьми чужими? Звертаємо отже орґанови правительственному єго епитета зъ всѣми добавками и честными прибавками — яко єго выключну и питоменну власнôсть назадъ!

Що дописателѣ одной и другои статьѣ належать до одной и тои самои т. є. объединительной парафіѣ, на се ачейже доказу не треба? Характеристично вельми, шо при всѣхъ краснорѣчивыхъ епитетахъ, якими обкидає насъ честный дописователь, вельми совѣстно выминає ôнъ епитетôвъ „воры и мошенники“ — наче-бъ умысно выминавъ, щобъ не уразити своихъ сторонникôвъ, або не дай Боже, дати до пôзнания, що „мы и ані, ето равні“. Нехай же дописователь береже такъ и на дальше своєи и своєи парохіѣ индивидуальности, мы ôддаємъ тôлько пôдъ судъ здоровомыслячихъ читателѣвъ нашихъ сей патольогичный проявъ середъ нашои суспôльности. Ачейже часъ прокинутись и покôнчати зъ нимъ дѣло!

На тôмъ однакъ не кôнчить ся наша лѣтопись. Маємъ ще одну, домородню справу.

Звѣстно, зъ якимъ одушевленємъ приймають нашѝ браты Словяне всякій, хочбы найменшій проблескъ своєи національной жизни. На оглядины ческого театру звандровувались Чехи майже зô всѣхъ украинъ свѣта; около Штросмаєра зôбрала ся майже вся Хорвація, тысячнѝ телеґрамы на торжества Сербôвъ наче доказовали, що въ организмѣ народнôмъ забивъ наразъ оденъ и той самый живчикъ. На передмѣстю Радивилова подыбавъ я разъ старого, вѣкомъ и нуждою зломаного Чеха. Одинокимъ удержанемъ єго була нужденна чайня. Пôвсловами, бо ôддоху не ставало, оповѣдавъ ôнъ про свою нужду и бѣду на чужинѣ. Однакъ коли зôйшла бесѣда на ческій театръ, старый выпрямовавъ ся и блиснувъ очима. — Я бувъ тамъ, бувъ! — кликнувъ весело, — зъ ôдси пôйшовъ! И слёзы проллялись єму зъ очей. Отсе національна кровь и чутє. Не такъ у насъ. Въ слѣдъ за ювилеємъ „Русалки Днѣстровои“, котрымъ народне слово наше святковало рôкъ пятьдесятый своєи, не кажу вже надѣйной, але дѣйстно и добре доказанои жизни, въ слѣдъ за тымъ трiюмфомъ жизненности нашого слова и нашого народа, являєсь наче глумъ всякому житю — ôдозва о. Іосафата Кобриньского въ „Червонôй Руси“: „киньте, — каже ôнъ, — народній языкъ, а нриймѣть мову церковну“.

Ôдозва ся явилась въ хвили такôй нещасливôй, що не дивуватись, коли деякѝ пôдъ свѣжимъ враженемъ перебутыхъ и перечутыхъ хвиль ювилейныхъ, узнали єѣ за смѣшну, другѝ за божевôльну, третѝ за — патольогичну. Але она має значенє глубше, а для однои частины нашои суспôльности — майже засадниче, тому розберемъ єѣ близше. Правда, що дѣйстною и въ XIX. вѣцѣ майже нечуваною феноменальностію єсть, абы живый чоловѣкъ забажавъ кинути языкъ живый, а приняти мертвый. Правда, що и зъ становища психольогичного феноменальностію єсть, абы чоловѣкъ мыслячій мôгъ подумати о якôмъ небудь поступѣ просвѣты въ языцѣ мертвôмъ, а не — живôмъ. Правда, що и зъ становища простого розуму феноменальностію есть, абы письменный чоловѣкъ по пятьдесятьлѣтнôй, якъ найуспѣшнѣйшôй жизни своєи мовы, по огненныхъ пробахъ єи въ творахъ Основяненка, Шевченка, Кулѣша, Костомарова, Нечуя, Конискього, Марка Вовчка, Пчôлки и сотки иншихъ на Украинѣ — а Шашкевичѣвъ, Могильницкихъ, Устіяновичѣвъ, Федьковичѣвъ, Огоновскихъ, Франкôвъ, Воробкевичѣвъ и другои сотки иншихъ въ Галичинѣ — такôй забажавъ мовы мертвои, а цуравъ ся живои. Однакъ все те у насъ можливе: можлива не тôлько неґація своєи мовы, але и неґація своєи жизни. Зъ ôдки се находить, розкажемъ заразъ.

Бо передше мôгъ бы намъ хто закинути, що мы надто наивно понимаємо ôдозву о. Кобриньского. У него, якъ у многихъ нашихъ „общеруссовъ“ задушевна гадка, зôпхнути мову руску на тую дорогу, котрою пôйшла и зъ котрои выйшла мова россійска, а за тôмъ объединеніе въ новôй „фильольогичнôй формѣ“. На се ôдповѣмо, що се неправда, що о. Кобриньскій певно знає, а сли не знає, то отъ вже ôдъ насъ довѣдаєсь, що въ языцѣ россійскôмъ почавъ ся зъ Григоровичомъ, Турґеневомъ, Некрасовомъ, Островскимъ, Толстоємъ якъ разъ зворотъ противный и то ôдъ церковщины до — языка народного*). Єсли-бъ отже мова наша и пôйшла путію мовы россійскои, то поступаючи за нею вѣрно, мусѣла бы за якихъ лѣтъ кôлька-нацять назадъ вернути туды, зъ ôдки выйшла. т. є. до мовы живои. А затôмъ и ся задушевна гадка не довела-бъ до цѣли, противно лишь до блудного коловороту, и тогдѣ зновъ спытати-бъ намъ покôйного Сѣмаша, до якои-жь звертати мовы теперь? Але о. Кобриньскій сеи думки не мавъ, ôнъ высказавъ щиро своє и своихъ сторонникôвъ пересвѣдченє, тому мы и щиро єму ôдповѣмо.

Такъ якъ о. Кобриньскій думає богато у насъ людей, думає передовсѣмъ цѣла стара партія, звана „русскою“, „руссофильскою“ або „объединительною“. Жадна зъ тыхъ назвъ не правдива — однакъ о назву не ходить. Отже зъ тои партіѣ чули мы голосы подôбнѣ до о. Кобриньского, чули ще й иншѝ. Одни говорили, а наводимо факты автентичнѝ, що волять мову „россійску“ (хоча своєю дорогою єи и въ зубъ не знали); другѝ волѣли навѣть мову „бѣлорусскую“; иншѝ робили вже такѝ уступства, що приставали на мову „южнорусскую“, однакъ „єдинственно нарѣчіє волынскоє“. Коли заглянемо до ихъ хатъ, застанемо переважно ихъ языкъ хатній, або польскій, або навѣть нѣмецкій. Бачивъ я навѣть хату таку, де въ сѣмьѣ говорено по руски, а до службы — по польски. Своєю дорогою всѣ тѝ полиґльоты говорили по руски добре, хвалили собѣ писаня рускѝ, хвалили собѣ, що все добре розумѣють, — одно лише ганили, що богато хлопскихъ слôвъ. Зôбравши отже сѝ факты разомъ, бачимо, що жаденъ „общеросъ“ нашъ не цураєсь малорускои мовы яко мовы, ôнъ цураєсь лишь засадъ тыхъ, якѝ мова тая вносить въ житє и суспôльнôсть, т. є. засадъ народныхъ або демократичныхъ. Якъ на нещастє мовою тою говорить богато миліонôвъ головъ — а самѝ хлопы и хлопы. Єсли-бъ одного ранка мовою тою заговорили 1 князь + 2 графы + 3 бароны + 4 бояре, — рѣчь мигомъ змѣнила бы ся инакше: нашѝ домородни аристократы пôдсунули бы ся въ тôй хвили пôдъ паньскій педесталь и щебетали-бъ по руски, ажь мило. А такъ чимже ôдрôжнять ся они принявши мову просту ôдъ — простого люду? По що прѣли они и учились тôлько лѣтъ — на панôвъ? Однако въ науку ихъ малодушности скажемо: Богъ зъ вами! Суть народы на свѣтѣ, и то такъ политично якъ и національно могучѝ, а живуть безъ шляхты. Народами такими суть отъ зъ чужихъ фламандскій, норвегскій (лишь одна родина ш.), зъ словяньскихъ: сербскій, болгарскій и иншѝ. Щобы однакъ не тужили нашѝ домородни аристократы и за сею верствою, скажемо имъ ще разъ: „не бôйте ся, будемо шляхты мати доволѣ, кôлько схочемъ“. Якъ Ческа шляхта єще въ початкахъ сего вѣку, зґер-

*) Тому то такъ тяжко нашимъ „общероссамъ“ писати и читати по россійски. Они все єще толкують болгарщиною Державина и Ломоносова, зъ котрои и въ Россіи вже смѣють ся.

манизовала зовсѣмъ, ôдступила ôдъ народа, а по ôдродженю національнôмъ народу ческого (дѣло, — якъ се иншимъ разомъ покажемо, — ческихъ священникôвъ и учителѣвъ народныхъ) назадъ повернула, такъ нема найменшого сумнѣву, що вся наша шляхта, златиньщена нынѣ и спольщена, верне до насъ въ „комплетѣ“ назадъ — тôлько одно условіе: пôднесѣмъ ся и станьмо силою! Якъ нынѣ вже бачу, що колись „Рада Русская“ надъ тымъ засѣдати буде, кого бы то зъ нынѣшнои шляхты приняти въ составъ „настоящого боярства“ руского.

Такъ то „русскіе“ наши не суть ворогами народнои мовы, они суть передовсѣмъ панами, дрôбными справдѣ и ходачковыми бôльше, однакъ все не простыми; волять тому для внѣшного замаркованя своєи рôжницѣ мову великоруску, дивовижну мѣшанину общерусску, волять польску, волять вкôнци церковну, кобы лише не просту, народню. Не на такôмъ зовсѣмъ, але подôбно ексклюзивнôмъ становищи стоить и наша гіерархія церковна. Розгаръ національный XIX. в. єсть силою незвычайно великою, майже фанатичною. Єго выплекали енцикльопедисты французкій, зреализовала велика революція француска, пôдперли и усвятили найбôльшій ґеніѣ свѣта и наче лявина поваливъ ся ôнъ по Европѣ порываючи зъ собою всяку мыслячу душу, будячи всѣ и найменшій національности. Тую великаньску силу пôзнала вельми быстро церковь католицка и стала политично и розумно якъ разъ — середъ него. Тому той великаньскій розгаръ зруйновавъ богато старого ладу, а проти церкви католицкои не станувъ — нѣгде. Чому? Бо она всюды поступала зъ поступовыми думками народôвъ, пôдпирала ихъ, що мога, своєю силою и повагою и старалась ставати — церквою національною. Зъ словяньскихъ епископôвъ показавъ таку саму быстроту и зôръ далекій епископъ Штросмаєръ; ôнъ бачучи той могучій розгаръ національный свого народу, станувъ середъ него зъ всею гіерархією своєю, пôдперъ и опанувавъ тую могучу струю на хосенъ народа и хосенъ своєи церкви. Тому згромадились Хорваты наче дѣти коло свого батька-владики и коло своєи матери-церкви. Зъ галицкихъ гіерархôвъ оденъ суфраґанъ (нынѣшній Пресвященный) Дръ Сильвестеръ Сембратовичь найшовъ ся на высотѣ тодѣшнои хвилѣ, и выданемъ „Народного Молитвенника“ въ чистôй, народнôй мовѣ станувъ наче одушевленый пророкъ-патріотъ середъ розбурканого національного моря. Але прочій гіерархи, мудрѣйшій очевидно, закричали молодого суфраґана, ôдлучились ôдъ него и зробили тымъ церквѣ рускôй услугу, вельми фатальну. Народовцѣ бачучи, шо ихъ горячимъ, пекучимъ бажанямъ церковь не ôдповѣдає, — навѣть симпатичнымъ ôдгомономъ нѣ, — народовцѣ бачучи, що тогдѣ, коли имъ найбôльшои треба було пôдпоры гіерархичнои и церковнои, она навѣть ворожо станула проти нихъ, затремтѣли въ душѣ и — нѣгде правды дѣти — остуденѣли для неи. Зъ ôдси першій покликъ гіерархôвъ: народовцѣ — атеисты! Зъ другои стороны народовцѣ бачучи, що церковь завдяки тодѣшнымъ гіерархамъ такъ въ внутрѣшнôмъ якъ и внѣшнôмъ дѣловодствѣ своѣмъ тримаєсь языка чудного, въ курендахъ и проповѣдяхъ дивовижнои мѣшанины болгарскои и общерусскои — пôдсували ѣй — цѣли объединительній! А вже-жь не кажу внутрѣшній языкъ церковный, хоча-бъ не грѣхъ було помовити и объ тôмъ, але внѣшній языкъ єи въ молитвенникахъ, проповѣдяхъ (смотрѣть навѣть ще нынѣ, що за чудный языкъ въ провѣдяхъ О. Величка и Манастирского), оголошеняхъ, — се-жь прецѣнь для народу, — повиненъ бути чистый, народній.

И на тôмъ непорозумѣню взаимнôмъ стоить по части справа ще нынѣ. Надѣя однакъ вернула. Колишній, быстроумный политикъ-суфраґанъ ставъ нынѣ владикою Галицкои Руси. Ôнъ пôдôйме высоко поруганый прапоръ народній, и стане, маємъ крѣпку надѣю, середъ Галицкои Руси тымъ, чимъ станувъ Штросмаєръ середъ Хорватского люду — народнымъ апостоломъ-владикою. Се на славу руского народу, на славу рускои церкви!

Г. Григорієвичь.

ВѢСТИ ЛИТЕРАТУРНІ.

„Przegląd powszechny“, мѣсячникъ, выходячій въ Краковѣ, пôдъ редакцією ІІП. Єзуитôвъ, помѣстивъ въ выпуску за мѣсяць лютый 1888 р. ст. 225. короткій оглядъ словесный Галицкои Руси. Починаючи ôдъ пятьдесятьлѣтнои рôчницѣ „Русалки Днѣстровои“ розбирає обширнѣйше добу Маркіяна Шашкевича и Шевченка, а зъ тымъ поступъ національно-политичный и литерагурный, ажь по нынѣ. Пôдносячи яко огнища того житя политичну часопись „Дѣло“ а литературну „Зорю“ звѣщає коротко про дѣяльнôсть литературну теперѣшного редактора Григорія Цеглиньского, про науковій и драматичнѣ працѣ Омеляна Огоновского, В. Лукича и выданого нимъ Альманаха „Ватра“, про працѣ Ивана Франка и „Жѣночій Альманахъ“, зъ котрого вынимає яко найважнѣйшій працѣ: Олены Пчôлки, Наталіѣ Кобриньскои, Михалины Рошкевичôвнои, Изидоры Навроцкои и Ганны Барвѣнокъ. — Взагалѣ, — кôнчить наведена часопись, — рухъ духовый на Руси заточує чимъ разъ ширше колесо, а нема майже дня, абы въ тôй до недавна такъ убогôй литературѣ не появляла ся що разъ якась поважна новôсть, котра розбуджує чимъ разъ бôльше народного духа, наповняючи єго надѣєю совершеннои и певнои побѣды.

Дальше згадує єще про переводы пѣсонь малорускихъ А. С. Симигиновича, а въ дальшôй, осôбнôй статьѣ про поезіѣ В. И. Масляка.

Рѣчь взагалѣ написана зъ литературнымъ знанемъ и добрымъ — а що найважнѣйше — всюды для насъ прихильнымъ судомъ.

ÔДОЗВА.

Зъ десять лѣтъ тому буде, хочь докладно року собѣ не пригадую, ôддавъ я Товариству „Просвѣта“ власноручно листы незабутого Федьковича, писанѣ до мене въ рокахъ 1862—1865, на власнôсть. Довѣдую ся теперь, що тыхъ листôвъ въ архивѣ Товариства, котрый, якъ знаю, такъ старанно зôставъ новѣйшими часами упорядкованый, нема. Не инакше, но мусѣвъ хтось изъ нашихъ членôвъ просвѣчанъ, интересуючій ся живо поетомъ, взяти тѣ листы до перечитаня до дому, тай тамъ они, небоги, собѣ залежали. Прошу-жь тому дорогихъ земляковъ, щобы зволили перешукати свои домашнѣ архивы, и ôднайшовши тѣ листы, у кого-бъ они були, повернути ихъ теперѣшному властителеви, с. є. Товариству „Просвѣта“ у Львовѣ. Вартôсть тыхъ листôвъ для біографа нашого покôйного поета и загально для истоьрика нашои литературы дуже велика. Сама жарка творчôстєго припадає на тѣ лѣта. А вплывали на те тѣ важнѣ великій змѣны, пригоды, ôдрады, надѣѣ и розчарованя въ житю, якій збували ся власне въ тыхъ рокахъ, якъ: побутъ въ вôйску — на чужинѣ: въ Семиградѣ, — частѣ ôдклики молодыхъ щиро прихильныхъ другôвъ зъ родины, що певно подавали ôдраду, но не безъ того, щобы и не наносили туги за родиною, — тяжка хороба тамже, дôзнане пожалованє и скора матеріяльна пôдмога на лѣченє изъ стороны львôвскои молодѣжи семинарскои, выздоровленє, выступъ зъ вôйска, надѣѣ привязанѣ до повороту на родину, поворотъ до дому: все те находить тамъ у тыхъ листахъ свôй вѣрный рефлєксъ.

Данило Танячкевичь.

Додатокъ до „Исторіѣ литературы рускои“. Въ числѣ 4. на стор. 66., въ першôмъ стовпци, строчцѣ 10. передъ словами: „21. липня 1857. р....“ треба покласти заголовокъ: и) Шевченко зновъ на воли.

Ôдповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглиньскій.**

Выдае Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ IX. Львôвъ дня 15. (27.) Марта 1888. **Число 6.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8**, улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СТАРОСВѢТСКѢ БАТЮШКИ И МАТУШКИ.

Повѣсть зъ житя украиньского духовеньства 20-ыхъ рокôвъ вьку XIX.

Ивана Левицкого.

(Дальше.)

Балабуха взявъ Олесину руку и поцѣлувавъ. Они повернулись и пôшли тихою ходою до хаты.

Въ той часъ, якъ молодѣ гуляли по саду, отець Мелхиседекъ зъ жѣнкою, не довго думаючи, приперли Терлецкого й Терлецку и почали говорити объ приданôмъ.

— А що, отче Петре! Сказати правду, мы приѣхали сватати вашу дочку, Олесю, — сказавъ отець Мелхиседекъ: — чи ôддасте, чи нехай пôдросте?

— Мы зъ жѣнкою готовѣ ôддати. Балабуха чоловѣкъ вченый, пригожій, маѣ парафію. Не знаю, що дочка скаже, — промовивъ Терлецкій.

— Коли вже, дякувати вамъ, така ваша воля, то треба й дарити дѣтей. Що-жь вы думаѣте дати за дочкою? — сказала просто Мелхиседекова жѣнка, Марта Тарасôвна.

Терлецкій глянувъ на жѣнку и сказавъ: — Дамо сто карбованцѣвъ.

— Сто карбованцѣвъ — грошѣ, то правда, — заторохтѣвъ отець Мелхиседекъ, — але, сказати правду, невеликѣ.

— А вже-жь невеликѣ, — заторохтѣла Мелхиседекова жѣнка: — грошѣ грôшми, але треба й до грошей. На господарствѣ треба й коровъ, треба й волôвъ, треба й возôвъ, треба коней, треба й до коней, треба миски й ложки, треба чогось и до ложки; вже, Господи, що и казати! Вы самѣ здоровенькѣ знаѣте, чого треба на господарствѣ, та ще й новому.

Терлецка сердито глянула на сю просту въ намѣтцѣ сваху, котра жебрала, якъ стара циганка.

— Та вже, свахо, Олеся наша дочка. Мы не выпхнемо ѣи босои зъ хаты, — сказала Терлецка.

— Борони Боже! Я й сама мати и маю дочокъ; хвалити Бога, я вже надбала повнѣ скринѣ всякого добра для своихъ дочокъ: въ мене готова имъ и одежа й плахты й запаски й намѣтки й скатерти; я вже назначила имъ и коровы й телицѣ и кабаны й льохы й гусы й индики... Де вже! Що й казати! Певно й вы придбали для Олесѣ всякого добра. Чи богато коровъ та волôвъ думаѣте дати? — спытала сваха.

— Двѣ пары волôвъ та корову, — сказавъ Терлецкій.

— Мало! — сказавъ Мелхиседекъ.

— Ѣй Богу, серце, мало! Двома парами не потягнешь плуга въ поле. Третя пара не зашкодить. Та зъ однои коровы не назбираѣшь нѣ сира, нѣ масла. Треба свахо двѣ коровы, доконечне двѣ, бо вы самѣ здоровенькѣ знаѣте, що зъ однои коровы не наѣстись масла та сира. Оно-бъ добре було и масла та сира наѣстись, ще й на ярмарокъ выслати на продажь. Що то й казати. А скатертѣвъ богато думаѣте дати? — спытала смѣливо сваха.

— И принѣсъ нечистый отсю циганку! Она забере въ мене всѣ коровы, гусы й индики, — подумала Терлецка.

— Та що тамъ жѣнко скатерти! За грошѣ можна всего накупити. Я все бачте про грошѣ. Отче Петре! ѣй Богу, мало сотнѣ карбованцѣвъ. Що теперь сто карбованцѣвъ? То колись було можна за сотню трохи не село купити. Треба двѣ або й три сотнѣ та ще й зъ хвостикомъ, — сказавъ Мелхиседекъ.

— Подумаѣмо погадаѣмо. Въ насъ не одна дочка, самѣ знаѣте, — сказавъ Терлецкій.

— Та й панщанныхъ людей таки дайте дѣтямъ, — сказала сваха. — У васъ таки богатенько людей. Дайте хочь одну сѣмю!

— Де тѣ люде въ мене взялись! Чисто всѣ порозбѣгались, неначе ихъ якій нечистый киѣмъ порозганявъ; тôлько й зôсталась сама калѣчь: одна баба та горбата Килина, — сказавъ Терлецкій.

— Зъ тіѣи горбатои роботы, якъ зъ цапа молока, — сказала сваха: — она тôльки хлѣбъ дурно ѣсти-ме. Дайте таки здоровенькихъ та мôцненькихъ, бо мôцный чоловѣкъ, якъ мôцный горщокъ, не розкипить на огни.

— Але все таки Килина глядѣти-ме дѣтей, буде за няньку, — сказала Терлецка: — Килину дамо, а бôльше людей не дамо.

— И за Килину спасибô! Але прикиньте ще хочь бабу Баба не богато заважить, а все таки буде помôчь въ господарствѣ: хочь гуси пасти ме. Добра баба въ хатѣ, якъ добра квочка: она й дѣтей доглядить и курчата добре высидить и ихъ добре выводить, — тарабанила сваха.

Мелхиседекъ сердито глянувъ на свою жѣнку; она догадалась, що наговорила сѣмь мѣшкôвъ гречаной вовны и прикусила языкъ.

— Якъ же оно буде, — сказавъ отець Мелхиседекъ: — чи на словахъ умовимось, чи напишемо на папери?

— На папери, серденько, на папери лучше буде, — заторохтѣла сваха, — бо сказано, якъ напишешь перомъ, то не вывезешь воломъ. На папери, на папери! Такъ и Богъ велѣвъ.

Свахи говорили, поки не выговорили зайву сотню карбованцѣвъ, ще одну корову, третю пару волôвъ, ще й Килину, хочь Килины не спытали, чи схоче она кидати батька й матѣрь, та ѣхати въ чуже село. Сваха все поглядала скоса въ ôкна, чи богато на дворѣ курей,

гусей та индикôвъ. Она дуже любила гусятину, любила мягкй, пуховй подушки и все встоювала, щобъ Терлецка дала Олеси богато гусей.

— Гуска, моя свашко, въ господарствѣ то свята птиця, все одно, що ôвця або свиня, выбачайте въ сѣмъ словѣ: зъ неи мясце, зъ неи смалець, зъ неи пѣря, зъ неи й пухъ, зъ неи яйця, зъ неи сиръ, зъ неи молоко, зъ неи вовна, зъ неи ковбасъ... Сваха замовкла, бо догадалась, що загналась далеко. Она стулила ротъ, якъ тôльки дôйшла до ковбасъ, бо угадалась, що ковбасы мало стосують ся до гуски.

Терлецка осмѣхнулась, але здержала губы. Отець Мелхиседекъ зновъ грôзно глянувъ на жѣнку.

Поки старй договорювались, въ свѣтлицю ввôйшли молодй. Балабуха бувъ червоный, неначе пѣкъ ся на жару. Олеся була спокôйна, неначе она тôльки походила, погуляла по саду та надивилась на квѣтки.

— Чи вы скôнчили своє дѣло? — спытала сваха въ молодыхъ.

Олеся засмѣялась, крутнулась сюды-туды по хатѣ и впала сѣла на столець. Балабуха промовивъ: — скôнчили, слава Богу!

— Поздоровляємо васъ! Даруй же вамъ, Боже, щастя та здоровля! — крикнула сваха.

— Роди вамъ Боже жито й пшеницю, а въ запѣчку дѣтей копицю, — сказавъ нецеремонно отець Мелхиседекъ, цѣлуючись зъ Балабухою.

Всѣ почали поздоровляти та цѣлувати молодыхъ.

— Коли вы скôнчили, то й мы скôнчили, — зацокотѣла сваха: — теперь свате можна й на папери нашу розмову написати, — сказала цѣкава сваха Марта.

Терлецкй покрутивъ ся, повертѣввъ ся и мусѣвъ дôстати паперу. Кинулись до пера, пера не було; кинулись до чернильницѣ, а въ чернильници чернило высохло, тôльки зôсталась якась чорна кваша. Принесли воды, розвели чернило. Килина побѣгла на двôръ, пôймала гуску, вырвала зъ неи двоє пѣрь и приiесла въ хату. Батюшки довго чинили пера и написали на папери Мартину розмову. Першй пôдписавъ ся Терлецкй, а за нимъ „єрей Мелхиседекъ, рабъ божй, за себе и за свою неписьменну жѣнку, рабу божу Марту, руку приложивъ“.

— А що, отче Петре! Теперь можна приступити и до заручинъ, — сказавъ отець Мелхиседекъ.

— Треба сповнити законъ! — сказавъ Терлецкй.

Терлецка выйшла зъ свѣтлицѣ и швидко вернулась зъ восковыми свѣчками. Засвѣтили свѣчки и поставили въ кутку на столику, засвѣтили лямпадку передъ образомъ. Слуги принесли килимъ и розôслали въ кутку передъ столикомъ. Молодй стали, побили поклоны, поцѣлували образъ и помѣнялись перстенями. Балабуха бувъ сериозный, поважный. Олеся розчервонѣлась ôдъ поклонôвъ: вся кровь зъ єи повного тѣла полила ся до головы. Терлецкй хотѣвъ спомянути давнину и почавъ орацію до академиста зятя, але заплутавъ ся на першихъ словахъ и замовкъ. За тее-жь сказала орацію сваха Марта: она розлила ся словами, якъ рѣчка весною, краще ôдъ академиста: „Щасти вамъ, Боже, на все добре, на ввесь вашь вѣкъ, на ввесь вашь рôдъ, на вашихъ дѣтей, на вашихъ унукôвъ и правнукôвъ! Даруй, Боже, щобъ ваша жизнь була солодка, якъ липовый мѣдъ, та весела, якъ весняна рожа!“

Старй й молодй перецѣлувались и посѣдали, неначе потомились. Отець Мелхиседекъ ждавъ, що хочь теперь вынесуть по чарцѣ; але господиня заклопоталась и загаялась. Отець Мелхиседекъ не вытерпѣвъ и по просто сказавъ:

— А що, панѣ-матко, господине! Часъ бы може й брызнути на молодыхъ?

Панѣ-матка догадалась; на столѣ зъявивъ ся маленькй графинчикъ зъ горѣлкою и маленька чарочка. Отець Мелхиседекъ и єго жѣнка Марта сердито подивились на такй дрôбнй причандалы и переглянулись мѣжь собою.

Выпили по чарцѣ. Вынесли самоварь и почали частувати гостей чаємъ, коли се дверѣ рыпнули и въ свѣтлицю влетѣвъ паничь, хохôтвяньскй економъ Сигизмундъ Баньковскй. То бувъ молодый, розкôшный бльондинъ, зъ здоровенными вусами, зъ розкôшными кучерями на головѣ, зъ сѣрими, ясными очима, та зъ рожевыми, повными губами. Єго повнй щоки загорѣли, але лобъ бѣлѣвъ, якъ у панны, а ôдъ лиця, ôдъ усіеи фигуры такъ и пашѣло здоровямъ. Побачивши въ дворѣ Терлецкого двѣ брички, ôнъ догадавъ ся, що въ него гостѣ. Ôнъ знавъ, що въ Терлецкого не бувають духовнй, а тôльки панки, и догадуючись, що приѣхали якй-небудь сусѣднй економы або ихъ дочки, забѣгъ на часокъ побалакати та поженихатись.

Баньковскй скочивъ у хату, привитавъ ся до господаря, поцѣлувавъ Терлецку въ руку а потôмъ и Олесю, и впавъ на столець коло Олесѣ. Ôнъ не знавъ, що она тôльки що заручилась зъ Балабухою, и почавъ весело кричати та сыпати комплєменты Олеси. Олеся до него говорила по польски.

— Якъ ваше здоровя! Якъ вамъ сю нôчь спалось, якй квѣтки снились? — почавъ щебетати веселый паничь.

— Спалось добре и нѣчого не снилось, — ôдказала Олеся, скоса поглядаючи на Баньковского кокетливыми очима.

— Чи вже-жь вамъ и квѣтки не снились? — спытавъ Баньковскй.

— Менѣ квѣтки не снять ся, а коли снять ся, то зъ людскими головами, — сказала Олеся.

— О, и менѣ такй квѣтки снять ся, тôльки зъ паняньскими головками та зъ карыми очками, — залепетавъ Баньковскй.

Баньковскй та Олеся лепетали, дражнили одно другого, жартували, неначе Балабухи и въ хатѣ не було. Мелхиседекъ тôльки поглядавъ на Марту, а Марта на Мелхиседека.

— Що се за намѣтка сидить у васъ за самоваромъ? — спытавъ тихѣсенько въ Олесѣ Баньковскй.

— Се сваха, приѣхали мене сватати, — сказала шепчучи Олеся.

— То вы пôдете за сю намѣтку за-мужь? — зашепотѣвъ Баньковскй и зареготавъ ся на всю хату.

Олеся ледви вдержала смѣхъ, прикусивши губы. Гостѣ переглядались, розмовляючи за чаємъ. Балабуха сидѣвъ надувшись.

— Хочете подивитись на мои квѣтки? — сказала Олеся, схопившись зъ стôльця.

— Чомъ и не подивитись? Квѣтки и гарнй панны менѣ принада, — сказавъ тихенько Баньковскй, выходячи за Олесею въ сѣни.

Балабуха пригадавъ, що Олеся говорила недавно єму тй самй слова и подумавъ, чи не думає она заручитись вдруге зъ симъ ляшкомъ. Ôнъ вставъ, взявъ картузъ и выйшовъ у садокъ вслѣдъ за Олесею.

Олеся побѣгла по дорôжцѣ до квѣтокъ и щебетала

на лету, якъ птиця. Баньковскій бѣгъ за нею слѣдкомъ, а статочный Балабуха ледви дôгнавъ ихъ коло грядокъ левкоѣвъ та астръ.

— Гляньте, пане Баньковскій, якѝ чудовѝ мои квѣточки, — сказала Олеся, нагинаючись надъ грядкою и зрываючи квѣтки. Баньковскій нагнувъ ся й собѣ коло неи, такъ що ихъ руки и плечѣ притулились, и почавъ рвати собѣ. Олеся вырвала астру и дала панови Баньковскому.

— Дає нюхати, якъ и менѣ давала. А-ну чи загадає она й єго ѣсти квѣтки, якъ мене загадувала, — подумавъ Балабуха.

Одначе Олеся не загадала Баньковскому пастись на квѣткахъ, тôльки побѣгла по дорôжцѣ въ садокъ, спѣваючи веселои пѣсоньки. Баньковскій пôгнавъ ся вслѣдъ за нею, а Балабуха потюпавъ слѣдкомъ за ними.

— Ѣй Богу, веде панка туды, куды й мене водила. Ану, чи загадає она сему панкови лѣзти на скелѣ, — подумавъ Балабуха: — якъ тôльки загадає, то мабуть она сегодня вдруге стане на заручины съ симъ паничемъ.

Олеся добѣгла до кôнця садка, глянула на Рось, на скелѣ, покрутилась на всѣ боки, заспѣвала пѣсеньки, одначе не загадала Баньковскому лѣзти нѣ въ воду, нѣ на скелѣ. Балабусѣ стало легче на души. Ôнъ любувавъ ся, якъ Олеся бѣгала, вертѣлась, навѣть скакала и тихо спѣвала веселои пѣсеньки. Баньковскій лепетавъ, и не давъ Балабусѣ слова промовити до Олесѣ.

— Се мôй женихъ, — шепнула Олеся до Баньковсного: — я йду за него за-мужь.

— Ой Мати божа! — тихо промовивъ Баньковскій, приклавши трагично руку до серця и пôднявши солодкѝ очи до нєба.

— Чого вы такъ пôднимаєте очи до неба? — зашепотѣла Олеся.

— Чого, чого? Ой вы панны, ой вы квѣтки! Вы не знаєте, чого мы пôднимаємо очи до неба? — тихо шепотѣвъ Баньковскій: — коли-бъ вы знали, що теперь дѣє ся въ моѣмъ серци! — говоривъ ôнъ, ôдкинувши одну руку, а другу приклавши до серця: — я скачу зъ сіви скелѣ въ воду!

— Ану, скакайте. я подивлюсь! Я зъ роду не бачила, якъ паничѣ скакають зъ скель у воду, — сказала Олеся, смѣючись.

— Ой вы, панны, охъ! — здыхнувъ Баньковскій и замовкъ, вглядѣвши Балабуху, котрый дôгнавъ ихъ.

Балабусѣ схотѣлось пхнути панка зъ скелѣ въ воду. Єму здавалось, що панокъ хоче ôдбити ôдъ него Олесю. Олеся побачила, що Балабуха надувъ ся и насупивъ брови, и догадалась, що треба перестати залицятись до Баньковского. Она замовкла силкувалась бути поважною, але не зъумѣла. Баньковскій сыпавъ комплєменты, жартувавъ, а Олеся не выдержала и почала зновъ реготатись. Щобъ здержати себе, она подала Балабусѣ руку Ôнъ взявъ єѣ пôдъ руку, и они тихо пôшли до хаты.

Въ хатѣ старѝ балакали про свои дѣла и почали зговорюватись про день весѣля.

— Весѣля ôдкладати на довгій часъ, зовсѣмъ не годить ся. Черезъ тыждень або черезъ два розпочинаймо. Въ суботу печѣть шишки, а въ недѣлю й до вѣнчання, а то ще Харитôнъ ôдниме парафію, — сказала сваха Марта.

— Якѝ шишки? Мы не думаємо пекти шишокъ, — сказала Терлецка, — се дуже простый звычай!

— А якъ же оно буде, моє серденько? — крикнула Марта: — се буде не по людскому и не по божому. Де-жь такѝ справляти весѣля безъ шишокъ? Въ суботу мы приѣдемо, коли попросите, та спечемо коровай та шишки, тай погуляємо и потаньцюємо по старому звычаю, — допоминалась сваха.

Терлецка тôльки рукою махнула. Марта сцѣпила зубы и надулась.

А Баньковскій не уважаючи на сватôвъ, точивъ „балясы“ и реготавъ ся зъ Олесею. Сваты скоса поглядали то на Баньковского, то на Олесю и переглядались мѣжь собою. Марта обидилась за шишки и почала прощатись. Балабуха вставъ зъ мѣсця и зъ великою неохотою збиравъ ся въ дорогу. Єму не хотѣлось зôставляти Олесѣ зъ Баньковскимъ. Одначе гостѣ поговорили, побалакали, стоячи на ногахъ, постановили день весѣля и розпрощались.

— Але-жь и ты, Марто, велика брехуха, вже дуже розпускаєшь языка, — сказавъ Мелхиседекъ до своєи жѣнки: — де-жь таки плести таке, що зъ гуски сиръ и молоко й вовна, ще й ковбасы!

— А все таки хочь я й брехуха, а выбрехала небожеви двѣ сотнѣ карбованцѣвъ, три пары волôвъ, двѣ коровы, двѣ десятки гусей, ще й Килину зъ бабою на придачу!

Балабуха зъ сватами приѣхавъ до дому и Марта тихенько на ухо розказала Балабушисѣ, що Олеся выробляла на заручинахъ зъ панкомъ Баньковскимъ. Мати все переказала сынови.

Балабушиха знала, що сваты приѣдуть ôдъ Терлецкихъ голоднѝ и подала вечерю. Мелхиседекъ зъ Мартою та зъ Маркомъ Павловичомъ кинулись на вечерю, якъ вовки на барана.

— Якъ оженишь ся, сыну, зъ Олесею, то вывчи єѣ, якъ витати гостей та не выпускати ихъ зъ двору голодными, — сказала мати сынови, котрый уплѣтавъ вечерю на всѣ заставы.

Оповѣстили день весѣля. Молодый поѣхавъ кликати на весѣля родичѣвъ та сусѣдъ. Родичѣ й сусѣды дякували и ôдмагались. Ôнъ поѣхавъ до Мелхиседека. Мелхиседекъ бувъ радый ѣхати, але тѣтка Марта стала дыбки:

— Не поѣду нѣ-за-що въ свѣтѣ! — репетувала она:— се буде не весѣля, а Богъ зна' що. Не печуть короваю, не печуть шишокъ! Обсмѣяли мене стару, хочь я й тѣтка и сваха и, слава Богу, не вперве була свахою.

— Та що-жь, коли они жиють по паньски, — сказавъ Балабуха.

— Нехай живуть, якъ схотять, але нехай хочь сватôвъ нагодують по людскому звычаю. Въ нихъ и горѣлки не пють, и чарки, Богъ зна', якѝ. Мабуть выписали зъ за границѣ, чи що? — репетувала Марта.

— Вже якъ хочете, а треба ѣхати, — говоривъ молодый.

— Та я знаю, що въ нихъ и духовныхъ не буде на весѣлю, хиба тôльки ты небоже та твôй батько. Тамъ будуть тôльки Баньковскѝ та Козловскѝ, та всякои масти ляшки та панки, — говорила Марта.

Одначе она згодилась. Черезъ тыждень Терлецкѝ справили весѣля. На весѣлю и справдѣ тôлько й було духовныхъ, що молодый зъ батькомъ та зъ дядькомъ Мелхиседекомъ, та ще одинъ сусѣда батюшка зъ дочками. Решта були все панки та урядники зъ Богуслава. Олеся була убрана въ бѣлу сукню, въ вѣнокъ зъ бѣлыхъ

рожь и цѣлый вечѣръ танцювала зъ панками та зъ урядниками. Балабуха тôльки сидѣвъ въ академичнôй позѣ, въ бѣлôй жилетцѣ та въ бѣлôй хустцѣ на шіи, и дивився, якъ Олеся танцювала трамблямъ-польки та краковяка зъ Баньковскимъ. Матушки сидѣли мовчки, та тôльки торкали одна другу лôктями.

Довго богуславскî жидки грали, довго панны та паничѣ танцювали. Почали розносити гостямъ чай, потôмъ яблука, грушѣ, конфекты, горѣхи. Батюшкамъ та матушкамъ хотѣлось па чарцѣ, хотѣлось добре попоѣсти, але пляшокъ та чарокъ нѣгде не було видно. Имъ зôставалось тôльки сидѣти та дивитись. Сваха Марта почала дрѣмати и трохи не заснула. Балабушиха торкнула єѣ пôдъ бôкъ, и почала судити Терлецкихъ.

— Се не весѣля, а якась дитяча панахидка зъ макôвниками та коржиками, — сказала Балабушиха до Марты.

— Нѣ короваю, нѣ шишокъ, нѣ весѣльныхъ пѣсень по старому звычаю, — обôзвалась тихо Марта. — Коли-бъ ты знала, що я такъ хочу ѣсти, що далѣ не выдержу.

— А я-бъ и по чарцѣ выпила, — обôзвала ся Балабушиха: — мене ажь за печѣнки тягне. Дивись, сестро, якъ Баньковскій стрибаѥ, ажь уса трусять ся. Бий єго сила божа, неначе скаженый цапъ!

Вже за пôвнôчь почали накрывати столы. На столахъ понаставляли богато тарѣлокъ, богато стаканôвъ та чарокъ, а наѣдкôвъ та напиткôвъ було мало, та й те ляшки та урядники швидко розхватили. Батюшки та матушки встали зъ за стола голодными и зовсѣмъ не пяными проти старого весѣльного звычаю.

— Ой, сестро, я зовсѣмъ голодна! — тихо шепотѣла Марта до Балабушихи.

— Цить, сестро, бо й я голодна, — обôзвалась Балабушиха: — буду довго памятати сынове весѣля. Нехай же приѣдуть до мене сваты. Я имъ покажу, якъ витати гостей. Я вже ихъ нагодую й напою. Ôдъ мене не поѣдуть голодными та тверезыми.

— Ѣдьмо до дому! — зашепотѣвъ старый Балабуха до жѣнки: — цуръ єму, сему весѣлю.

— Ѣдьмо, — промовила Балабушиха, — бо здаєть ся, бôльше вже нѣчимъ не покрѣпимось, хиба танцями та музиками. Коли-бъ лишень Терлецкій не обдѣливъ и сына такимъ приданымъ, якъ насъ отсiю вечерею.

Батюшки та матушки розпрощались зъ господаремъ и выѣхали. Терлецкî не дуже й просили ихъ зôставатись.

Ôдбувши весѣля, Марко Павловичь поѣхавъ до Киѣва и выстаравъ ся на священника. Ôнъ заѣхавъ до благочинного и разомъ зъ благочиннымъ поѣхавъ въ Ôльшаницю, щобъ вступити на парафію.

Благочинный покликавъ старосту, звелѣвъ ôдомкнути дôмъ священника и оповѣстити громадѣ, що другого дня въ недѣлю буде правити службу новый священникъ.

— Я не маю права ôдмикати дому, — сказавъ староста: — бо то дôмъ не громадскій, а покôйного батюшки. Єго сынъ Харитôнъ позапиравъ хаты, ще й печатки поприкладавъ.

— А де-жь буде жити вашь новый священникъ? — спытавъ благочинный.

— Де схотять, тамъ и жити-муть, — сказавъ понуро староста.

— То нехай громада дасть єму кватиру, — сказавъ благочинный.

— Не мы выбирали собѣ священника, не мы будемо й кватиру єму давати, — сказавъ староста. — Громада выбрала за священника сына покôйного панъ-отця, Харитона, и хоче, щобы ôнъ бувъ у Ôльшаници священникомъ.

— Коли-жь владика прислaвъ вамъ другого священника, — сказавъ благочинный.

— Коли владика прислaвъ єго, то нехай владика и кватиру єму даѥ, — ôдрѣзавъ староста.

Балабуха стоявъ нѣ въ сихъ, нѣ въ тыхъ. Ôнъ не сподѣвавъ ся такои притичины, щобъ єму прийшлось мати тяганину зъ громадою.

— Вже, старосто, якъ громада схоче, а нового священника нехай приймаѥ, — сказавъ благочинный.

— Ба не приймемо. Не мы выбирали, не намъ єго й приймати, — ôдказавъ староста.

— Але-жь новый священникъ буде въ вашôй церквѣ службу божу правити, — сказавъ благочинный: — ôнъ буде у васъ за свaщенника.

— Нехай правлять, то боже дѣло, а громада кватиры не дасть, — сказавъ староста.

Благочинный зъ Балабухою заѣхали на нôчь до дяка, и тамъ переночували. Другого дня они пôшли до церкви и Балабуха ôдслужывъ службу. Щобъ сподобатись громадѣ, ôнъ служывъ помаленьку, по киѣвскому, по манастирскому, державъ людей въ церквѣ довго, бивъ поклоны, пôднимавъ руки та очи до неба, падавъ на колѣна и въ кôнци службы выйшовъ говорити проповѣдь. Проповѣдь була довга, на давнôй церковнôй, словяньскôй мовѣ, пересыпана такими словами, якъ: понеже, поколіку, потоліку. Чесна громада слухала, слухала и нѣчогѣсѣнько не розôбрала. Балабуха говоривъ голосно, дуже жалôбнымъ голосомъ. Деякî бабы трохи розжалобились ôдъ того сумного тону и почали голосно вздыхати. Але Балабуха заговоривъ ся и ôдъ старого академичного звычаю зъ єго языка почали зрыватись латиньскî слова, латиньскî тексты. Громада очи вытрѣщила. Балабуха схаменувъ ся, що ôнъ говорить не въ академіи а въ сѣльскôй церквѣ передъ мужиками и вдержавъ языка...

Служба скôнчилась. Нарôдъ выйшовъ зъ церкви и почавъ говорити про нового священника.

— Та й довго-жъ держить сей пôпъ у церквѣ. Вже мабуть и обѣдъ простоявъ, — гомонѣли бабы.

— Що то ôнъ говоривъ? Чи про панщину, чи про щось боже? — гомонѣли люде.

— Атъ, верзе щось тамъ, що й купы не держить ся, ще й на кôнци закувѣкавъ, — говоривъ титарь: — Богъ зъ нимъ, зъ симъ непроханымъ попомъ. Нехай собѣ ѣде, ôдкôль приѣхавъ.

Громада зôбралась коло церкви. Выйшовъ благочинный и почавъ вговорювати, щобъ громада приняла нового священника и дала єму кватиру, або сплатила дôмъ старого священника.

— Не хочемо, батюшко! И кватиры не дамо и не сплатимо грунту покôйного батюшки, — загомонѣла громада: — мы будемо таки домагатись у владики, щобъ Харитôнъ бувъ у насъ священникомъ.

— Якъ хочете, а я не маю права змѣнити, що постановивъ владика, — сказавъ благочинный: — новый священникъ зôстанеть ся у васъ на парафіи.

— Воля ваша! Нехай зôстанеть ся, але мы не будемо давати єму помочи.

Благочинный вговорювавъ, вговорювавъ громаду

и нѣчого не вдѣявъ. Балабуха зôставъ ся до котрого часу въ дяковôй хатѣ и побачивъ, що єму приходить ся погано. Ôнъ хрестивъ, вѣнчавъ, ховавъ, а люде або не платили єму нѣчого, або платили мало, а декотрѝ носили хрестити дѣтей до сусѣдныхъ священникôвъ. Громада зновъ нарядила пôсланцѣвъ въ Киѣвъ до владики, просити за Харитона Мосаковского.

Тымчасомъ Балабуха привѣзъ у Ôльшаницю и свою жѣнку. Олеся вбралась у сукню, пôшла до церкви и стала попередъ усѣхъ людей передъ иконостасомъ, а не въ бабинци, де ставали старѝ матушки зъ дочками.

— Що она таке за панѣ? Прийшла простоволоса, розпустила спôдницѣ на обручахъ тай выперлась попередъ усѣхъ людей, передъ самѝ царскѝ врата, мабуть щобъ пôпъ на неѣ дививъ ся, а она на попа. Господа зневажає, громады не шанує!

Балабуха крутивъ ся, крутивъ ся и нѣчого не вдѣявъ. Вже ôнъ и титаря загоджувавъ и дѣдôвъ замовлявъ и говоривъ проповѣди, котрыхъ нѣхто не розумѣвъ, все не помогло нѣчого. Громада стала проти него. Люде не цѣлували єго въ руку, обминали на улици, а що всего гôрше, не давали єму грошей. Олеся пожила зъ тыждень на сухому хлѣбѣ въ дяковôй хатѣ, и поѣхала въ Хухôтву до батька. Балабуха побачивъ, що въ єго рукахъ и ключѣ ôдъ церкви, и ризы й кропило й кадило, та тôльки не було чого ѣсти. Єму приходилось або голодувати, або шукати иншои парафіѣ. (Дальше буде.)

Зъ поезій Ореста Дубеньского.

КРАСА ВЕСНЯНА.

Спѣвай ми, пташко! спѣвай довгенько,
И розвеселюй мене щиренько,
И мои думы ревнѝ-тужніи
Занеси, любко, въ краѣ надѣѣ —
И дай имъ цвисти и дай ôджити,
И божимъ свѣтомъ умъ веселити!
Зеленый маю, гарна годино!
Весняныхъ цвѣтôвъ райска картино:
Черемхъ бѣлявыхъ, вишень розцвѣлыхъ,
Рожевыхъ яблонь, грушь и сливъ бѣлыхъ —
И травъ буйненькихъ темнозеленыхъ,
И нѣжныхъ цвѣтôвъ синихъ, червеныхъ,
Въ ясну пурпуру, въ золото браныхъ,
У срѣбнôмъ бѣлю, въ рожевыхъ скранехъ!
Такъ рôжнородна и рôжнострôйна,
Така принадна, любонадѣйна,
Мильше пахуща всхôдного мира,
Легка и свѣжа, якъ любка, щира!
Не въ силѣ я тя сказать правдиво,
Природо божа, весняне диво!

ВЕРНѢТЕ СЯ!

Вернѣте ся, мои надѣѣ!
Вернѣть изъ вѣтромъ зъ чужины,
Вернѣть, идеалы святіи
Любови — правды — красоты!
И душу цвѣтами засѣйте,
Небеснымъ запалѣть огнемъ,
Кринами-рожами пристрôйте,
Минувшимъ погордѣть житємъ —
И смутокъ мôй и жаль розвѣйте!

Якъ пылъ цвѣтный, такъ вы пропали, —
А зъ вами я такъ любо живъ,
Вы мя такъ легко колисали,
Посередъ васъ я бувъ щасливъ!
Якъ цвѣтôвъ лугъ въ яри зеленый,
Якъ вышня сила вдохновеній, —
Такъ вы мя въ небо пôднимали,
Де порывъ обгортавъ спасенный!
Я васъ лише — лишь васъ любивъ!

О нѣ! не васъ лише кохавъ я;
Я всѣхъ любовію обнимавъ,
Надѣю въ серце всѣхъ вливавъ я,
Ажь самъ днесь сиротою ставъ.
И нынѣ де вы улетѣли?
Чомъ зникли, якъ зъ небесъ луна?
И душу ми осиротили —
И мовь душа моя мертва?

Вернѣте ся, мои надѣѣ!
Вернѣть до моєи душѣ
И запалѣть нутро єи;
Вернѣть, идеалы святіи!
Ахъ молю васъ: не покидайте
Мене на всегда, — повернѣть
И моє серце утѣшайте!
Такъ красна ярь — такъ гарно жить —
Вернѣть и въ серци розôграйте!
Я знову хочу всѣхъ любить.

СВѢТЛО ДОБРА И ЛЮБОВИ.

(Оповѣданє Олены Пчôлки.)

ЧАСТИНА ДРУГА.

I.

Настала осѣнь, не та пôзна осѣнь, пора найблизша до зимы, коли натура немовь зовсѣмъ пристарена людина, що позбулась всеи красы, всѣхъ повабъ, похолола тѣломъ и духомъ, тремтить нужденная, похилившись передъ привидомъ хижои смерти. Нѣ, натура стояла ще немовь у постати прекраснои розкôшницѣ, що розтратила вже частину своихъ повабъ, упиваючись любымъ житємъ, але стоить ще можная тѣломъ и духомъ, богатая красою и въ останкахъ єи, богатая досвѣдомъ поживаня утѣхи й розкошій; не о смертнôмъ же часѣ гадає, тожь и не покаянну, убогу верету надягає, а добирає ще цвѣтнѣйшу, рôжнороднѣйшу красную одежу и зъ кошницею золотистыхъ овочѣвъ, та зъ кубкомъ доброго вина иде на бенкетъ свѣтовый; лишь загадаєть ся, замыслить ся часами и гôркій усмѣхъ спогаданя пройде по гарному обличю и квѣточка, зъ вѣнчанного чола схилившись, впаде тихесенько на груди...

Красеньска околиця пышалась такожь тымъ искрявымъ осѣннымъ уборомъ, повитымъ легесенькимъ смуткомъ. Пôдъ яснымъ синимъ небомъ нестрѣють гаѣ кольористымъ листомъ, зеленымъ, золотистымъ, червонымъ; жовтѣють нивы стернею, рядами щѣльныхъ кôпъ, половѣють очереты легкими китицями, склонившись надъ погожою водою. Въ повѣтрю вôльно, тихо, сонячный про-

мѣнь пестить лагѣдно, въ нѣмъ срѣбною ниткою гойдаѣть ся тонке павутинне, теѣ „бабине лѣто“...

Петрусь Пѣдгѣрный иде по пѣдъ гаѣмъ; походивши въ гаю зъ рушницею, вертаѣть ся ѣнъ до дому, повѣльною ходою, въ роздумѣ; маленька тиха стежечка веде зеленымъ побережѣмъ, геть чагарами понадъ рѣчкою, а далѣ зникаѣ край пѣсчаного склону. Ось и гребелька зъ млыномъ; хлопець переходить греблею на той бѣкъ, у Новогрудскій сосновый лѣсъ. Якъ тихо въ соснинѣ, чутно лишь, якъ десь далеко довбаѣ дятелъ; высокѣ, стрункѣ сосны розступились просторо, мѣжь ними такъ чисто, нога безъ перешкоды ступаѣ по долу, вкрытому гладенькими глицями. Такъ вѣльно дышеть ся въ тому запашному борови, и мовчить при тихѣй вечѣрнѣй годинѣ далеке верховѣтѣ, святочно простерте въ горѣ. Отъ бѣръ кѣнчаѣть ся въ сѣмъ боцѣ и черезъ простору луку видно прозорый березовый гаѣкъ та высокѣ тополѣ край Новогрудскои оселѣ. Думаючи свои думы, лишь инколи поглядаючи на знаѣму серцю околицю, Петрусь пройшовъ луку, березину и краѣмъ садка наближивсь до самои Хотьковои оселѣ. Самѣтно и глухо. Будинокъ сумно стоить зъ позачиняными ѣкнами й опустѣлою верандою, мовь такожь недогѣдный зъ того, що ѣго покинули й позабули...

„Тамъ, сидячи въ отѣмъ липовѣмъ переходѣ, она, Егенія, сказала, що зъ помочію Сокольскихъ „пошукаѣ собѣ рады“... Чи знаходить она ѣѣ? — чи шукаѣ?... Чи шукаѣ?“... Петрусь такъ мало знаѣ про се, якъ и тѣ мовчазнѣ липы, що були свѣдками тои розмовы... Хлопець оглянувъ ще разъ околицю и тихо подавъ ся поза тополями до выходу.

Перейшовъ поле, дѣйшовъ до шляху. Чи то вже до дому?... Нѣ, Петрусь розважывъ навѣдатись до своихъ и повернувъ праворучь, простуючи до знаѣмого намъ домочка надъ шляхомъ.

Мати й Людя були дома. Мати клопотала ся на огородѣ, а Людя сидѣла за своѣю звычайною роботою, шитѣмъ, дарма, що у неи були гостѣ, Васькевичь зъ Макаревичемъ. Васькевичь сидѣвъ зъ новою книжкою свого журналу и читавъ зъ неи въ голосъ.

— Здоровѣ! — мовивъ Петрусь, входячи въ хату невеселый.

— Здоровъ, Петрусю! — привитала Людя брата: — давненько вже я тебе не бачила. Та що се зъ тобою таке? Ты недужій, чи що?

— Нѣ, нѣчого!... такъ собѣ щось... А вы отсе, Оверкію Семеновичу, нову книжку маѣте? — мовлявъ Петрусь.

Васькевичь ѣдповѣвъ, що ѣнъ заразъ изъ почты принѣсъ книжку для Людмилѣ Игнатовны: власне читаѣмо розправу про адвокатуру! — додавъ, усмѣхнувшись своимъ млавымъ усмѣхомъ.

— Тожь Оверкію Семеновичу треба набрати побѣльше трохи мудрости, передъ ѣбороною такого премудрого дѣла, за яке ѣнъ взявъ ся! — вкинувъ Макаревичь.

— А що-жь тамъ за дѣло? — пытавъ Петрусь.

— Та вже-жь Оверкій Семеновичь таки зважывъ ся взятись за дѣло Красенцѣвъ зъ княземъ Кизелицкимъ,— пояснявъ Макаревичь, — за тѣ завалены сѣножати: сегодня вже й прошеніе якось написавъ Красенцямъ!

— А, я се знаю! — ѣдповѣвъ Петрусь: — сегодня скѣлька чоловѣкъ ихъ приходило й подали прошеніе Анатолію Львовичу. Я вже тамъ буду пѣдбивать ѣго, щобъ хутнѣй назначивъ розбѣръ!

— Еге-жь, дожидайте! — понуро мовивъ Макаревичь.

Розмова була перервана зовсѣмъ несподѣваною промовою.

— Хтось до насъ приѣхавъ! Хто се такій? — покликнула Людя, дивлячись у ѣкно.

— А, се панъ Стасовскій зъ дочкою!... И Маляренко зъ ними! — мовивъ Васькевичь, зазираючи собѣ.

Поки роздивлялись у ѣкно, панство Стасовскѣ ѣдъѣхали далѣ, шляхомъ до мѣсточка, а Маляренко, злѣзши зъ повоза, простувавъ палисадничкомъ до Пѣдгѣрныхъ.

— А, живенькѣ, здоровенькѣ! — мовивъ ѣнъ, жваво входячи въ хату: — вся чесна компанія вкупѣ! И Оверочка й Бремъ схимникъ!

— Верзѣте вже, верзѣте! — ѣдповѣвъ Макаревичь, зъ-нехотя подаючи руку.

— Чого се вы вкупѣ зъ Стасовскими ѣхали! — попытавъ Маляренка Васькевичь.

— А чортъ ихъ вѣзьми, навязали ся! — ѣдповѣвъ Маляренко, бѣгаючи по хатѣ. — Я заходивъ до Ухтомцева, думавъ Петруся застати дома, — ну, нема нѣкого, кажуть; тодѣ я думаю, пѣйду собѣ такъ, у мѣсто, коли де въ лихои годины взявъ ся Стасовскій зъ дочкою, ѣдуть до мѣсточка, перестрѣли мене за ворѣтьми, „куды?“ та „що?“ — ну, й намоглись: „сѣдайте, мы васъ пѣдвеземо!“ — Ѣхавъ я ото зъ ними, а далѣ думаю: — нехай васъ чортъ вѣзьме! Та отсе й попросивъ ихъ, щобъ спустили мене тутъ: кажу, менѣ треба Пѣдгѣрного ѣдшукать. Ажь ѣнъ якъ разъ тутъ! — Ну, Петрусенько любый, — провадивъ Маляренко, пѣдступаючи до Пѣдгѣрного й потираючи руки: — якъ же ся маѣте? Міръ апустѣлъ? правда?... ще на тѣмъ тыжни?

Петрусь нѣчого не ѣдповѣвъ, лишь прикрый рухъ пройшовъ по ѣго обличю.

— Чого міръ апустѣлъ? Якій міръ? — пытала Людя въ Маляренка, поглянувши на брата.

— Красеньско-новогрудскій! — зъ трагико-комичнымъ выразомъ, — ѣдповѣвъ Маляренко: — Выѣхала наша голубонька сизопера, панна Хотькѣвна: татусь ѣдвѣзъ у Киѣвъ! И добре зробивъ, бо хто ѣго знаѣ, до чого-бъ ще дѣло дѣйшло!

Петрусь все мовчавъ, ходячи по хатѣ. Видно було, що тѣ речѣ за надто вже були ѣму непріѣмнѣ, навѣть ѣдбивали охоту ѣдповѣдать на нихъ, чи жартами, чи зъ прикростю. Людя не провадила такожь тои розмовы дальше, умовкла.

Рѣчь знявъ Васькевичь: — А що-жь ваше слѣдство по дѣлу зъ тымъ позываненмъ Стаховскими покоѣвои дѣвчины за ложечки — памятаѣте? — пытавъ ся ѣнъ у Маляренка.

— Скѣнчилось уже дѣло? — ѣдповѣвъ Маляренко: — „па атсутствію улікъ“ дѣвчину ослобонили зъ пѣдъ арешту. Таки удало ся менѣ выкрутить сердечну дѣвчину!

— Ну, а щожь Стасовскѣ?

— Нѣчого, крутять хвостомъ, нѣяково имъ! Теперь удають, буцѣмъ бы они не брали справы поважно, а хотѣли тѣлько „налякати“ дѣвчину. Крутять, звычайно, такъ уже передо мною комедію строять!

— А они таки коло васъ запобѣгають!

— А якъ же, панночка отсе идучи, такъ ласилась, що й куды, котиця чортова!

— Якъ, котиця? — перепытала Людя, засмѣявшись: — а се що за слово таке? Уже нехай бы „кѣшка“ бодай, а то „котиця“! Ха, ха, ха!...

— Отже власне такъ! — стоявъ на своєму Маляренко: — гладке, руде, круглопике, ще й манѣжить ся! Такъ бы взявъ, та й давъ у нôсъ „ляща“! Ахъ, тамъ уся сѣмейка золота: братичокъ отой студентъ, охъ, то „сѣмь зъ окомъ!“ А мамуня все якiсь тоны строить; ну, а татусь то просто шельма: все собѣ нишкомъ свою люлечку „козацку“, ремонтёрску посмыкує, а тамъ тôлько й думає, зъ чого-бъ тутъ поббôльше выкрутить! Уже своихъ сусѣдôвъ христiянъ такъ выкрутивъ, що имъ нѣкуды й дыхать. Ну, дочекаєть ся й ôнъ того, що Бояринова!

— А що-жь таке Бояриновôй? Нечистый єи не взявъ! — озвавъ ся Макаревичь.

— Не взявъ, то не взявъ, а хиба-жь вы не чули, що ѣй христiяне червоного пѣвня пустили, спалили клуню зовсѣмъ зъ хлѣбомъ? Я отъ слѣдство веду. Дѣло, батечку, поважне! Я надъ нимъ богато думаю, якъ тутъ єго повернути! Треба, видите, обережно: надто вже всѣ чигають, само прокурорске око особливщу увагу звертає. Сутужне дѣло!... Якъ бы тутъ єго въ бѣса!...

— А що-жь, велику втрату мала Бояринова при тôй пожежи? — пытавъ Васькевичь.

— Велику, чи не дуже, не въ тôмъ рѣчь! А штука, бачите, въ самôй сути дѣла: пôдпалено! И ще-жь, се не те, що наприкладъ бы я вашу клуню зô злобы пôдпаливъ, а тутъ маєте собѣ: „христiяне пôдпалили помѣщицю!“ Тутъ уже, говорять, щось то „соцiяльного“ есть! Тутъ вамъ прокуроръ на судѣ такого наговорить, таке выведе „заключенiе“, „чѣмъ этo пахнетъ“, що у всѣхъ присутныхъ дѣдичѣвъ, котрi въ званiи присяжныхъ та почетныхъ судiѣвъ ще й судити-муть, ажь волосє дыбомъ стане! Нѣ хвилины не думаючи, закатають палѣвъ на каторгу! Абы тôлько знайшли ихъ! Нехай-но шукають!

— А мають ся якi небудь слѣды? — попытавъ Васькевичь.

— Та... якъ вамъ сказати?... И єсть и нема: гаманець и онучка недогорѣлая чиясь близько пожарища зôсталась, але... Та кажу-жь вамъ, що сутужне дѣло! Моє те „положенiе слѣдователя“... Скажуть, та якъ же вы зъ онучею нѣ до чого не дôйшли? Зъ отакимъ скарбомъ — якiй же вы „слѣдователь“ пôсля сего?

— Можуть сказати! — процѣдивъ Васькевичь: — ще-жь найпаче, коли говорите, що прокуроръ напирає...

— Та якъ же! Отсе вчора одержавъ ôдъ него бумагу, щобъ „найстрожайшеє дознанiе произвести“. Куды-жь тамъ! Бояринова скрôзь лазить, гвалтъ счиняє! Отъ, я вамъ скажу, сей „русскiй елементъ!“ Далебô, гôршая гôршихъ! А єго у мене въ участку якъ навмыснe єсть чимало. Трудно тôлько зважити, хто кращiй, чи наприкладъ така хохлацка штука, якъ Стасовскiй, чи отака „выжига“ и „кулачиха“, якъ кацапка Бояринова! Сй, правда, „настоящiе русскiе люди“ зъ Московiе ще на додачу, бôльшу хвастощь показують: они-жь такъ „найправдивѣйша“ сôль земли рускои, попирають упередъ „русскоє дѣло!“ Ну, и якъ же, бачите, щобъ имъ, русскимъ проводарямъ, краєва власть и єи пôдручнi не мали подавать всѣлякои „поддержки“ й пособности? Бояринова сама прийшла на фольварокъ до мене й розрепетувалась: — „Ужь вы, пожалуйста, ґ-нъ слѣдователь! Канєчно, вы человєкъ маладой, но я надєюсь! Вєдь такое важное преступленiе!“ Квашня чортова, надѣй ся!... — Ну, одначе, панове, менѣ треба йти! — закôнчивъ Маляренко: - я обѣцявъ приставшѣ прийти сегодня.

— И чого вы до неи шляєтесь? — покликнувъ зъ прикростю Макаревичь.

— А, мы зъ нею рôжнi прекраснi дуеты выспѣвуємо: „Стоить гора высокая“, знаєте? — „По пôдъ горо-о-ю гай!...“ Абo: „Па рєкє внизъ па шiрокой“; ахъ, тутъ чудесно у насъ выходять тi переливы:

Рєка шумитъ,
Рєка ревьотъ,
Мой челнъ о бреґъ
Кремнистый бьо-о-отъ!

Маляренко вже стоявъ у постатѣ „спѣвця“, вымахуючи рукою, далѣ покликнувъ: — Знаєте що, панове, менѣ далеченько йти, ну-те лишень проведѣте мене! И самi пройдетесь, и менѣ шану вчините. Людмила Игнатовна, годѣ вамъ усе гнути ся надъ тымъ шитємъ, ходѣмте!

— А якъ же буде зъ нашимъ читанємъ? — спытала Людя у Васькевича: — менѣ цѣкаво, що тамъ далѣ про вашi адвокатськi завданя й практику пишеть ся!

— Я не знаю, — ôдповѣвъ Васькевичь не смѣло: — хиба я зôставлю у васъ книжку, та потôмъ зновъ прийду, дочитаю...

— Хто? — вмѣшавъ ся Маляренко: — Оверко, та вже-жь ôнъ прийде, прийде!... Конечне, конечне! — и зъ лукаво поважною миною потрѣпувавъ Оверкiя по плечехъ. — Прийде, дочитає!...

Незабаромъ весь гуртокъ выйшовъ.

— Отакъ краще, Людмила Игнатовна! Трошки провѣєте ся! — говоривъ Маляренко, идучи близько Людѣ. — А знаєте, оденъ чоловѣчокъ дуже васъ жалкує: „Якъ то, каже, можна, щобъ така прекрасна молода дѣвчина, та все нидѣла за роботою, щобъ єи краса отакечки ховалась ôдъ свѣтла въ затѣнку...

— Се що за речѣ такi! — покликнула Людя, перебиваючи въ голосъ тi конфиденцiяльнi слова: — хто се вамъ такi дурницѣ провадивъ?!

— Е, вы бо не лайте ся, Людмила Игнатовна! — боронивъ Маляренко: — Людина та дуже прихильна до васъ, она-жь до васъ сегодня й зъ завитанємъ приѣздила, казала менѣ!

— Ахъ, Боже! такъ се акцизникъ Лебёдкинъ! — згукнула Людя зо смѣхомъ и жваво повернулась до брата: — Змѣркуй собѣ, Петрусю, сегодня дѣйстно Лебёдкинъ бувъ у насъ зъ визитою! Я такъ здивувалась! Чого єму до насъ?

— Якъ то чого? — перепытавъ Маляренко ваговито й додавъ участливо: — Ну, и що-жь було? Що-жь ôнъ вамъ казавъ?

— Та нѣчого!... Отъ таке-жь торочивъ, якъ вы передаєте въ такôмъ родѣ...

Окрôмъ Маляренка всѣ слухали розповѣдь про завитанє Лебёдкина безъ утѣхи, Макаревичь же навѣть бурчавъ: — „якого чорта!“ — „якого лиха!“ Ажь тôлько бѣля своєи домôвки Макаревичь змѣнивъ свôй понурый выглядъ и мовивъ Людѣ увѣчливо:

— Отъ, пострѣвайте, Людмила Игнатовна, я вамъ вынесу той зшиточокъ зъ пѣснями, що я вамъ обѣцявъ показать!

За часинку, несправно швидко ступаючи, Макаревичь вернувъ ся, мовлячи:

— Отъ, Людмила Игнатовна, вы хотѣли послухать, якъ тутъ спѣвають: ходѣте, коли хочете, на хвилинку; хлопцѣ якъ разъ спѣвають!

— Добре, добре! — ôдповѣла Людя й пôшла до ха-

ты. — Не вважаючи на те, що не було ôдмѣнного запрошуваня, паничѣ тежь подались за нею.

У сѣняхъ всѣ спинились. Дверѣ зъ лѣвои половины, (де мѣстивъ ся Макаревичѣвъ господарь, швець Салогубъ зъ своими робôтниками), були ôдчинênй и зъ хаты розлягала ся голосно пѣсня:

Ой ты, чумаче небоже,
Чомъ же ты не робишь, якъ гоже!...

Людя зъ великою втѣхою вслухалась, чорнй очка ѳи заблищали, все личко оживилось.

— Ахъ, Боже! — покликнула она, чудуючись, — та се-жь зовсѣмъ наша полтавска пѣсня! Чуѳте?!

А хлопячй голосы, зъ примѣшкою дзвôнкого жѣночого, выводили:

Ой продала дѣвчина гребѣнь,
Та купила чумакови кремѣнь!
Кремѣнь за гребѣнь купила,
Бо чумака вѣрно любила!

— Ну, скажѣте: и слова й голосъ зовсѣмъ нашй! — все тѣшилась Людя.

— То ходѣте-жь далѣ у хату! — кликавъ Макаревичь, беручи Людю за локоть. — Я попрошу Приську, то она вамъ буде богацько спѣвать!

Але-жь тôлько Людя промовивши „здоровй!“ уявилась у хатѣ шевця а за нею поступили ся й иншй, пѣсня затихла, мовь ѳѣ хто перетявъ; лишь ôдмовлено було чемно: „здоровй!“ — а далѣ вже мовчки сидѣли шевцѣ, нахилившись надъ роботою, уважно соваючи драТву. Дармо Макаревичь метушивъ ся бѣля молодои наймички Приськи, дѣвчины зъ русявыми косами й веселымъ обличѳмъ, котра поралась у хатѣ зъ посудомъ, дармо пояснявъ ѣй, що отъ „панночка хоче послухать“ и просивъ заспѣвати ще, — дѣвчина Приська ôдбувалась тôлько смѣхомъ та жартами.

— Ха, ха! Отъ и маѳшь! А чого-жь се я все буду спѣвать?... Людѣ зôставалось тôлько придивляти ся до шевскои роботы, пôсля того, якъ и на ѳи проханѳ дѣвчина ôдповѣла смѣхомъ и покликомъ: — Та якъ бы-жь я вмѣла, то-бъ и заспѣвала! Хто-жь тамъ знаѳ, якъ ѳго!... Ха, ха!... Далѣ вже й Маляренко встрявъ примовляючи и навѣть приспѣвуючи, але нѣчого не помагало.

Вкôнци всѣ прибувшй, поговоривши про де-що инше зъ поводу шевскои роботы й причандалôвъ, выйшли зъ хаты.

Ледви-жь перейшовши сѣньми, вступали въ хату Макаревичову, якъ зъ оставленои шевскои половины залунавъ знову дзвôнкій Присчинъ голосъ:

Ой гай, мамо, ой гай, мамо!
Ой гай зелененькій!...

На сей разъ дѣвчина Приська очевидно знала, що ѳѣ слухають и выводила такъ то вже голосно; але-жь и миску полоскала такъ пильно, мовбы ѣй и не въ головѣ було чиѳсь то слуханѳ спѣву...

— Ось, ось они у мене посписованй, сй пѣснѣ! — говоривъ згодомъ Макаревичь, добуваючи свôй зшиточокъ зъ пѣснями, та клопочучись бѣля Людѣ, котра вкупѣ зъ иншими зайшла до него въ хату.

— А отъ вамъ, Людмила Игнатовна, святоблива книжка Макаревича, нашого Нимрода! — мовивъ Маляренко, добуваючи зъ другои комнаты ôдрôжненый томъ творôвъ Брема: — ось бачите, Макаревичь навѣть спить на сѣй книжцѣ, такъ ѳѣ шануѳ!

— Брешѣте, брешѣте! — метушивъ ся Макаревичь, вырываючи книжку зъ рукъ у Маляренка.

Людя зъ усмѣхомъ дивилась на ту сцену, далѣ мовляла:

— Що-жь? Се цѣкава книжка, чомъ же ѳи не шанувать!

— А, правда, правда? — зрадѣвъ Макаревичь. — Звычайно, цѣкава! Тутъ уже такъ всѣ звычаѣ звѣрячй описанй и все, а они не розумѣють! А я й кажу, що черезъ те интересуюсь звѣрями, що они далеко кращй ôдъ людей, не такй пôдлй! Отъ до мене мôй Тубко прихильный, такъ я ѳму й вѣрю, а бôльше нѣкому-бъ не повѣривъ, нѣкому!

— Ха, ха! — мягко посмѣхавъ ся Васькевичь: — отъ и маѳшь, якъ ласкаво й увѣчливо сказано при своихъ добрыхъ приятеляхъ.

— Та бреше ôнъ, бреше! — поважно зморщивши брови, перемагавсь Маляренко. — Не вѣрить ôнъ людямъ! Та побачите, яку дружиноньку собѣ вôзьме, ще паняночку таку, що вы самй здивуѳтесь, якъ ôнъ мôгъ ѣй повѣрити и ввести въ своѳ бремôвске логово! Та куды тамъ, де теѳ „логово“ подѣнеть ся! Дружинонька все до горы дномъ переверне, самого Брема отсего паняночка выкине за ôкно, щобъ не збивавъ ѳи Макаревича!

Маляренко мавъ допроваджувать далѣ розповѣдь о сподѣваному житю Макаревича зъ дружиноньою, якъ Макаревичь вызвѣривъ ся на него такъ, що ôнъ тôлько замахавъ руками, мовлячи:

— Ну, цуръ вамъ, цуръ вамъ! Живѣте собѣ, якъ хочете, цѣлуйте ся зъ своимъ Тубкомъ, я собѣ йду ôдъ васъ! Ходѣмте, панове, отъ ще трошки мене проведѣть!

Всѣ рушили зъ домочка, посмѣхуючись, окрôмъ Макаревича, котрый ишовъ ще бôльшь понуро, очевидно таки дуже розгнѣваный на Маляренка за ѳго несвѣцке пророкованѳ; — „клепало дурне!“ — муркотѣвъ идучи.

Маляренко-жь зовсѣмъ не стративъ свого гумору, говоривъ бôльше всѣхъ, зовсѣмъ веселенько. Близько поворôтки до пристава ôнъ спогадавъ:

— Ахъ, що-жь се я, Петрусеньку, мало не забувъ: приставша-жь мене просила попытати у васъ, чи не вôзьмете ся вы учить ѳи сынка россійскои грамоты, та ще тамъ чогось. Такъ що ѣй сказать? Може-бъ знайшли часъ инколи приходити, га?

— Та що-жь! — ôдповѣвъ Пôдгôрный, подумавши: — мôгъ бы. Якъ що Анатолій Львовичь не буде сему противитись, то й ходити-му.

— Добре, я такъ и скажу. Се гараздъ, що вы згожуѳтесь: и грошенятъ трохи заробите, та й цурати ся такъ уже нема чого, ôни собѣ люде нѣчого! Се-бъ то ôнъ, звычайно, полицейска истота й годѣ. Ну, а она, приставша, собѣ нѣчого, далебô, нѣчого молодиця, порядна!

— А якого-жь бы она дъ нечистому за пристава пôйшла, коли-бъ була порядна! — озвавъ ся Макаревичь.

— А, ну те вже вы, пурисъ! Уже я зъ вами до самого вашого одружѣня говорити не буду! Ажь тодѣ вже побачу, може заговорю! И, попрощавши ся зъ гуртомъ, Маляренко пôйшовъ до приставского двора, поспѣвуючи: „Рѳка шумитъ!...“

Гуртокъ повернувъ назадъ. Людя дорогою спогадувала волыньскй пѣснѣ, котрй ѳѣ дуже розворушили, дякувала Макаревичовн й обѣцяла ще коли прийти до него.

— У мене вы могли-бъ такожь послухать пѣсень! — запрохувавъ такожь Васькевичь.

Оба проводирѣ такъ загоджали Людю, що Пôдгôрный зôставивъ имъ утѣху провести ѳго сестрицю до дому, а самъ, попрощавшись, повернувъ у свою улицю.

Коли-жь прийшовъ до господы, то заставъ у нѣй велику тишину. Ухтомцева не було дома, єго ще передъ вечеромъ закликавъ Красеньскій акцизникъ на карты, зъ поводу приѣзда свого мѣйского начальства, Лебёдкина; слуги були въ официнѣ, Саша въ столовôй нишкомъ учивъ свои завданки. Проходячи коритаромъ, Пôдгôрный чувъ, якъ ходивъ по своѣй хатѣ Бринєвичь, Сашинъ репетиторъ; гукъ ôдъ тыхъ ступнѣвъ лунавъ тымъ бôльше середъ тишины.

— Чи не пôйти до него? — подумавъ Петрусь, стоячи въ своѣй хатинѣ, та прислухуючись до тыхъ самотныхъ ступнѣвъ. — Остатнимъ часомъ хлопцѣ якось бôльше пôзнали ся, бодай говорили промѣжь собою трохи бôльше, зустрѣваючись, якось навѣть ходили въ двохъ у мѣстечко. Вчора-жь Бринєвичь увôйшовъ у хату до Пôдгôрного, положивъ передъ нимъ скôлька невеликихъ книжочокъ и промовивъ: — Отъ, на те, прочитайте! По тôй мовѣ шпарко выйшовъ. Книжки Пôдгôрный передививъ и власне подумавъ теперь и про нихъ, наваживши пôйти до Бринєвича.

Ввôйшовъ же въ ту „учителеву хату“, майже порожню, не дбану нѣ господаремъ єи, нѣ слугами, и черезъ те якусь непривѣтну. Одинока свѣчка млаво освѣчувала хатню просторонь, по котрôй снувалась изъ кутка въ кутокъ тонка постать Бринєвича. Прихôдъ Пôдгôрного ôдôрвавъ Бринєвича ôдъ єго задумы, однакъ хлопець нѣчимъ не показавъ ôдмѣнного задоволеня тымъ завитанємъ и не переставъ ходить.

— Принѣсъ я вамъ вашî книжки, — мовивъ Пôдгôрный, сѣдаючи край стола.

— Що-жь, прочитали? — спытавъ Бринєвичь зъ малымъ усмѣхомъ непевного выразу.

— Прочитавъ! — ôдказавъ Петрусь.

Обоє помовчали.

— Ну, и що-жь? — попытавъ Бринєвичь згодомъ.

— Нѣчого!... Одна книжка написана навѣть талановито и всѣ они мають слѣдъ ревного переконаня, але по моєму всѣ не до речи.

— Якъ такъ не до речи? — перепытавъ Бринєвичь, спинившись.

— Такъ, по своєму успѣху; коли-бъ они навѣть и могли мата якій небудь реальный успѣхъ. Станъ рѣчей они обмальовують доволѣ добре, живо, — навѣть, якъ отъ я кажу, въ сѣй книжцѣ обмальовують майстерно, але дальша мета ихъ, ради котрои всѣ книжки й написанî, єсть хибна! Загальне порушенє й перевертъ всёго — рѣчь и неможлива й непевна!

— А, „не наставъ часъ!“ Мы се чули!

— Нѣ, не те, що не наставъ часъ; краще, коли-бъ часъ до насильства не настававъ и нѣколи, — а се, що тутъ проповѣдуєть ся, єсть такожь свого рода насильство й деспотія, котрî...

— Насильство по праву обороны! — перебивъ Бринєвичь: — ôдновленє права, попираного деспотією! И жертвы тутъ, звычайно, мусять бути, мусять заплатить собою за вѣкове господство сильного надъ безсильнымъ, розкôшника, експльоататора надъ голоднымъ робочимъ людомъ! Чому-жь вамъ не здаєть ся недоладнымъ рушенє герцоґовиньске, про котре вы ще вчора говорили зъ такимъ спôвчутємъ, а котре однакъ иде дорогою „насильства“, пролому и бодай многихъ крôвавыхъ жертвъ?

— А, стрѣвайте, то инше дѣло! Власне, вы не дали менѣ докôнчить моєи думки. У герцоґовиньскому рушенію — рушає народъ! Бувають такî историчнî хвилины й обставины, коли той тяжкій узолъ политичного чи суспôльного житя приходить ся рубати, коли народъ, надто дошкуленый, мôцно рвонеть ся до рушеня зъ повнымъ переконанємъ — и тодѣ не винити єго розвагою. Але-жь власне тутъ сего нема! Вы не маєте пôдъ собою такого грунту: хиба зъ вами иде народъ?!

— Ôнъ пôйде! Теперь не йде, бо не розумѣє свого стану; але-жь коли єму розъяснити справу, ôнъ пôзнає, хто єму жадає добра, освободженя — и пôйде за тымъ! Власне ото й треба перше всего розказати народови про єго станъ и про те, що ôнъ може здобути собѣ и волю и хлѣбъ!

— Свôй станъ народъ краще знає, нѣжь вы, повѣрте сему! А коли ôнъ не йде за вами, то не задля браку розумѣня громадскои справы... Отже власне вы не розумѣєте, що таке народъ, хоть тôлько єго й маєте на увазѣ. Вы ставите рѣзку межу: по одинъ бôкъ „панство“, експльоататоры, здирщики, а по другій — пригнетеный, терплячій всяке лихо „народъ“. Гаразд! И вы хочете повести той мученый народъ проти єго гнобителѣвъ, експльоататорôвъ; але-жь прослѣдѣте вы пильнѣйше ту межу посередъ „мучителями“ й „мучениками“, и вы побачите, якъ єѣ треба буде посунути низше, якъ она поплутана: останнимъ часомъ я мавъ змогу близше приглянутись до народного громадского житя и можу васъ запевнити, що въ самому народови широко розкоренилась експльоатація й утисканє старшимъ меншого, та хоть скôлько небудь мôцнѣйшимъ — слабѣйшого. Подивѣте ся, що робить ся въ волостныхъ справахъ, де народъ у всякôмъ разѣ маєзначне право вôльного орудованя; гляньте, яка й тамъ неправда, якъ душить тамъ сильнѣйшій зъ народа — слабѣйшого, се-бъ то дрôбный волостный урядникъ зъ народа, або заможнѣйшій господарь — голоту! Власне-жь панамъ, посередникамъ та судіямъ приходить ся вмѣшувать ся въ волостнî розпорядки, щобъ касувати ту кривду...

— Ну, вже у всякôмъ разѣ ôдъ свого брата народъ терпить далеко менше кривды й утиску, нѣжь ôдъ урядовцѣвъ высшихъ, ôдъ утиску панôвъ!

— Хто знає!... Утисканє, експльоатація объявляєть ся и въ народѣ на кожнôмъ ступнѣ. Отъ я сегодня балакавъ зъ робôтниками-шевцями й дуже невтѣшнî рѣчи почувъ ôдъ нихъ про ôдносины ихъ до принципала, до пана-господаря, Свирида Салогуба; або те жь радивъ бы я вамъ порозмовляти коли-небудь зъ хлопцями шкурочинами, онъ тамъ ихъ богацько пораєть ся въ улици близько рѣчки, бѣля тыхъ купъ та ямъ: цѣкавî рѣчи могли-бъ вы почути й ôдъ нихъ!... Ну, и скажѣте, якій же народъ маєпôйти за вами? Звычайно, не пôйде нѣ волостный дѣячь, нѣ заможненькій господарь, бо въ васъ ôнъ почуєне тôлько панского, але й свого ворога...

— Нехай такъ! — покликнувъ Бринєвичь: — а голота сельска а фабрична?

— Власне зôстаєть ся безсильна голота! Я певный въ тôмъ, що ѣй не треба богацько розказувать, що она хутко побачить вашу щирôсть до неи, але-жь она въ найлѣпшôмъ разѣ вважати-ме ваше завданє за непевну химеру, котрôй не суджено справдитись... Она знати-ме, що васъ и єѣ спинить, навѣть попередъ „пана“, свôйже братъ зъ народа; она розважить, що хоть не маєризиковать чимъ иншимъ, ризикуєу всякôмъ разѣ своєю шкурою; голота почуєсвою и вашу безсильнôсть — и не рушить тежь!...

— Безсильнôсть голоты? Вы забуваєте однакъ, що

й голота бувала дужою въ своихъ повстаняхъ! Вы забуваєте — навѣть у насъ-же Разиновщину й Пугачовщину?!

— А вы памятаєте, чимъ они кôнчили ся? Тыхъ Пугачôвцѣвъ половили й порубали прилюдно на чвертѣ боярскй послухачѣ, а сыте мѣщаньство й той же народъ прийшовъ дивити ся на те видовище!... Отъ вамъ и успѣхъ! Та, правду сказавши, навѣть на случай удачѣ, перемоги, я не бачу, якая корысть вести юрбы, котрй дышуть однимъ хижимъ инстинктомъ?! Ну, припустѣмъ, що вы зъ отымъ повставшимъ людомъ мали-бъ перемогу, подолали „панство“, высшихъ давителѣвъ, — (се рѣчь неможлива, але припустѣмъ, що вы-бъ подолали!) — що-жь бы зъ того выйшло? Що повстало-бъ на тыхъ руинахъ? Треба-жь про се думать!

— Повстало-бъ нове житє!

— Нове житє — по тому-жь самому зразку! Перемѣнились бы тôлько стовпы громадскои будовы, однй на мѣсце другихъ, и бôльше нѣчого! Послѣднй стали-бъ першими — и, не мавши морального доброго переконаня, а тôлько выдерши кращій шматокъ у иншихъ, стали-бъ такъ само боронити єго братови, стали-бъ такъ само утискати низшого!

— Нема часу думати про се! Голодный гине зъ голоду, а вы хочете годувать єго „моральною освѣтою!“ Нема часу гадати!...

— Нѣ, треба гадати! Мы бачили такій прикладъ у своєй власнôй сторонѣ, въ своєму-жь народови! Були у насъ народнй, козацкй повстаня, але до якого успѣху прийшло найбôльше зъ нихъ, Хмельниччина? До того, що тая-жь сама козацка старшина, подолавши ворога-пана, своими руками задушила народну волю, стала въ свою чергу утискать народъ! Треба-жь чому небудь учити ся въ исторіи! Зъ одною жадобою пôмсты, зъ самою хижою жадобою выдерти власть у старшого, роздоптати єго для того, щобъ тôлько стать на єго мѣсци — далеко не поѣдешь!

— Такъ що-жь по вашому? — мовивъ Бринєвичь, дивлячись прямо у очи Пôдгôрному, — треба залишити боротьбу и по овечому корити ся!

— Нѣ, бороти ся зо всѣмъ лихимъ треба, на кожнôмъ ступнѣ, де кому приходить ся, але треба добирати розумныхъ способôвъ, щобъ они привели до путнього кôнця. У великому дѣлови треба шукати великихъ пôдставъ! Хочете перестановити громадску будову, то не идѣте ослѣпъ, а несѣте й свѣтло до своєи працѣ! Безъ культуры, безъ розуму, безъ свѣтла доброго братского почування й людскои любови у всѣхъ станахъ, безъ національного самопôзнаня, поваги до себе й другого, — нѣчого не буде!

— Анаціонализмъ ще васъ тѣшить, ся обскурантна цяцька, ся узка шина, котра може тôлько гальмувати поступъ! Думка про вселюдне добро не повинна бути обмежена узкимъ націонализмомъ, она повинна бути широкою, всемодною! Національнй мрѣ можуть привести лишь до замкненя въ якôйсь архаичнôй шкаралупцѣ, врештѣ до апатіѣ: мовлявъ, „моя хата зъ краю“, яке менѣ дѣло до вселюдного добра!

— Вы помыляєтесь! — гукавъ запально Пôдгôрный: — вамъ націонализмъ здаєть ся занадто узкимъ, але навпаки гадка космополитична може выйти занадто широкою, розплывчастою, и, коли хто має дôйти до апатіѣ, то зъ гадкою космополитичною хутнѣй дôйде до неи. — Справдѣ, мовлявъ, що можу я, сама, окрома одиниця зробить для цѣлого свѣта?! Нѣчого!... По що-жь маю розбивати собѣ серце й голову?!... Національна-жь гадка власне „обмежовує“ працю на поли добра, але въ такому розумѣню, що дає певнй границѣ тôй праци: ось тутъ, на сему своєму облозѣ, я можу зробити щось значного! Та й якъ можете вы залишати національнôсть?! Вы не можете позбути ся своихъ національныхъ признакъ, бо они вродженй вамъ: они объявляють ся помимо вашои волѣ, хиба що васъ перетворила цѣла сума иншихъ вражѣнь зъ самого малку. И ôдъ грунту свого вы не можете ôдôрвати ся, коли вы живете на нему!

— Химерна засада! — провадивъ стиха Бринєвичь, махаючи рукою.

— Нѣ, не химерна й не марна! И власне у насъ потрѣбнѣйше, нѣжь де, обереганє національного самопôзнаня. Подивѣть ся навколо: якъ тôлько наша людина починає деморализувати ся, перти ся въ старшй, въ щось значнѣйшого, перше всего она силкуєть ся позбути ся своихъ національныхъ признакъ: кидає свою мову, пѣсню, бажає стерти зъ себе, якъ мога, свои типичнй національнй властивости! То, бачь, признаки „хохла“, сотвореного натурою для того, щобъ єго водили за „хохолъ“, а хто хоче стати въ ряды водячихъ другого за чуприну, той повиненъ тй признаки залишити! Либонь єсть у самому національному типови украиньскому щось демократичного! У всякôмъ разѣ зновъ кажу вамъ свою гадку, що признаючи потребу боротьбы изъ зломъ, на котре споглядать спокôйнымъ окомъ не може нѣяка чесна душа, треба конечне ширити при тôмъ правдиву культуру, идею людскости, національного почутя й самоповаги! Безъ сихъ пôдвалинъ не може бути добра й путя въ громадскôй будовѣ; скôлько бы вы не перестановляли єи части, скôлько бы вы не змѣняли економичный станъ и бодай досягли значнои економичнои рôвноваги, — кривда переважить зновъ!

Бринєвичь ходивъ по хатѣ, понуреный у свою думу; далѣ ôнъ раптово спинивъ ся передъ Пôдгôрнымъ и мовивъ ôдъ серця:

— Ахъ, розумѣєте вы, се щось рвуче мимоволѣ й докладного розважаня! Отой стогôнъ нещасного люду, отй муки, котрй ôнъ терпить, се кличе пôмсты, оборонь! Не можна попускати такого знущаня, такои неправды! Просто соромъ, соромъ не причиняти ся активно сѣй глухôй боротьбѣ утисненыхъ зъ гнобителями, соромъ дивити ся у очи народови: того довшого процеса культурного ôнъ не зрозумѣє и може прийняти тебе за такого-жь самого легкодушного недбайника, заѣдцю, якъ суть иншй зъ нашого стану, — а сего не можна стерпѣти, не можна!! Нехай народъ бачить, що мы готовй спокутувать грѣхъ нашого стану, що мы не дорожимо выгодами сего стану, що мы готовй нести своє житє на поданокъ правдѣ, освободженю народному зъ пôдъ гнету!...

— Але за що-жь має даремне пропадать добра, интелигентна сила?! За що гинуть тй передовцѣ хибного завданя?...

— Они мученики идеѣ! Они мусять положити за неѣ бодай свою голову!... Не можна, не можна иначе!...

— Та зрозумѣйте, що взявши ся зъ такою енергіею, зъ такою ревною думкою, але зъ певнѣйшими засадами, скôлько могла-бъ принести корысти своєму люду, своєму краю та сила, котра теперь гине марно?!...

Сперечанє не уставало. Пôзно вже, пôзно було, коли здумали розлучати ся.

— Прощавайте! — мовивъ Пôдгôрный, подаючи руку.

Бринєвичь тежь подавъ єму руку мовчки, майже непритомно. Обличє єго було блѣде, очи зъ пôдъ зморщеныхъ чорныхъ бровъ дивили ся заботно. Малый недогарокъ свѣчки блимавъ потихо, непевне єго свѣтло падало посередъ бродячихъ тѣней на тї молодї очерты, немовь пройнятї мукою... Пôдгôрный подавъ ся до дверей, а Бринєвичь постоявъ спиненый, далѣ дôйшовъ до кôнця хаты, до свого убогого лôжка, сѣвъ и заломивши руки все думавъ свою думу, дивлячись кудысь поза своимъ сутѣннымъ, самотнымъ куткомъ... (Дальше буде.)

Зъ поезій Ореста Дубеньского.

ПЕРЕДЪ МОЛИТВОЮ.

Задзвонять дзвоны — до святинѣ
Пôйде душа моя, клякне,
Розъоблече ся изъ гординѣ,
Подяки Богу пѣснь пôчне —
И въ хоры ангельскї взнесе ся,
На ясній синї небеса,
И въ радости тôй розплыне ся —
Щасливая душа моя!

Взлѣтай, душе моя, высоко —
Зъ небесъ, щó любишь, оглядай!
Орлиноясне твоє око,
Весь нарôдъ мôй пообнимай;
Святіи поздоровь ми горы,
Могилы тихї и поля,
Руины замкôвъ, скалы, боры —
Щасливая душе моя!

Де нарôдъ мôй живе любимый,
Де мова дорога звучить —
Мелянхолійна пѣснь звенить,
Де людъ нашь непоколебимый;
Ставы и рѣки, щó чували
Помершу славу, — городá,
Щó славу руску роззвучали:
Всё повитай, душе моя!

И въ тôмъ то захватѣ пôрви мя,
До спѣву серце ми настрôй,
Въ краѣ илюзій занеси мя
И пѣснь пôчни на ладъ старый;
Спѣвай про княжескї незгоды,
Про пятьсотлѣтній люду гнетъ,
Звѣсти му часъ добра — свободы,
Настрôй ся въ поетичный летъ!

И вставъ ся за твôй людъ у Бога,
За щирый — добросерный людъ!
Якъ милость бо Єго премнога,
Такъ Онъôдъ насъ ôдôйме смутъ:
И неподѣлена кордономъ —
Душею — думкою одна, —
Не гнетена неволѣ стономъ,
Воскресне наша Русь свята!

За щó єще тобѣ молить ся —
Щó дорогимъ крôмъ ôтчины? —
Ще ясносвѣтлою палить ся
Душа лямпадою любви?
Ще помоли ся ты тихенько
За щастє Ганѣ и житє —
И нá-землю вертай квапливо,
Щасливая моя душе!

ВЕЧЕРОМЪ.

Благаю Господа, вмоляю —
Мовь сонця, свѣту жду и жду;
А въ груди серцемъ завмираю
И въ жертву страданє несу;
Що день сподѣюсь упросити
У Бога долѣ ще собѣ —
И зновъ бажаю въ свѣтѣ жити,
Єще приглянуть ся веснѣ.
Померкло сонце у сивавыхъ,
У чорныхъ хмарахъ згинуло —
И нôчью мѣсяць у кровавыхъ
Скрывъ облакахъ своє русло.
И було темно. Днесь — погода!
Весь навалъ вихоръ хмаръ прогнавъ!
Розгульный вихоръ, якъ свобода,
Чоренну тьму порозганявъ.
Лишь тамъ на заходѣ алѣє —
Хмаръ довгій рубчикъ багрянѣє.
И срѣблобокій пастирь сьяє
На чистôмъ небѣ голубôмъ —
И на отару поглядає,
Щó розкотила ся по нѣмъ.
Пасе ôвчарню нôчь по ночи,
Всегда слёзавї має очи.
И я сумный и не спѣваю,
Изъ груди спѣвъ ми не тече,
По небѣ синѣмъ поглядаю,
По небѣ смуга вже плыве:
Луны тварь ясну закрыває
И сумно свѣтъ весь выглядає.
За смугою смуга плыве
И докола вє ся —
Наче туга серце гнете,
И серце не рве ся.
У глыбоку єси кручу
Упала, надѣє!
У безодню у дрѣмучу:
Де сонце не грѣє,
Де вѣчна тьма, де зôръ нема,
Де никне ясноcть зôръ;
Будучї сны на жизни дни
Зъ серця ми выдеръ миръ.
Затихъ мôй гласъ на довгій часъ
И певности нема, —
Мовь свѣту дня, чекаю я,
Нѣмъ верне ся весна.
И доки що, я заєдно
Надѣє сонця жду; —
А хоть душа ми замира',
Въ обѣтѣ страсть несу.

*

ОРЛЄАНЬСКА ДѢВА.

РОМАНТИЧНА ТРАҐЕДІЯ ФРИДРИХА ШІЛЛЄРА.

На малорускій языкъ переложивъ

ЄВГЕНІЙ ГОРНИЦКІЙ.

ДѢЄВЙ ЛИЦЯ:

Кароль VII., король французскій.
Королева Изабо́, єго мати.
Агнета Соре́ль, єго любка.
Филипъ Добрый, єго родичь, князь бурґундскій.
Графъ Диноа, бастардъ орлєаньскій.
Ля-Гіръ, **Ди-Шатель** } королевскій офіцеры.
Архіепископъ Ремскій.
Шатілльонъ, рицарь зъ Бурґундіѣ.
Рауль, рицарь зъ Льотарингіѣ.
Тальботъ, воєвода англійскій.
Ліонель, **Фастольфъ** } англійскій полководцѣ.
Монґомери, Валієць.
Радній мѣста Орлєану.
Англійскій герольдъ.
Тібо д' Аркъ, богатый селянинъ.
Марґота, **Люйзо́нъ**, **Іоанна** } єго доньки.
Етьє́нъ, **Кльодъ Мари**, **Раймо́нъ** } ихъ женихи.
Бертранъ, другій селянинъ.
Поява чорного рицаря.
Углярь и єго жѣнка.

Во́йско и наро́дъ, королѣвска служба коронна, епископы, монахи, маршалы, городскй достойники, дворяне и иншй лиця королѣвскои дружины.

ПРОЛЬОҐЪ.

Сѣльска околиця.

Зъ переду по правой сторонѣ икона въ каплици, по лѣвой высокій дубъ.

ЯВА І.

Тібо д' Аркъ Єго три дочки. Три молодй о́вчарѣ, ихъ женихи.

Тібо. О такъ, сусѣды милй! Днесь во́льніи
Граждане мы и нынѣ ще панами
Землѣ старои, що дѣды орали;
Хто вѣсть, хто завтра намъ царити буде!
Бо вже повсюду гордй Англичане
Прапоръ побѣдный свой въ гору по́дняли,
Ихъ конѣ допчуть цвѣтомъ вкрытй нивы,
Парижь принявъ ихъ гордеє рицарство
Й стара корона вожда Дагоберта
Красить потомка изъ чужого роду;
А царскій сынъ мовь той втѣкачь скитаєсь
Въ своѣй державѣ безъ кута и хаты,
Бо зъ ворогами єго родичь близькій
И першій зъ нарбвъ заключивъ союзъ!
— То всё веде на нёго вража мати!
Навкругъ всѣ села и мѣста въ огни;
Клубами дыму идъ долинѣ тихо́й
Що разъ спустошенє зближає ся страшне.
Тому-жь, сусѣды милй, днесь изъ Богомъ —
— Отъ, поки подумати можь, — рѣшаюсь
Обезпечити донѣ. Имъ доконче
Защиты сильной тра въ тяжкихъ потребахъ,
Любовь бо вѣрна всё навчить стерпѣти.

(До першого о́вчаря.)

Етьє́нъ, ходи но! Ты сватавъ Марґотку.
Въ васъ поля разомъ, то́лько черезъ межу
И серця разомъ, — добра то надѣя,
Основа сильна щасного подружя!

(До другого.)

А Кльодъ Мари! И ты мовчишь; кохана
Люйзо́нъ моя вже очи опустила?
Чи-жь маю серця, що знайшлись, дѣлити
Для того, що у васъ богацтвъ нема?
Хто днесь богатый? До́мъ и що въ стодолѣ,
То певна добычь ворога, пожоги —
Та вѣрнй груди мужчины сильного
Въ тяжкихъ часахъ кро́вля то непохибна.

Люйзонъ. О батьку милый!

Кльодъ Мари. О Люйзонъ!

Люйзонъ (обо́ймає Іоанну.) Сестричко!

Тібо. По трийцять моргбвъ грунту дамь я кождо́й,
Та ще и хату, обо́йстє, худобу;
Благословивъ мя Богъ — и вамъ поможе!

Марґо (обо́ймаючи Іоанну.)

Втѣшь батька, любко, за примѣромъ нашимъ,
Щобъ днесь потро́йна радо́сть засіяла!

Тібо. Идѣть же, ладьте, — завтра весѣля,
Бо хочу, щобъ у насъ втѣшались всѣ.

(Двѣ пары о́дходять, обо́йнявшись.)

ЯВА ІІ.

Тібо. Раймонъ. Іоанна.

Тібо. Жанетко, сестры весѣля справляють;
Ихъ щастє виджу, тай старый радѣю, —
Ты то́лько, серце любе, ты грызешь мя.

Раймонъ. Пождѣть! За що картати вамъ доньку?

Тібо. Отъ бравый сей та чесный молодець,
Що му ро́внѣ не найдешь въ то́мъ селѣ,
Онъ щиро полюбивъ тебе; — мабуть
Три лѣта вже тя сватає та жде,
Чей вже сповнить ся то, що серце хоче!
Безъ серця, зимно, ты го о́дпыхаєшь
И ще нѣкому зъ хлопцѣвъ не удалось,
Щобъ разъ узрѣти твой усмѣхъ вѣчливый.
Въ маю лѣтъ юныхъ наче цвѣтка сяєшь,
Твоя весна вже ту — то часъ надѣѣ,
И цвѣтка жизни гарно вже розцвилась.
Но дармо жду я, щобъ вже разъ розцвивъ ся
Цвѣтокъ изъ неи нѣжнои любви,
Доспѣвъ и выдавъ золотіи плоды!
О, то зовсѣмъ не тѣшить мя; мабуть
Въ тобѣ природа тяжко поблудила.
Не люблю серце, що жестоко, зимно
Въ собѣ заперлось въ дняхъ чувства й любови.

Раймонъ. Пождѣть но, батьку! Бо любовь Іоанны
То благородный, нѣжный овочь неба,
Котрый поволи, тихо дозрѣває.
Теперь ще любить по скалахъ гуляти,
Она боить ся ще зойти въ долину,
Степу во́льного не о́ддасть за хату,
Той захистъ людскій, де журба вселилась.
Неразъ дивлюсь на ню зъ долины сеи:
Горѣ стоить го́рская мовь цариця
Помѣжь о́вцями, и поважнымъ зоромъ
Мъ маліи, земнй дивить ся краины;
Здаєсь она тогдѣ чимсь высшимъ бути,
Немовь єѣ не сй вѣки зродили.

Тібо. То власне, що не буду я терпѣти.
Єѣ не тѣшить и сестеръ подружѳ,
Она бѣжить все мѣжь пустіи горы;
Не чути ще й пѣвнѣвъ, ѳи уже нема!
Въ годинѣ страшнôй якъ то кождый радо
Горнесь до другихъ, — а она летить,
Якъ той пугачь, що въ нôчь летить глухую,
Въ то темне царство ночи, маръ поганыхъ;
На роздорожю стане и потайно
Начне зъ гôрскимъ повѣтрѣмъ говорити.
Чому же тоѳ мѣсце выбираѳ?
И власне ôвцѣ тамтуда жене?
Дивлюсь и бачу: по цѣлыхъ годинахъ
Сидить, думаѳ пôдъ Друидôвъ дубомъ,
Що го минаѳ всяка живина.
Бо страшно тутки; зла якаясь сила
Въ тôмъ клятôмъ дубѣ свôй зробила храмъ,
Мабуть зъ часôвъ ще древнёго поганьства.
Старіи люде нашй повѣдають
О дубѣ клятôмъ лячніи сказки: —
Коли галузѳмъ вѣтеръ захитаѳ,
То чути звукôвъ мову чудовую!
Якъ самъ разъ йшовъ я коло того дуба —
Вже було темно, нôчь вже наступала, —
Глянувъ, сидить якась тамъ чарôвниця;
Она помалу зъ пôдъ широкой плахты
Руку сухую простягла до мене,
Такъ я зачавъ втѣкати, що ся дало,
Вручивши Господеви душу грѣшну!

Раймонъ. Святой иконы ближина блаженна,
Що тамъ небесный розливаѳ миръ,
Веде ю тамъ, а не дѣло чортôвске.

Тібо. О нѣ! Не дармо то бувають въ мене
Чудніи сны и привиды трѣвожнй.
Три разы вже я видѣвъ, якъ она сидѣла,
Десь въ Ремѣ, на престолѣ нашихъ королѣвъ;
Чоло красивъ ѣй діядемъ блискучій,
Зъ семи звѣздами, скиптръ въ рукахъ тримала,
Три бѣлй выросли лелій зъ него, —
А я, отець и сестры бачь обѣ
И всѣ князѣ, и графы и владики,
Ба навѣть самъ король клонивъ ся передъ нею.
Куда тôй славѣ до моѳи хаты?
О, то глубоке паденѳ вѣстить!
Той сонъ, мовь образъ вказуѳ менѣ
Пустого серця суѳту и гордôсть.
Она встыдаѳсь простоты своѳи,
Бо красотою Богъ вкрасивъ ѣй тѣло,
Чудеснымъ даромъ ю благословивъ,
И надѣливъ ю бôльшь, якъ другй дѣти,
Тожь грѣхъ гординѣ въ душу ѣй вселивъ ся.
А черезъ гордôсть ангелы упали
И невъ діяволъ душѣ людскй ловить.

Раймонъ. О, хто-жь думаѳ красше и честнѣйше,
Якъ ваша добра дочь? Она-жь не служить
Охотно старшимъ и своимъ сестрамъ?
И хоть она и лучша по надъ всѣхъ,
Однакъ дивѣть ся, якъ она бере ся,
Мовь наймичка до найтяжшого труду;
Въ ѳи рукахъ прегарно всё веде ся,
И череда и вся робота въ поли.
Вô всѣмъ, що робить, ллѳ ся всюды щастѳ.

Тібо. Надмѣрне щастѳ, правда! Мене-жь ажь лякъ
И дрощь збираѳ, якъ ѳго згану.
Та вже досыть о тôмъ! Мовчати буду,
Дитя своѳ не буду я винити;
Нѣчо менѣ, якъ тôлько помолитись,
Остеречи! Отсе моя повинnôсть!
Лиши той дубъ, не будь сама, дитино!
О пôвночи не йди шукати зѣлля
И не вари го и въ пѣску не значь!
Бо легко злющихъ духôвъ подразнити;
Лежать они и ждуть укрытй тихо,
А скоро вчують, нападуть сейчасъ.
Не будь сама, бо на пустинѣ чортъ
Самого Бога не боявсь кусити! (Дальше буде.)

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Смерть Шевченка вразила громомъ Украину, щó осталась „вдовою-сиротиною“. Тарасъ умеръ на чужинѣ, — „не въ степу, не на могилѣ надъ Днѣпромъ широкимъ заснувъ кобзарь вѣчнымъ сномъ глибокимъ, а полѣгъ надъ Невою, пôдъ снѣгами...“[1]) Та й перечувавъ Тарасъ вѣщимъ своимъ духомъ, що розпрощаѳ ся зъ симъ свѣтомъ на чужинѣ, изъ-за чого ôнъ въ думцѣ „до Основяненка“ сказавъ:

Нехай ще разъ усмѣхнеться
Серце на чужинѣ,
Поки ляже въ чужу землю
Въ чужôй домовинѣ. (II, 4.)

А вже-жь земляки Шевченка, щó жили въ Петербурзѣ, вмѣли оцѣнити вагу отъ-сихъ слôвъ ѳго заповѣту:

Якъ умру, то поховайте
Мене на могилѣ,
Середъ степу широкого
На Вкраинѣ милôй:
Щобъ ланы широкополй
И Днѣпро, и кручѣ
Були виднй, було чути,
Якъ реве ревучій. (II, 72.)

Про-те въ самъ день смерти „батька Тараса“ зôбрались приятелѣ ѳго у Михайла Лазаревского и порѣшили: 1) перевезти тѣло ѳго на Украину, якъ самъ поетъ передъ смертію про се свою волю бувъ заявивъ[2]); 2) поставити ѳму памятникъ; 3) основати народну школу „Тарасову“ або „Шевченкову“; 4) удержувати одного або кôлькохъ стипендистôвъ въ университетѣ Кіѣвскôмъ и Харкôвскôмъ, въ Одескôмъ лицеи и въ академіи художествъ; 5) выдати якъ найлучше творы Кобзаря; 6) вызначити премію за житѳпись поета въ мовѣ украиньскôй и за критичный розбôръ ѳго творôвъ; 7) выдавати популярнй книжочки въ хосенъ народу; 8) помагати родинѣ Тарасовôй и 9) навѣщати що-рôкъ комунебудь изъ приятелѣвъ покôйника ѳго могилу[3]).

Ôдтакъ 28. лютого вô второкъ мясопустного тыждня ôдбулась похоронна „обѣдня“ въ церквѣ академич-

[1]) Порôвн. стихъ А. С. Чужбиньского въ память Т. Шевченка. („Основа“, 1861; мартъ, стор. 10.)

[2]) Грицько Ченстоховскій, щó вразъ зъ Михайломъ Лазаревскимъ супроводжавъ тѣло Шевченка до Кіева, сказавъ Кіѣвскôй громадѣ, що, коли вмираючого поета пытались, де ѳго похоронити, ôнъ ôдповѣвъ: „въ Каневѣ!“ (М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 191.)

[3]) „Основа“, 1861; іюнь, стор. 13—14[2].

нôй. Приятелѣ єго выголосили тутъ кôлька прощальныхъ бесѣдъ и жалôбныхъ стихôвъ. Найкрасшою була промова П. Кулѣша, котрый мѣжь иншимъ отъ-се сказавъ: „Немає зъ насъ нѣ одного достойного проекти рôдне украиньске слово надъ домовиною Шевченка: уся сила и вся краса нашои мовы тôльки йому одному одкрыла ся... Такій поетъ, якъ Шевченко, не однымъ Украинцямъ рôдный. Де-бъ ôнъ не вмеръ на великому славянському мировѣ, чи въ Сербіи, чи въ Болгаріи, чи въ Чехахъ, — всюды ôнъ бувъ бы мѣжь своими... Радуйся-жь, Тарасе, що спочивъ ты не на чужинѣ, бо немає для тебе чужины на всѣй славянщинѣ, и не чужій люде тебе ховають, бо всяка добра и розумна душа тобѣ рôдна. Бажавъ єси, Тарасе, щобъ тебе поховали надъ Днѣпромъ-Славутомъ: ты-жь бо його любивъ и малювавъ и голосно прославивъ. Маємо въ Бозѣ надѣю, що й се твоє бажання выконаємо. Будешь лежати, Тарасе, на рôднôй Украинѣ, на узбережжѣ славного Днѣпра, ты-жь бо його имя зъ своимъ имямъ на вѣки зъєдночивъ. Ще-жь ты намъ зоставивъ одинъ завѣтъ, Тарасе. Ты говоривъ своѣй непорочнôй музѣ:

Мы не лукавили зъ тобою,
Мы просто йшли, — у насъ нема
Зерна неправды за собою...“ (I, 340.)

„Великій и святый завѣтъ! Будь же, Тарасе, певенъ, що мы його соблюдемо и нѣколи не звернемо зъ дороги, щó ты намъ проложивъ єси...“ [1])

Та й иншѣ земляки, щó не могли бути на похоронѣ Тараса, высказали сердечный жаль изъ-за смерти свого батька. Именемъ Полтавскои громады заявивъ тогдѣ Олександеръ Коніській щире жалôбне слово, котре кôнчить ся отъ-сею сумовитою гадкою:

Умеръ Кобзарь! Єго пѣснѣ
Бôльше не гремѣти...
И ставъ вѣтеръ на могилѣ
Сумно голосити,
То завыє, то застогне,
Жалôбно заллєтця:
Наче сокôлъ объ могилу
Крылами забєтця;
Бєтця, квилить, — свѣжу землю
Зъ могилы змѣтає, —
Молить: „встань мôй вольный брате!“ —
Нѣ! не дочуває!...
Спи, Тарасе, тихо-тихо,
Поки Богъ розбудить;
Твого-жь слова въ Украинѣ
По-вѣкъ не забудуть!...[2])

Поета похоронили на кладовищи Смоленьскôмъ, на котрôмъ ôнъ за-житя любивъ сидѣти й думати, и щó єго бувъ такожь ôдрисувавъ. Опôсля въ сороковый день приятелѣ зôбрались опять на гробѣ Шевченка, щобъ єго помянути добрымъ словомъ. Тогдѣ пôсля панахиды сказавъ Микола Костомарôвъ мѣжь иншимъ ось-таке: „Ще разъ зôбрались мы до тебе, Тарасе, подякувати тобѣ за все, щó зробивъ ты для насъ, — за гôркій сльозы, щó ливъ ты цѣлый вѣкъ свôй за своихъ дѣтей. Дуже мабуть були вони палючій, бо схаменулась вся Украина, якъ побачила ихъ. Схаменулась та й загадалась... Нагадавъ ты ѣй, Тарасе, про славну давнину, про великій дѣла нашихъ батькôвъ, про славнеє козацтво... Нагадавъ ты ѣй про все, щó колись дѣялось на Вкраинѣ: „чія правда, чія кривда, и чіи мы дѣти!“ Якъ Божій грôмъ грôмнула твоя свята пѣсня по всѣй Украинѣ; заворушилась бѣдолаха, — прокинулись твои дѣтки, ажь дивлятця, а ты показуєшь имъ далеко-далеко щось ясне та блискуче...“ [1])

И справдѣ прокинулись дѣтки Тарасовій, бо й галицкій Русины, дôзнавшись про смерть Тараса зъявляли жалôбну тугу: молодѣжь носила чорнѣ кокарды на шапкахъ и молилась за покôй душѣ великого громадянина. Тогдѣ-то пѣснѣ Кобзаря залунали животворною луною надъ Днѣстромъ: галицкій Русины пробудились изъ мертвецкого сну и стали зберегати святощѣ народнѣ ôдъ загибели.

Мѣжь-тымъ земляки Тараса, щó жили въ Петербурзѣ, старались выєднати у власти позволенє, перевезти тѣло єго на Украину. Коли-жь въ-кôнци Михайло Лазаревскій усунувъ въ сѣй справѣ всякій перепоны, то 26. цвѣтня 1861. р. богато Украинцѣвъ прийшло въ-останнє на грôбъ Тараса. Отворено домовину, и ôдтакъ де-хто побачивъ, що тѣло Кобзаря не змѣнилось, та тôлько покрылось плѣснію. Деревяну домовину вложено въ другу, оловяну, и опôсля заговоривъ П. Кулѣшъ: „Що-жь се ты, батьку Тарасе, одъѣжджаєшь на Вкраину безъ червонои китайки, заслуги козацькои? Чимъ же ты нижчій одъ тыхъ козацькихъ лицарѣвъ, щó червоною китайкою вкрывали ся, заслугою козацькою пышали ся?... Розкиньте-жь, небожата, червоный цвѣтъ славетный по чорнôй, сумнôй домовинѣ Тарасовôй. Нехай нашъ батько зъявитця на Вкраинѣ лицаремъ щирымъ, щó живъ и вмеръ побиваючись про добро, про честь и волю нашу...“ [2]) И покрыто домовину червоною китайкою по козацькому обычаю.

Похоронами Шевченка хлопотавъ ся въ Кіевѣ „названый братъ“ єго, Варѳоломей. Нарады въ сѣй справѣ ôдбувались у М. К. Чалого, директора другои ґимназіѣ. Хто радивъ погребати тѣло Кобзаря на Оскольдовôй могилѣ, хто на Щекавици, хто вказувавъ на Выдубицкій монастырь, де „мужицькій поетъ“ спочивавъ бы мѣжь ґенералами й панами, а хто домагавъ ся сповнити заповѣтъ Шевченка и похоронити єго на берегу Днѣпровôмъ за Каневомъ. Варѳоломей притакнувъ тымъ, щó боялись демонстраціѣ и бажали похоронити Тараса на кладовищи Выдубицкого монастыря; про-те ôнъ умовивъ ся въ сѣй справѣ зъ игуменомъ того монастыря. Але сталось инакше. 6. мая въ суботу, около 4. годины съ-полудня студенты та инша молодѣжь везли домовину Тарасову зъ Чернигôвского берега мостомъ Днѣпровымъ, хотячи простувати до церкви Рождества Христового. Тогдѣ Варѳоломей Шевченко поѣхавъ чимъ-скорше до протоієрея Лебединцева и заявивъ єму тверду волю Петербургскои громады украиньскои, похоронити тѣло Шевченка на горѣ мѣжь Каневомъ и Пекарами. Ôдтакъ Лебединцевъ зъ Варѳоломеємъ поѣхавъ въ Лавру до митро-

[1]) ibid., мартъ, стор. 5—6. — Надъ гробомъ Шевченка выголосивъ прощальну мову такожь Полякъ В. Хорошевскій. Ось и частина сеи єго бесѣды; „Niech też polskie słowo, krótkie, ale serdeczne, zabrzmi przy twojéj trumnie, zacny rusiński wieszczu! Tyś kochał swój kraj ojczysty, swój Dniepr siny, swój lud siermiężny, tyś tego ludu był dzielnym śpiewakiem; na łzę jego tyś zawsze łzą odpowiadał, — cześć tobie! Tyś pono nie lubił Polaków, ale tę niechęć ku nim sprawiły w tobie d a w n e i c h b ł ę d y, z których na lud twój, przez ciebie gorąco umiłowany, wielkie spłynęły cierpienia...“ („Основа“, 1861; мартъ, стор. 9.)

[2]) „Основа“, 1861; іюнь, стор. 16—17[2]. — Опроче на смерть Тараса написано богато стихотворôвъ, мѣжь котрыми вызначує ся вѣршь В. С. Кулика. („Основа“, ibid., стор. 17—18[2].)

[1]) „Основа“, ibid., стор. 27—28[2].

[2]) ibid., стор. 31[2].

полита Арсенія, щобы показати єму ôдкрытый листъ, выданый министерствомъ внутрѣшнихъ дѣлъ на перевезенє тѣла. Зъ похороннымъ походомъ стрѣтились они оба передъ „башенными воротами“. Молодѣжь обѣцяла задержатись на дорозѣ и дожидати розрѣшеня на дальшій похôдъ въ городъ. Митрополитъ велѣвъ Лебединцеви ѣхати до ґенералъ-ґубернатора Васильчикова, котрый протоієрεєви и Варθоломεєви сказавъ: „Стало! пусть внесутъ въ церковь!“[1])

Такъ отже внесено тѣло Кобзаря въ церковь Рождества Христового на Подолѣ. Рано-въ-ранцѣ вынесено домовину зъ церкви на улицю Александрôвску, щобы зняти зъ неи фотоґрафію. Домовину окружили браты Тараса зô своими дѣтьми. Тогдѣ де-хто пытавъ ся: „хто покôйникъ?“ и одержавъ ôдповѣдь: „мужикъ, но чинъ на нѣмъ ґенеральскій!“ Въ церквѣ не було нѣякихъ бесѣдъ, але ледви вынесено домовину на улицю, треба було задержуватись зъ тѣломъ що-кôлька крокôвъ, тому-що выступало богато бесѣдникôвъ именно зъ кругôвъ молодежи. Найкрасшî мовы прощальнî выголосили у крѣпостного форту два студенты Вл. Антоновичь и М. Драгоманôвъ.

Коли ôдтакъ похоронный похôдъ зближивъ ся до парового корабля на Днѣпрѣ, то зъ тѣломъ Кобзаря въ останнє попрощавъ ся М. К. Чалый. Опôсля кораблемъ ôдвезено домовину Тарасову до Канева; проводжали єѣ крôмъ родины два приятелѣ Шевченка, Иванъ Сошенко й Викторъ Забѣла, Сошиха ŋ Чалиха, та зъ двацять студентôвъ. До Канева приплывъ тогдѣ човномъ зъ Михайловои горы М. Максимовичь, старый приятель Кобзаря. По ôдправѣ панахиды въ соборнôй церквѣ занесено домовину на гору Чернечу[2]), щобы поховати Кобзаря на тôмъ-самôмъ мѣсци, де ôнъ бажавъ поставити собѣ хату. Тая гора стоить надъ Днѣпромъ за три версты ôдъ Канева. Она така крута, що на неѣ трудно йти просто. Студенты выкопали яму мимо зливы дощевои и ôдтакъ въ кôлькохъ дняхъ высыпано могилу довгу зъ чотырма углами. Сю могилу обложено камѣнємъ двома терасами, а верху неи поставлено высокій деревляный хрестъ[3]). Коли по двацяти рокахъ тераса розсувалась и хрестъ похиливъ ся, то ôдновлено могилу. Теперь входить ся схôдцями деревляными на земляный курганъ, майже на три сяжнѣ высокій. Верхъ могилы єсть плоскій въ чотыри аршины промѣру, а на тôй площи стоить величезный хрестъ зелѣзный въ три сяжнѣ высокій разомъ зъ пєдесталемъ. Чудовый образъ природы розкрыває ся передъ очима путника изъ сеи могилы, щó зберегає порохъ батька Тараса. Горы, покрытî лѣсомъ, пôднимають ся зъ однои стороны амфітеатрально и обмежують зъ-заду гору Шевченкову; по другôй же сторонѣ видно зъ могилы Днѣпро-Славуту, щó розкинувъ ся по долинѣ синьою лентою, а дальше простягає ся безкрая низина заднѣпряньска — мрѣє степъ, щó бувъ колись вольный, а теперь занапащеный новымъ лихолѣтємъ[4]).

На могилу Шевченка ходять хлѣборобы, щобы сцѣлитись ôдъ пропасницѣ та иншихъ недугъ. А вже-жь въ переказахъ народу Тарасъ зъображає ся лицаремъ, рôвнымъ Морозенкови, Нечаєви, Палѣєви, — ôнъ-то стає за волю „сермяжного люду“. Де-хто вѣрує, що ôнъ жиє досѣль, та що замѣсць него поховано когось иншого; де-хто розказує, що єго тѣло въ дорозѣ пôдмѣняли й вкрали; а де-хто говорить, що ôнъ будучи „характерникомъ“ вставъ невидимо зъ гробу. Нарôдъ вказує на высоку могилу недалеко (25 верстъ) ôдъ Керелôвки, де мабуть-то зберегає ся домовина Тараса. Та й всѣякî приказки оповѣдають собѣ люде на Украинѣ про сего добрθдѣя, щó „волю писавъ“. Ось и слова одного мужика: „Бувъ собѣ колись-то такій великій характерникъ-Шевченко, та такій, що зъ нимъ нѣхто не мôгъ зрôвняться. Ѣздивъ ôнъ, кажуть, скрôзь по свѣтѣ та збиравъ одъ панôвъ разнî листы-бумаги. Кажуть, що якъ ôнъ умеръ, то його привезли въ домовинѣ зъ-ôдкôль-сь зъ-далека на Вкраину, бо якъ умиравъ, то сказавъ, щобъ його поховали въ степу на могилѣ, нѣбы-то въ рôднôмъ краю. Отъ його и привезли туды до Жидôвського[1]), до теи розкопанои могилы, де коло здорового шляху, — стали здôймати зъ воза домовину, та й не здôймуть, така важка! Щó не робили, нѣякъ не здôймуть, та мусѣли прикликать зъ села двадцять дѣвокъ чесныхъ, та ажь тî зняли єѣ. Але-жь якъ пôсля розкрыли єѣ, то вона тôльки повна разныхъ списôвъ-бумагъ, а його самого не було; та такъ єѣ зъ тыми бумагами и закопали. Кажуть, що пôсля хтось-то хотѣвъ ту могилу розкопати та забрать списы (бо зъ ними можно було-бъ одôбрать назадъ у людей ту землю, щó у панôвъ забрали пôсля панщины), та у того чоловѣка одôбрало руки и ноги, то ôнъ и покинувъ докопувати“. — Розказують такожь, що „Шевченко цей дуже клопотавъ ся за людей, щó робили у панôвъ панщину, и дуже просивъ за нихъ царя, щобъ той давъ имъ волю. А царь все-таки волѣ не дававъ. Отъ, разъ ôнъ приходить до царя, — його впустили въ палатку. Ввôйшовши въ палатку ôнъ хапъ за шапку, та объ землю трахъ, та й каже тодѣ цареви: Оце тôльки й твоєи землѣ, що пôдъ моєю шапкою, а надъ всею землею паны царюють! Весь свѣтъ я изъѣздивъ, а нѣде не бачивъ, щобъ такъ було гôрко та важко жити людямъ, якъ въ твоємъ царствѣ“[2]).

м) Поглядъ на поезію Тараса Шевченка. Малюючи въ академіи художествъ пôдъ проводомъ Брюлова Тарасъ писавъ нишкомъ вѣршѣ, про котрî ôнъ отъсе говоривъ: „Хто його знає, ôдкôль несетьця, — несетьця пѣсня, складаютьця стихи, дивлюсь — уже й забувъ, про що думавъ, а мерщѣй напишешь те, щó навѣялось“[3]). А вже-жь Тарасъ не знавъ ще тогдѣ, що єго стихи мають высоку стôйнôсть литературну, по-за-якъ Иванъ Сошенко называвъ ихъ „нѣкчемными“. Про-те скрывавъ ôнъ свои стихотворы, щобъ нѣхто ихъ не бачивъ. Ось щó розказують про ôдкрытє першихъ творôвъ музы Шевченковои: Одинъ Полтавскій дворянинъ, Петро Мартосъ, пôзнавъ ся у Гребѣнки зъ Тарасомъ въ кôнци 1838. р. и бувавъ у него въ кватирѣ єго на Василєвскôмъ Островѣ. Ôдтакъ той дворянинъ просивъ Шевченка, щобъ акварелею намалюваъ єго портретъ. Та ось разъ пôднявъ ôнъ зъ землѣ кусникъ паперу, записаного олôвцемъ, и ледви-не-ледви ôдчитавъ чотыри вѣршѣ:

[1]) „Кіевская Старина“, 1882, томъ III., въ статьѣ Пр П. Лебединце)ва „Тарасъ Григорьєвичъ Шевченко“. (Нѣкоторыя дополненія и поправки къ его біографіи; стор. 365—367.)

[2]) Чернеча гора зове ся теперь Тарасовою.

[3]) „Шевченкова могила“, статья Ивана Левицкого въ украиньскôмъ альманаху „Луна“. (Кіевъ 1881; стор. 67—79.)

[4]) „На Украинѣ“. Споминки и враженя зъ подорожи. Написавъ Олександеръ Барвѣньскій. („Дѣло“, 1885; число 112.)

[1]) „Жидôвськимъ“ зове ся лѣсъ недалеко ôдъ села Гусаковои, повѣту Звенигородского.

[2]) „Кіевская Старина“, 1882; томъ III., въ статьѣ А. Смоктія „Взглядъ народа на Шевченка“, стор. 371—373.

[3]) М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 56.

Червоною гадюкою
Несе Альта вѣсти,
Щобъ летѣли крюки зъ поля,
Ляшкôвъ-панкôвъ ѣсти[1]).

Показалось, що у Тараса було чи-мало такихъ записаныхъ кусникôвъ паперу. Поетъ зберегавъ ихъ въ деревянôй скринцѣ пôдъ постелею. Взявшй за призволомъ Шевченка тй паперы Мартосъ пôшовъ сейчасъ до Гребѣнки и ôдтакъ оба стали ôдчитувати першй стихотворы Тараса. Коли небавомъ той панъ бачивъ ся зъ поетомъ, то не говоривъ нѣчого про стихотворы, дожидаючи, чи не запытає ся про нихъ самъ Шевченко, — але ôнъ не спôмнувъ нѣ словомъ про тй свои писаня. Ажь ось сказавъ дворянинъ: „Знаєте щó? Тарасъ Григоровичь! Я прочитавъ вашй стихи, — дуже, дуже добре! Хочете, напечатаю?“ — „Ой нѣ, добродѣю!“ ôдповѣвъ Шевченко, „не хочу, не хочу, далебô, що не хочу! щобъ ище попобили! Цуръ йому!“ Довго намагавъ ся Мартосъ спонукати Тараса, щобъ позволивъ друковати свои стихотворы, — нѣ та нѣ! Въ-кôнци поетъ вволивъ таки волю сего дворянина, котрый въ 1840. р. выдавъ у-перве въ Петербурзѣ Тарасового „Кобзаря“[2]).

Въ першихъ своихъ стихотворахъ Шевченко бувъ поетомъ-р о м а н т и к о м ъ[3]) и любувавъ ся въ литературнôмъ напрямѣ россійскихъ писателѣвъ Жуковского и Козлова. И справдѣ поезіѣ Тараса „Причинна“, „Утоплена“ и „Тополя“ основують ся на переказахъ простонародныхъ. Ихъ написавъ поетъ небавомъ пôсля вызволу зъ крѣпацтва.

Балляда „П р и ч и н н а“ (I, 18—24) навязує ся до переказу про Русалки, котрй по вѣрованю народному живуть въ Днѣпрѣ, та при свѣтлѣ мѣсяця выходять зъ воды, щобы погратись, погуляти та пѣсеньку заспѣвати. Въ баллядѣ Шевченка выходять изъ Днѣпра тй Русалки, котрй були колись дѣтьми, щó ихъ нехрещеныхъ втопили матери въ водѣ. Ось и змѣстъ сеи балляды: Молодый козаченько полюбивъ дѣвчину та поѣхавъ на вôйну, — обѣцявъ вернутись, та отъ, рôкъ минувъ, а єго немає; про-те пôшла дѣвчина до ворожки, котра ѣй чарами (причиною) заподѣяла таке лихо, що она мовь божевôльна въ ночи надъ водою блукала й милого дожидала. Прийшла ôдтакъ до дуба кучерявого, щó стоявъ при битôй дорозѣ, и вылѣзла на него; опôсля стала злѣзати, коли Русалки кругомъ дуба мовчки єй дожидали. Взяли єй та залоскотали, а досвѣта пôрнули въ воду. Дѣвчина спить пôдъ дубомъ, але вже не чує, якъ кує зозуля. Мѣжь-тымъ вернувъ козаченько зъ далекои дороги, и якъ дôзнавъ ся, що єго дѣвчины нема въ хатѣ, зажуреный ѣхавъ швидко до дому. Ажь ось при дубѣ побачивъ свою сизокрылу, щó мовь-то заснула. Кинувъ коня, та до неи, але она заснула на вѣки. Тогдѣ зареготавъ ся козакъ, розбгнавъ ся, та въ дубъ головою...

Коли-жь поетъ пишучи сю першу балляду явивъ ся справдѣшнимъ романтикомъ, то въ другôй баллядѣ „У т о п л е н а“ (I, 182—187) намагавъ ся погодити романтизмъ зъ напрямомъ реальнымъ. Змѣстъ сего стихотвору єсть ось-такій: За одною молодою вдовою ходили козаки „ордою“, — ходили дотôль, поки она породила дочку. Опôсля вдова пила й гуляла зъ женатыми й парубками. Та отъ, минулись лѣта молодіи: мати вяне, а дочка червонѣє, выростає, — выросла Ганна кароока якъ тополя середъ поля. Тогдѣ полюбивъ єй рыбалка жвавый, кучерявый. Але-жь матери не вподобались тй любощѣ: она катувала дочку, называла єй байстрямъ, — сказано, стало ѣй заздро, що єй саму покидали вже хлопцѣ. Напувала дочку трутою, — не помогло; тогдѣ сказала ѣй: „Душно менѣ, ходѣмъ, дочко, до ставку купатись!“ Пôшли до ставку. Ôдтакъ поетъ зъображає реально картину купаня. Рыбалка сидить на тôмъ боцѣ рѣки, дивить ся и млѣє... Ажь ось злюща мати впила ся въ довгй косы дочки... хвиля роздала ся, закипѣла, застогнала й обохъ покрыла. Тогдѣ пôрнувъ рыбалка въ воду, вырвавъ косы зъ заклятыхъ рукъ матери и вынѣсъ утоплену Ганнусю на берѣгъ; — поцѣлувавъ єй та й самъ втопивъ ся. Ôдъ того часу ставокъ чистый зарбсъ осокою, — не купають ся дѣвчата, обходять горою. Въ ночи выплыває зъ воды мати, сяде на тôмъ березѣ, а мѣжь-тымъ синя хвиля выносить Ганнусю, щó сѣдає на пѣсочку. Выплыває й рыбалка, цѣлує єй въ очи, та й поринає опять въ воду. Вѣтеръ спочиває, прокине ся и тихесенько въ осоки питає: „Хто се? хто се?...“

Шевченко любувавъ ся довго въ романтичнôмъ напрямѣ литературнôмъ; про-те повертавъ иногдѣ й пôзнѣйше до такого писаня, коли ставъ уже зъображати картины побуту державного, національного й соціяльного. Такъ около 1857. р. написавъ ôнъ романтичнй стихотворы „Р у с а л к а“ (I, 201—202), „Л и л е я“ (I, 203—205) и „К а л и н а“ (I, 205—207); тôлько-жь въ нихъ добачаємо творчу силу самого поета, щó вже ôдвертавъ ся ôдъ складаня поезіѣ простонароднои.

Мѣжь давнѣйшими стихотворами, котрй поетъ написавъ зъ поглядомъ на переказы людовй, вызначує ся именно балляда „Т о п о л я“ (I, 6—12). Засновкомъ єи суть народнй пѣснѣ про метаморфозу дѣвчины або молодицѣ въ тополю[1]). Хоча-жь въ сѣмъ стихотворѣ добачаємо всякй прикметы поезіѣ простонароднои, то все-таки легко замѣтити, що форму „Тополѣ“ зложивъ авторъ вельми симметрично и справдѣ артистично[2]).

Крôмъ деякихъ баллядъ написавъ Шевченко, освободившись зъ крѣпацтва, такожь прекрасный епичный стихотвôръ п. з. „К а т е р и н а“ (I, 25—45), щó єго присвятивъ свому добродѣєви Василю А. Жуковскому на память 22. цвѣтня 1838. р. Въ сѣмъ стихотворѣ зъобразивъ поетъ сумну долю сѣльскои дѣвчины, щó сталась жертвою панскои розпусты й самоволѣ. Чорнобрôва Катерина полюбила москаля; — та отъ, затрубили въ похôдъ: москаль пôшовъ въ Туречину[3]), а Катрусю покрыли. Батько й мати выгнали дочку зъ хаты, щобъ пôшла пошукати въ Москвѣ свекрухи. Катерина покорилась тяжкôй доли, взяла дитину на руки и пôшла розпытувати шляхъ на Московщину. Въ зимѣ зустрѣла она москалѣвъ-салдатôвъ и пыталась, чи нема мѣжь ними

---

[1]) „Тарасова нôчь“ въ „Кобзарѣ“, II., стор. 7.

[2]) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи украинскои литературы XIX. столѣтія“. Кіевъ 1884; стор. 307—308.

[3]) Романтизмъ въ литературѣ основує ся на свѣтоглядѣ чудеснôмъ, фантастичнôмъ и єсть наслѣдкомъ великого змаганя житя душевного, мѣжь-тымъ коли въ клясицизмѣ наблюдає ся рôвностôйнôсть въ розвою душѣ й тѣла.

[1]) Порôвн. „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси“ собранныя Я. Ѳ. Головацкимъ. Часть III. а., стор. 170—172. — „Сборникъ пѣсенъ буковинскаго народа“. Составилъ А. Лоначевскій. Кіевъ 1875; стор 256.

[2]) Омелян Огоновський, „Критично-естетичний погляд на балляду Т о п о л я“. („Правда“, Рочник VI. У Львові 1873; стор. 456—464.)

[3]) Шевченко намалювавъ Катерину, зъобразивши єй, якъ она розпрощалась зъ москалемъ и верталась въ село.

чорнявого єи Ивана; але они сказали, що не знають, та стали ѣй глумитись. Коли-жь заревла страшна завирюха-хуртовина, то бѣдна Катерина зайшла въ хату лѣсничого. Ажь ось побачила она москалѣвъ, а попереду нихъ свого любого Ивана. Та ба, ôнъ не хоче пôзнати своєи Катерины та кричить по-московски: „Дура, атвяжися! вазьмите прочь безумную!“ Коли-жь батько ôдцуравъ ся свого сына, то Катерина въ одчаю душѣ просила москалѣвъ, щобы взяли дитину зъ собою та ôддали старшому. Не взяли москалѣ дитины, а Катерина побѣгла боса лѣсомъ и опинилась въ ярѣ середъ ставу. „Прийми, Боже, мою душу, а ты моє тѣло!“ сказала она и шубовсть въ воду. Дитину найшли лѣсничій... Минуло ôдтакъ кôлька лѣтъ, якъ до Кіева йшовъ слѣпый кобзарь; сѣвъ спочивати, а биля него кунявъ на сонци єго повожатый, торбинками обвѣшаный. Саме-тогдѣ ѣхавъ шляхомъ берлинъ шестернею, а въ берлинѣ господыня зъ паномъ и сѣмьєю. Берлинъ опинивъ ся проти старцѣвъ; побѣгъ чорнобрôвый Ивась, бо зъ ôконця панѣ махнула рукою и давала грошѣ гарному хлопчинѣ. Глянувъ панъ та ôдвернувъ ся, пôзнавъ бо карй очи, чорнй бровенята своєи Катрусѣ, — пôзнавъ батько свого сына... Берлинъ рушивъ, а Ивася покрыла курява.

Въ епичнôмъ сѣмъ стихотворѣ Катерина покрытка являє ся мученицею супроти москаля, щó занапастивъ єи долю. Про-те годѣ ѣй дорѣкати, що она въ крайнôй розпуцѣ положила свою дитину на шляху кажучи: „Оставай ся шукать батька, а я вже шукала!“ Катеринѣ не було чого жити на свѣтѣ, а малымъ сиротою могли пѣклуватись добрй люде.

Межи творами Шевченка вызначує ся Катерина найкрасшими поетичными образами, спокôйными высоко-умными рефлексіями и чудовою мельодійною мовою. Про-те сею поемою зъєднавъ собѣ Тарасъ уже въ сороковыхъ рокахъ широку славу не тôлько на Украинѣ, але й въ Московщинѣ. Опроче въ сѣмъ стихотворѣ проявляє ся не тôлько гôрка правда суспôльного житя, але й глубша идея побуту національного. Поетъ зъявивъ тутъ неначе въ аллеґоріи долю Украины, занапащену могучою Москвою.

Бôльше реальною єсть „Наймичка“ (I, 138—154), ба, М. Драгоманôвъ зове єѣ „найпростѣйшою и найреальнѣйшою зъ усѣхъ поемъ Шевченка“[1]). Коли-жь Полякъ Леонардъ Совиньскій сю поему дуже высоко цѣнить[2]), то Украинець К. Шейковскій уважає єѣ „совершенно безжизненною и въ основѣ своей совершенно не народною“[3]). Ôнъ замѣчає, що женщина, пôдкидуюча свою дитину, не належить до народу украиньского. Ôдтакъ Н. И. Петровъ зъявляє[4]), що „Наймичка“ Шевченка основує ся на романсѣ Пушкина „Подъ вечеръ осенью ненастной“[5]), въ котрôмъ вводить ся на сцену молода покрытка, щó въ осѣннôй ночи сумує-горює и нишкомъ пôдкидає свою дитину на порôгъ чужои хаты. А вже-жь въ кождôй литературѣ зустрѣчають ся такй казки про нещасну покрытку. Шевченко корыстувавъ ся симъ мотивомъ поезіѣ простонароднои тôлько въ прологу, а ôдтакъ въ самôй поемѣ розвинувъ чудову идиличну картину простонародного побуту на Украинѣ. Пôдкинену дитину найшли за ворôтьми дѣдъ Трохимъ и баба Настя, щó тихенько собѣ въ хуторѣ жили, всього придбали, але не мали дѣточокъ. Охрестили дитину и назвали єѣ Маркомъ, а якъ минувъ рôкъ, то молода молодиця прийшла на той хутôръ благодатный, проситись у наймы. Поєдналисъ. Наймичка Ганна бавить дитину и не каже нѣкому, що малый Марко єсть єи сыномъ. Марко ростевыростає, ба вже й чумакує, и ôдтакъ высватали єму таку кралю, що хочь за гетьмана то не соромъ. Мѣжьтымъ умерла бабуся Настя, а дѣдъ зъ Маркомъ просивъ Ганны, щобъ на весѣлю була за матѣрь. Хочь благавъ старый, хочь Марко плакавъ, наймичка не хотѣла бути за матѣрь на весѣлю у богатыхъ людей. Передъ весѣльомъ пôшла въ Кіевъ, помолитись Богу, а якъ вернулась, то молода Катерина и Марко повитали єѣ неначе матѣрь. Ще й опôсля ходила Ганна въ Кіевъ на прощу, а якъ четвертый разъ ôдтôль вернулась, то занедужала й сказала Катеринѣ, що тяжко вмирати въ чужôй теплôй хатѣ. Саме-тогдѣ бувъ Марко въ дорозѣ, — Ганна сумувала, що ôнъ довго забаривъ ся и, сохрань Боже, може й занедужавъ. Уже наймичку запричащали, вже й масловятіє служили, — не помогло. Старый Трохимъ ходивъ мовь убитый, а Катерина зъ болящои й очей не зводила. И озвалась Ганна: „Доню Катерино! чи ще Марко не приѣхавъ? Охъ! якъ бы я знала, що дôжду ся, що побачу, то ще-бъ пôдождала!“ Ажь ось приѣхавъ Марко, та довѣдавшись, що Ганна тяжко нездужає, ввôйшовъ мерщѣй въ хату. „Слава — слава Богу!“ сказала вмираюча наймичка, якъ побачила Марка. Велѣла єму наближитись а Катрѣ выйти зъ хаты. Тогдѣ зъявила передъ сыномъ велику тайну свого житя: „Марку!“ сказала она, „подиви ся на мене! — я не Ганна, не наймичка, — я... я твоя мати!“ — Зомлѣвъ Марко, — до матери, — а мати вже спала...

Читаючи сю поему всякій переймає ся якимись любыми солодощами душѣ изъ-за згадокъ житя патріярхального, и великимъ дивомъ дивує ся саможертвѣ наймички Ганны, щó за-для щастя сына весь вѣкъ каралась въ чужôй хатѣ. Хоча-жь „Наймичка“ вызначує ся чудовыми идиличными образами и библійною простотою, то все-жь „Катерина“ має высшу стôйнôсть литературну.

Натякнувши въ „Катеринѣ“ на тее, що Украина пôдъ кормигою Москвы не має щаснои долѣ, Шевченко затуживъ за давными часами козацкои славы и въ кôлькохъ стихотворахъ спôмнувъ добрымъ словомъ про давну гетьманщину. Сю свою тугу за славою гетьманщины высказавъ поетъ именно въ двохъ стихотворахъ: „До Основяненка“ и „Тарасова нôчь“[1]). Такъ въ думцѣ „До Основяненка“ (II, 1—4) читаємо отъ-се:

Не вернуться сподѣванй,
Не вернеться воля,
Не вернеться козачина,
Не встануть гетьманы,
Не покрыють Украину
Червонй жупаны.

[1]) „Громада“. Украйінська збірка. № 4. Женева 1879; стор. 137.

[2]) Порôвн. отъ-сй слова Совиньского: „Powieść p. t. Najemnica (Najmyczka) jest siostrą rodzoną poprzedzającej (Katarzyny), lecz z pomysłu stokroć szczytniejsza“. — „Opowiadanie to, skreślone z biblijną rzewnością i prostotą, przewyższa wszystkie inne utwory Szewczenki pod względem myśli niepokalanie chrześcijańskiej“. („Taras Szewczenko“. Studium przez Leonarda Sowińskiego z dołączeniem przekładu Hajdamaków. Wilno 1861; str. XL; XLIV—XLV.)

[3]) „Опытъ южнорусскаго Словаря“. Трудъ К Шейковскаго. Кіевъ 1861; выпускъ I., стор. XIV.

[4]) „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“; стор. 363

[5]) „Сочиненія А. С. Пушкина“. С.-Петербургъ 1887; томъ III; стор. 5—7. — Кулѣшь пише про Шевченка, що Пушкина ôнъ знавъ на-память, дарма, що писавъ не єго мовою, не єго складомъ. („Основа“, 1862; сѣчень, стор. 60[3].)

[1]) Оба сй стихотворы зложивъ поетъ вельми артистично, наблюдаючи естетичну мѣру въ писаню епичнôмъ.

А въ стихотворѣ „Тарасова нôчь“ (II, 4—8)[1]) зъявивъ Шевченко ось-таку козако-фильску думку:

Була колись гетьманщина,
Та вже не вернеться;
Було колись панували,
Та бôльше не будемъ...
Тôи славы козацькои
По-вѣкъ не забудемъ!

А вже-жь найбôльше звеличивъ поетъ козачину въ епичнôмъ творѣ „Гамалія“ (I, 13—18). Козаки въ Скутарѣ побиваютъ ся неволею и тужать, що нема нѣ вѣтру, нѣ хвилѣ изъ Украины. Спѣвъ невольникôвъ учувъ Босфоръ, — ажь затрясъ ся, бо зъ-роду не чувъ козацкого плачу, — застогнавъ широкій и ревучи послався хвилю далеко у синеє море. И море ревнуло Босфорову мову, у Лиманъ погнало, а Лиманъ подавъ на хвилѣ Днѣпрови тую журбу-мову... И вкрыли Днѣпро байдаки, а козаки спѣваючи плыли въ помôчь братамъ-невольникамъ. Попереду кермувавъ байдакомъ Гамалія. — Византія и Скутара дрѣмаєъ въ гаремѣ-раю; Босфоръ клекотить, неначе скаженый; реве гарматами Скутара; козацтво преться безъ ваги, — и покотились яничары. Гамалія гуляє мовь по пеклу и вызволяє козакôвъ зъ турецкои неволѣ. Хлопцѣ зôйшлись, люльки зъ пожару запалили, — всѣли на байдаки и поплыли домôвь, рвучи червонѣ горы-хвилѣ.

Мова сеи думы єсть вельми ядрениста, а живѣ образы творять неначе панораму найкрасшихъ картинъ природы й бувальщины.

Коли-жь поетъ сидѣвъ невольникомъ въ Новопетровскôй крѣпости, то въ уявѣ своѣй бачивъ козакôвъ въ могилѣ и про-те спѣвавъ сумовито:

Дивлю ся — въ могилѣ усе козаки:
Якій безголовый, якій безъ руки,
А хто по колѣна неначе одтятый;
Лежять собѣ хлопцѣ, мовь у теплôй хатѣ.
— — — — — — — — — — —
Усѣ тѣ могилы, — усѣ оттакѣ:
Начиненѣ нашимъ благороднымъ трупомъ,
Начиненѣ туго... Оце воля спить.
Лягла вона славно, лягла вона въ-купѣ
Зъ нами козаками... (I, 324.)

Правда, що Шевченко поставивши собѣ пытанє: „де подѣлась доля-воля, бунчуки, гетьманы?“ — бдповѣвъ: „де подѣлось? изгорѣло!“ (II, 5) — одначе єму здавалось, що слава козачины могла вернутись, що Украина могла при гетьманѣ Иванѣ Мазепѣ вызволитись зъ пôдъ кормиги Москвы. Про-те въ стихотворѣ „Полуботко“ зъявивъ поетъ ось-таку тужливу думку:

Чи засьяють нашѣ шапки
На вкраинськôмъ поли?
Чи гулятимуть козацькѣ
Шаблѣ на просторѣ?
Не заснула бы нѣколи
Козацькая слава,
Якъ-бы зъ шаблями при Йванѣ
Вся Украйна встала! (II, 77.)

Коли-жь минулась козачина, то явились гайдамаки, що по словамъ Шевченка „встали за святую правду й волю, и розкували закованый у кайданы народъ темный“ (II, 63). Тому-то й провôдникôвъ колѣївщины величаєъ поетъ славными мужами, называючи Гонту „мученикомъ праведнымъ“, а Залѣзняка „душею щирою“ (I, 93). Поетъ каже, що тогдѣ по всѣй Украинѣ було „лихо гôрше пекла“, — що закованѣ руки розвязались та ôддали „кровь за кровь и муки за муки“, ôдтакъ дивуєъ ся ôнъ, „що того-жь батька дѣти не вмѣли, не хотѣли жити та братать ся“, — „серце його болить, якъ згадаєъ, що старыхъ Славянъ дѣти впились кровью“. (I, 102.)

Поетъ розказавъ за дѣдомъ своимъ козацьку славу такъ навманя безъ книжньои справы. Ôнъ згадуєъ, що въ недѣлю батько бувало просить дѣда, щобъ той розказавъ про колѣївщину, якъ колись бувало, якъ Залѣзнякъ и Гонта Ляхôвъ покарали. И оповѣдавъ дѣдусь про теє, якъ Ляхи конали, якъ Смѣла горѣла... Сусѣде одъ страху, одъ жалю нѣмѣли, и Тарасови малому неразъ довелось за титаря плакать[1]) (I, 128). Бо-жь погуляли гайдамаки, добре погуляли, трохи-не рôкъ шляхецькою кровью напували Украину, та й замовкли, — ножѣ пощербили... Сумно-сумно гайдамаки залѣзную силу поховали, насыпали высоку могилу; заплакали, розôйшли ся, ôдкôля взяли ся (I, 129). Посѣяли гайдамаки въ Украинѣ жито, та не вони його жали, — нема правды, не выросла; кривда повываєъ... (I, 130.)

Се головнѣ думки поемы „Гайдамаки“, высказанѣ самымъ Тарасомъ. Предметъ єи справдѣ страшный, — одначе ужаснѣ сцены рѣзнѣ й руины вмѣвъ поетъ влагодити то чудовыми идиличными образами (стрѣча Галайды зъ титарôвною Оксаною; I, 74—78), то веселымъ спѣвомъ кобзаря и гулянкою козакôвъ (I, 108—115), то елегійными рефлексіями самого поета (I, 102. 129). Коли-жь контрасты тѣни и свѣтла зливають ся тутъ въ гармонійну цѣлôсть, то й ефектъ всеи поемы єъ справдѣ величиый.

Хоча-жь критика украиньска[2]), польска[3]) ба й французка[4]) похвально выражаєъ ся про литературну стôйнôсть сеи поемы, то однако Иванъ Франко вважаєъ „Гайдамакôвъ“ слабымъ твором поетичнымъ. У „Сьвіт-ѣ“ Львôвскôмъ пише ôнъ (1881. р.), що Шевченко не порозумѣвъ значѣня колѣївщины (стор. 159), по-за-якъ гайдамачина була выбухомъ боротьбы соціяльнои, не патріотичнои, — була тôлько однымъ моментомъ гайдамацкого руху (стор. 160), — що ôнъ выбравъ тему не конче пригôдну до епичного обробленя и не конче згôдну зô своєю природою и зъ характеромъ свого таланту, та що зъ рôзныхъ причинъ понявъ ôнъ сю тему фальшиво и обробивъ єѣ слабо (стор. 172). По думцѣ И. Франка причина сихъ похибокъ була именно тая, що Шевченко вытворивъ собѣ національнизмъ козацкій, пôдпертый хибною

[1]) „Тарасовою нôчю“ зове ся битва Переяславска (1628), коли-то козацкій гетьманъ Тарасъ Трясило поборовъ коронного гетьмана Конецпольского. Пôсля веселощій въ свято Божого Тѣла Поляки спочивали въ обозѣ своѣмъ, ажь ось зъ-нечевя напали на нихъ козаки и розбили ихъ до-тла.

[1]) Титаря церкви Ôльшаньскои, батька Оксаны, вбили конфедераты польскѣ.

[2]) К. Шейковскій пише: „Если-бы Шевченко и ничего больше не написалъ кромѣ этой піесы (Гайдамаковъ), то и она одна могла-бы увѣковѣчить его имя. Она представляетъ рядъ великолѣпныхъ жизненныхъ картинъ, полныхъ драматизма. Сцены эти смѣло можно поставить рядомъ съ лучшими Шекспировскими сценами“. („Опытъ южнорусскаго Словаря“. Кіевъ 1861. Выпускъ первый; стр. XIV.) — Порôвн. „Гайдамаки“ (поема Т. Шевченка) Студіум проф. д-ра Омеляна Огоновського. („Правда“. У Львові 1879; стор. 164—174; 219—229; 286—296; 351—357.)

[3]) „Taras Szewczenko“. Życie i pisma jego. Napisał Gwido baron Battaglia. Lwów 1865; str. 29—40.

[4]) Émile Durand, „Le poète national de la petite-Russie Chevtchenko“. („Revue des deux mondes“. Paris 1876. Tome XV., p. 937.)

исторіею[1]), котрый-то національнизмъ спонукувавъ єго шукати идеалу житя Украины въ минувшости и выспѣвати той идеалъ въ великôй поемѣ.

А вже-жь, нѣгде правды дѣти, Шевченко зрозумѣвъ таки добре значѣнє колѣївщины. Въ „Передмовѣ“ бо до „Гайдамакôвъ“ пише ôнъ мѣжь иншимъ отъ-се: „Весело послухать слѣпого кобзаря, якъ ôнъ заспѣваєдуму про те, щó давно дѣялось, — якъ бороли ся Ляхи зъ козаками... Весело, — а все-таки скажешь: „слава Богу, що минуло!“ а надто якъ згадаєшь, що мы однои матери дѣти, що всѣ мы Славяне. Серце болить, а розсказувать треба: нехай бачать сыны и внуки, що батьки ихъ помилялись, нехай братаютъ ся знову зъ своими ворогами, нехай житомъ-пшеницею, якъ золотомъ покрыта, нерозмѣжованою останеться на вѣки одъ моря и до моря славянська земля“. (I, 136—137). Опроче самъ И. Франко признаєщо Галайда, вбиваючи Ляхôвъ, робивъ тôлько святе, патріотичне дѣло (стор. 172). Ôдтакъ легко спôзнати, що тема „Гайдамакôвъ“ була зовсѣмъ згôдною зъ природою Тараса й зъ характеромъ єго таланту. Вже-жь бо трудно погодитись зъ симъ критикомъ, мабуть-то Шевченко вмѣєплакати, жалѣти, тужити, гнѣватись, але не вмѣєспокôйно оповѣдати, малювати словами. Хиба-жь частины поемы, написанѝ пôдъ заголовкомъ „Титарь“ (I, 74—80) „Лебединъ“ (I, 115—118) не зъявляють епичного спокою? хиба-жь оповѣданє про „Гонту въ Умани“ (I, 119—127) не вызначуєся всякими прикметами найкрасшого епичного писаня?

Дальше годѣ притакнути критикови, мабуть-то-бъ Шевченко зъ рôзныхъ причинъ понявъ фальшиво тему „Гайдамакôвъ.“ Франко хотѣвъ бы, щобы поетъ представивъ тôлько боротьбу соціяльну; про-те каже ôнъ, що коли-бъ се було сталось, то Тарасъ мôгъ бы бувъ сотворити справдѣ безсмертне дѣло (стор. 172.) По думцѣ критика зачавъ Шевченко свою поему соціяльнымъ контрастомъ: богатого жида и єго слуги-попыхача Галайды, одначе вже зъ появленємъ польскихъ конфедератôвъ зъ боротьбы соціяльнои стаєборотьба національна (стор. 160). — Намъ же здаєся, що коли-бъ Шевченко представивъ тôлько боротьбу соціяльну, то въ такôмъ случаю тема Гайдамакôвъ справдѣ була-бъ не пригôдною до епичного обробленя. Коли-жь поетъ въ гайдамачинѣ видѣвъ боротьбу національну, то на закидъ: „гайдамаки не воины, — розбôйники, воры, пятно въ нашôй исторіи“ — мôгъ ôнъ въ „Холоднôмъ Ярѣ“ ôдповѣсти: „брешешь, людоморе! за святую правду, волю розбôйникъ не стане!“ (II, 63). Додати ще годить ся, що тогдѣ, якъ Шевченко писавъ „Гайдамакôвъ“ (1841. р.) не ôдбувалась въ єго души боротьба мѣжь козацко-украинськимъ патріотизмомъ та мужицкими симпатіями, по-за-якъ симпатіѣ мужицкѝ стали проявлятись въ поезіяхъ Шевченка именно тогдѣ сильно, коли ôнъ бувъ невольникомъ-салдатомъ. Тому то не можь згодитись зъ такою думкою, мабуть-то-бъ патріотична струна Шевченка почала звенѣти фальшивымъ звукомъ, коли писавъ „Гайдамакôвъ.“

Въ кôнци нѣякъ не можь казати за проводомъ И. Франка, що интересъ въ „Гайдамакахъ“ двоить ся, коли не троить ся, — що нема тутъ єдности дѣйства (стор. 171). Вже-жь Галайда выступаєместникомъ пôдъ проводомъ Залѣзняка, а ôдтакъ самъ Залѣзнякъ въ Умани уступаєна другій плянъ крôвавого образа супроти страшного местника Гонты. Въ поемѣ сѣй не було-бъ єдности дѣйства й интересу хиба лишь тогдѣ, коли-бъ авторъ давъ бувъ своѣй поемѣ заголовокъ „Гонта“; — коли-жь назвавъ єѣ „Гайдамаками“, то ачейже нѣчого тутъ не двоить ся, анѣ не троить ся, по-за-якъ уже й самъ критикъ признавъ, що въ поемѣ именно „месть цѣлого люду украинського напередъ высуваєся“[1]).

Такъ отже треба признати, що „Гайдамаки“ Шевченка высоку мають литературну стôйнôсть, та що супроти нихъ поемы „Сонъ“, „Неофиты“, „Марія“ суть слабшими стихотворами[2]).

Сей нашь поглядъ на „Гайдамакôвъ“ кôнчимо слѣдуючою замѣткою Володимира Барвѣньского: „Гайдамачину треба узнати подѣєю народньою вже за-для того, що вытворилась вона въ нашôмъ краю (се-бъ-то на Украинѣ), мѣжь нашимъ народомъ и за-для краєвыхъ причинъ, хочь не засягла усѣхъ верствъ народнихъ. Не спадаєвона соромомъ на нашу исторію, такь якъ мы єѣ не выкликали, а гайдамацькій пролетаріятъ змушеный до конечнои обороны переступивъ тôлько границѣ сеи обороны!“ — „У тôй боротьбѣ козацтва изъ шляхтою стояли по сторонѣ козакôвъ не одни гольтяпаки, а йшли за ними и поважни селяне та мѣщане. Та й коли-бъ навѣть признати, що зъ козаками йшли тôлько одни голопятники, такъ чія-жь се була робота, що на Руси-Украинѣ, де нѣ поступило козацтво, всюды знаходило сотнѣ и тысячѣ сихъ обôдранцѣвъ, що за Хмельницького мало-що-не вся Русь-Украина выявилась такою розбишацькою?[3]) Не вже-жь козаки розплодили сей павперизмъ въ земли, щó молокомъ и медомъ плыла та слыла обѣтованою землею?“[4])

(Дальше буде.)

ВѢСТИ ЛИТЕРАТУРНѢ.

Михайло Максимовичь и Денисъ Зубрицкій. Яковъ Головацкій помѣстивъ въ „Галичанинѣ“, II. выпуску зъ 1863 р. письмо Михайла Максимовича до Дениса Зубрицкого зъ 22. цвѣтня 1840 р. Зъ сего письма дôзнаємо ся, що польска бесѣда не по серцю була Максимовичови, тому просить ôнъ „ради Бога“ писати до него и прочихъ „русскихъ“ по руски, а дальше высказуєпересвѣдченє, що „для Русинôвъ Австрійской имперіи живой языкъ южнорусскій.“ Зубрицкій признававъ ся тогды, що єму геть лекше по польски писати, якъ по руски; а зъ єго дѣяльности пôзнѣйшои знаємо, щó ôнъ розумѣвъ пôдъ рускою бесѣдою. Въ тôмъ часѣ знавъ Максимовичь Зубрицкого яко рускогоученого, що свои працѣ оголошувавъ въ польскôй бесѣдѣ. Знавъ такожь рускѝ выданя, що появили ся въ Галичинѣ 30-тыхъ рокôвъ. Межи ними выбôръ бувъ легкій: „Слезою“ Устіяновича и „Русалкою Днѣстровою„ любовавъ ся украинській

[1]) Тою хибною исторіею вважаєИ. Франко „Исторію Русовъ“. (Гляди Исторію литературы рускои, ч. I., стор. 392—393.)

[1]) Коли-жь И. Франко назвавъ „Гайдамакôвъ“ Шевченка „слабымъ твором поетичнымъ“, то не дивота, що ôнъ и студію Омеляна Огоновского про „Гайдамакôвъ“ („Правда“, 1879) уважавъ невдатною. (Порôвн. єго „Причинки до оцiненя поезій Тараса Шевченка.“ I. „Гайдамаки“ — у „Сьвіт-ѣ“ 1881. р., стор. 158—161; 171—172.) Се-жь тôлько дивно, що ôнъ зрозумѣвєгенезы поетичного напряму Тарасового лишь собѣ приписуе, дарма, що сѝ погляды на розвôй поетичнои вдачѣ Шевченка высказавъ М. Драгоманôвъ уже въ 1879. р. („Громада“. Украjінська збірка Нр. 4. Женева 1879; въ статьѣ „Шевченко, украjіноφіли j соціалізм“, стор. 101—230.)

[2]) И. Франко каже, що верхъ поетичного творчества Шевченка мы бачимо въ єго поемахъ политичныхъ („Кавказъ“, „Сонъ“), въ „Неофитахъ“, „Маріи“, и особливо въ „Думкахъ“. („Сьвіт“, стор. 172.)

[3]) Самъ И. Франко признає, що „рухъ гайдамацькій тлѣвъ трохи-не ôдъ часôвъ Хмельницького“. („Сьвіт“, стор. 160.)

[4]) „Правда“ Рочник IX. 1876; стор 516. 566.

ученый, але всякй „страшилища“ не по серцю були єму. На дорогу Шашкевича и товаришѣвъ хотѣвъ Максимовичь звести и Зубрицкого, показуючи єму ясно, що лишь таку дорогу уважає хосенною для розвитку малоруского племени въ Галичинѣ. Онъ присылавъ ученымъ галицкимъ книжки, а якъ Головацкій оповѣдає въ додатку до письма Максимовича, прислав такожь свого „Кієвлянина“ зъ 1841 р., де мѣстивъ ся такожь єго пера „Оглядъ литературныхъ первенцѣвъ Галицкои Руси зъ 30 тыхъ роковъ.“ Передо мною лежить невелика книжочка безъ заголовного листа, обложена зъ верху червонымъ папиромъ, а въ серединѣ на окладцѣ заразъ зъ горы написано: „Зубрицкому отъ Максимовича.“ Розправа починає ся такою надписею: „О стихотвореніяхъ червонорускихъ“ ст. 119—152. Не була се мабуть особно друкована книжочка, але Максимовичь правдоподобно вынявъ свою розправу зъ одного примѣрника „Кієвлянина“, давъ обложити и прислав Зубрицкому не въ иншой певно цѣли, якъ въ той, що мы высше сказали. Въ статіи той высказує Максимовичь свой судъ о галицкихъ творахъ, що появились въ 30-тыхъ рокахъ. Книжочку тоту купивъ я въ одной антикварни львовской, коли пробувавъ въ семинаріи духовной. Въ котромъ роцѣ, не скажу; та се и не великои ваги. Мабуть 1881, або 1882 р.

Михайло Зубрицкій.

Кіевская Старина. Вельми печальне було для насъ оповѣщенє Т. Г. Лебединцева въ грудневомъ числѣ м. р., що сей на разѣ одинокій южнорускій журналъ науковый перестає выходити. Вѣсть тая здала ся намъ въ Галичинѣ просто неимовѣрною, бо добромъ своихъ матеріяловъ историчныхъ, етнографичныхъ и литературныхъ, становлячихъ вже нынѣ пребогате жерело до нашои исторіѣ и литературы заслугувавъ онъ сповна на подпору й подмогу якъ найширшу. Та отъ не судилось. на щастє, лежати довго доброму дѣлу, бо зложену Т. Г. Лебединцевомъ редакцію поднявъ на ново А. Лашкевичь и цѣнный сей для насъ журналъ выходити-ме, якъ до теперь, и на будуще. Нова редакція присылає намъ слѣдуюче оповѣщенє:

Зъ перемѣною редакціѣ не змѣняє ся задача и загальный характеръ журнала. Въ самостойныхъ науковыхъ дослѣдахъ, біографіяхъ и характеристикахъ, въ творахъ белетристичныхъ и рожнородныхъ матеріялахъ, въ критичныхъ и библіографичныхъ статяхъ зъ россійскои и заграничнои литературы, въ короткихъ звѣсткахъ и замѣткахъ буде редакція старатись, о скольке змога чимъ разъ больше и всестороннѣйше доповняти мѣсцеву исторію и выясновати характеристичнй властивости народного свѣтогляду, артистичного творчества и всѣхъ историчныхъ односинъ въ полудневой Руси. Такимъ робомъ цѣлею нашого выдавництва: помогти въ мѣру силъ и можности поставленю и систематичному розборови питань, котрыми нынѣшнй письма періодичнй лишь зъ рѣдка або случайно займають ся, а котрыхъ порѣшенє має для насъ значенє не лишь теоретичне але и практичне. Памятаючи на слова Карамзина, „що исторія есть поясненємъ теперѣшности и доповненємъ будучности“, редакція буде старати ся, зблизити стариину до свѣтогляду и интересовъ сучасныхъ и поясняти теперѣшность черезъ историчне розъясненуванє минувшои судьбы полудневои Руси. Для довершеня тои задачѣ редакція думає доповнити отдѣлы: етнографичный, економичный, белетристичный и библіографичный и притягнути до сотрудництва новй литературнй силы. Для повности и вѣдомости въ нору о томъ, що являєсь нового въ сучасной литературѣ, въ историчныхъ, етнографичныхъ и иншихъ пытаняхъ полудневои Руси, редакція буде подавати окромъ критичного розбору являючихъ ся творовъ ще й переглядъ статей зъ журналовъ россійскихъ и заграничныхъ. Програма отже нашои часописи буде обнимати такъ якъ передше, історію полудневои Руси, головно бытову, єи географію, етнографію, языкъ и литературу.

Въ выдавництвѣ „Кіевскои Старины“ возьмуть участь слѣдуючй ученй: Андрѣевскій А. А., Антоновичь В. Б., Багалѣй Д. И., Бакай Н. Н., Беренштамъ В. Л., Бѣлозерскій Н. М, Василенко В. В., Веселовскій А. Н., Владимирскій-Будановъ М. Ф, Востоковъ А. А, Голубевъ С. Т., Голубовскій П. В., Горленко В. П., Дашкевичь П. М., Ефименко А. Я., Ефименко П. С., Житецкій П. И., Иконниковъ В. С., Каманинъ И. М., Китицинъ П. А., Короленко В. Г., Лазаревскій А. М., Лебединцевъ П. Г., Лебединцевъ Ѳ. Г, Левицкій О. И., Левицкій И. С., Лучицкій И. В, Малишевскій И. И., Маркевичь А. И., Мачтетъ Г. А., Мельникъ К. Н., Мищенко Ѳ. Г.. Молчановскій Н. В., Мордовцевъ Д. Л, Науменко В. П., Нейманъ Ц Г.. Новицкій Я. П., Оглоблинъ Н. Н., Падалка А. И., Петровъ Н И., Познаньскій Б. С., Пономаревъ С. И., Потебня А. А., Русовъ А. А., Рыльскій Ѳ. Р., Скальковскій А. А., Стороженко А. В. Стороженко Н. В., Стороженко Н. И., Сумцовъ Н. Ѳ, Тарановскій Н. Ѳ., Теличенко И. В., Тепловъ В. В., Ханенко А. И., Червиньскій П. П., Шабельска А. С. Шугуровъ Н. В., Янчукъ Н. А., Ящуржинскій Х. Б., и иншй.

Объемъ, речинець выходу, число книжокъ и условія пренумераты остають, якъ давнѣйше. Зъ причины онобзненя переходу выдавництва на нового редактора выдасть редакція для одшкодованя пренумерантовъ въ мѣсяци Мартѣ томъ въ звышь трийцяти аркушахъ. Вже до найблизшои книжки увойдуть слѣдуючй працѣ: „О первомъ кіевскомъ войтѣ“ А. А. Андрѣевского, „Грановщина“ В. Б. Антоновича, „Очеркъ исторіи козачества“ тогожь, „Воспоминанія объ А. А. Котляревскомъ“ А. Н. Веселовского, „Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія“ П. И. Житецкого. „Бѣлая Панна“ Г. А. Мачтета. „Ганна Монтовть“ О. И. Левицкого, „Кіевъ въ 1766 году“ И. В. Лучицкого, „Сельское духовенство и его економическій бытъ въ XVIII. в“ тогожь, „Помѣщичье хозяйство въ лѣвобережной Украинѣ“ тогожь, „Къ исторіи семейныхъ отношеній въ Малороссіи“ М. Ф. Владимирского-Буданова, „Къ исторіи колонизаціи въ эпоху Хмельницкаго“ тогожь, „О собраніи малорусскихъ пѣсень Ходаковскаго начала XIX в“ В. П. Науменка, „О колонизаціи слободской Украины“ Н. И. Петрова и др.

(Пренумерата за 12 книжокъ на рокъ зъ додатками 8 руб. 50 коп. въ мѣсци, зъ пересылкою 10 руб. Адреса редакціѣ: Кіевъ. Театральна ул, ч. дом. 4. Предплату принимають на Крещатикѣ въ магазинахъ писче-бумажномъ Г. Т. Корчакъ-Новицкаго и книжныхъ: Оглоблина, Розова и др.)

Ottuv slovnik naučny. Illustrovana encyklopaedie obecnych vědomosti. И зновъ оденъ здобутокъ культурный Словяньского духа, зновъ оденъ памятникъ національный, становлячій гордость народу ческого, якъ одноголосно и справедливо подносять всѣ часописи ческй. Есть се перша енцикльопедія словяньска, на взоръ дотеперѣшнихъ нѣмецкихъ, французскихъ и англійскихъ, рожнячась однако тымъ, що обймає еще пребогатый матеріялъ науки и штуки свѣта словяньского. Обчислена на 300 зошитовъ (сторонъ 12.000 выйде имовѣрно цѣла за лѣтъ девять, до теперь появились 2 зошиты (A — Absorpce). Редакцію енцикльопедіѣ ведуть професоры праского универзитету и ческои политехники, а споброботниковъ есть уже теперь звышь 500; оддѣлъ малорускій обнявъ звѣстный вже и у насъ посередникъ малоруско-ческого духа Франтишекъ Ржегоржь. И не потребуємъ замѣчати, що всѣ нашй писателѣ и публицисты подадуть єму якъ найрадшу и найбольшу помочь. Не безъ ваги се буде и для нашихъ ученыхъ або и цѣлои публики, займаючои ся, якъ звѣстно, дуже радо дѣлами словяньскими: познакомити ся зъ теперѣшнымъ станомъ словяньскои а взглядно ческои культуры, котра то часть буде певно въ енцикльопедіи найоригинальнѣйше и найточнѣйше опрацьована. Цѣна одного выпуска (40—48 сторонъ), выходячого три разы въ мѣсяць, 36 кр., цѣна отже цѣлого дѣла вынесе около 108 злр

Витаючи сей новый подвигъ братного народа сердечнымъ привѣтомъ, бажаємо єму якъ найкрасшого успѣху, на славу свою, а добро всѣхъ братовъ Словянъ.

Одъ Администраціѣ.

Зъ концемъ кварталу просимо о ласкаве одновленє предплаты и выровнанє залеглостій. Слѣдуючй числа вышлемо вже лише сегорочнымъ III. предплатникамъ.

Одповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглинській.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, подъ зарядомъ К. Беднарского.